5

Eseji
str. 894

Slavko Eseš:
Nekoliko misli uz knjigu
„Srpska filozofija danas"
str. 891-897.

HRVATSKA
KNJIŽEVNA
REVIJA

MARULIĆ

1994

ISSN 0350–4220

MARULIĆ
hrvatska književna revija
Izdavač i osnivač: Hrvatsko književno društvo sv. Jeronima (sv. Ćirila i Metoda) Zagreb, Trg kralja Tomislava 21
Izdavača zastupa: Radovan Grgec
Uređuje urednički odbor
Glavni i odgovorni urednik: Radovan Grgec
Tajnik uredništva: Mladen Jurčić
Godina izdavanja i tiskanja 1994.
Copyright:
HKD sv. Jeronima (sv. Ćirila i Metoda), Zagreb
Omot: Ante Starčević
Revija izlazi šest puta godišnje (veljača, travanj, lipanj, kolovoz, listopad, prosinac)
Rukopisi se ne vraćaju.
Uredništvo i uprava:
Zagreb, Trg kralja Tomislava 21
telefon: (041) 431-950
Stranke se primaju svakog dana osim subote, od 11 do 13 sati.
Godišnja pretplata 60 KUNA
Žiro račun kod Zagrebačke banke, Zagreb:
30101-620-16
012101-2320418628
Cijena ovoga broja: 10 KUNA
Godišnja pretplata za inozemstvo: 35 USA dolara. Uplaćuje se na devizni račun kod Zagrebačke banke Zagreb:
30101-620-16
012103-2424116225
Tisak: »Tipografija« d.d. Đakovo

Oslobođeno plaćanja poreza na promet rješenjem Ministarstva prosvjete, kulture i športa Republike Hrvatske od 7. srpnja 1992. godine.

MARULIĆ ČASOPIS ZA KNJIŽEVNOST I KULTURU

BROJ 5 **ZAGREB, rujan-listopad 1994.** **GOD. XXVII**

Radovan GRGEC

Uz rub (96)

Kad sam u Zagrebu, mislim na more, a na moru, na Zagreb. Nakon dvije godine evo me opet u granatama ranjenom Biogradu. Ulazim u more, koje mi vraća snagu kao zemlja Anteju. Nad glavom lete avioni i helikopteri s hrvatskim oznakama. Još donedavna bile su to Yu-oznake. U daljini nešto tutnji. Kakma je nadomak, malo dalje Benkovac i Knin, a još dalje Zagreb. Kako je lijepo hrvatsko more! Nije čudo da »braći« rastu za njim zazubice. Nema vode! Toliko da ne zaboravimo da je Hrvatska još uvijek u ratu.

Toliko da ne zaboravimo na tisuće prognanih, mrtvih i unesrećenih, na sve one koji su stvarali i koji stvaraju hrvatsku državu. Ovdje, na moru, njezina je kolijevka, a gore na sjeveru njezina metropola. Misli mi lete prema Zagrebu, koji kao Zagrepčanin i kao Hrvat ponosno zovem »moj Zagreb«.

Devet stotina godina postojanja Zagreba i zagrebačke (nad)biskupije podsjeća me na povijest Kaptola i Griča, gornjega i donjega grada, staroga i novoga Zagreba. Mislim na *Šenou* i *Krležu* koji su, svaki na svoj način, strastveno voljeli svoj i moj Zagreb, a posebno na *Matoša*, koji je svu svoju čežnju i čemer stavio u taj plamen i žal za »kraljevskim i banskim Gričem«. Kako li su lijepo o mojem Zagrebu pisali jeronimski pisci *Vladimir Deželić* i *Milutin Mayer*!

Društvo sv. Jeronima (sv. Ćirila i Metoda) obilježilo je XIX. i XX. stoljeće povijesti Zagreba i zagrebačke nadbiskupije neizbrisivim pečatom. Osnovao ga je 1868. kardinal *Haulik*, prvi zagrebački nadbiskup. Kao i biskup Mahnič, rodom Slovenac, ovaj Slovak učinio je vrlo mnogo za Crkvu i Hrvatsku. Nažalost, danas to većina naših suvremenika zaboravlja, kao što i zaboravljaju sve ono što je za Crkvu i Hrvatsku učinilo Jeronimsko društvo. Zaboravljaju to i crkveni ljudi i povjesničari, prešućujući ili napola prešućujući 126-godišnje djelovanje HKD-a, uz Maticu i Akademiju naše najstarije kulturne ustanove. Proslavivši 125. obljetnicu postojanja HKD-a, izdavača »Marulića« (koji već 26 godina nastavlja svijetlu jeronimsku tradiciju), i 125. obljetnicu smrti *Jurja Haulika* (usp. članak S. Vitkovića u Danici 95), ne možemo a da se s gorčinom u srcu ne osvrnemo na te propuste naše kulturne i crkvene javnosti.

O namjernom prešućivanju jeronimske djelatnosti sa strane »Kršćanske sadašnjosti«, koja je gotovo četvrt stoljeća davala ton kulturnom djelovanju

Crkve u socijalističkom režimu i raznim oblicima suradnje s tim režimom, već smo dovoljno pisali (usp. *Marulić 3/93).* Međutim, ti tonovi još su itekako snažni, premda HKD polako ali sigurno kroči prema novom »revivalu«. Oko njega se još uvijek okupljaju i crkveni ljudi i hrvatski katolički laici od formata, od kojih su neki posebno istaknuti i u našem »profanom« tisku. Neki od njihovih prethodnika dobili su nedavno u Zagrebu i svoje ulice (*Josip Andrić, Petar Grgec, Ljubomir Maraković, Mate Ujević, Ante Jakšić, Vojmil Rabadan).*

Danas mnogi katolički intelektualci i ne znaju tko je to bio dr. Josip Andrić, jedan od najsvestranijih hrvatskih intelektualaca između dvaju ratova i središnja ličnost stoljetne povijesti HKD-a, a neki ga zamjenjuju s Nikolom ili čak s Ivom Andrićem. Razumljivo je da većina našeg tiska piše uporno *Juraja* umjesto *Jurja Haulika*, dokazujući svoju gramatičku polupismenost, ali mnogi i ne znaju ni za Haulikovo ime niti da je osnovao HKD, kao što su oni koji spremaju proslavu 900. obljetnice zagrebačke nadbiskupije pokazali da ne znaju napisati ime dr. *Ljubomira Marakovića*, inače vrlo poznatog literalnog kritičara, ni ime dr. *Rudolfa Eckerta*, koji slovi kao naš »najsvetiji« hrvatski katolički laik uz dr. *Ivana Merza* (njegov životopis iz pera *Petra Grgeca* i uz pomoć riječkog nadbiskupa *Josipa Pavlišića* treba ove godine izaći iz tiska).

Već smo toliko pisali o tom kako je pod krovom još uvijek *nedenacionalizirane jeronimske zgrade* kucalo srce katoličkog laikata, kako se u *Jeronimskoj dvorani*, sagrađenoj trideset godina nakon zgrade, tj. 1923., odvijala najživlja kulturna i vjerska aktivnost u zagrebačkoj nadbiskupiji, kako su tu bile prostorije dnevnika »Hrvatska straža«, tjednika »Obitelj«, prostorije »Domagoja«, Malinarova tiskara itd., itd. Danas mnogi od naših aktivnih laika mlađe generacije ne znaju ni da smo nekada imali ne samo tjednike i mjesečnike nego i *dnevnike* (»Hrvatska straža« kao dnevnik izlazila je 12 godina!). Prešavši osamdesetu, još uvijek žive svjedoci te začudne djelatnosti koja je obilježila život zagrebačke nadbiskupije, Zagreba i Hrvatske, i pišu (*Oskar Piškorić, Luka Perinić* ili *Stjepan Hrastovec*, kojemu smo nedavno objavili i knjigu proze »Na rubu zbilje«). Neki od njih žive u inozemstvu (*Pavao Tijan* u Madridu, *Luka Brajnović* u Pamploni, *S. Hrastovec* u Windsoru u Kanadi), ali mnogi su i ovdje u Zagrebu, i ne bi bilo dobro da budu prešućeni prigodom proslave 900. obljetnice.

* * *

Prigodom 50. obljetnice HKD sv. Jeronima pisao je tadašnji njegov predsjednik dr. *Ferdo Rožić* u publikaciji »Na njivi pučke prosvjete« svoj članak (»Povijesni nacrt HKD sv. Jeronima«) a u »Danici« za 1943. slični članak prigodom 75. obljetnice. Prigodom 100. obljetnice objavili smo knjigu dr. *Josipa Buturca* s popisom svih dotad objavljenih izdanja. Tom prigodom organizirali smo hodočašće u Rim, gdje nas je primio *Pavao VI.*, kojemu smo u spomen

predali i tu knjigu. U Zavodu sv. Jeronima primio nas je kardinal *Šeper* i rektor *Đuro Kokša*. Sto dvadeset i petu obljetnicu proslavili smo lani, vrativši se starom imenu, znaku našeg kontinuiteta. Od kardinala Haulika svi su zagrebački nadbiskupi bili pokrovitelji Društva do kardinala *Stepinca*, koji je o tom Društvu govorio i na svom sudenju 1946.

HKD nije samo izdavačko i nakladničko poduzeće, nego je prvenstveno, kako mu kaže samo ime, hrvatsko književno društvo katoličkih vjernika, općehrvatska kulturno-prosvjetna organizacija i udruženje članova iz svih slojeva hrvatskog naroda (seljaka, radnika i intelektualaca). Ta toliko zaslužna institucija igra vrlo važnu ulogu u vjerskom, obrazovnom i literarnom prosvjećivanju u svim krajevima gdje žive Hrvati, u domovini i širom svijeta. Svojim se djelovanjem u prvom razdoblju (od osnutka do prvoga svjetskog rata) nadovezuje na ilirski preporodni pokret. Posljednji ilirac *Ivan Trnski* jedan je od prvih članova HKD-a i suradnika jeronimske »*Danice*«, naše najpopularnije edicije. Prosvjetiteljsko djelovanje Društva dolazi posebno do izražaja za njegovih prvih predsjednika (*Gajdek, Budicki, Suk, Rubetić, Leber* i *Knežić*), koji su nerijetko bili i njegovi urednici. Uz Danicu HKD izdaje brojne publikacije za puk (pučki zemljopis, povijest, voćarstvo, peradarstvo, kemija, fizika), beletristička djela te molitvenike i katekizme. U zagrebačkoj nadbiskupiji uživa velik ugled ne samo kao izdavačka institucija nego i kao organizator raznih priredaba, tečajeva, hodočašća, karitativnih akcija i vjerskih manifestacija, a posebno se ističe rodoljubnim djelovanjem. U društvenim publikacijama pišu i Hrvati koji nisu katolici (npr. *Hamdija Kreševljaković*). Izgradnjom *Jeronimske palače* (Trg kralja Tomislava 20 i 21, Trenkova 1) raznovrsne djelatnosti Društva koncentrirane su pod zajedničkim krovom.

Drugo razdoblje (od prvog do drugog svjetskog rata) vrijeme je najvećeg procvata Društva. Predsjednik je nakon Knežića dr. *Ferdo Rožić*, a 1921. ulaze, nakon *Mayera i Deželića*, u Upravni odbor *Josip Andrić i Petar Grgec*, dok su namještenici uglavnom hrvatski laici, tako da HKD postaje sve više institucija hrvatskih katoličkih laika (svjetovnjaka). Svi se oni okupljaju oko središnje ličnosti tog »revivala«, dr. *Josipa Andrića*, čiju smo 100. obljetnicu rođenja nedavno s kard. Kuharićem proslavili u katedrali i u »Vijencu«. Dovoljno je spomenuti samo neke od Andrićevih suradnika u brojnim publikacijama i manifestacijama (*Deželić, Perinić, Grgec, Maraković, Sudeta, Matasović, M. Ujević, Vunić, Širola, Gortan, Moskatelo, Rabadan, A. Jakšić, Markulin* itd.); tu su i likovni suradnici (*Jurkić, Dulčić, Ružička, Sertić, Veža* itd.), glazbenici i stručnjaci s raznih područja. 1922. podignuta je i *Jeronimska dvorana*, središte kulturno-vjerske aktivnosti u Zagrebu.

U trećem razdoblju, nakon drugoga svjetskoga rata, jugokomunističke vlasti nametnule su Društvu novo ime (1946) i nacionalizirale njegove zgrade 21. III. 1960. Predsjednici su u tom razdoblju *Lončar, Oberški, Soldo i Ivandija*, zagrebački kanonici, a ravnatelji i urednici *Perinić, Krčmar i R. Grgec.* Usprkos

brojnim šikanacijama (suđenja, proglašavanja raznih publikacija »šundom« itd.) sačuvali smo »jeronimski« kontinuitet, pokrenuli »Marulić« (koji izlazi redovito već 26 godina), redovito održavali *književne i društvene večeri* (obično četvrtkom). Naša biblioteka »Novi vidici« (sa svojih 10 knjiga) dala je velik doprinos širenju smjernica II. vatikanskog koncila. Biblioteke »Zlatno pero« i »Mala scena« morali smo obustaviti jer nismo dobili oslobođenje od poreza na promet, dok su drugi dobivali subvencije za »društveno vrijednu knjigu«.

S uspostavom hrvatske države vraćamo se nekadašnjoj »jeronimskoj« tradiciji i »slavi«. Nažalost, to mnogi iz našega vjerskog tiska gotovo i ne primjećuju, kao što ni nekima iz redova naše hijerarhije nije poznato značenje koje imamo kao okupljalište *hrvatskih katoličkih laika* (kao samostalnih i zrelih ličnosti i članova Božjega naroda, koji se od klerika ne razlikuju dostojanstvom nego funkcijama). Kao takvi dočekujemo i posjet *Ivana Pavla II.* našoj domovini.

* * *

U ovoj *Međunarodnoj godini obitelji* i godini *900. obljetnice* zagrebačke (nad)biskupije hijerarhija bi u Hrvatskoj morala uzeti u obzir doprinos raznih laičkih udruga u djelovanju Crkve kod nas, pogotovo sada kada se s njezine strane javlja inicijativa za uspostavu *laičkog foruma*. Uz djelatnost Jeronimskog društva sve više dolazi do izražaja djelovanje *Katoličkog zbora MI, Velikog križarskog bratstva*, raznih populacijskih pokreta za život i obitelj, raznih strukovnih katoličkih udruga (liječničkog društva, društva prosvjetnih radnika itd., itd.) Svi bi takvi organizmi morali sudjelovati u spomenutom forumu.

Kao što smo već više puta rekli, svjetovnjaci ili laici većinski su dio naroda Božjeg, tj. Crkve, koji svoje krsteničko i vjerničko zvanje i poslanje vrše u svijetu a nisu ni svećenici ni redovnici. Iako izraz »laici« ima neke negativne konotacije (nevježa, nestručnjak, pristaša tzv. »laicizma« i sl.), on se uvriježio kao »terminus technicus« za vjernike u kršćanskoj Crkvi (»christifideles laici«). Usto ne smijemo zaboraviti da jedna riječ može imati više denotacija i konotacija (»višeznačje« ili »polisemija«). Iako i klerici djeluju u svijetu (i ta riječ ima više značenja), u skladu s koncilskim smjernicama o autonomiji svjetovnih vrednota, laicima su svojstvena »svjetovna« zanimanja i zvanja, koja oni vrše u svojem obiteljskom životu, u politici, ekonomiji, zdravstvu itd. U tom svjetlu i novinarski poziv spadao bi prvenstveno na laike. Zašto su kod nas katolički novinari bili uglavnom svećenici, razumljivo je kad znamo kako su katolički laici sa svojim obiteljima bili zapravo građani drugoga reda koji u javnom životu nisu kao takvi mogli biti egzistencijalno i materijalno sigurni i osigurani. Zašto je to tako i danas, nije baš tako razumljivo i jasno. Možda stoga što nemamo stručno obrazovanih novinara? Ne bih rekao. Na pamet mi dolazi »inicijalna trojka« Glasa Koncila (*Rendić, Kustić i Pavlinić*) koja je, uza sve teškoće, »radala« dobre novine u redovitim vremenskim razmacima, a novinarski su posao učili

»u hodu«, pa ne znam da li i danas, kad imamo novinare i s doktoratima, ima netko kod nas tko bi bio ravan toj trojci iz 60-tih godina. Sjećam se i mladih studenata koji su 30-ih godina »radali« *svaki dan* »Hrvatsku stražu« a novinarski posao učili također u hodu.

Kad kažemo »laici«, mislimo u prvom redu na vjernike angažirane u raznim oblicima apostolata i javnog života. Kada, pak, govorimo o politici i ekonomiji, svjesni smo činjenice da svaka politika ne mora biti politikantsko strančarenje, karijerizam i profiterstvo. Politika kršćanskog usmjerenja u biti je služenje općem i zajedničkom dobru bližnjega i domovine. Da bi se u tom pogledu nešto postiglo, potrebni su nam kršćanski svjetovnjaci koji u svojem javnom, obiteljskom i privatnom životu djelima stoje iza onoga što ustima ispovijedaju i propovijedaju te tako postaju sposobni da evanđeoskim »kvascem« prožmu, obnove i preporode, ljubavlju, pravdom i čestitošću, sredinu u kojoj žive i djeluju. Tek svojim djelima mogu postati vjerodostojni svjedoci onoga što govore ili pišu. Nesputani diktatom rastućih apetita i potreba, kao slobodni ljudi, postaju »raspoloživi« za službu bližnjemu.

* * *

Nije to baš lako jer se tek putem križa dolazi do autentične kršćanske prakse. Za ideale se valja boriti svaki dan i, padajući, ponovno se dizati, kako bismo djelima pokazali i dokazali svoju kršćansku pripadnost te došli do cilja. Utilitaristički »Carpe diem!« (Iskoristi dan!) kod *Horacija* postaje kod slikara *Apela* aktivistički i artistički »Nulla dies sine linea« (Nijedan dan bez poteza), da bi te klasične naputke oni koji promatraju život »sub specie aeternitatis« shvatili u smislu da vrijeme nije novac nego već svojevrsna vječnost, koja to postaje ne po potezima kistom ili perom nego po dobrim djelima što nas slijede i iza smrti i po kojima možemo »suuskrsnuti« s našim Spasiteljem.

Stoga valja iskoristiti život koji nam preostaje do smrti tako da po primjeru našega Spasitelja prođemo zemljom čineći dobro. Mnogi ljudi, na žalost, nalaze zadovoljstvo i sreću nanoseći drugima bol. Kršćanin treba da ublažuje boli gdje god na njih naiđe prijateljskim riječima i dobrim djelima. Tek tako može ozdravljivati mržnjom i ratom ranjeno čovječanstvo i ranjenu domovinu. Ako svaki dan učini bar jedno dobro djelo, bit će bliži tom cilju. Zrno do zrna – pogača, govorili su naši stari, a mi kažemo: dobročinstvo do dobročinstva – spas! Dakle ni jedan dan bez dobročinstva! I velebne srednjovjekovne katedrale stvarale su se kamen po kamen, mukom, ali i vjerom i ljubavlju. Njihovi graditelji zaslužili su »poljubac gubavcu« poput *Claudelova* Pierrea de Craona, zaslužili su vječnost već ovdje u vremenu.

Marcel Proust tražio je spas i izgubljeno vrijeme u uspomenama iz djetinjstva. Mi to tražimo u dobrim djelima, u akciji, jer akcija je, kako to kaže *Maurice Blondel*, uzorni katolički laik i veliki filozof, središte filozofije i života.

Vera VUKOVIĆ

Spasonosno lutanje

(Uz posjet svetog oca Ivana Pavla II.)

Iscrpljena misao odlutala je na mora tame, svjetska ratna polja, bliza i daleka, skučena i prostrana, otvorena i skrivena, na kojima crni crnog ubija, gdje crna majka crni kostur djeteta u naručju nosi; tamo gdje djeca osvetnički kamenje bacaju, a ozlojeđeni pucaju na njih; gdje se nuklearne tvari tajno bespredmetno proizvode i tajno prenose; tamo gdje otrove duše i tijela proizvode; tamo gdje umiru i stradaju žuti, crni, crveni, i bijeli pod naletima orkana, poplava ili ljudske nemilosti; ondje gdje bijeli crvene ograničiše u rezervate, gdje krhke lađe krhka tjelesa nose u nepoznato; u krajevima gdje susjed susjeda kolje, gdje bježe obitelji i pojedinci iz svojih domova, gdje zidove vjerskih svetinja ruše i pretvaraju u prah; ondje, tamo gdje…

Unatoč živom, žustrom i ponekad veselom govoru ukućana, zamamnim slikama sa svijetlog ekrana, gruboj ili umilnoj glazbi s radija ili bilo od kuda, unatoč kriještavom zvuku helikoptera ili teškom šumu zrakoplova, možda ljetnom zrikanju cvrčaka, trenutnom mijaukanju male mačkice, stalnom pjevu ptica i lijepoj bogatoj slici šarene prirode, iscrpljena misao neumorno i dalje luta, traži smirenje.

Ona gleda.

Ona traži…

Iz mora punog valića viri bijela kamena stijena: to je On u mnoštvu.

Petar — stijena!

Vjekovima su valovi udarali u nju, ni najrazbješnjeliji nisu je srušili. Stajala je i ustrajala, označujući Put!

Smirila se misao.

Smirila se duša.

Smirilo se srce.

»Ta Stijena je snaga i radost i ja joj pripadam«, završila je misao svoje lutanje, naišavši na Svjetlo u moru tame!

Sveti otac Ivan Pavao II. prolazi »papamobilom« ispred svetojeronimske zgrade za svog posjeta Hrvatskoj 11. rujna 1994. godine.

Snimio: Vlatko Patarić

In Pontificis adventu

Dolazi Ribar!
A mi smo tek raskidane
izvukli mreže pod hridima noći;
u nijemoj samoći
pod zvijezdama žutim,
čekajući ne bi l' bar utjeha pala
na pijesak do krune
i trošnih sandala.

Nije li Ribar?!
On koj' suze vidje
pred loretskom kućom
onih štono svijetom
svoju nadu nose
protiv svake nade
čekajuć da patnje
rastvore se cvijetom.

Šimun iz Bethsaide!
Ivan naš iz Rima.
Iz grada ga, eno, svetog Jeronima!
Zvonima veličaj, zemljo mučenika
ovaj vez što bliži
drevnu skrb Pastira
od ljeta dalekih kneza Branimira!
Veličaj ga žarom pleternoga slova;
u pjesmi mu daruj bol i ljubav svoju:

Došao je Ribar!
»Ti si Petr«
– Stijena –
»i na sem Petre
sziždu Cerkov moju!«

(rujan 1994.)

Charles Péguy između moralne budnosti i misterija

Moderna teorija recepcije, koliko je bar meni poznato, nije ozbiljno razmotrila vrlo pronicava upozorenja Charlesa Péguya u svezi s katkad i prekomjernom slobodom *novog* čitanja književnih remek-djela prošlosti i glede »strašnog rizika« kojemu se ona sa svakim novim naraštajem susljedice izlažu. I doista, pomislimo li samo na neobuzdano pravo suvremenih kazališnih redatelja da dramski tekst tumače kako ih volja, moramo načuliti bar jedno uho na sljedeće Péguyeve riječi: »Slobodni smo izreći i učiniti sve gluposti koliko nas volja [...] Zastrašujuće je pomisliti, prijatelju, kako imamo svu prekomjernu slobodu, kako imamo pretjerano pravo, kako imamo *pravo* loše pročitati Homera, raskruniti djelo genija, kako se najveće djelo ponajvećega genija, ne nepomično nego živo kao šumski kunić, izručuje našim rukama. I nadasve kako mu možemo, ispuštajući ga iz tih istih ruku, tih nepokretnih [bijednih] ruku, zadati smrt zaboravom. Kakav strašan rizik, prijatelju moj; i nadasve kakva užasna odgovornost« (*Dijalog povijesti i poganske duše*, 1924; postumno izdanje).

Samog *Charlesa Péguya* (1873-1914) nije mimoišao taj strašni rizik: rizik lošeg i površnog čitanja, prekomjerno pristranih ocjena, veličanja ili ocrnjivanja *pro domo sua*, iz druge ruke ovlaš preuzetih etiketa i predrasuda. Nije ga poštedjelo ni puko svođenje, ni izdržavanje »karantene«, ni djelomičan zaborav, uz istodoban stalan porast dubljeg zanimanja i udivljenja prema začudno velikom i razgranatom opusu tog francuskog pjesnika, prozaika, strastvenog mislioca i neumoljivog polemičara. Nisu mu, dakle, nedostajali ni oštroumni poštovatelji, suptilni tumači, koji su bili voljni suočiti se sa silnom bujicom Péguyeva osebujnog pisma i svagda budne, neukrotive misli. Oni koji su shvatili, kao primjerice Jacques Copeau, veliki francuski kazališni novator ovog stoljeća, da opus tog »kontroverznog« autora nije djelo književnika nego »bića koje sebe daje«. Péguy, naime, ne predstavlja književnika u uobičajenom smislu nego — unatoč svim proturječnostima i lutanjima svoje misli — dosljedna tragača, časna i odana borca za istinu i pravdu, duhovnog »križara«, za kojega Lijepo ne može biti samo sebi svrha. Njegovo stvaralaštvo svjedoči o vrlo pustolovnom samoprijegoru, o angažmanu bez zadrške i bez nametnuta vanjskog predznaka, bilo da se radi o društvenim nepravdama, fizičkoj i moralnoj bijedi, ideološkom makijavelizmu, o preuzetoj zaslijepljenosti modernog duha i obožavanju znanosti, pozitivističkom mitu i mističkim vizijama. Sva Péguyeva »glasolalija«, bjesomučni prosvjedi i optužbe koje sadrže u sebi »vidovitu dijagnozu« (A. Finkielkraut) modernog svijeta, tj. začudne proročanske uvide i opomene, svi Péguyevi lirski uzleti i izljevi neobično dugog daha, slijevaju se naposljetku u samosvojnu (dopustimo — i napornu) organsku cjelinu. Ovu pak obilježava gotovo glazbena struktura s obiljem varijacija, a ne doslovnih ponavljanja, s promjenama tonaliteta, u kojima visok napon misli i čuvstva, u potrazi za što vjernijim iskazom njihove žive kompleksnosti, nerijetko ruši brane izričajne ekonomije ili se prelijeva preko zasada retorike. Izdvojeni prozni

fragment teško tu može dočarati cjelinu, važiti kao *pars pro toto*, napose kad je riječ o Péguyevim filozofskim i političkim tekstovima, dok ulomak iz poezije može stajati sam za sebe i kao relevantan uzorak Péguyeva pjesništva u cjelini.

U svojem velikom ogledu o »Péguyu, čitaču modernog svijeta« — pod prijevodno škakljivim naslovom *Le Mécontemporain* (Pariz, 1991.), jer istodobno aludira na »nesuvremenika« i njegovo (tj. Péguyevo) »nezadovoljstvo« suvremenošću i suvremenicima — A. Finkielkraut ne samo što zacrtava autorov misaoni itinerarij dijagonalnom raščlambom njegovih djela, nego i ispituje dublje razloge, odnosno skrivenu pozadinu kritičkih nesporazuma, previda i krivotvorenja Péguyevih stavova. Pita se, primjerice, zašto još i sad neki europski intelektualci proglašavaju rasistom i, štoviše, antisemitom pisca koji je u *Našoj mladosti* (1910) ostavio duboko i potresno svjedočanstvo o Židovu Bernard-Lazareu, svojem hrabrom i tragičnom suborcu u Dreyfusovoj aferi, kao i o misiji židovskog naroda uopće. »Nezaboravne stranice« — po mišljenju zadivljenog Gershoma Sholema — stranice »na kojima je Péguy, katolik i Francuz, oslikao židovskog anarhista Bernard-Lazarea kao pravog izraelskog proroka — i to u onom vremenu kad sami francuski Židovi, u neprilici ili iz pakosti, iz krivnje ili iz gluposti, nisu umjeli ništa bolje negoli dočekati šutnjom, grobnom šutnjom jednog od svojih velikana«. Isto tako, samo oni koji prigrliše »moral uvjerenja« umjesto kudikamo težeg »morala odgovornosti« (Max Weber) mogli su u potonjem kršćanskom obraćeniku gledati neprijatelja socijalizma, njegovo iskreno rodoljublje dovesti u vezu s Mussolinijem (!), te proglasiti klerikalcem pisca koji je ustao u obranu Bergsonove filozofije i pred samim Vatikanom. Nimalo sklon nagodbama, kao kakav samotni vitez, vodio je takoreći permanentan »križarski rat« protiv ne ateističkog nego »autoteističkog« (A. Finkielkraut) modernog svijeta, protiv njegovih apstraktnih, samodopadnih programa na uštrb neposrednim datostima zbilje, svagda neizvjesnoj budućnosti, na uštrb konkretnoj nepravdi i bijedi koje pogađaju pojedine segmente ljudskog roda, cijele narode ili pojedince. Smatrajući Péguya i te kako aktualnim, Finkielkraut će štoviše ustvrditi da je vidoviti francuski pisac ispred našeg vremena i da nas njegovo djelo tek čeka. »Ono nas uistinu čeka«, čeka i u hrvatskoj prijevodnoj književnosti, u koju Péguy nije ni djelomice zakoračio u proteklih osamdeset godina od svoje junačke pogibije u I. svj. ratu.

Taj »bjesomučni filozof« siromašnog pučkog porijekla, veliki religiozni pjesnik, koji »živi bez sakramenata«, ali uživa »preobilje nepojmljive milosti« (prema povjerljivom iskazu prijatelju J. Lotteu od 27. rujna 1912), s jedva navršenom 41 godinom života, ostavlja za sobom golem (gotovo labirintičan) opus kojem su i nezlonamjerni čitatelji zamjerali opsesivna ponavljanja, beskonačne digresije, lakoću pisanja i anarhičnu pjesničku slobodu. Péguyevo pismo uistinu izmiče klasifikaciji: napose u prozi koja nadire kao plima neiscrpne logoreje, potiskujući jezične navike, uvriježene metode izlaganja, nošena jedino svojom vijugavom i neobuzdanom asocijativnom logikom, organskim rastom misli i zavodljivim sugestijama samih riječi. Suprotstavljajući se »diskurzivnom« diskursu modernista, Péguy se intuitivno služi svim registrima i, kao kakav glazbenik, svoje teme proširuje i uveličava harmonijama ili ih usložnjava kontrapunktom. Odatle i usporedba s J. S. Bachom. Po uzoru na Hugoov i Micheletov lirizam teži on tzv. *»écriture incantatoire«* (bajoslovnom pismu), koje

dosеže svoju sublimaciju upravo s iskustvom *pjeva*. Predavanje lirskoj Muzi podudara se, u Péguya, s povratkom katoličkoj vjeri, pa se i njegovo pjesništvo okreće svetkovanju kršćanske mistike. *Misterij milosrda Ivane Orleanske* (1910) ne sadrži više nijednu referenciju na povijesno poslanje i ulogu autorove omiljene nacionalne junakinje, kojima se uvelike bavila Péguyeva mladenačka dramska trilogija iz 1897. Svoje razočaranje glede Povijesti iskazuje u posebnim »dijalozima«, naslovljenim po antičkoj muzi *Kliji* i objavljenim tek posthumno, dok se u *Misteriju milosrda Ivane Orleanske* usredotučuje na moć mističkog čuvstva što obuzimlje ljudsku dušu. U tom djelu u prozi i u stihovima, Péguy alternira »vizije« i filozofska razmišljanja, miješa sveto i svjetovno, prozaično i uzvišeno, slobodne stihove i aleksandrince, komično i ganutljivo. Tu stilsku nejednakost prevladava već u idućoj dugoj poemi u cijelosti napisanoj u posve izvornim slobodnim stihovima, makar nas oni i podsjećali na psalme ili litanije: unatoč prividu, naime, slobodni stih mnogo zahtijeva, jer traži osobno uvijeće, poseban stil, u čemu se Péguy otprve pokazao majstorom. U *Predvorju misterija druge vrline* (1911) razvija on k tome postupno i istančano novu tematiku: temu Ufanja (druge teološke vrline koju autor drži težom od vjere i od ljubavi) i, u svezi s njome, temu slobodne suradnje između čovjeka i Boga u cilju spasenja. Bog se »zbog svoje ljubavi« lišio takoreći »višnje moći«, zbog ljubavi prema grešnicima postao je ovisan o svojim stvorenjima; on ih treba, jer bez njih »ne može ništa početi«; time je on očitovao »strahovitu ljubav, strahovito milosrđe / strahovito ufanje«; nadanje je, dakle, zajedničko i Bogu i čovjeku. Slavljenju čudesne nade pridružuje se u *Misteriju nevine djece* (1912), između ostalog, i tema (ne)čiste savjesti i bezazlena dječjeg povjerenja. Provedeni ulomci iz ovih dviju poema ne dočaravaju, dakako, puni razvoj »duhovnog ushita i ganuća« (Charles du Bos), što ga je Péguy dijelio s Pascalom i Baudelaireom, ali mogu dočarati bar glazbu novoga stiha što ga je izumio Claudelov i Apollinaireov suparnik. Péguyevo stihotvorstvo priziva, u slobodnoj usporedbi, čas gregorijanski koral čas fugu, a u vezanoj formi pretežno jednoličnu melodijsku liniju prati skandirani ritam, dok opći razgovorni ton slobodnog stiha, odnosno »glazbene proze«, obiluje začudnim modulacijama, i prevođenju posve dostupnim za razliku od prozodijskog umijeća *Tapiserija* (1913) i beskonačnih grozdova rimovanih dvanaesteraca u kozmičkom spjevu *Eva* (1913), koji broji gotovo dvije tisuće katrena.

Himna noći, kojom završava *Predvorje misterija druge vrline*, upisana među vrhunce francuske lirike ovog stoljeća, izuzetna je i po autorovu antipsihoanalističkom pristupu. Sfera sna i nesvjesnog nalazi se, za Péguya, u Božjim rukama. Uranjanje u noćni san ravno je stoga uranjanju u iskonsku i očisnu kupku bitka. Donoseći čovjeku tjelesnu u duhovnu okrepu, noćni san uvijek iznova obnavlja i njegovo ufanje, nadu u bolji život, u Božju pomoć, kao i nadu u izbavljenje. Spokojan san, opipljiv dokaz čovjekova prepuštanja božanskom okrilju, ne opterećuje spavača traumatskim prijetnjama potisnutih nagona. Tamna svjetlost noći blistavija je i mističnija od bijeloga dana i svjesnog tereta vremenitih briga i ovozemaljskih žudnji. Nemirnom je danu, koji buši i prekida kontinuitet noćnog misterija, egzorcizam regbi kudikamo potrebniji.

Pišući poeziju u posljednjim godinama života, Péguy se takoreći »vježbao« za svoje konačno putovanje, za vječnost. Zagledano u transcendentalno, to pjesništvo

međutim nije se nikad odvajalo od dugog, mukotrpnog koračanja autorovih zemaljskih hodočašća. Charles Péguy, svojeglavi i »nezgodni« kritičar, koji je napadao bezbožnu oholost modernog duha, upozoravao na njegov »poludjeli kompas«, našao je, čini se, duhovno ispunjenje i paradoksalno smirenje u »nepobitnom nemiru« svojstvenom samoj mistici. Preuranjena smrt, odnosno pogibija u obrani domovine kao predvidljiv ishod njegove nacionalne mistike, možda i nije bila preuranjena za stvaraoca koji se toliko grozio ustajalosti, navika, oronulosti i starenja, izobličenja ideala i iznevjerenog poštenja, podmuklog sloma ljudskog poleta, »jer sve započinje u mistici a završava u politici« (*Naša mladost*). Sam Péguy učinio je sve ne bi li ipak nadživjela mistika.

Milan RADIĆ

Svisvetska zvona

Bila su to
stara
hrastovička
zvona.

Za duše je
cijele
svisvetske noći
malo zvono, zvonići.
jecalo,
srednje zvono,
kašljući,
brecalo
a veliko je imalo
tamni zvon
din-don.

Ne zvone sad
u Hrastovici
svisvetska zvona
jer više ih
ni nema.

Tamo je
šutnja
i pustoš
nijema.

Predvorje misterija druge vrline

(1911)

(Je n' aime pas celui qui ne dort pas, dit Dieu.)

Ne volim onoga koji ne spava, kaže Bog.
San je čovjeku prijatelj.
San je Božji prijatelj.
San je možda moj najljepši izum.
I ja sam otpočinuo sedmoga dana.
Onaj tko ima čisto srce, spava. I onaj tko spava ima čisto srce.
Velika je tajna biti neumoran kao dijete.
Imati kao dijete tu snagu u petnim žilama.
Svježe petne žile, te nove duše
I započinjati svako jutro, svagda nov,
Kao mlado, kao novo
Ufanje. No kažu mi da ima ljudi
Koji dobro rade i koji slabo spavaju.
Koji ne spavaju. Kakvo pomanjkanje povjerenja u mene.
To je gotovo teže nego da loše rade ali dobro spavaju.
Nego da ne rade ali spavaju, jer lijenost
Nije veći grijeh od nemira
I čak je manje velik grijeh od nemira
I od očaja i pomanjkanja pouzdanja u mene.
Ne govorim, veli Bog, o onim ljudima
Koji ne rade ni ne spavaju.
To su grešnici, naravno. Pravo im budi. Veliki grešnici. Moraju samo raditi.
Govorim o onima koji rade a ne spavaju.
Žalim ih. Govorim o onima koji rade i koji se tako
U tome drže moje zapovijedi, jadna djeca.
I koji s druge strane nemaju hrabrosti, nemaju povjerenja, ne spavaju.
Žalim ih. Na njih se ljutim. Pomalo. Ne ukazuju mi povjerenje.
Kao dijete što liježe nedužno u naručje svoje majke tako oni nipošto ne liježu.
Nedužni u naručje moje Providnosti.
Imaju hrabrosti raditi. Nemaju hrabrosti ne činiti ništa.
Imaju snagu raditi. Nemaju snage ne činiti ništa.
Opustiti se. Otpočinuti. Spavati.
Ne znaju nesretnici što je dobro.
Odlično upravljaju svojim poslovnim tijekom dana.
Ali mi ne žele povjeriti da njima upravljam tijekom noći.
Kao da nisam kadar zajamčiti im upravljanje tijekom jedne noći.

Onaj tko ne spava nevjeran je Ufanju.
A to je najveća nevjernost.
Jer je to nevjernost najvećoj Vjeri.

(...)

Jadna djeco kakva je nezahvalnost prema meni
Što se opirete tako dobroj,
Tako lijepoj zapovijedi.
Jadna djeca drže se ljudske mudrosti.
Ljudska mudrost kaže Ne ostavljaj za sutradan
Ono što možeš učiniti još danas.
A ja vam kažem Onaj tko zna odgoditi za sutradan
Taj je najugodniji Bogu.
Onaj tko spava kao dijete
Također je taj koji spava kao moje drago Ufanje.
I ja vam kažem Ostavite za sutradan
Te brige i te muke što vas danas izjedaju
I danas bi vas mogle proždrijeti.
Ostavite za sutradan te jecaje koji vas guše
Dok gledate današnju nesreću.
Te jecaje koji naviru uvis i koji vas dave.
Ostavite za sutradan te suze koje vam udaraju na oči i omaknu se niz lice.
Koje gruhnu potokom. Koje prolijevate. Te suze koje vam teku.
Jer možda ću ja, Bog, i navratiti do sutradan.
Ljudska mudrost kaže: Nesretan onaj tko ostavlja za sutradan.
A ja velim Sretan, sretan je tko ostavlja za sutradan.
Sretan tko ostavlja. To jest Sretan tko se nada. I tko spava.
A kažem naprotiv Nesretnik.
Nesretan onaj tko bdije i ne ukazuje mi povjerenje.
Kakvo nepovjerenje u mene. Nesretnik je tko bdije. I vucinja se.
Nesretan tko se vucinja u večerima i u noćima.
U prvim večernjim hladovima i u tamnim noćima.
Kao trag puža u tim lijepim sumračjima.
Moja stvorenja.
Kao trag golaća u tim tamnim noćima.
Moja stvorenja, moje stvorenje.
Spora mučna prisjećanja svakodnevnih briga.
Žeženja, ujedi.
Prljavi tragovi brigâ, gorčinâ i nemirâ.
Mukâ.
Tragovi golaća. Na cvjetovima moje noći.
Uistinu vam kažem taj nanosi uvredu
Mojem dragom Ufanju.
Koji mi nikako ne želi povjeriti vladanje svojim životom.
Dok bi on spavao.

Budala.
Koji mi ne želi povjeriti vladanje u jednoj svojoj noći.
Kao da više nego jedan.
Koji je liježući u krevet pustio svoje poslove u vrlo lošem stanju.
Nije ih ustajući našao u vrlo dobrom stanju.
Zato što možda bijah onuda prošao.

(...)

Onda zašto se čovjek ne koristi njome. Kažu mi da ima ljudi koji ne spavaju noću.
Djeci i mojem mladom Ufanju noć je ono što ona zbilja jest.
Djeca i te kako vide i znaju. Moje mlado Ufanje i te kako vidi i zna. Što je to bitak.
Što je to bitak noć. Ta upravo je noć neprekidna.
Djeca vrlo dobro znaju. Djeca vrlo dobro vide.
A upravo su dani isprekidani. Upravo dani probijaju, razdiru noć
A noći nipošto ne prekidaju dan.
Upravo dan remeti mir noći.
Inače bi ona spavala.
A samoća i tišina noći je tako krasna i tako velika
Da okružuje, da opkoljava, da pokapa i same dane.
Da tvori uzvišenu branu komešanjima dana.
Djeca imaju pravo, moje malo Ufanje ima pravo. Sve noći zajedno
Spajaju se, sastavljaju se kao kakvo lijepo kolo, kao kakav krasan ples
Noći koje se drže za ruku a mršavi dani
Čine samo dugu povorku koja se ne drži za ruku.
Djeca imaju pravo, moje malo Ufanje ima pravo. Noći sve odreda
Spajaju se, sastavljaju se povrh rubova danâ, jedne drugima pružaju ruku
Povrh danâ, tvore jedan lanac i više nego lanac,
Jedno kolo, plešu kolo, noći se hvataju za ruku
Preko dana, od jutra do večeri,
Od početka jutra do izmaka večeri, naginjući se jedna prema drugoj.
Ona koja se spušta iz prethodnog dana naginje se natrag
Ona koja se penje
Iz sljedećeg dana
Naginje se naprijed
I njih dvije se sastaju, spajaju ruke,
Spajaju svoju tišinu i svoju tamu
I svoju bogoljubnost i svoju uzvišenu samoću
Povrh tegobnih rubova
Povrh rubova radinog dana
I sve zajedno, držeći se tako za ruku,
Izlijevajući se preko rubova, zapešća vezanih
Uza zapešća sve noći jedna za drugom
Zajedno oblikuju noć dok dani jedan za drugim
Zajedno ne oblikuju dan. Jer oni su svagda samo oskudni dani
Koji ne pružaju jedan drugom ruku. No kao što je život zemaljski

U velikom (ako mogu reći) samo prolaz između dva ruba
Otvor između prijašnje noći i iduće noći
Dan je
Između noći mrklina i noći svjetlosti
Tako je u malom svaki dan samo otvor.
Dan.
Ne samo između prijašnje noći i iduće noći.
Između dva ruba.
Nego kao što to vide djeca, kao što to ćute djeca, i moje mlado Ufanje,
kao što to znaju djeca,
U noći, u jedinoj i istoj,
U samoj i istoj noći
Gdje se okrepljuje bitak.
Usred noći.
Noć je neprekidna, gdje se okrepljuje bitak, upravo noć stvara dugo neprekidno tkanje,
Neprekidno tkanje bez kraja u kojem su dani samo dani.
Otvaraju se samo kao dani.
To jest kao rupe, u tkanini gdje su zabodeni dani.
U tkanini, u šupljikastom tkanju.
Upravo noć podiže moje velike crne zidine
Na kojima se otvaraju dani samo kao prozori
Neke nemirne i neke drhtave
I možda lažne svjetlosti.
Gdje se dani otvaraju samo kao dani.
Gdje se dani otvaraju samo kao tavanski prozorčići.
Jer se nipošto ne smije reći da je lanac vremenâ
Jedan lanac bez kraja
Na kojem se kolutić nadovezuje na kolutić, karika na kariku,
Gdje bi se dani i noći nastavljali jednaki u istom lancu.
Jedna bijela karika, jedna crna karika, noć zakvačena za dan, dan zakvačen za noć.
Ali oni nikako nisu jednaki, oni nikako nemaju isto dostojanstvo u tom lancu.
Noć je neprekidna. Noć je tkanje
Vremena, zaliha bitka
I dan ne probija u to doli slabim prozorima i tajnim vratima.
Dan je taj koji razbija i dan ne probija u to
Doli bijednim pukotinama
Patnje. Dan je taj koji provaljuje i dani su kao otoci u moru.
Kao prekinuti otoci koji presijecaju more.
Ali more je neprekidno i otoci su ti koji imaju krivo.
Tako i dani imaju krivo i isprekidani prekidaju noć.
Ali uzalud se trude jer i sami
Uranjaju u noć.
Kao što je more zaliha vode tako je noć zaliha bitka.
Vrijeme sam sebi pričuvao. Svi ti grozničavi dani uzalud se trude
Kao usred mora, u dubini noći kupaju se u tamnoj noći.
Upravo oni su razbacani, upravo oni su razbijeni.

Dani su Sporadi a noć je otvoreno more
Po kojem plovljaše sveti Pavao
I obala koja se spušta od noći prema danu
Svagda je obala koja se penje
Strma obala i obala koja se uzdiže od dana prema noći
Svagda je obala koja se spušta. U dubinu noći. O noći,
koja si moj najljepši pronalazak, moj najvelebniji izum.
Najljepše moje stvorenje. Stvorenje najvećeg Ufanja.
Što daješ najviše povoda Ufanju.
Koja si orude, koja si sama grada i prebivalište Ufanja.
I isto tako, u biti, dijete najvećeg Milosrđa.
Jer upravo ti ziblješ sve Stvoreno
U okrepljujućem Snu.
Kao kad se smješta dijete u njegov krevetić,
Kao kad ga stavlja majka na spavanje i kao kad mu majka podvija pokrivač
I ljubi ga (Ona se ne boji da će ga probuditi.
Ono tako čvrsto spava.)
Kao kad njegova majka podvija pokrivač i smije se i u čelo ga ljubi
Veseleći se.
I ono se također smiješi, smiješi joj se natrag u snu.
Tako, o noći, crnooka majko, majko vasionska,
Odsad ne samo majko djece (to je doista lako)
Već majko i samih ljudi i žena, a to je doista teško,
Upravo ti, noći, stavljaš na spavanje sve Stvoreno
U postelju od nekoliko sati.
(Čekajući). U postelju od nekoliko sati
Sliku, slabašnu sliku, i obećanje i predostvarenje postelje od svih sati vjekomice.
Preuranjeno ostvarenje. Obećanje unaprijed održano
U očekivanju postelje od svih sati.
U koju ću ja, Otac, polegnuti svoje stvaranje.
O noći, ti si noć. A svi ti dani zajedno
Nikada nisu dan, oni su svagda samo dani.
Rasijani. Ti dani su svagda samo svjetline.
Nepouzdane, a ti si, noći, moja velika tamna svjetlost.
Čestitam sam sebi što sam stvorio noć. Dani su otoci i otočići
Koji buše i koji probadaju more.
Ali doista je nužno da počivaju u dubokom moru.
I ti si, noći, duboko more
Po kojem plovljaše sveti Pavao, ne više ono malo Genezaretsko jezero.
Svi ti dani nisu drugo doli raskomadani
Udovi. Doduše dani se izdižu, ali doista je nužno da im temelji
počivaju na širokom moru.
Usred noći. O noći, moj najljepši izume, ti si ta koja blažiš,
ti si ta koja smiruješ, ti si ta koja odmaraš
Bolne udove
Posve rasklimane od dnevnoga rada.

Ti si ta koja blažiš, ti si ta koja smiruješ, ti si ta koja odmaraš
Bolna srca
Izmučena tijela, udove izmučene rabotom, srca izmučena rabotom
I jadom i brigom svagdašnjom.
O Noći, o moja kćeri Noći, najbogoljubnija od mojih kćeri.
Najnabožnija.
Od mojih kćeri, od mojih stvorenja najviše u mojim rukama, meni najviše prepuštena.
Ti me slaviš u Snu još više no što me tvoj Bratac Dan slavi u Radu.
Jer me čovjek u radu ne slavi doli svojim radom.
A u snu ja slavim sama sebe zarad čovjekova prepuštanja.
I sigurnije je, umijem to bolje izvesti.
Noći ti si za čovjeka hranjivija hrana i piće od kruha i vina.
Jer onaj koji jede i pije, ako ne spava, njegovo jiće i piće mu ne hasni.
I izazivlje mu žgaravicu, i uzrokuje mu srdobolju.
Ali ako spava kruh i vino pretvaraju se u njegovo tijelo i u njegovu krv.
Da bi radio. Da bi molio. Da bi spavao.
Noći, ti si jedina koja previjaš rane.
Bolna srca. Posve rasklimana. Posve razuđena.
O moja crnooka kćeri, jedina od mojih kćeri koja jesi,
koja se možeš prozvati mojom suučesnicom.
Koja si u dosluhu sa mnom. jer ti i ja, ja s pomoću tebe
Mi zajedno guramo čovjeka u zamku mojeg naručja
I hvatamo ga malko ga zaskočivši.
Ali hvatamo ga kako već možemo. Ako netko to zna, to sam ja.
Noći ti si krasan pronalazak
Moje mudrosti.
Noći, o moja kćeri, o moja šutljiva kćeri
Iz Rebekina zdenca, iz zdenca Samarićanke
Ti si ta koja crpiš najdublju vodu
Iz najdubljeg zdenca
O noći koja ziblješ sva stvorenja
U okrepljujućem Snu.
O noći koja ispireš sve rane
U jedinoj svježoj vodi i jedinoj dubokoj vodi
Iz Rebekina zdenca izvučenoj iz najdubljeg zdenca.
Prijo djece, prijo i sestro mladog Ufanja
O noći koja vidaš sve rane
Na zdencu Samarićanke ti koja izvlačiš iz zdenca ponajdubljeg
Najdublju molitvu.
O noći, o moja kćeri Noći, ti koja znaš šutjeti, o moja kćeri s lijepim plaštom.
Ti koja točiš počinak i zaborav. Ti koja točiš melem, i tišinu, i hlad
O moja zvjezdana Noći stvorio sam te prvu.
Tebe koja uspavljuješ, tebe koja već pokapaš u vječnome Mraku
Sva moja stvorenja
Najvećma nespokojna, vatrenog konja, radinoga mrava,
I čovjeka to čudovište nespokojstva.

Noći koja uspijevaš uspavati čovjeka
Taj bunar nespokojstva.
Sam po sebi nespokojniji je od svega stvorenog zajedno.
Čovjek, taj bunar nespokojstva.
Kao što uspavaš zdenčanicu.
O moja noći u velikoj haljini
Koja zakriljuješ djecu i mlado Ufanje
U naborima svoje haljine
Ali ljudi se ne prepuštaju.
O lijepa moja noći stvorio sam te prvu.
I takoreći prije prve
Šutljivu s dugim velovima
Tebe koja spuštaš na zemlju neku slutnju
Tebe koja prosipaš iz ruku, tebe koja točiš na zemlju neki prvi mir
Preteču vječnog mira.
Neki prvi počinak
Preteču vječnog počinka.
Neki prvi miloduh, tako svjež, neko prvo blaženstvo
Preteču vječnog blaženstva.

(...)

O moja kćeri prva među svima. Ti koja čak uspijevaš,
Ti koja katkad uspijevaš
Ti koja uspavaš čovjeka u naručju moje materinske
Providnosti
*O moja **blistava i tamna** kćeri pozdravljam te*
Ti koja oporavljaš, ti koja hraniš, ti koja odmaraš
O tišino mraka
Takva tišina vladaše prije stvaranja nespokojstva.
Prije početka kraljevine nespokojstva.
Takva tišina vladat će, ali tišina svjetlosti
Kad cijelo to nespokojstvo bude iscrpljeno.
Kad iz zdenca budu izvukli svu vodu.
Poslije uništenja, poslije iscrpljenja cijelog tog čovječjeg nespokojstva.
Zato si ti, kćeri moja, starodrevna i ti kasniš
Jer u tom kraljevstvu nespokojstva prizivaš, slaviš uspomenu, zamalo obnavljaš,
Zamalo uspostavljaš iz početka prijašnje Spokojstvo
Kad je moj duh lebdio nad vodama.
Ali istodobno, moja zvjezdana kćeri, moja kćeri u tamnome plaštu,
ti si jako uranila, jako si preuranjena.
Jer ti naviještaš, jer ti predstavljaš, jet ti gotovo svake večeri unaprijed započinješ
Moje veliko Spokojstvo vječne
Svjetlosti.
Noći, ti si sveta, Noći, ti si velika, Noći, ti si lijepa.
Noći obavijena velikim plaštom.

Volim te, Noći, i pozdravljam i slavim te i ti si moja velika kći i moje stvorenje.
O lijepa noći, obavijena velikim plaštom, moja kćeri sa zvjezdanim plaštom
Ti me podsjećaš, mene samog ti podsjećaš na onu veliku tišinu koja bijaše
Prije no što bijah rastvorio brane nezahvalnosti.
I ti naviještaš, meni samom ti naviještaš tu veliku tišinu koja će biti
Kad ih budem zatvorio.
O blaga, o velika, o sveta, o lijepa noći, možda najsvetija
od mojih kćeri, noći u velebnoj haljini, u zvjezdanoj haljini
Ti me podsjećaš na onu veliku tišinu koja bijaše na svijetu
Prije početka čovjekova kraljevstva.
Ti mi naviještaš tu veliku tišinu koja će biti
Nakon svršetka čovjekova kraljevstva, kada opet dohvatim svoje žezlo.
I katkad već pomišljam na to, jer taj čovjek uistinu podiže silnu buku.
Ali ponad svega, Noći, podsjećaš me na onu noć.
A sjećat ću je se vječno.
Bijaše odzvonio deveti sat. Bijaše to u zemlji mog naroda izraelskog.
Bilo je sve svršeno. Ta neizmjerna zgoda.
Od šestoga do devetog sata nastade tama po svoj zemlji.
Bilo je sve svršeno. Nemojmo više o tome govoriti. To me boli.
Taj nevjerojatni silazak mog sina među ljude.
K ljudima.
Za ono što od njega učiniše.
Tih trideset godina dok bijaše drvodjelja kod ljudi.
Te tri godine što bješe neka vrst propovjednika kod ljudi.
Svećenik.
Ta tri dana dok bješe žrtva kod ljudi.
Medj' ljudima.
Te tri noći dok bješe mrtav kod ljudi.
Među mrtvim ljudima.
Ta stoljeća i ta stoljeća u kojima je on hostija kod ljudi.
Bilo je sve svršeno, ta nevjerojatna pustolovina.
Poradi koje ja, Bog, imam vezane ruke za svoju vječnost.
Ta pustolovina s kojom mi je moj Sin vezao ruke.
Za sve vijeke vežući ruke moje pravde, za sve vijeke vjekova
odrješujući ruke mojeg milosrđa.
I protiv moje pravde izumljujući pravednost samu.
Pravednost ljubavi. Pravednost Ufanja. Bilo je sve svršeno.
To što se moralo zbiti. Kako je već moralo biti. Kako to
bijahu navijestili moji preci. Hramski se zastor
razdera na dvoje, od vrha do dna.
Zemlja se potrese: pećine se raspuknuše.
Grobovi se otvoriše, te uskrsnuše mnoga tjelesa pravednika
što bijahu umrli.
I oko devetog sata moj Sin povika jakim glasom.
Taj krik se nikad neće izbrisati. Sve je bilo svršeno.
Vojnici se vratiše natrag u svoje vojarne.

Smijući se i šaleći jer završila se služba.
Straža koju više neće čuvati.
Ostade samo jedan stotnik, i nekoliko ljudi.
Majušna straža da čuva to drvo križa bez važnosti.
Vješala na kojima je visio moj Sin.
Zadržalo se tu samo nekoliko žena.
Tu je bila majka.
I možda još nekoliko učenika, a i to se baš sigurno ne zna.
Dakle svaki čovjek ima pravo pokopati sina.
Svaki čovjek na zemlji, ako ga stigne ta velika nesreća
Da ne umre prije svojeg sina. I jedino ja, ja Bog,
Ruku vezanih tom pustolovinom,
Jedino ja u tom času otac poslije tolikih očeva,
Jedino ja ne mogoh pokopati svojeg sina.
Baš tada stiže ti, o noći.
O najdraža moja kćeri među svima i ja to jošte vidim
i vidjet ću to kroz cijelu svoju vječnost
Baš tada stiže ti, o Noći, i u veliku ponjavu ti zavi
Stotnika i njegove rimske vojnike,
Djevicu i svete žene,
I ono brdo, i onu dolinu, na koje se spuštaše večer,
I moj izraelski narod i grešnike i skupa s njima onoga
koji umiraše, koji umrije za njih

I već se približavaše Josip iz Arimateje sa svojim ljudima
Noseći bijelu ponjavu.

Ulomke izabrala i prevela Višnja Machiedo

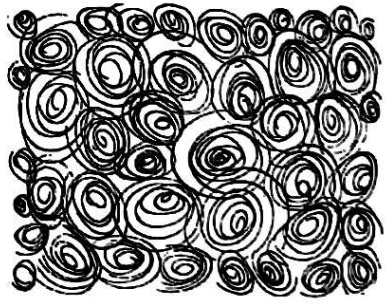

Misterij nevine djece

(1912)

(Rien n' est beau comme un enfant qui s'endort en faisant sa prière)

Ništa nije lijepo kao dijete koje zaspe moleći se, kaže Bog.
Kažem vam, ništa nije tako lijepo na svijetu.
Nikada ne vidjeh nešto tako lijepo na svijetu.
A ipak se nagledah ljepota na svijetu
I razumijem se u njih. Moje stvaranje obiluje ljepotama.
Moje stvaranje obiluje čudesima.
Ima ih toliko da ne znaš kamo s njima.
Vidjeh milijune i milijune zvijezda što se kotrljaju pod mojim stopalima
kao morski pijesak.
Vidjeh kao plamen žarke obdanice.
Ljetne dane u lipnju, srpnju i kolovozu.
Vidjeh zimske večeri prebačene kao plašt.
Vidjeh ljetne večeri tihe i blage poput rajskog sutona
Načičkane zvijezdama.
Vidjeh one brežuljke uz Meuseu i ckrve koje su moje vlastite kuće.
I Pariz i Reims i Rouen i katedrale koje su moje vlastite palače i moji dvorci.
Tako lijepi da ću ih sačuvati na nebu.
Vidjeh prijestolnicu kraljevstva i Rim prijestolnicu kršćanstva.
Čuh pjevanu misu i dične večernice.
I vidjeh one francuske ravnice i valovite dolce
Koji su ljepši od svega.
Vidjeh duboko more i duboku šumu i duboko srce čovjekovo.
Vidjeh srca što ih je proždirala ljubav
Tijekom cijelog života.
Utonula u milosrđe.
Gdje gore kao plamen.
Vidjeh mučenike tako nadahnute vjerom
Kako prkose kao stijene na konju mučilu,
Pod željeznim zupcima.
(Kao vojnik koji bi posve sam prkosio cio život
Iz vjernosti
Prema svojem (prividno) odsutnom generalu.)
Vidjeh mučenike gdje plamte kao baklje
Namjenjujući sebi vječno zelene palmine grančice.
I vidjeh kako pod željeznim pandžama kapaju
Kapi krvi koje blistahu kao dijamanti.
I vidjeh kako kapaju suze ljubavi

Koje će trajati duže od zvijezda na nebu.
I vidjeh poglede u molitvi, poglede nježnosti,
Utonule u milosrde
Koje će vjekomice sjati u noćima i noćima.
I vidjeh cijele cjelcate živote od rođenja do smrti,
Od krštenja do posljednje pomasti,
Gdje se odmotavaju kao lijepo klupko vune.
No kažem ti, veli Bog, ne znam ništa tako lijepo na cijelome svijetu
Kao malo dijete koje zaspe moleći se
Pod krilom svojeg andela čuvara
I koje se smije andelima tonući u san.
I koje već sve zajedno miješa i više ništa ne razumije
I koje riječi očenaša trpa nasumce bez reda u riječi zdravomarijo
Dok se na njegove vjeđe već spušta koprena,
Koprena noći na njegov pogled i njegov glas.
Vidjeh najveće svece, veli Bog. A ipak vam to kažem.
Nikada ne vidjeh nešto tako smiješno i prema tome ne znam
/ ništa tako lijepo na svijetu
Kao to dijete koje zaspe moleći se
(Kao to malo biće koje zaspe u povjerenju)
I koje brka svoj očenaš sa svojom zdravomarijo.
Ništa nije tako lijepo i to je čak stvar
O kojoj Djeva Marija misli isto što i ja.
I doista mogu reći da je to jedina stvar o kojoj mi mislimo
isto. Jer obično mislimo suprotno.
Zato što je ona za milosrđe.
A ja sam, kao što i treba, za pravdu.

Ulomak izabrala i prevela Višnja Machiedo

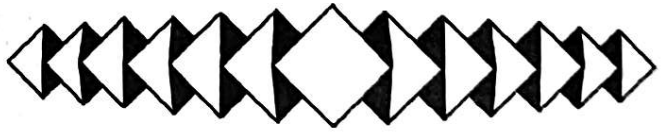

Mi smo Božje čuđenje

Dragi Péguy![1]

Tvoj oduševljenički duh, strast poticatelja i vođe duša, uvijek su mi se dopadali; manje pouzdano, međutim, Tvoje književno preobilje, sad gorko, sad podrugljivo, sad pretjerano zanosno u borbi koju si vodio protiv zabludjelih ljudi svojega vremena.

Na Tvojim vjerski nadahnutim stranicama nađe se pokoji ulomak pjesnički (ne velim teološki) uspio: tamo, primjerice, gdje uvodiš Boga da govori o nadi.

Vjera ljudi me ne čudi – veli Bog – nije ništa iznenađujuće: ja toliko svijetlim u svojim stvorenjima, da bi jadan svijet morao biti slijep, kad me ne bi vidio. Ljudska ljubav me ne čudi – veli Bog – nije ništa iznenađujuće: ta jadna stvorenja tako su nesretna da, osim ako nisu srca kamenoga, ne mogu drugo do imati ljubavi jedni prema drugima. Nada, to je ono što me čudi!

Slažem se s Tobom, dragi Péguy, da nada tjera na čuđenje. Slažem se s Danteom da je ona *čekanje pouzdano.* Slažem se s onim što Biblija pripovijeda o onima koji se nadaju.

Abraham uopće nije znao zašto mu je Bog naredio da ubije sina jedinca; nije vidio odakle bi, nakon Izakove smrti, moglo doći brojno potomstvo koje mu je obećano, a ipak je s pouzdanjem čekao.

David, napredujući protiv Golijata, predobro je znao da je pet kamenčića, premda hitnutih rukom prilično vičnoj s praćkom, premalo pred orijašem pod željeznim oklopom. Pa ipak je s pouzdanjem čekao i opominjao orijaša pod oklopom: *Dolazim od Boga. Uskoro ću ti otrgnuti glavu sa ramena!*

Moleći s Psalmistom, dragi Péguy, i ja se osjećam preobražen u čovjeka koji čeka s pouzdanjem: *Bog mi je svjetlost i spasenje: koga da se bojim?... Nek se vojska protiv mene utabori, srce se moje ne boji; nek i rat plane protiv mene, i tada pun sam pouzdanja!*

* * *

1 Pjesnik, polemičar i filozof Charles Péguy (Orleans, 7. I. 1873. – Villeroy, 5. IX. 1914.) poginuo je na prvoj crti obrane Pariza, jedva zakoračivši u peto desetljeće života.

Ostavio je značajno književno djelo, koje će se pamtiti kao znak svjedočenja i kršćanske nade.

Iscrpno i nadahnuto u »Maruliću« je najprije pisao o Péguyu Jakov Kostović (usp. br. 3/1973., str. 47-54) a nekoliko godina kasnije i Matej Jeličić (»Pjesnik vjere, nade i ljubavi«), objavivši i prijevod ulomka (»Marijin plač«) iz drame u prozi i stihovima »Misterij ljubavi Ivane Orleanske« (usp. br. 3/1981., str. 266).

Ne treba zaboraviti da je Charles Péguy pokretač i dugogodišnji urednik jednog »od najboljih časopisa što ih je Francuska imala (Cahiers de la Quinzaine)«.

Péguyev sunarodnjak Romain Rolland sažeto je iskazao o kakvu je značaju riječ: »Ni jedna stranka, ni jedan prijatelj, ni učenik ne svojata za sebe ovu slobodnu dušu. To je Péguy, onaj koji je bio samo jednom, ali onaj koji neće proći«.

Kamo sreće da imamo i više takvih osobnosti i djelâ takvih osobnosti na ispraćaju ovog burnog i tmurnog stoljeća!

Kako griješe, dragi Péguy, oni koji nemaju nade! Juda je napravio veliku nesmotrenost u dan kada je Krista prodao za trideset srebrenjaka, ali je učinio još i veću kada je pomislio da je njegov grijeh tako velik a da bi bio oprošten. Ni jedan grijeh nije prevelik: ograničena bijeda, ne znam kako velika, uvijek će moći biti zastrta beskrajnim milosrđem.

I nikad nije prekasno: Bog ne samo što se zove Otac, već Otac rasipnoga sina, koji nas spazi dok smo još daleko, koji se raznježi i, u trku, dođe nas zagrliti i nježno poljubiti.

I ne bi trebala prestrašiti burna prošlost. Oluje, koje bijahu zlo u prošlosti, postaju dobro u sadašnjosti, potiču li na posredovanje, promjenu; postaju biser, daruju li se Bogu kao utjeha da ih oprosti.

Evanđelje, među Isusovim precima, spominje četiri žene, od kojih tri ne baš hvale vrijedne: Rahela je bila bludnica; Tamara je imala sina Peresa sa svekrom Judom, a Bat-Šeba je bila Davidova priležnica. Otajstvo poniznosti je u tome da ih Krist priznaje kao rodbinu, da su uključene u njegovo rodoslovlje, a jednako tako – mislim – u rukama Božjim, sredstvo da nam može jamčiti: možete postati sveci, kakvi god da jesu: prošlost vaše obitelji, narav i naslijeđena krv, vaše nekadašnje stanje!

Dragi Péguy, bilo bi međutim pogrešno čekati, stalno odgađati. Tko se odluči za stazu *kasnije,* upada na stazu *nikada.* Poznajem neke koji kao da su od života učinili trajnu 'čekaonicu'. Dolaze i prolaze vlakovi a on: »Krenut ću drugi put! Ispovjedit ću se na koncu života«! O »junaku Anselmu« govorio je Visconti-Venosta:

– *»Prođe dan i prođe još jedan*
ali se ne vrati junačina Anselmo«.

Tu imamo obrnuto: Anselmo koji *nikako da krene.*

To nije bez rizika. Pretpostavi, dragi Péguy, da Kinezi prodiru u Italiju a napreduju razarajući i ubijajući. Svi bježe: zrakoplovi, automobili, sve je pod opsadom. »Dođi!« – vičem ja Anselmu – »ima još jedno mjesto u vlaku, penji se odmah«! A on će: »Je li baš sigurno da će me Kinezi *srediti,* ostanem li ovdje«? »Sigurno nije, mogli bi te poštedjeti, moglo bi se dogoditi da će prije njihova dolaska proći još koji vlak. Ali su to daleke mogućnosti, a radi se o životu. Još čekati, neoprostiv je nerazbor«!

»Neću li se moći obratiti i kasnije«? »Dakako, ali će možda biti teže nego sada: ponovljeni grijesi postaju navike i okovi, koje je sve teže polomiti. Sad, odmah, velim ti«!

* * *

Péguy, ti to znaš: iščekivanje se temelji na dobroti Božjoj, koja prosijava posebice u Kristovu ponašanju, u Evanđelju prozvanim 'prijateljem grešnika'. Koja je dimenzija takvoga prijateljstva, poznato je: izgubivši jednu ovcu, Gospodin ide u potragu sve dok je ne nađe: našavši je, sav sretan, stavlja je na rame, odnosi je kući pa svima kaže: ... *tako će na nebu biti veća radost zbog jednog obraćena grešnika nego li zbog devedeset i devet pravednika, kojima ne treba obraćenja.*

Samaritanka, preljubnica, Zakej, razapeti razbojnik s desne strane, oduzeti, pa i mi sami smo traženi, nađeni, s nama se postupalo tako. A to je opet jedno drugo čuđenje!

* * *

Ali postoji i ono drugo: *čekanje pouzdano buduće slave,* kao što opet veli Dante. Na čuđenje tjera ona *pouzdanost* stavljena uz *budućnost,* to jest u daljinu koja se tek sluti. Pa ipak to je, dragi Péguy, stanje nas koji se nadamo.

Nalazimo se na crti Abrahamovoj, koji – nakon što je od Boga dobio obećanje o veoma plodnoj zemlji – posluša i »krenu – kaže Biblija – ne znajući kamo ide«, ali siguran svejedno i prepušten Bogu. Nalazimo se u stanju koje je opisao evandelist Ivan: »Već sada smo djeca Božja, ali što ćemo biti, još nije obznanjeno«. Nalazimo se, poput Manzonijeva Napoleona, »na putu cvjetnih staza nade«, premda ne poznajemo kraj u koji će nas staze dovesti.

Poznajemo li ga barem izdaleka? Ili je Dante bulaznio kada je pokušao opisati ga kao svjetlo, ljubav i radost? »Svjetlo uma«, jer će naša pamet tamo gore posve jasno vidjeti ono što je tu dolje tek nazrela: Boga. »Ljubav prema pravom dobru«, jer dobra koja ljubimo ovdje jesu *stanovito* dobro, kapi, mrvice, krhotine dobra, dok Bog jest *istinsko* dobro. »Radost koja nadilazi svaku ljupkost«, jer nema usporedbe između one i ljupkosti ovoga svijeta.

Potvrđuje to Augustin, koji Boga naziva »uvijek starom a uvijek novom ljepotom«. Potvrđuje Manzoni: »tamo gore... tišina je i tama, slava koja je prošla«. Potvrđuje Izaija u glasovitu dijalogu: »Viči! – Što ću vikati? – Viči ovako: svako je tijelo kao trava i kao cvijet poljski sva mu dražest. Sahne trava, vene cvijet«!

S ovim velikanima slažemo se i mi, dragi Péguy. Hoće li tkogod reći da smo 'otuđeni', pjesnički raspoloženi i nevježe? Mi ćemo odgovoriti: djeca smo nade, Božje čuđenje!

Preveo: Mato LUKIN MARKIČIĆ

Predrag GRUBIĆ

Kratka pjesma

Blago strujiš
krajolikom
čudesno sapeta
razliko,
ponajprije ljudska.
Pa ako i samo takva –
srži i mojih prispijeća,
razlistavaš se
u beskrajni
eter punine,

u cvijet svemira.

Čarolija nedogleda

Jutro nad krošnjama
— nježna silina stapanja
snage u mlade preljeve ljepote
žubor tajnog ušća
neizrecivog
u pomno izradenu
krunu krajolika.

Da — i stablo sam
osunčani uzlet dozrijevanju.
Visoko — proljetni jablan
blistanja...
Korijenje mu svjetlost u meni.
Unaokolo nijedna me zraka
nije lišena...

Upiti... odabrati... izoštriti
mirisna je zapovijed širina.
Dok putovi spokojno pire
čarolijama nedogleda
nazdravljam bistrini i slutim
ponovno neutaživo slutim
zlatni naš prsten postojanja.

Još

Još s djelićem svemira u sebi,
mi, zatočenici daljina, prostranstva,
još na obali mora
dahom iskona krunimo jutro,
još nam koraci usmjeruju ceste,
smaragdni tijek obronaka
i daleko valovlje planina
još postaju rijeke, a mi ušće
čije svjetlucanje ponovno rađa
najdublju tvoju strunu ili grad,
još je sve veza i krug,
a ljubav — kretanje nasuprot,
povratak od smrti djetinjstvu...

Predrag GRUBIĆ

Stanovnik umorne vrtnje

Događaju nam se i plaše nas
kamena bijela usta, u nizu,
otvorena
kao kopča očeve strogosti.
Događa nam se da život
kao školjka bljesne
usred materine mirisnosti –
na obali nestalne potočnice
što prokopava glumište starijih.
Događa nam se da predraga zrelost
– oštapljena o kolone vukovarske –
gdjekad zasvijetli kao moć cvijeta
ili predajna priča
s one strane postojanja.

Ta, nismo li, uistinu, samo
stanovnici umorne vrtnje?!

Mladen JURČIĆ

Temelji čovjeka

Što pokreće čovjeka, njegove težnje i interese, što ga čini tako jedinstvenim na Zemlji, za što bismo mogli reći da su mu temelji? Jesu li to razum, um, intelekt, kojima se, kako tvrde, razlikujemo od životinja? Filozofi su dugo i pretjerano uzvisivali razum i njegovo djelovanje, čak su tvrdili da za nas nema nikakva značaja ništa što razum ne može shvatiti ni objasniti, nego su sve to naprosto prazni pojmovi. No onda su mislioci, kao što ćemo vidjeti, došli do boljih zaključaka.

Što su razum, um, intelekt — koliko, sami po sebi, doista vrijede? Jesu li bit čovjeka, ili samo »nadogradnja« nečeg mnogo dubljeg, za što možemo s više razloga ustvrditi da je u pravom temelju našeg bića? U filozofiji je, u drugoj polovici devetnaestog stoljeća, poslije duge »vladavine razuma«, nastupilo razdoblje koje zapravo traje do danas, kad su filozofi i psiholozi najprije uzdrmali, a onda i srušili dotad gotovo slijepu vjeru u razum. Iako inače vrlo različiti, Schopenhauer, Freud, William James i drugi »očevi suvremene misli« slažu se u jednome: Za nas taj razvikani i često precjenjivani razum uopće nije prvotan, nego je (premda nam izvrsno služi) zapravo drugotan, a temeljno je nešto drugo, mnogo dublje, šire i djelatnije u nama. Schopenhauer tvrdi da je to volja, slijepa, nezadrživa, u biti okrutna sila, koja pokreće i stalno obnavlja svijet i sva bića u njemu, Freud smatra da nas pokreću nagoni, a William James, pak, na vrlo zanimljiv način govori o *osjećajima*, pa možda nitko nije bolje i objektivnije od njega proučio i opisao religiozni osjećaj (u epohalnu djelu »Raznolikosti religioznog iskustva« — u nas objavljenom u izdanju »Naprijeda«, a u prijevodu Nade Horvat). A tu su još »pjesnički osjećaj«, osjećaj za lijepo, pokretački osjećaji ljubavi, mržnje (od kojih onaj prvi može voditi zadivljujućim djelima junaštva, požrtvovnosti, samozatajnosti, a drugi dubinama gotovo nezamisliva zla), sklonost prema ovome ili onome, duboki osjećaj onostranog, mistični osjećaji... Povrh svega, tu su i bitna čežnja i žeđ za smislom, u nama duboko ukorijenjeni *osjećaj* za smisao, ili za ono što pojedinac smatra smislom, pa ga to vodi, usmjerava i uvjetuje njegove postupke.

Od pojave velikih mislilaca što smo ih spomenuli pa nadalje, svi se uglavnom slažu da u nama postoji nešto daleko šire, važnije od razuma i intelekta. No može li se naše biće svesti na schopenhauerovsku volju, freudovske nagone, ili postoji nešto još dublje što tu volju i nagone ukroćuje, osmišljuje, usmjerava, pa njima vlada onako kako oni vladaju razumom?

Nije li temelj čovjeka kao individuuma upravo njegova čuvstvenost, senzibilitet? Što to znači?

Možda je neobično, ali je činjenica da je »ljubav prema mudrosti«, filozofija, premda već u nazivu ima osjećaj, najvećim dijelom svog dugotrajna traženja istine o čovjeku, uglavnom zapostavljala osjećaje, senzibilitet, najdublji, najširi i prema tome najvažniji dio čovjekova bića. Pa ipak, mi smo neraskidiva cjelina, a psiha, spoznaja, misao, razum, čuvstvenost, nerazdvojni su dijelovi te cjeline. Često se naglašava da

netko, kako bi uopće postao znanstvenik, umjetnik, filozof ili što bilo, mora osjećati jaku sklonost prema tome, u dubini bića, da često već od ranog doba mora na neki, zapravo tajanstven način, težiti putu otkrivanja, stvaranja; mora najprije biti »predisponiran« za nešto, pa tek onda može dati bilo što vrijedno u bilo kojoj grani ljudske djelatnosti. Makar koliko rezultati njegova kasnijeg rada bili značajni, tvarni, opipljivi i znanstveni, ono što ga vodi, što ga je uopće usmjerilo na taj put neopipljivo je, neuhvatljivo — jak afinitet, nezadrživ pokret cijelog bića, osjećaj koji ga u cjelini od samog početka vodi i čini tankoćutnijim, osjetljivijim, primljivijim za određene težnje, vrijednosti ili dojmove, čini ga, kako se kaže, »drukčijim od ostalih«, a zapravo ne drukčijim (jer ono što je ta osoba otkrila bilo je tu za sve, da su samo mogli dublje gledati), nego samo osjetljivijim, senzibilnijim. Veliki umjetnik ili znanstvenik vidi ono što drugi ne vide, a što je tu pred svima. Njegova veličina i jest u tome što vidi točnije, bolje, dublje. Kao da je neobjašnjivo priključen na »jači napon« od onoga koji inače pokreće ljude, jer taj temeljni senzibilitet, srce, sklonosti ili nesklonosti, zapravo vode sve ljude raznim putovima, prema raznim ciljevima, svatko ima nešto prema čemu »gravitira«, što ga snažno privlači. S druge strane, ako smo tog nečega lišeni, osjećamo se praznima i kao da lebdimo u zrakopraznu prostoru. A što je taj afinitet, ako ne jak, u biti neobjašnjiv *osjećaj* za nešto? Bez temeljnog osjećaja nema nikakva postignuća.

Dakle, cijelo nas biće vodi nečemu za nas važnom, određuje nas upravo taj senzibilitet koji, između ostaloga, uvjetuje i stjecanje i produbljivanje znanja, a ne određuju nas samo to znanje, razum, intelekt. Taj nagon, ta žeđ, kako je nazivaju, postoji prije znanja, znanosti, umjetnosti, prvotnija je, izvornija, prethodi svim čovjekovim djelima, otkrićima, pa i uporabi razuma, jer često se javlja još u djetinjstvu, njome je obilježena cijela osoba, sve što ona stvori, pa zato i cijela znanost, filozofija, itd, zapravo cijela naša civilizacija. Kako su njihovi začeci u osjećajima, u sklonostima ili nesklonostima i ovise o njima, kao i većina onoga što čovjek radi i poduzima, »objektivna« znanost ili filozofija mogu i vrlo zastraniti ako su vođene osjećajem nesklonosti prema nečemu, prkosom, nevjerovanjem a priori u nešto, ili željom za dokazivanjem nekog ideološkog motrišta a priori. Zapravo, začuđujuće velik dio znanstvenih i drugih teorija i konkretnih otkrića što ih smatramo baštinom čovječanstva, imao je temelje u osjećaju, u nečijim osobnim afinitetima, barem isto koliko u objektivnu gledanju, razmišljanju i napornu radu. Priznavali mi to ili ne, osjećaj, senzibilitet, nezadrživa težnja cijele osobe, naši su pravi, temeljni pokretači. Senzibilitet, srce, ili po starom obliku »sredce« — središte (bića), od kojeg je i nastalo »serdce«, pa »srce«, temelj su našeg bića iz kojega proizlazi sve drugo i za razvoj naše osobe značajniji su nego svi podaci i znanstvena otkrića. Osim golog znanja i suhih podataka, čovjekovo biće cijelo je prožeto osjećajima i naklonostima, gotovo možemo reći da se i sastoji od njih, pa se i mjeri time koliko sadrži vrijednih težnji i osjećaja: ljubavi, razumijevanja, sućuti, dakle »srca«, za koliko je ljepote i dobrote sposobno onim najdubljim, središnjim u sebi. Upravo naša unutrašnjost sa svojim reagiranjima, nadama, strepnjama, očekivanjima, čežnjom, ono je po čemu i jesmo ljudi. Sve drugo ostaju puke informacije, suhoparni podaci *izvan nas*, ako ih ne učinimo dijelom svoje slojevite, tajanstvene cjeline, a to činimo samo s onim što nas najdublje pogađa i za što imamo *osjećaj*.

Ponajprije nas vodi duboka, nagonska, nezadrživa težnja osmišljenosti, ispuni cijelog bića, pokreću nas i vode neopipljiva uvjerenja, nade, ljubav, afiniteti, ponekad

čak i mržnja, ali nikad u prvom redu znanje ni podaci. *Osjećaj* ostvarenosti, smirenja u nečem najdublje našem, za nas je bitniji nego sve znanstvene ili filozofske teorije. Jer taj naš tajanstveni temelj nikako nas ne vodi u prvom redu racionalnim dokazima i razlaganjima, nego nečem tajanstvenom i nespoznatljivom, što daleko nadilazi sve drugo, prožima i ujedinjuje sve naše napore u cjelinu.

Slutimo da je za nas nadragocjenije upravo ono o čemu ne možemo imati znanje u uobičajenu smislu, ali što duboko osjećamo i za čim težimo, što i jest u središtu našeg bića i pruža nam vrhunsku, zapravo jedinu mogućnost smirenja, ostvarenja, nade i ispunjenosti. Zato, primjerice, nikakve »racionalne« kritike, dokazi ni ideologije ne mogu ugroziti vjeru, jer su joj već u temelju duboko inferiorni, ne zahvaćaju dubinu bića niti njegove potrebe, pa padaju u zasjenak pred širinama i sjajem osjećaja iskonske punine, koji obuzima vjernika. Taj je osjećaj neizreciv, ali je tim sveobuhvatniji vodič. Možemo reći da cijelo naše biće nagonski, usmjerenošću nezadržive slutnje, bira svoj put, ono što će slijediti i što osjeća kao istinito, ispunjavajuće, kao svoju naravnu hranu, da se tako izrazimo. Ako su »razložna dokazivanja« tome suprotna, protiv njihovih »argumenata« nagonski se buni cijeli naš senzibilitet, pa ako tim argumentima u tom trenutku i ne nalazimo odgovor, duboko osjećamo da su kruti i nedovoljni, puki sofizmi. Jer na sve za nas izuzetno važno, najprije odgovaramo nijemim osjećajem, nagonskim unutrašnjim slaganjem ili neslaganjem, a tek onda pokušavamo naći riječi, razloge, argumente, izvanjsku i uvijek nekako umjetnu, nategnutu »logiku« tog osjećaja. Ono najdublje »nešto« u nama sve prima, osjeća, nejasno ali snažno sluti i sve objašnjava, bez potrebe za logičkim argumentima, koji su u odnosu na unutrašnji osjećaj, uvijek drugotni.

»Razum, um, to ne može shvatiti...«, kaže filozofija. Ali u biti je svejedno može li razum shvatiti najviše stvari ili ne, jer on je samo nadogradnja, drugotan je. Bitan je senzibilitet, a on neoborivo osjeća, pa mnoge tjera da žive, žrtvuju se i umiru za stvari koje razum ne može shvatiti. Naša se najdublja unutrašnjost previše ni ne bavi »shvaćanjem« u filozofskom smislu, nego potiče na djelovanje i osmišljavanje života.

Razum *služi* senzibilitetu. Zato, primjerice, ako mu cijelo naše biće, na tajanstven način kaže da *ima Boga*, jer ga ono osjeća i žudi za Njim, osjećajući puninu u Njegovoj blizini, razum, kao dobar sluga, mora šutjeti, a tu više i nema što reći. Senzibilitet (srce) vrhunski je vođa u nama i učitelj je razuma, iskonski je, pa zato i daleko autoritativniji.

No u našoj zapadnoj filozofiji još su Sokrat i Platon ismijali i prognali nezamjenjivu slojevitost osjećaja, senzibiliteta, izbacivši pjesnike iz društva i proglasivši pjesnički izraz za neku vrst buncanja u bunilu. K tome su zanijekali i pravu individualnost, a u ljudsku misao uveli kako totalitarizam — premoć države nad pojedincem, njegovim bićem i nadubljim potrebama — tako i imperativ umjetne, zavodljive sustavnosti. Poslije je Aristotel, stavljanjem logike na visoki pijedestal, dovršio to nedovoljno, klimavo zdanje. Otad pa nadalje, na osjećaj, senzibilitet, slutnju, na duboke titraje i pokrete cijelog čovjekova bića, na mogućnosti što ih ti titraji imaju za spoznaju i osmišljenost svega, gledat će se sa sumnjom, ili ironijom. Ipak; »osjećam, doživljavam, dakle jesam«, barem je isto toliko istinito kao i »mislim, dakle jesam«.

No ako, s druge strane, pogledamo misao Istoka, vidjet ćemo nedostatke i »rupe« našeg filozofiranja, jer ta misao posve naravno uključuje slutnju, tajnu na koju neizbježno nailazimo ako doista dublje razmišljamo i — osjećaj te tajne. Onaj tko tog osjećaja nema, zapravo i ne može daleko napredovati, ali »racionalizam« ne samo da

se pred Tajnom zaustavlja, već nam zapovijeda da ne smijemo ni korak dalje. Istočnjaku su, naprotiv, strani suhoparni, pseudoracionalnošću omeđeni diskursi. Osjećaj, neka pjesnička slika, ili samo jedan cvijet potaknut će ga da, stalno sluteći kako bitnu povezanost svega oko sebe, tako i cjelinu čovjekova bića — naše nutrine, svijeta i svemira — sažeto izrazi najdublje misli i spoznaje.

Osjećaj, dojam, spoznaja, iskustvo, znanje — jedno su i nerazdvojivo. Vidimo neki krajolik, šćućmo šumom, uranjamo u ozračje, primamo neki dojam koji, premda trenutan, zahvaća i pokreće cijelu našu osobu, odražava stanje naše duše, našu primljivost, težnje, uvjerenja, dubinu. Pomoću te slike i osjećaja što ga ona budi, Istočnjak, primjerice, ne samo spoznaje, nego i izražava svoju etiku, estetiku, cijelu filozofiju života, ali i dubinu svoje unutrašnjosti. Preko te slike koju je primio cijelim bićem, bez umjetnog dijeljenja, penje se do filozofskih istina, ali i preko njih, u nespoznatljivo, neizrecivo, a ipak ono što možemo *osjetiti*, što je uvijek nazočno i najvažnije. Nema umjetnih granica, niti mu tko govori da dalje ne smije. On zna da su osjećaj, slutnja, »mistično« doživljavanje, također spoznaje i iskustvo, da preko cijelog našeg senzibiliteta, koji je istinska, najveća »sinteza« svega, ono nespoznatljivo također postaje dio našeg »iskustva«, da je ono što se često naziva »mističnim« nazočno svuda oko nas, u vlati trave, u svemiru, kao i u čovjeku, prožima nas i naš je dio. Jedna jedina trenutna slika koju doživljavamo i usvajamo u nekom krajoliku, budi osjećaj i slutnju neizmjerne Tajne, daleko nadilazi, pa i pobija mnoga »racionalna« razlaganja.

Sve je povezano, sve je cjelina, dok mi beznadno patimo od razdvajanja i dijeljenja, pa odvajamo osjećaje, poeziju, znanost, filozofiju, vjeru...

»Srdce« je izvor iz kojega izviru sve naše mogućnosti, sve vrijedno što čovjek može dati. Naša sposobnost dubokog doživljavanja nečega pa onda i pravog primanja znanja, ovisi o senzibilitetu koji je u temelju svega plodnog što iz nas izvire, svake nadarenosti, spoznaje, umjetnosti, filozofije, a i vjere. Sirov čovjek, kojemu nedostaju primljivost, istančanost, ni u čemu ne dostiže vrhunac.

Vjernik, primjerice, svoju moralnu osobu, svoje cjelokupno postupanje, gradi upravo na »iracionalnu« osjećaju. Upravo kod vjernika ništa nije umjetno razdvojeno: senzibilitet i razum, etika, emocionalnost i stvaralaštvo jedno su, nedjeljivi od njegovih težnji i napredovanja prema smislu.

Rekli smo da nas pokreće i nekom cilju vodi ponajprije ono neopipljivo u našim dubinama, što smo nazvali cjelokupnim senzibilitetom, a taj pokret spojen je s čovjekovom vječnom gladi za *smislom*, koja je također jak pokretač. Uvijek težimo svrsi onoga što radimo, čak i ako je to trenutna, najneposrednija svrha nekog razmjerno beznačajna posla što smo ga se latili. Uopće, živjeti znači živjeti smisleno, postupati kao svjesna osoba, s čvrsto određenim principima, uvjerenjima i težnjama, sa sređenim unutrašnjim svijetom, usmjerenim prema nekoj svrsi. Prije gotovo svakog važnijeg čina, nastojanja, postavljamo sebi pitanje svrhe i cilja. Čovjek je, možemo reći, biće smisla, a i smisao je osjećaj — često govorimo o osjećaju smisla ili besmisla. Štoviše, kao da je smisao prirodno obitavalište našeg senzibiliteta, ili nas taj senzibilitet, nemiran i očajan, razdire.

Naše biće je naš cijeli svjet, jedini za koji znamo i u kojemu živimo, jer živjeti možemo samo u sebi i kroz sebe, pa kroz svoj intimni svijet, živimo i u objektivnom i prema njemu se odnosimo. Dakle, svaki važniji čin, pa i sam naš put kroz život,

uvjetovani su našim bićem i senzibilitetom, a ovise i o osjećaju smisla što ga svemu pridajemo. I filozofi i znanstvenici slažu se da je pokret glavni zakon kako svemira, tako i naše nutrine. No tom je pokretu nužno potreban *smisao*, jer uvijek se krećemo *prema* nečemu. Osjećamo kao nužno da svoje ciljeve i uvjerenja što jasnije odredimo, pa na tom osjećaju, emocionalnom temelju, gradimo svoj svijet.

Nedjeljiva smo cjelina, pa griješe oni koji nas oštro i simetrično dijele na »razum i srce«, svijest i racionalnost s jedne, te osjećaje s druge strane. Iako to često niječemo, mi uvijek reagiramo kao cjelina. Sve ono svjesno, spoznato, racionalno i najdubljim je razlozima i poticajima neodvojivo od cjelokupnosti senzibiliteta, afiniteta, čuvstvenosti. Zato su, u zbilji, neostvarivi zahtjevi za djelovanjem koje bi bilo vođeno isključivo razumom, imperativom hladne dužnosti itd, jer da bi čovjek uopće htio i nastojao djelovati moralno i razumno, najprije mora *osjećati* poticaj takvom boljem djelovanju. Hladno i objektivno moralno postupanje ne postoji, jer u srži moralnog i dobrog upravo su emocionalnost i senzibilitet, uvijek nas u prvom redu vode osjećaji, a razum služi da nadogradi, opravda i usmjeri naše duboke naklonosti ili odbojnosti. Uglavnom postupamo »po srcu«, a ako se u nekoj važnoj prilici dvoumimo, pa pobijedi »razum«, to često znači da nešto nismo dovoljno željeli, ili smo jednostavno bili mlaki, pa se tješimo svojom »razumnošću«. U bilo kojem ključnom trenutku kad, na životnom raskrižju, biramo bilo koji put: zanimanje, karijeru, bračnog suputnika itd, uvijek smo vođeni dubokim naklonostima, privlačnostima ili neprivlačnostima, ili pak onim za što »imamo smisla«, što duboko, neobjašnjivo osjećamo, dakle emocionalnim. U biti, do praktične uporabe razuma uvijek vode osjećaji — našu logiku nameću nam emocije. Uostalom, potpuno racionalna, logična osoba bila bi očajno dosadna, siva i prazna ljuska.

Možemo reći i da je dobro što intelekt nije najvažniji, središnji u čovjeku, jer većina ljudi ni nema intelekt vrijedan spomena. Čovjek se od životinje razlikuje po širini senzibiliteta i uopće po tajni cijele svoje unutrašnjosti više nego po razumu, jer da se razlikuje po njemu, malo bi se ljudi dublje razlikovalo od životinja. Uopće, kad slušamo teološke rasprave o čovjekovim sposobnostima, razumu, umu, duši itd, koje nam je usadio Bog, možemo se upitati je li Bog uopće stvorio većinu ljudi, jer nemaju nikakvih umnih sposobnosti, a za mnoge se čini da nemaju ni »duše«. Pa ako su te sposobnosti samo iznimne, vrlo rijetke (a umjesto da budu darovi, često su i velik teret za one koji ih posjeduju, jer takvi su osuđeni na život među osrednjima, ili posve tupim ljudima, koje često ne možemo ni zamisliti »prosvjetljene« na nekom »drugom svijetu«), kako to uskladiti s tvrdnjom da je Bog *svakom* čovjeku usadio um, razum, dušu, dao mu ove i one sposobnosti, koje su naša božanska baština? Dublji čovjek često ne može ni razgovarati s većinom ljudi, jer ga nisu u stanju ni pratiti, a niti »misliti svojom glavom«. To što u društvu prijatelja osjećamo sklad i prisnost, iako su možda na posve različitoj intelektualnoj razini od nas, dokaz je da su senzibilitet, prisnost, »sklad duša« daleko važnije, temeljnije, šire i dublje ljudske značajke od intelekta.

Još jedan dokaz tvrdnji da misao i intelekt nisu temeljni jest i činjenica da duboko i usredotočeno možemo misliti samo neko vrijeme, a često su nam misli najbolje, najjasnije i najizoštrenije kad ih stavimo na papir. A najbolji stvaraoci i onda na njima još rade, ispravljaju, izbacuju, dodaju, mijenjaju, dok ne dostignu potrebnu razinu, pa krajnji rezultat često pouči i njih same. Dakle, misao (intelekt) nije ono stalno i temeljno u čovjeku, nego je to senzibilitet. Ne možemo stalno duboko misliti, ali stalno

osjećamo, temeljna su nam motrišta, usmjerenja, težnje stalni, a dijelom su i podsvjesno u nama. Misao, intelekt, razum, bitna su nadgradnja, ali zapravo senzibilitet, osjećaji i duboki porivi određuju kakve će biti naše misli, vjerovanja, težnje, principi. Parafrazirajući filozofa Lockea, možemo reći da u intelektu, u mislima, nema ničeg značajnog što prije nije bilo u čuvstvenosti, u srcu.

Jak osjećaj da je život nešto više, da je nedovoljan, da je naše postojanje nejasno, ali žarko iščekivanje, da tu mora biti nešto još mnogo više, za što smo doista stvoreni, kao i naše čežnje i želja za vrhunaravnim, ukazuju na snagu senzibiliteta.

Posebno osjećajni ljudi, umjetnici, primjerice, mogu zapadati u dugotrajne i teške krize, pa i uništiti se — zbog viška senzibiliteta koji ponekad razdire svojom iskonskom silinom, temeljnošću i žarom, ako ga ne usmjerimo, jer tako jak, kao da je i stvoren za usmjeravanje.

Senzibilitet, osjećajnost, određuje čovjeka, kao što glavninu zemljine kugle čini more, životvorna voda, bez koje bi život bio nemoguć. Kod čovjeka, senzibilitet je nalik oceanima i uopće vodama na Zemlji, a um, razum, intelekt kopno su koje, nenatopljeno vodama osjećajnosti, postaje suha i neplodna pustinja. Senzibilitetom stvaramo umjetnička djela, volimo i vjerujemo, to je temelj i uzornih života svetaca, gradi i pokreće najdublje, najvrijednije i najuzvišenije u čovjeku.

I naše najracionalnije djelovanje ima, dakle, duboko emocionalnu, »iracionalnu« podlogu. Hladan, ravnodušan, proračunat čovjek, kojemu nedostaje emocionalni temelj, pa prema tome i duboki poticaji, neće ni osjećati potrebu da djeluje moralno. Baš naprotiv — bešćutnost, nedostatak emocija i emotivna odnosa prema svojim postupcima, obilježja su psihopata. Gdje je emotivnost poremećena, slabija, ili ne postoji, skoro neizbježno se javlja patologija, a često nestaje svega onoga što podrazumijevamo pod ljudskošću.

Pomanjkanje ili čak nepostojanje emocionalna odnosa prema svojim postupcima i njihovim posljedicama, manjkavi, poremećeni senzibilitet, vodi u patološko ponašanje u kojemu je sve dozvoljeno, jer više ne postoje sućut, poistovjećivanje s onima koji pate, žaljenje ili grižnja savjesti zbog svojih postupaka, makar kako strašni bili. Bešćutnost obrane i nedostatak kajanja (emotivna odnosa) najtežih zločinaca užasavaju gotovo kao i sama zlodjela. Psihopat je u stanju počiniti svako zlo, za njega nema granica, jer granice postavlja upravo emocionalni, dakle ljudski odnos prema našim postupcima. Svoje žrtve, psihopat naprosto ne smatra sebi sličnim ljudskim bićima i to zato što njemu samome nedostaje temelj ljudskosti. Od nedostatka senzibiliteta do najvećeg zla, često nezamisliva moralnoj, osjećajnoj osobi, samo je jedan korak.

Na temelju čuvstvenosti možemo napraviti nekakvu »ljestvicu« ljudi, gdje su na vrhu osobe posebno duboka senzibiliteta, doživljavanja i uvida, geniji, a i veliki vođe i učitelji čovječanstva, veliki umjetnici, filozofi, utemeljitelji religija itd, koji čovječanstvo vode naprijed.

Zatim dolaze osobe razvijene senzitivnosti, pune razumijevanja, blagosti, žara, onoga što zovemo dobrotom — dobročinitelji, požrtvovni ljudi, nesebični prijatelji, ili osobe koje zovemo »svetačkima«.

Niže na ljestvici su duhovno i osjećajno mlaki, intelektualno osrednji, indiferentni i prilično jalovi, zapravo većina ljudi, a od te »stube« počinje postupno spuštanje sve niže u mračne dubine, do potpunog (patološkog) pomanjkanja čuvstvenosti,

senzibiliteta — do sirovih, vulgarnih, posve sebičnih ljudi, sve do zločinaca, masovnih ubojica i uopće onih koje nazivamo »zvijerima u ljudskom obliku« (a takvi se, u posebnim prilikama, kao što je, primjerice, rat, »novače« i iz one gornje kategorije dotad duhovno i osjećajno mlakih i zatupljenih, koji lako potpadaju pod utjecaj i još lakše skliznu nadolje po ljestvici, ali se gotovo nikad ne mogu popeti naviše).

Od najvećih ljudi, genija i svetaca, do zločinaca i monstruma — sve je određeno nazočnošću ili nenazočnošću dubljeg senzibiliteta, osjećajnosti, koja, ako je u obilju posjedujemo, može biti veliki teret, ali još je strašnije ako je nemamo.

Svoj svijet i sebe u njemu moramo *stvoriti*, ispuniti, da se tako izrazimo, ili se sve izjednačava s nepostojanjem. Naše biće je naš potencijal kojim »stvaramo« svijet i napredak, a »srce« je, pak, potencijal koji stvara naše biće. Uopće, čovjek ima prevelike i preširoke mogućnosti spoznaje, doživljavanja, shvaćanja, pa i naslućivanja, a da bi one mogle biti samo u razumu, umu. Ono što nazivamo »cijelim bićem«, »srcem« »dubinom unutrašnjosti«, sinonimi su za senzibilitet. Tu je čovjek daleko širi, primljiviji, tajanstveniji, a upravo se tom srži najviše približavamo vječnosti (pa se i sam Bog obraća upravo *tom* bitnom dijelu čovjeka, a ne razumu). Nije slučajno da se upravo osjećaji (ljubav, sućut, razumijevanje, milosrđe itd.) nazivaju čovječnošću, a ne kaže se da je čovječan onaj tko je najinteligentniji, ili se najbolje služi razumom. Najdublje se ljudskim, dakle, uvijek smatra osjećajnost, a ne razum. Tek naša cijela unutrašnjost — mnogo šira od razuma — obuhvaća sve tajanstveno, a bitno, preduboko za riječi. (Schopenhauer je rekao da je *neobjašnjivo* zapravo temelj cijelog našeg znanja i obrazovanja). A to unutrašnje sazdano je — od osjećaja.

Pogledamo li čak i potrebu za sentimentalnim, »srcedrapateljnim« romanima i filmovima, tako izraženu kod žena, vidjet ćemo da je i to dio jakog, iskonskog »polja« ljudskih osjećaja, senzibiliteta koji se, bilo zbog frustriranosti, spriječenosti, ili nedostatka jačeg intelekta, zadovoljava i hrani klišeiziranim osjećajima, nesvjestan sebe i svojih pravih potreba koje onda na taj način zadovoljava, svojih pravih mogućnosti, pa traži bilo kakav ventil. No ni moć takvih osjećaja ne smijemo podcjenjivati, niti im se rugati, jer su supstitut i mutan odraz iskonskih, temeljnih težnji duše, onoga od čega smo sazdani, ako smo ljudi. Sve to dolazi iz istog izvora. Primjerice, jaki osjećaji zaljubljenog pubertetlije, kao i osjećaji gorljiva vjernika, zanesena propovjednika, ili sveca, premda na tako različitim razinama da su naoko nespojivi, dio su bitnog, istog, najdubljeg čovjekova središta, našeg najvažnijeg pokretača.

Senzibilitet određuje i usmjerava, od »kolijevke do groba«, sve naše odnose i ono što radimo. Nešto možemo prihvatiti razumski, vidjeti razložnost nečega, ali ako nam se »srce«, ili nejasna slutnja bune, vraćamo se prijašnjem, u biti neuzdrmanu mišljenju. Uviđamo, primjerice, razložnost Kantovih, ili bilo čijih tumačenja, da se ne smijemo baviti onim o čemu ne možemo imati iskustva ili određena znanja, da nikako ne možemo proniknuti postoji li Bog, ali čovjek ne napušta za njega najvažnija pitanja.

U srazu između razuma i senzibiliteta, uvijek se vraćamo primarnim, izvornim, iskonskim osjećajima kao svom temelju, onome što smo prvobitno osjetili i naslutili duboko u sebi, možda i u ranom dobu. Makar koliko mozgali i makar koliko teorija i argumenata proučili, duboki prvotni *osjećaj* za nas je najvažniji, pa u tome postupamo kao japanski pjesnik Kasugi Išo, koji kaže:

Vidješe sve na svijetu
moje oči i vratiše se
bijelim krizantemama.

Tomislav MARETIĆ

Čuvaj se psa!

(Haiku)

I nakon svega
njen pas mi maše repom
kad se sretnemo.

* * *

Dječak s psom
i policajac sa svojim,
Kakva razlika.

* * *

Dalmatinski pas
pod brezom na snijegu.
Laje na vrane.

* * *

Dok ga njuši pas
dijete se smije
i uzmiče.

* * *

Pas kaska pokraj
stripova na pločniku
Ni da pogleda.

Dok hoda zgrbljen
prate ga ljudske oči
njegove kuje.

* * *

Uz pijanog
gazdu zabrinut sjedi
stari pas čuvar.

* * *

Igra skrivača —
nad cvijećem veselo
mahanje repom.

* * *

Pas još ne vidi
mačku; ona se pravi
da ga ne vidi.

* * *

Pas s ukradenim
ručnikom trčkara po
krcatoj plaži.

* * *

»Pazi oštar pas!« —
u cvjetnom vrtu kuja
igra se s djecom.

Katolička crkva u integraciji istarskih Hrvata (1882 – 1903)

Nastanak suvremene hrvatske nacije u Istri povijesna znanost promatra kao cjelovit proces koji počinje 30-ih godina 19. st. i traje do 50-ih godina 20. st, odnosno sve do naših dana.[1] U svim fazama tog složenog i slojevitog procesa veliku ulogu odigralo je istarsko hrvatsko svećenstvo.

Stisnuti u seoske sredine, gospodarski ovisni o talijanskom gradskom kapitalu, bez nekog značajnijeg kulturno-političkog središta, bez vlastite inteligencije i građanstva, odsječeni Učkom od Hrvatske, istarski Hrvati, činilo se, bili su osuđeni na asimilaciju. Znakovita su u tom pogledu razmišljanja brojnih talijanskih povjesničara, publicista i političara. Sva ta razmišljanja, manje više, mogu se svesti na ono što je zapisao B. Benussi »per essi (Croati e Sloveni op. moja) italianizzarsi significa civilizzarsi«.[2] (za njih civilizirati se znači talijanizirati se). Benussijev mlađi suvremenik C. Combi misli da se »Slaveni« (Hrvati i Slovenci) zapravo žele poistovjetiti s Talijanima.[3]

Jedini pismeni sloj među istarskim Hrvatima bili su svećenici. Oni će u inicijalnoj fazi (od 30-ih godina 19. st. do 1861) a najvećim dijelom i u središnjoj fazi (1861-1907) nacionalne integracije imati vodeću ulogu u obrani i isticanju hrvatskog imena i identiteta. Treća etapa središnje, odlučujuće faze nacionalne integracije (1882-1907) u političkom životu Istre obilježena je silaskom s političke pozornice biskupa Jurja Dobrile i njegova kruga i nastupom mlađe generacije političara, pravaški orijentiranih, radikalnijih u isticanju hrvatskog karaktera Istre, sve do zahtjeva za njenim sjedinjenjem s Hrvatskom.[4] Ova smjena u vodstvu nacionalnog pokreta izvršena je mirno i bez političkih lomova ili stresova. Istarski pravaši svjesni važnosti suradnje sa Slovencima nisu mogli negirati postojanje slovenske nacije i smatrati Slovence »planinskim Hrvatima« kao što su to činili pravaši u Hrvatskoj. Isto tako protuaustrijski naboj nije stavljen u prvi plan, jer Austrija je ipak mogući saveznik u otporu talijanskom iredentizmu.

Na jednom malom prostoru kao što je Istra, u 19. st. susrećemo tri nacionalna pokreta: hrvatski, slovenski i talijanski. Crkva, čije je poslanje univerzalno, suočila se s nacionalnim pitanjem kao znakom i izazovom vremena pred kojim je morala zauzeti stav. Austrijski su biskupi u više navrata ukazivali na opasnost nacionalizma. No, daleko su bili od pomisli da bi negirali nacionalne posebnosti kao i legitimna prava svakog pojedinog naroda.[5]

Istarsko hrvatsko svećenstvo dobro je poznavalo i osjećalo duhovnu i materijalnu zapuštenost seljačkog svijeta iz kojeg je i samo potjecalo. Zato je borba za njegovo uzdizanje na svim područjima pa i onom nacionalnom bila nadahnuta evanđeoskom porukom, a svakodnevni pastoralni rad, ako nije želio ostati apstraktan, morao je voditi računa o povijesnom trenutku. Zanimljivo je da će talijanski liberali u Istri svaki oblik djelovanja svećenika izvan sakristije promatrati kao političku djelatnost,

naspojivu s njihovim poslanjem, pa i onda kad je očito da se nije radilo o nikakvom izravnom političkom angažmanu. Dakako to ne znači da nije bilo svećenika izravno uključenih u politiku.

Austrijska pokrajina Istra, administrativno uređena godine 1825., obuhvaćala je nekadašnji i mletački dio Istre i kvarnerske otoke Krk, Cres, Lošinj, Susak, Ilovik, Vele i Male Srakane. Bulom »Locum beati Petri« Lava XII. iz godine 1828. uređene su i crkvene prilike u austrijskoj pokrajini Istri. Odredbama ove bule pulska je biskupija pripojena porečkoj, koparska tršćanskoj, a ukinute su novigradska, rapska i osorska biskupija. Novigradska je pripala tršćansko-koparskoj a rapska i osorska krčkoj biskupiji. Na taj način na području Istre početkom 19. st. formirane su tri biskupije tršćansko-koparska, porečko-pulska i krčka. Sve tri istarske biskupije skupa s ljubljanskom od 1830. ulazile su u sastav goričke nadbiskupije.

Izvan matice nacionalno-političkih zbivanja nisu ostali ni biskupi. U napetoj, izpolitiziranoj situaciji kakva je ona istarska u 19. st. sve dobiva politički naboj. Iz nacionalno-političkog kuta procjenjuju se i »čisto« vjerski potezi, mada je i s distance od 100 godina teško reći koliko su ti potezi uistinu bili motivirani i uvjetovani dnevno-političkim zbivanjima. Talijanski povjesničar Giampaolo Valdevit imenovanje Hrvata Jurja Dobrile i Andrije Šterka, te Slovenca Glavine za tršćansko-koparskog biskupa promatra u sklopu Istočne politike Lava XIII, koja je u svojoj austroslavenskoj inačici išla za povezivanjem balkanskih Slavena (katolika i pravoslavnih) pod okriljem Rimokatoličke crkve. Posljedice ove politike bile su u najmanju ruku simpatija prema Slavenima, što je do izražaja posebno došlo u papinoj enciklici »Grande munus«. Na taj način Valdevit razbija dotadašnje shvaćanje o imenovanju slavenskih biskupa kao posljedici austrijske politike »podijeli pa vladaj« u okviru koje su slavenski biskupi trebali biti protuteža talijanskom nacionalnom pokretu. Istočna politika Lava XIII. podudarala se s austrijskom politikom u doba Taffeove vlade (1879-1893). Naime ova je vlada vodila politiku sitnih ustupaka Slavenima i nemiješanja centralnog državnog aparata u odnose između različitih nacija.[6]

Pisanje o Ivanu Glavini, Slovencu po rođenju, od 1875. porečko-pulskom, a nakon Dobriline smrti 1882. god. tršćansko-koparskom biskupu, paradigmatičan je primjer političke, crno bijele prosudbe pojedinih pastoralnih poteza. Ono što kao talijanska strana doživljava pohvale, na hrvatsko-slovenskoj smatra se doprinosom talijanizaciji Istre i obrnuto.

Dok je bio porečko-pulski biskup (1875-1882) Glavina je uživao nepodijeljene simpatije Talijana. Glavni razlog takvog odnosa Talijana bilo je otvaranje Biskupijskog zavoda (internata) u Kopru 1880. za svećeničke kandidate. Đaci koji su boravili u zavodu morali su pohađati talijansku gimnaziju, što je za talijanske liberale normalna i opravdana stvar, dok je za hrvatsku stranu razlog brojnih optužbi na biskupovu adresu. I koliko su »slavenske« osude koparskog zavoda bivale jače, toliko se povećavala briga istarskih Talijana za njegovo funkcioniranje.

Pred izbore za istarski sabor 1895. godine mons. Glavina je izdao okružnicu u kojoj izražava želju da se svećenici suzdrže od nacionalno-političkih agitacija i u smislu kanonske poslušnosti zabranio je korištenje propovjedaonice i oltara za izbornu utakmicu. Hrvatsko-slovenska strana niječe pravo biskupima da priječe kleru sudjelovanje u izborima, jer se radi o svetoj dužnosti koju će kler najbolje izvršiti ako uputi narod »da glasuje za slavensku nacionalnu partiju«. Talijanski liberalni tisak

pozdravlja ovu biskupovu odluku, uz napomenu kako su biskupi u tom pravcu trebali odlučnije nastupiti znatno ranije.

Burne su bile reakcije Talijana kad je Glavina kao tršćanski biskup otvorio u Trstu zavod za odgoj svećenika u svojoj novoj biskupiji. Tumačeno je to kao izraz konkurencije onom koparskom, a činjenica da daci tršćanskog zavoda moraju pohađati njemačku gimnaziju tumači se kao zatvaranje vrata talijanskim kandidatima.

Klasičan primjer politizacije svega je slučaj svećenika Vrbke. Godine 1897. Flapp je suspendirao Josipa Vrbku »a divinis« zato što je u Šajinima dozvolio pjevanje nekih dijelova mise na hrvatskom jeziku. Suspendiranog Vrbku primio je u svoju biskupiju tršćanski biskup mons. Andrija Šterk. Za tršćanske liberale to je očigledan dokaz podrške nacionalnoj agitaciji hrvatskog svećenstva.

Kad je 1896. imenovan za krčkog biskupa profesor u goričkom bogoslovnom sjemeništu dr. Antun Mahnič, talijanski liberalni tisak (posebno porečka L' Istria) opisao ga je kao čovjeka odana latinskoj liturgiji. Razočarenje će kod talijanskih liberala biti utoliko veće što će Mahnič nakon što se upoznao s prilikama u krčkoj biskupiji postati vatreni pobornik staroslavenske službe Božje. Na biskupskoj sinodi 1901. Mahnič je potvrdio pravo staroslavenske liturgije osim u nekim gradskim središtima kao Krk, Cres, Rab. Godine 1902. osnovao je Staroslavensku akademiju za proučavanje glagoljice i staroslavenske kulturno-jezične baštine. Upravo je nevjerojatno koliko je toga u kratkom vremenu i s velikim materijalnim i intelektualnim potencijalom pokrenuo Mahnič. Za Istru je od posebnog značenja bilo pokretanje poučno-gospodarskog lista »Pučki prijatelj«, osnivanje »Đačkog pripomćnog društva« i podizanje Đačkog konvikta u Pazinu (danas Pazinski kolegij-klasična gimnazija).

Dosljedan i odlučan, hrabar i nepopustljiv u obrani svojih stavova, što se ponekad doimalo krutim i kontraproduktivnim Mahnič nije htio jasno i glasno ukazati na opasnosti koje su prijetile hrvatskom puku u Istri. To se posebno vidjelo u odnosu prema »istrijanstvu«. Talijanski pokret, zagrebačkog sveučilištarca Ivana Krstića rođenog u Arbanasima i nastanjenog u Matuljima od 1892., uznemiravao je hrvatsko stanovništvo na Kastavštini, Volovskom, Vranju, Veprincu. Naročito živu političku djelatnost Krstić razvija uoči izbora za istarski sabor 1897. i 1901. U izbornom proglasu 1897. Krstić poziva Kastavce da dođu u Jurčiće i tamo glasuju za »slavenske Istrane, nikako za Hrvate«. Ove Krstićeve riječi izgledaju kao nešto zakašnjela jeka poznatog uzvika splitskog gradonačelnika Ante Bajamontija: »Slaveni domani Croati mai« (Slaveni i sutra Hrvati nikada). Svoje ideje Krstić je širio preko »Prave Naše Sloge«. Na Cvjetnicu 1901. Mahnič izdaje poslanicu s molbom da se pročita u svim biskupskim crkvama. Zabrinut za očuvanje vjere »...vlašću koju sbo dobili od Isusa zabranjujemo svim vjernicima ove Biskupije čitati spomenute novine«.[7] (Pravu Našu Slogu op. moja). Uvidajući sve veću važnost političkih pitanja, *Pučki prijatelj* od 1907. težište svog zanimanja od gospodarske premješta na političku problematiku.

U živoj saborskoj raspri na X. sjednici istarskog sabora 1868, o opravdanosti nazočnosti biskupa u saboru koji su to pravo imali na temelju službe (virilisti) kanonik De Favento ističe kako nacionalna borba nije dovela do neprijateljstva između slavenskog (hrvatskog i slovenskog) i talijanskog svećenstva. Međutim, može se reći da je Faventeov stav više izraz idealiziranja stvarnosti nego njenog stvarnog prikaza. Jer, ni svećenstvo nije ostalo izvan nacionalno-političkih sukoba. U onom trenutku

kad talijansko svećenstvo počne podržavati nacionalni program talijanske liberalne buržoazije onda će se ponekad i nesvjesno uključiti u talijanizacijska nastojanja, te će nužno doći u sukob s hrvatskim svećenstvom kao vodećom snagom u hrvatskom nacionalnom pokretu. Protucrkveni nastupi talijanskih liberala nisu uvjetovani nekim načelnim razlozima već spoznajom da je upravo hrvatsko svećenstvo zaustavljalo proces koji je, po njima, vodio prema talijanizaciji »naroda bez povijesti«. Zato su strelice uvijek odapete prema hrvatskom kleru i hijerarhiji dok se u talijanskom dijelu Crkve vidi mogući saveznik bez obzira na ideološke razlike. Vidljiv dokaz i svećeničkih podjela u tršćansko-koparskoj biskupiji bilo je osnivanje hrvatsko-slovenskog svećeničkog društva »Zbor svećenika Sv. Pavla« (1900) i talijanskog svećeničkog udruženja »Sv. Just i Nazarije« (1901).

Kroz borbu za očuvanje staroslavenskog i »narodnog« (hrvatskog) jezika u liturgiji može se sasvim jasno vidjeti kako jedno unutarnje crkveno pitanje postaje politički problem. Iz svijesti da se hrvatski jezik kao istarska hrvatska povijesna vertikala sačuvao upravo u Crkvi proizići će na jednoj strani odlučnost Hrvata da se on tu i sačuva, a na drugoj strani nastojanje Talijana, prekriveno pozivanjem na crkvenu disciplinu, da se potisne i zamijeni latinskim.

Prvu naznaku negativnog stava prema slavenskoj liturgiji predstavlja zabrana predavanja o glagoljici i staroslavenskom jeziku na goričkom bogoslovnom sjemeništu 1870. Međutim prava politizacija staroslavenske liturgije s pastirskim pismom biskupa goričke nadbiskupije 1887, u kojem zabranjuju u ime kanonske poslušnosti uvođenje bilo kakvih liturgijskih inovacija. Porečko-pulski biskup msgr. Ivan Flapp, ne vodeći računa o povijesnim prilikama, staroslavensku liturgiju tumačio je kao inovaciju koju treba po kratkom postupku zamijeniti latinskom.

Pismo Lava XIII. caru Franji Josipu 2. svibnja 1887. potvrđuje da je pitanje liturgijskog jezika preraslo uske crkvene okvire. Papa preporučuje caru novoimenovanog nuncija Luigija Galimbertija kako bi se »...težina slavenskog pitanja i narodne liturgije« mogla »brzo i s pažnjom riješiti« jer Južni Slaveni »... znaju iskoristiti crkveno pitanje za svoje političke ciljeve«.[8]

Novi udarac protiv slavenske liturgije bilo je pismo »Zbora za svete obrede« 1898. upućeno biskupima goričke, zadarske i zagrebačke nadbiskupije. Između ostalog u pismu stoji odredba da povlasticu korištenja staroslavenskog jezika imaju one crkve koje mogu dokazati da su staroslavenski i glagoljicu upotrebljavali posljednjih 30 godina. Mjesni ordinariji radi provođenja ove odredbe trebaju sastaviti spisak crkava koje imaju pravo na spomenutu povlasticu. Biskup Flapp požurio se s objavljivanjem ovog pisma u »Folium dioecesanum« uz napomenu da u njegovoj biskupiji nema nijedne crkve u kojoj bi se zadnjih 30 godina rabilo slavensko bogoslužje, pa sukladno tome nijedna nema pravo na tu povlasticu. Devetnaest župa porečko-pulske biskupije uputilo je molbu Sv. Ocu s povijesnim dokazima o opravdanosti očuvanja slavenske liturgije u tim župama. U molbi se ističe da je zbog pomanjkanja potrebitih liturgijskih knjiga i nepoznavanja glagoljskih slova staroslavenski malo pomalo potisnut, a umjesto njega udomaćio se »pučki« (hrvatski) jezik, osobito za pjevane dijelove Sv. Mise. Zato bi, zaključuje molba 19 župa, vezivanje povlastice za staroslavenski jezik značilo neuvažavanje povijesnih prilika. Svu dramatiku liturgijskog pitanja izražava nova molba na Sv. Oca 1900. godine.

»... Sada se čini sve moguće da nam se zabrani poraba našega jezika u javnom životu (u školama i uredima) i da se silom učini nas Talijanima. Očekujemo sa potpunom stalnostju bar od crkve da nas neće polatiniti, nit pospješit neopravdano nastojanje naših protivnika«.[9]

Slučaj svećenika Josipa Vrbke pokazuje kako je i provođenje odredba o liturgijskom jeziku ovisilo o biskupima. Godine 1897, msgr. Flapp je suspendirao »a divinis« Josipa Vrbku zato što je u Šajinima (selo nedaleko Pule) dozvolio pjevanje nekih dijelova mise na hrvatskom jeziku kako se to već godinama prakticiralo. Suspendiranog Vrbku primio je u svoju biskupiju tršćansko-koparski msgr. Andrija Šterk. Za tršćanski liberalni tisak (Il Piccolo, L' Indipendente) bio je to novi i očigledni dokaz crkvene podrške nacionalnoj promičbi hrvatskog svećenstva.

Šterkov nasljednik msgr. Franjo Nagl, podrijetlom Nijemac, nastojao je da se u tršćansko-koparskoj biskupiji poštuju odredbe dekreta iz 1898. god. I nakon izvješća župnika iz kojih se vidjelo da se po selima evanđelje, poslanice i odgovori pjevaju na hrvatskom jeziku, prema Šćavetu,[10] Nagl je donio odluku o zabrani Šćaveta i hrvatskog rituala. Ipak je osjetio potrebu da u zaključku istakne da su motivi odluke bili crkveno-disciplinski, a ne nacionalni.

Dekret »Acres de liturgico« od 18. XII. 1906. opetuje ono što je rečeno u dekretu 1898. god.: slavensko bogoslužje zabranjuje se tamo gdje se ne može dokazati da je rabljeno zadnjih 30 godina, računajući od 1898. godine unazad. V. Spinčić ističe da je upravo to vrijeme bilo vrijeme najintenzivnijeg potiskivanja slavenske liturgije, a kao razloge navodi nemar i neznanje svećenika, naredbe biskupa i odluke austrijske vlasti. Zato su ponekad s formalno-pravne strane odluke biskupa Flappa i Nagla bile u redu. Drugi je problem što im je nedostajalo poznavanje a da ne govorimo o osjećanju istarske stvarnosti 19. st.

Samoprijegoran i samozatajan rad istarskih preporoditelja donio je i na kraju ovog razdoblja i opipljivi politički rezultat. Na izborima na Cerevinsko vijeće 1907, na temelju općeg, tajnog i izravna glasa pobijedila je uvjerljivo Hrvatsko-slavenska stranka. Time su istarski Hrvati pokazali političku zrelost i odlučnost u borbi za svoja nacionalna prava.

Površnom promatraču istarske zbilje 1882.-1907. može se činiti da je istarsko hrvatsko svećenstvo u prvi plan svog rada stavljalo političku djelatnost. Međutim najčešće se radilo o redovitom pastoralnom radu (propovjedi, izdavanje molitvenika, skrb za staroslavensku liturgiju) što je po sebi bio izvanredno važan integrirajući činitelj. Na radikalnim pozicijama prvenstveno nacionalno-političkog rada nad pastoralnim nastupali su pojedini svećenici npr. kao don Ante Janić urednik glasila »Il diritto Croato«.

Talijanska liberalna stranka, kao vodeća politička grupacija među istarskim Talijanima, svaki oblik svećeničkog rada koji je išao za afirmaciju hrvatskog korpusa u Istri, proglašavala je politikom i izdajom svećeničkog poslanja. Braneći tradicionalne katoličke vrijednosti istarskog hrvatskog svijeta pred naletom ateističkog liberalizma, koji dolazi iz talijanskih gradskih sredina s jasnim ciljem talijanizacije, Crkva se našla na braniku i vjere i nacije. I dok su teoretska, hladno-kabinetska razgraničenja između vjere i nacije jasna, u hrvatskoj prošlosti ove dvije stvarnosti nastupale su i branile su se skupa.

Bilješke

1. N. Šetić, O procesu nastanka suvremene hrvatske nacije u Istri-skica za buduća istraživanja. Društvena istraživanja br. 6-7, 2 (1993), str. 587-605.
2. B. Benussi, L' Istria nei suoi due millenni di storia; G. Caprin, Trieste 1924, str. 346.
3. Zanimljivo je da priređivač Combijeva djela Istria-studii storici e politici uz autorovu tvrdnju: »Essi (Slavi op. moja) vissero e vivone senza storia... e desidrosi anzi equiparati a noi« (Oni (Slaveni op. moja) živjeli su i žive bez povijesti... čak se žele izjednačiti s nama) donosi primjedbu »Pur troppo ció non é piú vero... (Nažalost to nije više istina). Spomenutu tvrdnju Combi je iznio u »Apello degli Istriani all' Italia« prvi put tiskanom 1866. Nakon dvadeset godina priređivaču Combijevih povijesnih studija u koje je uvršten *i Apello* jasno je da se nada o dobrovoljnoj asimilaciji Slavena (Hrvata i Slovenaca) jednostavno izjalovila. Usp. C. Combi, Apello degli Istriani all' Italia. U: Istria-studii storici e politici, C. E. di E. Rubeschini, Milano 1886, str. 223-224.
4. Vjekoslav Spinčić prilikom posjete Gospodarskoj izložbi u Zagrebu 1892. god. prvi je javno izrazio želju za sjedinjenjem Istre s Hrvatskom.
5. Lettera pastorale dell' episcopato austriaco riunito a Vienna dal 19. febbraio al 2. marzo 1885, Tip Ilariona, Gorizia 1885.
6. G. Valdevit, Chiesa e lotta nazionali: il caso di Trieste (1850-1919), Aries Edizioni, Udine 1979.
7. Pučki prijatelj, br. 5, 6, 25. III. 1901. (Zabranjene novine).
8. Pismo Lava XIII caru Franji Josipu, Vatikan 2. V. 1887. Pismo cara Franje Josipa, Beč 26. V. 1891. U: Friedrich Engel-Janosi, Die politische Korrespondenz der päpste mit dem österreichischen Kaisern 1804-1918, Verlag Herold, Wien-München, str. 313.
9. Citirano prema V. Spinčić, Slavensko bogoslužje u Istri, Laginja i dr, Pula 1913, str. 28.
10. Prema talijanskom *schiavetto* od Schiavo-Slaven. Naziv za crkvene lekcionare na hrvatskom jeziku u čakavsko-ikavskom govoru u Dalmaciji, Istri, Hrvatskom primorju.

Danica BARTULOVIĆ

Aljmaška Gospa

Još od Nazareta
stalno bježati mora
Isusa skrivati
od Herodova mača

ali Ona se ne predaje
Ona se vraća
tamo gdje iznad porušenih hramova
andeli od ljudske patnje
grade kraljevstvo duha
tamo gdje zemlja ječi ranjena
neutješnošću Rahelina plača

Stari grad

Valentini Šprem

Mileniji su tu
otkako otirem
alge
A moja mala prijateljica
hoće na Stari grad
Zvizdan
upro u mozak
Guje su tu negdje
Mozak
kao mlinsko kolo
Moja mala prijateljica
ne osjeća oštar kamen
tršćak joj nije prijetnja
Koban trn
izazov je do neba
Moja mala prijateljica vabi
smokvu i kupinu
osjeća podne
i dah mora
Sadimo divlji kopar
na tajnomu mjestu
neke bobice
sjemenke kao sunce
bambus
i dan na smiraju

Nigdje takve tišine
kao u našem domu
na okrajku mora
A obnoć
šapće spokojem
Moja mala prijateljica
beskraj je pojmila
kao dušu sna
kao oblutak na Zrču
kao šapat meduze na odlasku
Tihi beskraj tršćaka
razlistao se u krvi
kao da je more
sva naša java
Moja mala prijateljica
ponovno je u dosluhu s cijelim svijetom
Negdje u nevidjelici
bleje ovce
rumen osvaja kadulju
barke tonu u smiraj
divlje grožđe podsjeća na javu
Moja mala prijateljica
hoće na Stari grad

Ocu hrvatske književnosti

***MJ**eštanine Splita, od davnine grada*
***Aspalathos** što mu bješe drevno ime,*
***RU**ka ti je o njem ispisala rime*
Kazujući** svakom i **da vidi jada

***OD** teških bitaka i turskih opsada.*
Misli** o vremenu, ti **dobni jauci,
***A Istinom** bogaze etičkoj nauci,*
***Riječi** tvoje stoje na obzorju nada.*

***UTrle** su pute hrvatskoj besjedi,*
***Lijepa** ih književnost jatomice slijedi*
***I, Ako** me pitaš, porad tvoje slave*
Ćutim** ponos; **litera... signum... ave!

Ova pjesma nije samo pjesma nego je i zagonetka i to – višestruka. U njoj sam, »zaplovivši u marulićevski ugođaj« (kako je to 1987. uočio i zapisao zagonetač i pjesnik pok. Tomislav Pejić) posvetu ocu hrvatske književnosti pokušao ispjevati i kao nenametljivi preplet enigmatskih tvorbâ za vještijeg, kombinatorici i enigmatici sklonog čitatelja. Tako se u posljednjem stihu prve strofe, onome koji ne samo čita nego i odgoneta, otkriva *Davidijada,* opsežan Marulićev latinski spjev o Davidu i Golijatu (**...da vidi jada;** u zagonetačkom nazivlju: čitaljka). Slijedi otkriće Marulićeve satire o »tašćem« kleru pod naslovom Dobri nauci (**...dobni jauci;** u zagonetačkom nazivlju: mijenjaljke). Veliko Marulovo djelo *Evangelistarum* skriveno je pak u okrilje latinskog pozdrava pjesniku u posljednjem stihu (**...litera... signum... ave!,** u zagonetačkom nazivlju: premetaljka, anagram). Tu su i još dvije posve pjesničke zagonetke: akrostih (prvoslovka) s odgonetkom *Marko Marulić* (početna slova svih stihova), te na koncu preskočni akrostih (preskočna prvoslovka) s rješenjem koje je naslov glasovitoga Marulićeva djela *Judita* (verzalom i masnije istaknuta druga slova u svakom drugom stihu!)

Boris Nazansky

»Spremnost« 1943. — V.

(bibliografski podlistak)

Kulturne strane

Povijesnih članaka ima dosta, ali ipak ta rubrika ne impresionira, jer se o više velikih tema moglo pisati, a kada se o nekima pisalo, mogla su to učiniti jača pera.[64]

Dosta se pozornosti posvećivalo suradnji muslimanskih pisaca i pisanju o hrvatstvu muslimana i Bosne.[65]

Ulomak iz svoje rasprave »Socialna misao i družtvene pojave u Hrvatskoj«, namijenjene zborniku *Hrvatska domovina,* u *Spremnosti* je publicirao Viktor Horvat. U njoj piše o Janku Draškoviću i njegovoj *Disertaciji*, koju definira kao »prvu knjižicu devetnaestoga vieka, u kojoj se osbiljno promatra hrvatsko družtvo i razlažu družtvene snage, koje nas sdružuju, da bismo mogli stvoriti jako družtvo«. Prepričava njezin tekst u dugim citatima i ističe njezinu programatičnost i značenje nakon preporoda: »Već u svojim temeljnim mislima ona biva i ostaje u glavnim crtama program i mladeži i udružene opozicije god. 1895., pa sve do ostvarenja Nezavisne Države Hrvatske. Mi sve do danas radimo na cjelovitosti hrvatskog naroda, izradujemo svoj jezik, pravopis i svoju prosvjetu, mi se borimo za svoja prava i neovisnost, te stvaramo svoje hrvatsko vjersko jedinstvo, uređujemo da bude uviek suvremena uprava, školstvo, sudstvo, jačamo svoje gospodarske, novčane i trgovačke snage, te ih usklađujemo prema vremenu, u kojemu živimo i prostoru, kojemu spadamo«.[66]

Prigodno su se javili pisci u povodu 75. obljetnice Hrvatsko-ugarske nagodbe, godišnjice sudbine austro-ugarske mornarice, pojedinih nadnevaka ili u prigodi pada Italije.[67]

Pavao Tijan je pisao o nazivu Hrvatsko primorje, tumačeći kako je nastao najprije kao reakcija na tuđinske nazive i na parceliranje Hrvatske, kako više nema opravdanja te da je cijela obala Hrvatsko primorje, a s bližim zaleđem Primorska Hrvatska.[68]

Ivan Rengjeo napisao je pregled kovanja novca u hrvatskim zemljama do osnivanja kovnice Nezavisne Države Hrvatske u Zagrebu: »Misao nezavisne i slobodne državnosti hrvatskog naroda time će nakon dugih stoljeća i opet sinuti u svom svome sjaju na licu i naličju hrvatskog kovanog novca, te će se time zaokružiti dugo razdoblje od dobrih 700 godina, odkako se je sloboda hrvatskog naroda odražavala na kovanom novcu«.[69]

Preostali povijesno-kulturološki članci različita su sadržaja i značenja.[70]

Etnološki je članak Nade Ležaić, koja u bosanskom tetoviranju vidi baštinu ilirsko-keltskih plemena, koju su sačuvali katolici i koja je u njih »vjersko-etničkog karaktera«.[71] Prošlost medicine pučavao je Vladimir Bazala, o razvitku orijentalistike u Europi i potrebi da se ona razvija u Hrvatskoj pisao je Hazim Šabanović, o značenju

djela Nikole Kopernika za razvitak znanosti Danijel Uvanović, a tu su i drugi različiti informativni članci i eseji.[72]

Kada je bio tiskan prijevod Platonove *Države, Spremnost* je tiskala nekoliko članaka.[73] S filozofskoga, sociološkoga i političkoga područja naći je različitih sastavaka i osvrta.[74] Albert Haler ocijenio je Đuru Pulića kao znamenita predstavnika hrvatske filozofije i misli da se on »digao do vrhunca europske misli svoga vremena i djelatno je sudjelovao u njoj«.[75]

Opsežan pregledan članak o zemljopiscima i razvitku zemljopisa napisao je Nikola Peršić, a Nikola Žic je komentirao izlazak *Zemljopisa Hrvatske.*[76]

U povodu izdanja antologije *Između dva rata* Antun Bonifačić konstatira »kako je naš pjesnički izraz uspio da se usavrši u dvadesetom stoljeću«, kako su »četiri stoljeća hrvatske pisane rieči ostvarila jezične mogućnosti pomoću savršenog alata«. Kaže da su značajke pjesništva težnja za čistoćom stiha, povezanost s »tlom i domaćim pejsažem«, veća sloboda prema narodnim motivima (tj. »skoro da i nema veze između narodne pjesme i suvremenog hrvatskog pjesničtva«), društvena i obiteljska motivika (»jer dvie trećine naših pjesnika iztiću u svojim najiztaknutijim pjesmama ovu patrijarhalnu povezanost s domom, iz koga je izvirala narodna snaga i narodni otpor. 'Zemlja i mrtvi' spasili su i ovo pokoljenje od komunizma i dadaizma, taj zdravi konzervativizam i 'zaostalost' pred očima lažne Europe pruža nam danas priliku, da pred pravom Europom pokažemo 'suvremenost' naših pjesničkih motiva. To je ujedno dokaz zdravlja i mladosti, jer nema sumnje, da je židovski duh išao posvuda za tim, da izčupa svaku umjetnost iz rodnog tla, na kome je nastala i iz veze i srdaca naroda, da je pomoću oblika i obćeljudskih motiva pretvori u abstraktne univerzalne igrarije. [...] U tom pogledu zaostajemo u razvoju nekoliko desetljeća za takozvanom modernom poezijom. Hrvatski pjesnici su nam najbliži, kada donose svoje srdce na pladnju.«), autoanaliza i rodoljublje. Bonifačić kaže da je »stapanje svih hrvatskih krajeva u skladnu pjesničku cjelinu danas gotova stvar«, a da »motivi naših pjesnika spadaju u europski krug kao uviek u našoj prošlosti«, da je ono zadržalo svoju specifičnost i pored europskih utjecaja i »simbioze s vrhuncima europske poezije« a i »u razdoblju, kada se je svim mogućim načinima htjelo ostvariti 'jugoslavensku' književnost«, kada je hrvatska književnost »sačuvala svoju posebnu strukturu, svoj oblik, svoje motive i svoj posebni pjesnički rječnik. Time je to lažno književno jedinstvo kao nametnuta službena laž pobijeno od stvarnosti iz najdubljih izvora hrvatske duševnosti.«[77]

Vinko Nikolić u svom preglednom sastavku piše da početak nove jedinstvene književnosti »obilježuje velika nacionalna pojava Senjanina Vitezovića, tvorca hrvatske preporodne misli«, »preteče dra Ante Starčevića«, »predhodnika Starčevića i Poglavnika«, »jednog od misaonih stvaratelja naše države«. Zatim su Grabovac, Kačić, Reljković i Brezovački »postavili temelje jedinstvenoj književnosti, na jedinstvenom pravopisu i jeziku«. »Hrvatska književnost — nastavlja Nikolić — kroz sva ranija stoljeća pokrajinska, pred konac 18. st. dobiva sve jače obilježje obće narodne književnosti, da se onda na početku 19. st. pretvori u podpuno jedinstvenu hrvatsku književnost, pisanu jednim jedinstvenim jezikom (štokavštinom) i pravopisom s dijaktričkim znakovima.« Suprotstavivši Starčevićevu realističku misao o hrvatskoj državi Gajevim maglovitim mislima, kaže da se u tome vidi »sudbonosnost Gajeve (Strossmayerove) i Starčevićeve (Poglavnikove) pojave za hrvatski narod« te na dvojnom kolosijeku narodnjaštva i pravaštva prati razvoj književnosti, vezujući realizam na političko

starčevićenstvo. Zaključuje da je hrvatski narod »i na području književnosti stvorio velike vriednosti«, da ga ona predstavlja kao »stvaralački narod« i: »Nesumnjivo da će se i nova hrvatska stvarnost jasno i duboko odraziti u književnosti, koju će prožeti zdravi ustaški duh i izpuniti sveta misao Poglavnika i drage države, pa će tako književnost umjetnički snažna biti istodobno i duboko racionalna.«[78]

Očito je da su pisci u tim člancima uočili ono značajno u povijesti hrvatske književnosti, da su točno izrazili njezinu bit i značenje, ali i da su u procjene unosili političke poglede, nepotrebno ideologizirajući svoje tekstove.

Radoslav Glavaš je, čitajući zbirku *Hrvatska domovina*, napisao članak o pisanju rodoljubne poezije u Hrvata, a Petar Grgec i Lovre Katić pisali su o narodnoj poeziji.[79]

O književnicima i njihovim djelima, često prigodno, pisali su Mihovil Kombol, Viktor Živić, Ljubomir Maraković, Julije Benešić, Milan Šenoa, Vojmil Rabadan, Ljubo Wiesner, Ivo Vitezić, Mate Meštrović, Ismet Žunić i Radoslav Glavaš.[80]

Više je suradnika pratilo književni život, u domovini i inozemstvu, ponajviše Hijacint Petris i Pavao Tijan.[81]

U tjedniku su neredovito tiskali pjesme domaćih pjesnika. Više ih je priloženo članku Antuna Bonifačića o antologiji *Izmedu dva rata*, a ostale su rasute sve do božićnjega broja. Rijetke su pjesme tuđinaca.[82]

U svakom broju bila je po jedna ili više novela, igrokaza, humoreskâ ili različitih sastavaka domaćih i tuđih pisaca.[83]

Članke iz povijesti umjetnosti najčešće je pisao Ljubo Karaman. Oni su pregledni, obavijesni, ozbiljni i tjedniku primjereni.[84]

Mirko Šeper napisao je članak o starohrvatskom monumentalnom slikarstvu. Tumačeći tekst srednjovjekovnoga kodeksa u Britanskom muzeju ispravlja čitanje Ive Guberine i kaže »da je najkasnije u prvoj polovici X. stoljeća u Hrvatskoj postojala domaća slikarska škola«, koja je zamijenila bizantsko slikarstvo.[85]

Vladimir Kušan piše o Jurju Plančiću te o novijem slikarstvu, ističući značenje Ise Kršnjavoga.[86]

Artur Schneider piše o Niccolóu dell'Arca, Antun Jiroušek o bakrorescu Koluniću, Pavao Tijan o Gjuri Szabu, Ljubomir Maraković u povodu 60. godišnjice Meštrovića, Mihajlo Maruševski o slikaru Marjanu Šimuniću i Alija Nametak o islamskoj arhitekturi u Hrvatskoj.[87]

Spremnost je svoje strane ilustrirala crtežima, snimcima slika i skulptura mnogih umjetnika (Antun Augustinčić, Ljubo Babić, Vojko Bakić, Vladimir Becić, Nikola Božidarović, Vlaho Bukovac, Bruno Bulić, Andrija Buvina, Menci Klement Crnčić, Josip Crnobori, Bela Čikoš, Juraj Dalmatinac, Nikola Dalmatinac (dell'Arca), Ivan Domac, Ivan Generalić, Oton Gliha, Vinko Gudac, Mihajlo Hamzić, Krsto Hegedušić, Rudolf Ivanković, Robert Jean-Ivanović, Ante Kaštelančić, Ivo Kerdić, Vladimir Kirin, Ante Kirinčić, Joza Kljaković, Martin Kolunić Rota, Dušan Kokotović, Tomislav Krizman, Andro Krstulović, Franjo Kršinić, Ante Kuman, Ivo Lozica, Ivo Magaš, Ivan Meštrović, Antun Mezdjić, Vladimir Mirosavljević, Jerolim Miše, Omer Mujadžić, Julije Papić, Juraj Plančić, Ferdo Quiquerez, Josip Račić, Vanja Radauš, Radovan, Ivan Rendić, Ivo Režek, Ljudevit Seitz, Gabrijel Stupica, Vilko Šeferov, August i Milan Šenoa, Marjan Šimunić, Zlatko Šulentić, Marin Tertaglia, Ernest Tomašević, Ivan Topalović, Joza Turkalj, Anđeo Uvodić, Fedor Vaić, Rudolf Valdec i Mladen Veža).

O kazališnim predstavama pisao je Nikolaj Fedorov i nakon njega Ljubomir Maraković, a povremeno bi se javili Branimir Livadić i Pavao Tijan.[88]

Vojmil Rabadan pisao je uglavnom o sebi i svojim predstavama, a u prigodi praizvedbe njegove *Kuće na brdu*, Marakovićeva prikaza i dodjele nagrade za dramsko djelo kada je Maraković kao kandidat okrznuo i Rabadana, razvila se kratka polemika.[89] Rabadan je napisao i kratku povijest splitskoga kazališta.[90]

Kao zanimljivost može se spomenuti da su zagrebački kazališni kritičari i u *Spremnosti* reagirali na istup Marije Jurić Zagorke u kazalištu.[91]

Kazališne eseje napisali su Cvito Škarpa i Branko Gavella, o Claudelu je pisao Maraković, o Hermini Šumovskoj Livadić, a Julije Benešić je priopćivao svoje autobiografske zapiske.[92]

Kao redatelji te su godine djelovali August Viktor Beck, Branko Gavella, Joso Martinčević, Ka Mesarić, Ivan Mirjev, Hinko Nučić, Vojmil Rabadan, Tito Strozzi, a na radiju Marko Fotez, B. Gavella i V. Rabadan. Scenografi su A. Popov, V. Žedrinski i M. Trepše. Od glumica se spominju: Nada Babić, Ljubica Bočkaj, Smiljka Bogdanović, Mira Brlek, Mila Careva, Marija Crnobori, Đurđica Dević, Mila Dimitrijević, Ervina Dragman, Vlasta Dryak, Vana Elegović, Nadja Grahor, Ella Haffner, Gizela Huml, Ružica Kaušić, Božena Kraljeva, Bela Krleža, Jelica Lovrić, Jelena Manjkowski-Lukatela, Marija Merlić, Ada Nagy, Mia Oremović, Ivona Petri, Vika Podgorska, Mila Popović, Sonja Sirek, Dragica Stipolšek-Pregarc, Jelka Šokčević, Štagljar, Vanja Timer, Bogumila Vilhar, Mira Župan, a od glumaca Amand Allinger, A. V. Beck, Dujam Biluš, Rikard Brzeska, Pero Budak, August Cilić, Josip Daneš, Dejan Dubajić, Dubravko Dujšin, Ante Dulčić, Pere Dulčić, Srđan Flego, Željko Frelić, Maks Furjan, Mate Grković, Dražen Grünwald, Vladimir Jagarić, Cvjetko Jakelić, Emil Karásek, Ante Kraljević, Rudolf Kukić, Jozo Laurenčić, Viktor Leljak, Marijan Lovrić, Josip Maričić, Veljko Maričić, Joso Martinčević, Martin Matošević, Branko Mešeg, Ivan Mirjev, Mišetić, Hinko Nučić, Josip Pukšec, Janko Rakuša, Ivan Sotošek, Tito Strozzi, Borivoj Šembera, Branko Špoljar, Zvonimir Tajzl (plesač), Dragutin Turčić, Stjepan Vujatović.

Glazbeni je život u Zagrebu redovito pratio Josip Andreis, a o gostovanju u Beču izvijestio je Milan Katić.[93] Pisano je i o izvedbi Gotovčeva Ere u Bavarskoj državnoj operi 20. prosinca 1942.[94]

Antun Dobronić je napisao nekoliko članaka, u kojima su došli do izražaja njegovi pogledi na glazbu i njezin razvoj u Hrvata.[95]

Andreis je napisao »sažet prikaz hrvatskog glasbenog stvaranja«. Konstatirao je da »suvremeno hrvatsko glasbeno stvaranje predstavlja nesumnjivo najviši vrhunac, do kojega je hrvatska glasbena tvorba do danas doprla«, piše u razdoblju nakon I. svjetskog rata dajući njezine glavne značajke na temeljnoj pretpostavci »vlastite samostalnosti« uz plodan doticaj »sa suvremenom europskom glasbenom kulturom« te razrađuje tekst po vrstama skladatelja.[96]

Franjo Car napisao je članak o Blagoju Bersi.[97]

Od dirigenata se spominju: Krešimir Baranović, Čedomil Dugan, Willy Ferrero, Jakov Gotovac, Dragan Gürtl, Wilhelm Rolf Heger, Lovro Matačić, Slavko Modrijan, Boris Papandopulo, Mladen Pozajić, Đuro Vaić i zborovođa Božo Antonić; od scenografa Marijan Trepše i Vladimir Žedrinski; od pjevačica: Ira Astrova, Maja Božin, Mira Bašić, Ruža Cvjetičanin, Bianka Dežman, Liga Doroghy, Vera Grozaj,

Đurđa Halper-Lepée, Janja Hanžek, Srebrenka Jurinac, Mila Kogej, Dragica Koritić, Ančica Mitrović, Vera Misita, Vilma Nožinić, Lukrecija Pramberger, Marjana Radev, Marta Radmanović, Ludmila Radoboj, Zdenka Slivnjak, Maja Strozzi-Pecić, Blanka Tomašić, Nada Tončić, Micika Žličar; pjevači: Aleksandar Binički, Ivan Francl, Josip Gostić, Pavao Grba, Dragutin Krelius, Josip Križaj, Milivoj Kučić, Tomislav Neralić, Milan Pichler, Gregor Radev, Petar Serdjuk, Borivoj Šembera, Milan Šepec, Zdenko Šir, Andrija Štrukelj, Dragutin Šoštarko, Božidar Vičar, Rudolf Župan; plesačice: Ana Roje, Olga Orlov, Paula Hudi, Lelica Šestak; plesači: Oskar Harmoš, Nenad Lhotka i Ivan Susović.

O fotografiji i filmu nema mnogo članaka. O umjetničkoj fotografiji pisao je August Frajtić, veća je reportaža o snimanju prvoga hrvatskog umjetničkog filma *Lisinski*, o načinu snimanja pisao je Milan Ilinić, Ljubomir Maraković je pisao o njemačkom filmu o Münchhausenu, a prikaz američke ekranizacije *Plodova gnjeva* J. Steinbecka imao je i propagandno-politički cilj. U tjedniku su objavljene umjetničke fotografije Julije i Toše Dapca, Mladena Grčevića, Krešimira Juriše, Ivana medara, Milana Pavića i Stjepana Putara.[98]

Neko vrijeme *Spremnost* je vodila rubriku Hrvatska filatelistika.[99]

Reportaže, uglavnom obilježene rarom, najčešće je pisao Viktor Živić.[100]

Bilješke

64. M. Šeper, Vjera Japoda, *96-97*, 19. — Stjepan Krivošić, Dalekim tragovima. Ima li krstionica kneza Višeslava veze s pokrštenjem Hrvata?, *89*, 9. On čita natpis na krstionici, argumentira proti pokrštenju u Višeslavovo doba i zastupa mišljenje da su Hrvati pokršteni »već u 7. stoljeću«. — I. A., Uspomene na kralja-bjegunca. Kameni spomenici, dokumenti i predaja o boravku Bele III. (IV.) u južnoj Hrvatskoj, *51*, 8. — Iz predgovora knjizi *Izgon Mongola iz Hrvatske* (1942) Ante Tresića Pavičića objavljen je odlomak o obrani Zapada pod naslovom Božansko poslanje hrvatskoga naroda, *54*, 9. Knjigu je prikazao Viktor Živić, Nepriznata uloga Hrvatske. Hrvati su pred sedam stoljeća spašavali kulturnu Europu, *57*, 3. — Prigodan, obljetnički članak u povodu »350. godišnjice smrti« (!) tiskao je Milivoj Magdić, Za stare pravice. Hrvatska seljačka buna Matije Gubca u liberalnom, marxističkom i narodnom svietlu, *51*, 2. — Ivan Šimunović, Kapetan Franjo Bukovački. Jedan od prvih primjera suradnje katoličkih i muslimanskih Hrvata, *62*, 9. On piše na temelju izvora i literature i zaključuje da će »Bukovački, iako mu je diplomatski podhvat zatajio, ostati u hrvatskoj poviesti zapažena ličnost kao promicatelj hrvatskog sjedinjenja, kao jedan od prvih primjera suradnje i prijateljstva s islamskim dielom Hrvata i kao uzor dosljednosti i požrtvovnosti u borbi za slobodu i nezavisnost Hrvatske«. — Ivan Bach, Naš stari željezni veleobrt. Oko tvornice željeznih predmeta grofa Petra Zrinskog u Čabru, *79*, 6. Piše na temelju knige E. Laszowskog *Rudarstvo u Hrvatskoj* (1942) i nalaza na terenu.

65. Kasim Gujić, Krvavo istrebljivanje muslimana. 240. godišnjica »iztrage poturica« vladike Danila, *50*, 7. Kaže da se islam u Crnoj Gori »širio milom i dragovoljno, jer je nosio sa sobom novi duh i polet i bolji družtvovni poredak«, a da su se crnogorski glavari bojali islamizacije i organizirali 1702. »krvavo pokrštavanje muslimana«, čime se Srbi kao »viteškim djelom« još ponose. — Muhamed Garčević, Počivalište Malkoč-bega. Pronađeni grobovi poznatog vojskovođe i njegovih sinova, *59*, 5 (kraj Banje Luke). — Vejsil Ćurčić, Naši u vojsci Fridrika Velikog. Bosanski muslimani udarili temelje pruskih ulanskih kopljanika, *59*, 15. — Hazim Šabanović, Stara hrvatska kolonija u Carigradu. Naši pomorci posrednici između Prednjeg Iztoka i Zapada, *80, 6* (i o upotrebi imena Hrvat u Carigradu). — I. Šmacelj, Agrarna pitanja Bosne. Pogled na prilike podkraj turske vladavine, *93*, 7. – Asimbeg Dugalić, Rod Dugalića-Malkoča. Malo hrvatsko seoce Duge u dolini Rame, gniezdo junaka kroz stoljeća, *95*, 7 (selo »nedavno« pretvoreno »u prah i pepeo«).

66. V. Horvat, Suvremenost Draškovića. »Disertacija« grofa Janka Draškovića s družtvenog gledišta, *60*, 8.

67. M. Magdić, Unionizam, *82*, 1-2 (o povijesnim odnosima i mijenama). — M. Košutić, Hrvatska državnost za Nagodbe, Sporazuma i danas, *82*, 2-3 (ocjenjuje da Sporazum 1939. daleko zaostaje za Nagodbom u državnopravnom pogledu). — Josip Horvat, Riečko pitanje. Kako je nastala »krpica« u hrvatskom tekstu Nagodbe i riečki »provizorij«, *82*, 3 i 8. — Isti, 30. listopada 1918. u Puli. Prvi udarac Hrvatima u smjeru talijansko-srbskih nastojanja »londonskog pakta« i Pašićeve politike, *88*, 1-2. — Kap. A. A-ć, Bitka kod Visa, *96-97*, 24. — Slavko Pavičić, Obrana San Gabriela. Hrvati u borbi s talijanskom vojskom u prošlom svjetskom ratu, *86*, 7. — Zvonimir Doroghy, Za moju Istru, zemlju milu... Uspomene iz Pazina pred 35 godina, *82*, 6; Od Pazina do Ježenja. Iz mojih istarskih uspomena, *84*, 6-7 i Kriesovi na Učki. Biskup Juraj Dobrila u narodnom životu Istre, *96-97*, 17 i 21. – Luka Brajnović, Boka i Bokelji, *94*, 6. — Ljubo Karaman, Letom kroz prošlost Splita, *85*, 9 i *86*, 9. — Pavao Tijan, Prinos jadranske Hrvatske. Bez udjela naših primorskih krajeva ne može se ni zamisliti jedinstvenu hrvatsku kulturu, *82*, 9. — Isti, Parobrodarstvo u Hrvatskom primorju Rieka pod tuđom vlasti i naše luke, *82*, 7. — *Marin* Bego, Hrvati kao pomorci, *93*, 6 (pregledno o ratovanju, brodogradnji, brodarstvu i školovanju). — Kap. A-ć, Naša pomorska ratna tradicija. Za obnovu hrvatske ratne i trgovačke mornarice, *86*, 6. — (Božo Dulibić), L'honorevole deputato Paulinovich ha la parola, *82*, 12 (prenose iz šibenske Socijalne revije od 1. IV. 1933).

68. P. Tijan, Oko naziva »Hrvatsko Primorje«, *83*, 12.

69. I. Rengjeo, Odraz naše državnosti na hrvatskom kovanom novcu, *59*, 5. — On (I. R.) je valjda pisac članka Spomen-medalja Starčeviću. Novi umjetnički rad V. Radauša, *68*, 2.

70. T. Mortigjija, Dubrovnik u Hrvatstvu. Sv. Vlaho, zaštitnik slobode i državnosti Hrvatske Atene, nekada i sada, *50*, 2 (radijsko predavanje 3. II. 1943). — Naši se stari zabavljaju. Svaštice iz zagrebačkog »Tobolca« prije 90 godišta, *75*, 7 (iz *Nevena* 1853). — Husejn Dubravić, Andro-aga, *86*, 6 (o Andri Božiću, po ocu Ivačkoviću [1810—1903], rodoljubu). — Vladoje Dukat, Kobni vatromet u »starom« Zagrebu, *96-97*, 23 (9. VI. 1865).

71. N. Ležaić, Ostatak starosjedilačke baštine. Pojave tetoviranja u hrvatskoj pokrajini Bosni, *58*, 9. — Prikaz knjige Nikole Sučića *Hrvatska narodna mitologija* v. u *95*, 8.

72. V. Bazala, Naše staro liečničtvo. Narodno-kulturna važnost zdravstvene politike Hrvatske Atene, *60*, 9. — Isti, Posljednja oaza u Bosni. Zadnji ostatci arapske medicinske kulture u Europi — na umoru, *77*, 9. Piše u povodu rasprava Stanka Sielskog i Muhameda Garčevića o talismanima, amuletima i zapisima. — H. Šabanović, Orientalistika i Hrvati, *55*, 8. — D. Uvanović, Preobražaj slike svieta, *66*, 9. — B. Jurišić, Govor Crvene Hrvatske. Čiji je jekavski govor i gdje mu je domovina, *96-97*, 8 (područje Huma, Dubrovnika i Zete, gdje su stanovnici Hrvati i Crnogorci; montaža citata). — Đuro Krečak, Bošković i milanski profesori, *77*, 8 (o potrebi pisanja njegova prezimena hrvatskim pravopisom). — Kap. A-ć, Znanstvena istraživanja Jadrana. Oceanografska krstarenja »Najade« i rad našeg Oceanografskog instituta u Splitu, *88*, 6. – Josip Vlach – Vrutický, Ljubav i umjetnost, *65*, 9.

73. J. Makanec, Platonova idealna država, *62*, 3. — Mirko Kus - Nikolajev, Suvremenost Platona, *66*, 8. — Kruno Krstić, Vječno u prolaznom. Pitanje o »pravom« i »prividnom« svietu u grčkoj filozofiji, *68*, 9 i *69*, 9.

74. Ante Nikolić, Izvor i bit politike, *96-97*, 3. — J. Kostović, Politička aktivnost sv. Augustina, *96-97*, 16 i 20. — J. Makanec, Odkriće politike. Machiavelli i machiavellizam, *85*, 7 (odlomak iz najavljene knjige *Razvoj državne misli od Platona do Hegela*). — Isti, Tragična srž kulture. O duševnosti i kulturi povodom prievoda Sprangerovih »Oblika života« u izdanju Matice hrvatske, *82*, 11. — I. Lendić, Vicenzo Gioberti. Utemeljitelj talijanske moderne političke filozofije, *62*, 7. — M. Magdić, (M-ć), Ortega y Gasset, *66*, 6 (bilješka u povodu 60. godišnjice). — Ortega y Gasset, Europa — narodna ideja?, *58*, 2 (izvadak). — K. Krstić (k), Croce o komunizmu, *62*, 7 (bilješka). – Nikola Šabić, Posljednji španjolski vitez, *50*, 8 (M. de Unamuno). — M. Košutić (Dr. M. K.), Georges Sorel u današnjoj problematici, *80*, 7. — M. Kus — Nikolajev, od Rivarola do Maurassa. Misao reda u francuzkoj družtvovnoj problematici, *46*, 6, *47*, 6 i *48*, 6. — Isti, Ličnost u autoritativnom sustavu. U novoj zajednici, složenoj po hierarhičnom sustavu, ličnost će doći do svog punog izražaja, *60*, 8. — Političku je literaturu pratio E. Bauer: Josip Bajza i hrvatsko pitanje, *47*, 2; Hrvati u novoj ratnoj književnosti, *51*, 2 (Gerhard Rauchwetter, »U« über der Ostfront); Josip März i hrvatsko pitanje, *52*, 2-3; Na istom putu. Srbska politika od kneza Miloša do Slobodana Jovanovića, *53*, 2 (bugarska zbirka dokumenata), Ideologija hrvatskog pitanja, *64*, 6 (Georg Wilhelm Köller, Beiträge zur Ideologie der kroatischen Frage in ihrer Entwicklung bis 1918, München 1942); Nije se dalo više govoriti, *71*, 2 (R. N. Bruce Lockhart, uspomene); »Trajna godišnja pripomoć«. Veze Wickhama Steeda sa Srbima i Česima, *72*, 7 (nije prikaz); Pripremanje beogradskog puča, *73*, 2 (Franz Ronneberger, Der Anteil der Presse an der Vorbereitung des Belgrader Putsches); Kulturni odnosi s Rumunjima. Prilikom sklapanja hrvatsko—

rumunjskog kulturnog sporazuma, *74,* 2; Srbske 1914. i 1941, *76,* 2 (Hans Uebersberger, članak o D. Dimitrijeviću Apisu); Nova njemačka knjiga o Hrvatskoj. Dr Adolf Dressler »Kroatien«, *78,* 6; Donovan i Stanhope. Uloga američkog i englezkog pukovnika na Balkanu, *79,* 7-8 (nije prikaz). — Benešova kritika Englezke. Članci u »Pravo lidu« pred četrdeset godina, *83,* 7: Kulturni utjecaji i politika, *84,* 7 (Franz Thierfelder, Der Balkan als kulturpolitisches Kraftfeld); Srbska problematika, *91,* 2 (Johann von Leers, Serbische Möglichkeiten und Problematik); Sablasti Balkana, *93,* 2 (Alfred Gerich, Spuck am Balkan, Berlin 1943). — V. i Jure Prpić, Europski Jugoiztok i Hrvatska. Uz knjigu Josefa Märza »Gestalt--Wandel des Süd-Ostens«, *47,* 3. — T. Mortigjija (tm), Knjiga o Slovačkoj. Dr. Nikola Peršić: Slovaci i Slovačka, *56,* 11.

75. A. Haler, Filozof Đuro Pulić, *96-97,* 14 (iz najavljene knjige *Novija dubrovačka književnost).*
76. N. Peršić, Razvoj naše geografske znanosti. Povodom osnutka Hrvatskog zemljopisnog družtva i izlazka Matična »Zemljopisa Hrvatske«, *96-97,* 10-11. — N. Žic, Veliki »Zemljopis Hrvatske«, *96-97,* 26 i 29.
77. A. Bonifačić, Izraz dvadesetogodišnje stvarnosti. Hrvatska lirika između dva rata, *46,* 9-10.
78. V. Nikolić, Jedinstvenost hrvatske književnosti, *52,* 9.
79. A. R. Buerov (Glavaš), Hrvatska u maštи pjesnika, *59,* 9. — P. Grgec, Ženski likovi u narodnim pjesmama. U kolu o hrvatskim banovima, *53,* 9; Najstarija naša narodna poezija. Da li su Hrvati imali svojih pjesama, kada su došli iz pradomovine?, *76,* 10; Božićna radost u hrvatskom narodnom pjesničtvu, *96-97,* 17. — L. Katić, Hrvatska narodna pjesma u Splitu. Prilog izražaju nacionalne sviesti središnjeg grada dalmatinske Hrvatske, *96-97,* 25-26.
80. M. Kombol, O Iliji Crijeviću. Bilješke o jednom od najznačajnijih svjedoka naših književnih sposobnosti, *96-97,* 13-14. — V. Živić, Hrvatska Arkadija. Kulturna i politička aktualnost Zoranićevih »Planina«, *90,* 7-8. — Lj. Marakvić, Rođeni pjesnik ili učeni pjesnik-političar? Kritičko Akademijino izdanje Kačićeva »Razgovora ugodnog«, *83,* 9. Zaključuje da »Kačić prelazi sada u ruke onih, koji treba da pokažu i dokažu njegovu pravu pjesničku vriednost, pa da tako pobude novo i opravdano zanimanje za djelo, koje će na taj način istom zadobiti svoje pravo mjesto u poviesti hrvatske književnosti«. — Isti, Dragutin Domjanić. Spomen-list o 10. godišnjici smrti, *68,* 12. – J. Benešić, Tragom Jorgovanića. O uređivanju sveukupnih djela hrvatskog pisca, *96-97, 27.* — M. Šenoa, Šenoa kao humorista i crtač. Neobjavljene crtarije velikog pripovjedača i pjesnika, *56,* 9; Šenoa i tudi sviet. Uspomena na mojega otca, *75,* 12; Šenoin portret Račkoga. Iz neobjavljenih zapisaka Augusta Šenoe, *80,* 12; Šenoa i poviest. Iz neobjavljenih zapisaka Augusta Šenoe, *88,* 9; Gospodari Gredica. Uspomene gđe Slave i Milana Šenoe, *94,* 7 (o K. Š. Gjalskom); Osamdesetih godina, *65,* 6 (različne memoarske crtice). — V. Rabadan, Sjeni Milana Ogrizovića, *79,* 8 (crtica M. Šenoe o nastanku Čikoševa crteža Ogrizovića). — Lj. Wiesner, Matoš u Parizu. Zima 1899. i Matoševe tri grizete, *59,* 9. — I. Vitezić, Vuci i Rakovica. Reinkarnacija hrvatskih sila-smjernica, *90,* 9: — M. Meštrović, Pjesnik boli i mukotrpa života. Uz rub lirike Đura Sudete, *92,* 9. — I. Žunić, Šefika Nesterin Bjelevac. Povodom 15. godišnjice smrti pjesnikinje sevdaha, *68,* 8; Ahmed Muradbegović, *73,* 12. — A. R. Buerov, (Glavaš), Naš najsamorodniji pučki pisac. O Nikoli Kordiću, pjesniku Hercegovine, *96-97,* 17. — Državnik i pjesnik, *65,* 2 (o M. Budaku iz Mitteldeutsche Nazional Zeitung).
81. H. Petris, (H. P.), Vanda. Hauptmanov roman u hrvatskom prievodu, *61,* 14; Rainer Maria Rilke, Pisma mladom pjesniku, *53,* 12; El Hakim. Roman iz suvremenog egipatskog života, *54,* 12 (John Knittel); Prvi lotiški roman u hrvatskom prievodu, *70,* 12 (Edvarts Virza, Selo Straumen); Amineh, *72,* 12 (Ernest F. Löhndorff). — Plodovi zemlje. Roman Livia Rebreanu u našem prievodu, *73,* 11; Roman jednog kirurga, *77,* 8 (Andrea Majocchi, Život kirurga); Iz stare primorske bilježnice, *84,* 9 (Petar Giunio); Roman o glumcima, *88,* 12 (Raffaele Calzini, Mletačka glumica); Vjerenička žetva. Pjesme Side Košutić, *93,* 2. — P. Tijan (P. T., pt), Dr. Franjo Fancev, *58,* 12 (nekrolog); pod naslovom Osvježenje zaboravljenih vriednosti: Ignjat Alojzije Brlić, Pisma sinu Andriji Torkvatu, *65,* 8; Antun Nemčić Gostovinski, Putositnice, *70,* 9; Tomo Matić, Iz hrvatske književnosti u Slavoniji prije preporoda, *73,* 9; Petar Zoranić, Planine, *75,* 1; August Harambašić, Lirika I, *76,* 1; Rikard Jorgovanić, Pripoviesti, *78,* 9; Novo izdanje Kranjčevićevih pjesama, *81,* 9; Novo shvaćanje narodne poezije. Uz knjigu Petra Grgca »Hrvatske narodne pjesme«, *93,* 9; Knjiga o Cervantesu. Hrvatski prievod djela Jeana Babelona, *81,* 6; Ukupna izdanja naših pisaca. Predpostavka za stvaranje sustavnog znanstvenog djela o poviesti hrvatske književnosti, *94,* 9; Najjači biljeg naše kulture. Prilikom ovogodišnjih »Dana hrvatske knjige«, *71,* 9 (ističe značenje knjige u postizanju hrvatskoga duhovnog jedinstva i kulturnog izdizanja naroda; priopćuje izvatke iz Govora o preporodu knjige slovinske na jugu Frana Kurelca, *71,* 12); Nezamjenjiv simbol. Stoljeće života i rada Matice hrvatske, *74,* 9 i 12; Tiska se 40 knjiga u 13 tiskara. Nakladnička djelatnost HIBZ-a za vrieme rata, *76,* 12; Pjesnik mora Vodopić, *72,* 9; »Kralj Sunce«. Hrvatski prievod djela (Louisa) Bertranda »Louis XIV«, *84,* 9; Anda vu morje... O organizaciji kulturnog rada u Hrvatskoj,

96-97, 29; Kulturni rad u pokrajini. Povodom petrinjskih, banjalučkih, samoborskih, varaždinskih, osječkih i brodskih izdanja, *86,* 12. — Zlatko Milković, Dva prievoda strane lirike. »Pjesnički listići« Draga Ivaniševića, *46,* 11 (»Iz stare kineske lirike« i »Moj Ungaretti«). — Olga Šojat (O. Š.), Sudetine pjesme, *47,* 12. — Stanko Gašparović, Prva knjiga proze Olinka Delorka, *52,* 8 (»Zgode poremećene sreće«); Novo izdanje Kozarčevih djela, *55,* 12. — Mate Jeličić, Don Quijote i naše doba, *77,* 7 (u povodu hrvatskoga prijevoda). — V. Nikolić, Svjedočanstvo zemlje. Zbirka pjesama Branka Klarića, *85,* 10. — Lj. Marakvić, Pregršt lirike. Pjesme Branka Boranića, Stjepana Jakševca, Vinka Kosa, Zlate Eisenstädter, *91,* 12 i Rat i knjiga. Marginalije uz pojave i u inozemstvu i kod nas, *96-97,* 24. — E. Bauer, Književnik Carl Rothe. Prigodom pristupanja Hrvatske Savezu europskih književnika, *58,* 9. — S. Mosner, Novi uspjeh u inozemstvu. Sudjelovanje Hrvatske na Međunarodnoj izložbi pedagoške i omladinske knjige u Sofiji, *51,* 12. — K., Književni život Francuske. Podieljivanje nagrade Goncourt i izbor novih akademika, *56,* 9. — Nikola Šop, Moje poznanstvo s Francisom Jammesom, *87,* 12 (sa Šopovom pjesmom »Jammesov odlazak«). — (Edouard Jaloux), Anatole France. Francuzki pisci i sudbina njihove zemlje godine 1918. i 1940, *89,* 12 (iz *Journal de Genève).* – *Lj.* Marakvić, Henrik Pontopiddon. »Posljednji vitez« danskog realizma, *88,* 9. — Ton Smerdel, Suvremena rumunjska lirika, *64,* 9. — Sudbina književnika u Sovjetskom Savezu, *65,* 5 (iz berlinskoga tjednika na ruskom jeziku *Novoe Slovo).* — A. L., Tiskanje glagolskih knjiga na Rieci, *50,* 8 (prikaz rasprave Luigi Torcoletti, I primi libri stampati a Fiume, Rijeka 1943). – Josip Andrić, Nestor slovačke kulture. 90-godišnjica Jozefa Škultétya, starog prijatelja Hrvata, *88,* 6 i 8. — K. Studenc, Slovačka krv. Zanimljivo bibliografsko djelo, *66,* 8. — Obavijesti o knjigama objavljivane su gotovo u svakom broju. Pregled kulturnih događaja nije se kao rubrika održao (v. br. *55-57).*

82. Nikola Šop, Nevinost; Dobriša Cesarić, Oblak; Vjekoslav Majer, Misao na drugove; Drago Gervais, Moja zemlja; Luka Perković, Naša pjesma; Antun Nizeteo, Psalam; Drago Ivanišević, Panika u paysageu; Vinko Kos, Rujan; Olinko Delorko, Dim; Stanko Šimić, Neprilike sa srcem; Sida Košutić, Grana omorike; Ivo Lendić, Zaplivala je na dalek put; Vinko Nikolić, Susret sa sinom, *46,* 9-10. — Frano Alfirević, Pohvala dudu, *96-97,* 16. – Antun Bonifačić, Izgubljena zraka; Zvonik svetoga Marka; Molitva, *96-97,* 5, 23 i 29. — Branko Boranić, Zapis, *96-97,* 27. — August Đarmati, Stvaraocu, *96-97,* 6. — August Harambašić, Radnikom (bilješka o Harambašićevim akcijama u Saboru u korist radništva), *62,* 6. — Branko Gavella, Pjesma radu, *62, 12 (prigodnica).* — *Ante* Jakšić, Baščanska ploča, *96-97,* 28. — Branko Klarić, Krist govori prolaznicima na ulici, *61,* 6. – Vinok Kos, Prijateljstvo zemlje, *96-97,* 27. – Vladislav Kušan, Diptih; Igra ljubavi, *47,* 9 i 12. — Marijan Matijašević, Tri pjesme (U tudini, Brod odlazi i Radost povratka, *96-97,* 15. — Ivan Trnski, Mornarima — pobjednicima, *96-97,* 11. — Vlasta Uršić, Dve kajkavske, *96-97,* 9. — Tin Ujević, Dvie pjesme (Blagoglasje česme mlieka i Pisma na daljine), *61,* 5. — Giuseppe Ungaretti, Kapetan (prijevod D. Ivaniševića), *53,* 9. — Valentin Beniak, Dalmacija (prigodnica 1943. u izvorniku i prijevodu M. Matijašević), *87,* 2.
83. Domaće novele: Ivo Balentović, Sjena druge žene, *62,* 11. — Antun Bonifačić, Spomenik, *61,* 13 i 16. — Ante Dean, Bumbarov let, *54,* 10 i 11. — Josip Draženović, Pričica o probodenom srdcu, *93,* 10-11. — August Đarmati, Lopovska genialnost, *75,* 11. — Josip Frajtić, Prva ljubav Mirka Cveka, *94,* 11. — August Harambašić, Naše, baš naše priče, *68,* 8 (crtice). — Rikard Jorgovanić, Žohar u uhu liepe gospoje, *61,* 14. — Nada Kesterčanek, Mjehuri od sapunice, *70,* 10 i Nevjera, *80,* 10. —Ivica Katušić, U ime onoga, koji visi, *48,* 11. — Mihajlo Maruševski (Michael da M-y), Gloria i nacrti, *68,* 10; Obrisi sreće, *74,* 10; Baklja na obzorju, *80,* 11 i Zrakoplovni poručnik, *88,* 10. — Marijan Matijašević, Šimićeva branjevina, *92,* 10 i Posljednja radost gospođe Marije, *96-97,* 28-29. — Dražen Panjkota, Na tavanu, *78,* 11. — Ton Smerdel, Staza puna briga, *56,* 11. — Munir Šahinović-Ekremov, Čekanje, *63,* 10, *64,* 10, i *65,* 10. — Nikola Šop, Nina, *91,* 11. — Mara Švel, Ladole mile... nema njive neorane, *75,* 6. — *Tone* Valić, Tri kokoši ke su storile veliku barufu, *76,* 6-7 i Prvi dan gvere, *96-97,* 3. — Viktor Živić, Betlehem, *96-97,* 20. — domaći igrokaz: Ivo Vojnović, Gundulićev san, *95,* 6 (obradba V. Rabadana). — Objavljivani su također izvatci iz većih cjelina: Marin Bego, Dva lica Zadra, *85,* 9 (iz knjige »Niz našu obalu«). — Milan Begović, Exodus. Zadnje poglavlje neobjavljenog romana, *96-97,* 22-23. — Milutin Cihlar-Nehajev, Jutro na Rieci, *83,* 9 (iz novele »godiva«). — Josip Draženović, Nedjelja u Lovranu, *91,* 2 (iz »Poviesti jednoga vjenčanja«). — Eugen Kumičić, U riečkoj luci, *91,* 9 (iz pripoviesti »Primorci«). — Vjenceslav Novak, More u duši hrvatskog Primorca, *93,* 2 (iz romana »Pavao Šegota«). — Branimir Livadić, More i smrt, *96-97,* 27 (iz novele »Smrt i more«.) — Fran Mažuranić, Obistinjeni san, *82,* 9. Te su kratke izvatke počeli objavljivati s drugim člancima nakon pripojenja Dalmacije Hrvatskoj. — Reportažni je sastavak Viktora Antuna Duišina, Carica Cu Hsi, *53,* 10, a putopisni Marijana Matijaševića, Baladični jesenji zapisi. Bratislava u četrdesetdrugoj jeseni ovog stoljeća, *93,* 9. —

Satire, kozerije i humoreske nastavili su u 1943. pisati Josip Blažina (Jožčenko) i Milivoj Kern-Mačković (Satyricus) te uređivati rubriku Umjetnički svijet Tias Mortigijja, koju su redovito ispunjavali (potpis Pomet) on, Rabadan, Tijan i neki drugi pisci. Blažina se nije javio u brojevima 90 i 96-97, a Kern-Mačković u brojevima 46, 57, 59, 61, 65 i od broja 80 do kraja godine. Humoreskama su se javljali još Milan Ilinić, *71*, 7, Kruno Krstić (Ly-Tai-Fu), *73*, 11 i 89, 11 te Đulieta (Nedjeljka Luetić, poslije udana Tijan), *90*, 11, Bić, *50*, 8 i Srpanjko, *80*, 8. Iz »Preporoda« 1898-99. pretiskali su satire A. Harambašića, Smrt Činovnika, *90*, 2 i Gospodin Vrabac, *95*, 2 i 8. — Inozemne novele, humoreske i igrokazi: Willibald Alexis, Noć u dvorcu Hohenziatz, *87, 11*. — Ludwig Bäte, Mozart i slijepa djevojka, *92*, 11 i *93*, 11. – Gustavo Adolfo Becquer, Passiflora, *62*, 10. – Antonio Beltranelli, Izdajica, *51*, 11. — Tristan Bernard, Takvi smo... *95*, 10. — Björnstjerne Björnson, Zagonetka jednoga života, *83*, 10. — R. Blanko-Fombona, Bieg, *77*, 10-11. — I. Botosenj, Iz dnevnika zločestog dečka, *85, 11*. — *Ion* Bratescu-Voinesti, Krzneni ogrtač, *88*, 10.-11. — Ion Luca Caragiale, Uzkrsna baklja, *61*, 15-16. — Paul Carin, Sveti zaštitnik, *86*, 11. — Louis Collas, Mornareva ljubav, *94*, 10. – Carl Conrad, Na rubu smrti, *69*, 10. – Alphonse Daudet, Legenda o čovjeku sa zlatnim mozgom, *75*, 11 i Grofica Irma, *83*, 10. — Max Dau-thendey, Groblje Parsa, *75*, 10. — Marie von Ebner-Eschenbach, Krambambuli, *81*, 11. — Paul Ernst, Začarani dvorac, *46*, 8 i 11. — John Galsworthy, Uzoran rad, *56*, 10 i Crni kaput, *60*, 11. — Tido Gašpar, Smrt maloga Miše, *81*, 10. — Jeanne M. von Gayete-Georges, Na ljetovanju, *87*, 10. — Arthur Gobineau, Crveni rubac, *58*, 10-11. — Georg Grabenhorst, Most, *50*, 11. — Rudolf Greinz, Moj predak, *89*, 11. — Hans Grimm, Grob ubojice, *84*, 11. — Max Halbe, Prsten života, *67*, 10. — Carl Hänsel, Igra sudbine, *72*, 11. — Lafkadi Hearn, Aozaga, *78*, 10. — E. T. A. Hoffmann, Vampir, *71*, 11. — Jozef Hronsky, Licitarsko srce, *88*, 11. — Sándor Hunyady, Nek se vesele! Neka pjevaju!, *48*, 11. — J. Joseph-Renand, Zelena koprena, *82*, 10. — Jordan Jovkov, Jedna večer u antimovskom hanu, *71*, 10. — János Kodolányi, Na putovanju, *94*, 11. — Gottfried Keller, Eugenija, *60*, 10-11. — Konstantin Konstantinov, Noćni monolog, *73*, 10. — Selma Lagerlöf, Ribareva žena, *79*, 10. — Roger Le Grand, Mrlja crnila, *70*, 11. — Jack London, Velika biela tišina, *80*, 10-11. — A. Luce, Ljubomorni brijač, *47*, 8 i 10. – Guy de Maupassant, Marius nije zaboravio, *59*, 13; Razočaranje, *63*, 11 i Svratište, *69*, 11. — Prosper Mérimée, Prikaza Karla XI, *57*, 11. — Ferenc Molnar, Terika i Bubuka, *86*, 10-11. — Alfred de Musset, Rimska noć. Proverb u jednom činu, *49*, 11. — Luigi Pierandello, Kuća Granella, *57*, 10-11 i Raztrešenost, *90*, 11. — Edgar Allan Poe, Ukradeno pismo, *47*, 10 i Dugoljasta škrinja, *55*, 10-11. — Horacio Quiroga, Spas, *82*, 11. — Neagu Radulescu, Čavao, *95*, 11. — Marguerite Rebatet, Por favor, *72*, 10-11. — Tony Revillon, Oluja, *91*, 11. — Rainer Maria Rilke, Velika izdaja, *58*, 11. — José Eustasio Rivera, Mravi dolaze, *86*, 10. — Titto Rosa, Ribareva kći, *66*, 11. — Famoso [Angelo Beolco] Ruzzante, Fiorina. Komedija XVI. stoljeća, *48*, 10. — Magdalene Samozwaniec, Žene i muškarci, *83*, 11. — Jakob Schaffner, Uz rieku, *54*, 11. — Ina Seidel, Plesačica Fina, *55*, 11. – Gianbattista Severini, Glavni zgoditak, *49*, 10. – Henryk Sienkiewicz, Razgovor ugodni, *77*, 11. — Leo Slezak, Vodič kroz opere, *68*, 11 i Krugoval, *91*, 11. — Carl Stephenson, Čovjek koji pripovjeda priče, *50*, 10. — August Strindberg, Sv. Gotthard, *66*, 10. — Theodor Storm, U dvorani, *67*, 11. — Rabindranath Tagore, Subha, *59*, 14 i Diete, *74*, 11. — Julian Tuwim, Doživljaji s mužkarcina, *85*, 10. — Mark Twain, Adamov dnevnik, *89*, 10. — Milo Urban, Bieli konj, *59*, 13-14 i Tražio je sreće, *90*, 10. — Louis E. Valcarcela, Kosipuma, *76*, 9. – Giovanni Verga, Cavalleria rusticana, *52*, 11. – Villiers de l'Isle Adam, Pustolovine lukavog Te-i-la, *73*, 11. — Pierre Vire, Gusari kod Hong-Konga, *52*, 10. — Annie Vi-vanti, Čar prerija, *53*, 11. — Georg von der Vring, Sudbina u bunkeru, *65*, 11. — Hans Waldburg, Španjolske cigare, *95*, 11. — Edgar Wallace, Razgovorljivi provalnik, *76*, 11 i 7. — P. G. Wodehouse, Freddie u škripcu, *51*, 10-11 i Moje zaruke, *64*, 11. — Heinrich Zilch, Požar, *79*, 11.

84. Lj. Karaman, Starohrvatska umjetnost Dubrovnika. U kulturnom pogledu Hrvatska Atena stupa od početka usporedo s ostalim našim primorjem, *54*, 9; Knežev dvor. Prvi narodno-politički i umjetnički spomenik Hrvatske Atene, *61*, 9; Palača mladosti i Orlando. Umjetničko-kulturni i narodno-politički spomenici Hrvatske Atene, *73*, 9; Hrvatska umjetnost XIII. stoljeća. Buvinove vratnice i drveni kor katedrale u Splitu, *79*, 9 (zaključeno poglavlje iz piščeve rasprave u Radu HAZU 275); Katedrala Krešimirova grada. Spomenik našeg umjetničkog stvaranja i kulturnog života, *81*, 9; Korčulanin Marko Andrijić. Hrvatski graditelj i kipar XV. stoljeća, *91*, 9; Skulpture Božića. Četiri najstarija umjetnička prikaza Kristova rođenja na našem primorju. *96-97*, 13.

85. M. Šeper, Hrvatska slikarska škola X. stoljeća, *47*, 9. Pod istim naslovom u br. *48*, 12, tiskano je razjašnjenje I. Guberine, koji prihvaća Šeparova gledišta.

86. V. Kušan, Stvaralački lik Jurja Plančića, *50*, 9; Suvremena hrvatska likovna umjetnost. Povodom naše velike izložbe slikarskih i kiparskih radova u Berlinu, *51*, 9. — O toj je izložbi pisala novinarka Agathe von Hausberger, Oduševili su Berlin, *57*, 9 i Punina života, *58*, 11.

87. A. Schneider, Nikola Dalmatinac. Hrvatski kipar 15. stoljeća, *96-97*, 15 (M. F., Nepoznati hrvatski klasik. Monografija o djelima Nikole Dalmatinca u Bologni XV. stoljeće, *67*, 9, prikazuje monografiju Cesara Gnudija, Niccolò dell'Arca, Torino 1942). — A. Jirošek, Martin Kolunić Rota, *61*, 7. — P. Tijan, Začetnik naše kuilturne poviesti. Životno djelo Gjura Szaba, *63*, 9 (nekrolog; objavio dio Szabova članka »Obnova i dogradnja spomenika« iz *Narodne starine* 1933. pod naslovom Čuvajte spomenike prošlosti, *63*, 12). — Lj. Marković, Dojam Meštrovićeva stvaralaštva. Odnos gledaoca prema kiparskom djelu u današnje vrieme, *78*, 9. – M. Maruševski (M. My), Čovjek pod križem, *92*, 11. — A. Nametak, Islamska arhitektura u Hrvatskoj. Džamije u našoj Bosni, *84*, 9.

88. N. Fedorov, Bolestna krv. Tragikomedija u 3 čina od Mihaila Sorbula, *47*, 12; Ništa nije slučajno. Izvedba komedije Endrea Solta, *49*, 12; Korist zamjene glumaca. Gostovanje Jelene Manjkowsky-Lukatela u »Fedri«, *50*, 12; Čovjek bez svjedočbe. Komad u 3 čina od Petra Preradovića ml. *52*, 12; Minna von Barnhelm. Vesela igra u 5 činova od G. E. Lessinga, *54*, 12; Dramske krugovalne priredbe. *55*, 12; Predak. Komedija u 3 čina od Carla Veneziania, *56*, 12; Lugarova djeca. Drama u 3 čina od Karla Schöherra, *56*, 12 (radijska izvedba); Kakvu me hoćeš. Drama od Luigia Pirandella, *57*, 12 (radijska izvedba); Hasanaginica. Drama Milana Ogrizovića (25. dramska radio-predstava), *58*, 12; Baron Tamburlanović, *59*, 12 (radijska izvedba). — LJ. Marković, Deutsches Volkstheater u Zagrebu, *67*, 12; Gostovanje sarajevskog kazališza, *69*, 9 i 12 (reportažno je o tome kazalištu pisao Rudolf Balaš, Sarajevsko kazalište, *63*, 7); Gavelina režija »Hamleta«. Gostovanje sarajevskog kazališta u Zagrebu, *70*, 12; Naša glumačka škola. Javni izpit prvog tečaja, *72*, 12; Majstori. Drama Rače Stojanova na našoj pozornici, *74*, 12; Kuća na kršu. Praizvedba domaćeg dramskog djela, *76*, 12; Nagrađeno dramsko djelo. »Petra« Ruže Lucije Petelinove, *77*, 12; Učene žene. Nanovo uvježbana Molièrova komedija na zagrebačkoj pozornici, *85*, 12, Čuvaj se senjske ruke. Nanova uvježbana dramatizacija Šenoine pripovijesti. *88*, 12; Poslije ponoći. Praizvedba kriminalne drame Branka Špoljara, *90*, 12; Uspjela domaća komedija. Marko Fotez: Ujak, *92*, 6; Vilenik. Zagrebačka praizvedba drame Filipa Marušića, *92*, 12; Prva izvedba »Komorne pozornice«, *93*, 12 (»Glas srdca« Jeana Cocteaua i »Doživotna renta« Gabriela de Hervillaza); Dobri prijatelji. Sardouova komedija u obradi Tita Strozzi, *94*, 12; Nevidljivi okovi. Pet slika iz života jednog popravilišta, *96-97*, 27. — Branimir Livadić, Večer lirskih zanosa. Krasnoslov hrvatske lirike »Između dva rata«, *48*, 12, Veče žive plastike. U spomen desetgodišnjice smrti pjesnika Domjanića, *66*, 12. — P. Tajan (pt), Plakir. Praizvedba Fotezove preradbe »Plakira« od Marina Držića, *67*, 12; Ljubav u proljeće. Komedija F. Schreyvogla na našoj pozornici, *69*, 12; — Nepotpisan je prikaz radijske izvedbe »Na Božjem putu« Ahmeda Muradbegovića, *60*, 12.

89. V. Rabadan, Irski pisac na hrvatskoj pozornici. Eugen O'Neill: Ana Christie, *60*, 12; Naši kazališni dodiri. Weimer, Firenca, Beč, Sofija, *61*, 8. Pišući o sofijskoj izvedbi svoje dramatizacije Budakova »Ognjišta« tumači zašto se posegnulo za dramatizacijom a ne za dramom: »Posljednji hrvatski veliki dramatičari Krleža i Begović nisu već nekoliko godina predali kazalištima nikakav novitet, a njihova starija djela, već priznata u inozemstvu, pretežno su kosmopolitska. Činjenica je, da mi danas nemamo djelo, koje bi u dramskoj književnosti značilo ono, što 'Ognjište' znači na polju romana.« — Uoči praizvedbe svoje »Kuće na kršu« sam je pod tim naslovom napisao članak ne odajući autorstvo (*74*, 8). Onda je reagirao na Marakovićeve tekstove u br. 75 i 77 člankom Po kršu oko kuće. Ferialno kazališno ćaskanje Vojmila Rabadana s drom Ljubom Marokovićem, *78*, 12 i 10. Odgovorio je Marković Razgovorom ugodnim o Viatorovu ćaskanju, *79*, 12, pa je polemika završila Rabadanovim člankom Po kršu oko kuće. Svršetak ferialnog kazališnog »ćaskanja«, *80*, 12 i Marakovićevom bilješkom u istom broju.

90. V. Rabadan, Splitsko kazalište. Tri svečana otvorenja i neproslavljena 50. godišnjica, *88*, 7-8.

91. Branimir Livadić, Nikolaj Fedorov, Hinko Wolf i Vladimir Kovačić; Prigodom izvedbe Zagorkinih »Jalnuševčana«, *59*, 12.

92. C. Škarpa, Kazalište i život. Težnje ljudske duše za iluzijom života na pozornici, *64*, 9. – B. Gavella, Hamlet pred seljacima. Posebna »pučka« ili jedna jedina umjetnost? *70*, 9 (»Umjetnost je jedna, ima uviek iste oznake i djeluje istim sredstvima«). — Lj. Marković, Paul Claudel. 75-godišnjak, *81*, 12. — B. Livadić, Hermina Šumovska. Umjetnički lik iz sjajnog razdoblja hrvatskog kazališnog života, *75*, 9. — J. Benešić, Šef »mestne kontrole«. Iz zapisaka bivšeg intendanta, *77*, 6; Kako sam postao intendant. Iz zapisaka o životu hrvatskog kazališta u prvim poslijeratnim godinama (1918-1921), *91*, 7; iz autobiografije koja je imala izaći u knjizi »Članci i kritike« objavio je Osvrt na mladost pred pragom starosti, *55*, 9.

93. J. Andreis, Božićna radost, *46*, 12 (duhovna glazbena igra Nina Cattozza); Dva uspjela koncerta, *46*, 12 (Treći komorni koncert Hrvatskog krugovala, IV. simfonički koncert Hrvatskog krugovala); Koncert krugovala, *48*, 12 (Četvrti komorni koncert, Koncert soprana Zine Krelja); Tri koncertne priredbe, *50*, 12 (Koncert Stanke Vrinjanjin, klaviristice, Koncert Komornoga zbora zagrebačke krugovalne postaje, V. simfonijski koncert Hrvatskog krugovala); Obnovljeno »Rajnino zlato«, *52*, 12; Peti komorni koncert Hrvatskog krugovala, *52*, 12; Veče sonata guslača Pinkave i glasovirača Vaulina, IV. koncertna večer Hrvatskog državnog konservatorija, *53*, 12; VI. glazbeno veče hrvatskog konservatorija, Šesti komorni koncert Hrvatskog krugovala, *56*, 12; Ples u Operi. Obnovljena Heubergerova opereta na zagrebačkoj pozornici, *57*, 12. Veče recitacije i komorne glazbe, Koncert marije Frankl-Borčić, *57*, 12; Tri koncerta, *58*, 12 (Koncert Ljudevita Dobronya, V. glasbeno veče Državnog konservatorija, Koncert Benedetta Mazzacuratija); Obnovljen »Đavo u selu«, *59*, 12; Koncert finske pjevačice (Aulikki Rautawaara), VII. glazbeno veče Hrvatskog konservatorija, VII. komorni koncert Hrvatskog krugovala), *59*, 12, Beethovenovo veče (A. Janigro i E. Vaulin), Koncert Krugovalnog zbora mladeži »Proljeće«, *60*, 12; Pet koncerata, *61*, 12 (Veče Beethovenovih skladba za violoncello (A. Janigro, E. Vaulin); Koncert Irmi Turković, Izvedba »Stabat mater« od Rossinia, Koncert Vande Zistler i Gordana Gojković, VII. simfonijski koncert Hrvatskog krugovala). Uspjela apoteoza rada. Dramsko-glazbena priredba u Radničkoj komori, *63*, 12; IX. glasbeno veče Državnog konservatorija, *63*, 12; Münchenska filharmonija u Zagrebu, Koncert Melite Lorković, Koncert violiniste Virgila Popa, X. glasbeno veče Državnog konservatorija, Koncert baritona Marijana Majcena, *64*, 12; Tri koncerta, *65*, 12 (Koncert violinista Stjepana Šuleka, Koncert Maje Dugan, XI. glasbeno veče Državnog konservatorija), Komorni koncert krugovala, Skladba Cezara Francka u izvedbi Mladena Stahuljaka, *66*, 12; Četiri koncerta, *67*,6 (XIII. glasbeno veče Državnog konservatorija, Koncert Velebita Šimića, Nastup violiniste Petra Toškova, Koncert glasovirača Mladena Bašića); Izvedba Händelove »Semele«, Koncert pijaniste Božidara Kunca, *68*, 12; Koncert Čedomila Dugana, *69*, 12; Kolumbo. Djelo Wernera Egka na zagrebačkoj pozornici, *73*, 12; Duhovni koncert zbora hrvatskih učitelja, *77*, 12; Koncert na orguljama. Nastup Mirka Kovačeva u zagrebačkoj katedrali, *78*, 7. Andreis je napisao i prigodan članak: Glasbena duša nordijskog sanjara. Stogodišnjica rođenja Edvarda Griega, *71*, 12, te prikaze: Oblikovanje umjetničkog ukusa. Modrijanov zbornik omladinske glasbe »Jaglaci«, *84*, 12; Širolina pjesmarica, *94*, 12. — Milan Katić, Naš novi uspjeh u inozemstvu. Hrvatska glasba, kazalište i balet u Beču, *65*, 12.

94. A. F., Ero u Münchenu, *46*, 12.

95. A. Dobronić, narodna i umjetnička glasba. Revolucija i reakcija u razvitku hrvatske glasbene tvorbe, *57*, 9; Naše glasbeno stvaranje. Pouke iz općenitog razvitka glasbene tvorbe, primienjene na razvitak glasbe u Hrvatskoj, *80*, 8; Vilko Novak. Povodom 25. godišnjice smrti najvećeg primicatelja pravaške misli putem glasbene tvorbe, *95*, 12.

96. J. Andreis, Četvrt vieka našeg glasbenog nacionalizma. Razvitak u punom skladu stvaralačkih energija svih grana umjetnosti, *96-97*, 21.

97. F. Car, Blagoje Bersa. Razmatranje povodom skore desetgodišnjice smrti hrvatskog stvaraoca, *90*, 6-7.

98. A. Frajtić, Hrvatski umjetnički svjetlopis. 50 godina prvog zagrebačkog svjetlopisnog družtva i 20 godina »Fotokluba Zagreb«, *48*, 9. — Oživjeli Lisinski, *74*, 6-7. — Milan Ilinić, Tajne slikopisnih snimanja, *54*, 7. — Lj. Marakvić, Barun Münchhausen. Novi njemački slikopis u bojama, *82*, 12. — V. G., »Raj Amerika«. Prikazivanje dokumentarnog američkog slikopisa u Zagrebu, *51*, 7.

99. V. br. *46*, 7, *47*, 6, *48*, 6, *51*, 8, *54*, 8 i *57*, 8.

100. V. Živić, U duhu vojvode hrvoja, *48*, 7 (u sarajevskom Zemaljskom muzeju); Walpurgina noć, *54*, 6; Zemlja zove, *59*, 6-7 (Biskupija kraj Knina); Krvave trešnje, *61*, 6; Veličina žrtve i tragedije. Marko Smolčić, pjesnik senjskih žrtava, *63*, 2; više se članaka naslovilo Kroz kninsku krajinu: Vrag u crkvi sv. Stevana, *65*, 7; Đurđevo, *67*, 7; Žabar, *68*, 7; Dva druga, *71*, 7; Život bez traga, *72*, 6; Posljednji orač, *76*, 3; Dramatično hrvatsko slavlje, *85*, 6 (otvaranje kninskoga muzeja); Njegov džak, *89*, 6; Na crnom katafalku, *92*, 6; Dva lova. Hrvatske sudbine u carstvu Druge Armate, *94*, 2. — Ivo Balentović, Majstori duša u vinskoj čaši. Kozerija o zagrebačkim »bohemima«, *49*, 8; Bugarska bdije, *56*; 2; Ljudi sa staza smrti. Susret s muhadžirima u Posavini, *69*, 7. — Ivo Peko, Oj more duboko. Sanje uz ugljeni mikrofon i postanak dubrovačkog krugovala *50*, 6. — M. Magdić, Veliki tjedan u limenim barakama. U srbskoj vojsci zadnjih dana Jugoslavije, *59*, 7. — Ivan Katušić, S našim i njemačkim vojnicima, *70*, 7. — Antun Petrušić, Tebe se sjećam, fra Filipe, *91*, 6. — Josip Frajtić, Eto, takvi smo... Ćaskanje o Podravini i Podravcima, *92*, 7. — Cvite Škarpa, Put do otoka Lipara, *96-97*, 18 (memoarski zapisnik o svom uhićenju i putu u zatvor). — Borba, zima i Hrvati. Iznad iztočnog bojišta, *48*, 6-7. — Rimljan (Roman) Jovičić, Dječak-legionar, *65*, 2. — Na cesti za Split, *87*, 6-8.

Mato MARČINKO

Bila jednom jedna crkva

7.

U ratovima protiv obojice Batona — Batona Beuka i Batona Desitijata — Siscia je bila jako vojničko uporište, gdje je Tiberije smjestio deset legija. U doba konzula Marka Emilija Lepida i Aruncija Nepota Tiberije dade Sisciu opasati sa svih strana zidom i učini je svojom oružnicom. Da bi novoosvojena područja mogli što bolje nadzirati, Rimljani najprije počeše graditi ceste koje su prije svega trebale povezivati njihove važnije vojničke logore da na taj način učvrste rimsku vlast. Tako je najprije izgrađena cesta do granicâ pokrajine Ilirik, koja je povezivala glavni grad rimske pokrajine Dalmacije Salonu to jest današnji Solin s Panonijom a bila je duga sto šezdeset i sedam rimskih milja. Zajedno sa širenjem rimske vlasti širio se i sustav cestâ, povezujući sve krajeve pod rimskim gospodstvom u jedinstvenu cjelinu.

Pošto je ugušen panonsko-dalmatski ustanak, koji bijaše ozbiljno zabrinuo Rim i samoga cara Augusta, počela je umirba kaznenim mjerama i poromanjivanje starosjediteljskoga stanovništva. Uvedeni su rimski zakoni i uredbe, nametnut je i proširen latinski jezik i rimski običaji. Pokoreno stanovništvo moralo je prihvatiti rimske bogove i svoje domaće bogove izjednačiti s rimskima.

Siscia je postala kolonija — to jest naselje rimskih građana u pokorenu području — u doba rimskih careva iz roda Flavijevaca, vjerojatno u doba vladanja cara Vespaziana. Rečeni Vespazian kolonizirao je Sisciu dovevši veterane to jest izslužene vojnike ravenske mornarice. Njima je to bila nagrada, jer su godine 69. po Kristu u doba građanskoga rata pristali uz Vespaziana. Osim njih je u Sisciu poslan i stanoviti broj pripadnika vladajućega stališa Italije te nešto pripadnika istočnih naroda iz reda rimskih pomoćnih četa. Sačuvana vojnička diploma dokazuje da je Siscia bila podignuta na položaj kolonije godine 71., kada je i upisana u tribus iliti kotar Quirina koji je bio i tribus Flavijevaca. U isto doba Vespazian je i Sirmij naselio veteranima. Pod utjecajem svih tih novih doseljenika ubrzana je romanizacija Panonaca. Naseljeni veterani ravenske i mizenske mornarice dobili su uz to i zadatak da ožive riječni promet Savom.

U panonskoj se provinciji odnosno pokrajini kao i u drugim pokrajinama velikoga Rimskoga Carstva s vremenom stvorio šarolik mozaik političkih i društvenih ustrojbi različita položaja na društvenoj ljestvici u mnogoslojnu uređenju rimske vlasti. Provincia izvorno znači osvojenu zemlju izvan talijanskoga kopna pod rimskom upravom. Zatim riječ provincia znači službu, područje, vrhovno zapovjedništvo i posao. Izvedeno iz tih značenja provincia je u Rimskomu Carstvu značila područje pod upravom predstavnika središnje carske vlasti. Taj predstavnik obično bijaše vojnički zapovjednik, kojega je zadatak prije svega bio u tome da određeno područje drži trajno zaposjednutim. Kako trajno vojničko zaposjednuće tuđega zemljišta nuždno povlači za sobom i neke službe građanske uprave, riječ provincia dobila je značenje upravne jedinice.

U novouređenoj pokrajini našli su se jedni naprama drugima rimska vojnička posada u svojim utvrđenim taborima i tvrđavama te pokoreno domorodačko stanovništvo sa svojim predajnim političkim ustrojstvom i načinom života. Po rimskom pravnom shvaćanju domorodački stanovnici bijahu tuđinci na svojoj djedovini. Imađahu doduše veliku samoupravnu ovlast u svojim poslovima, ali nisu imali rimsko građansko pravo. Bili su pod nadzorom povjerenika rimske vojničke vlasti. Rimljani su domorodcima oduzimali najbolju zemlju i na njoj osnivali rimske kolonije. U te su se kolonije naseljavali rimski građani, koji su u kolonijama živjeli i radili posve na rimski način pa su se takva naselja pravno smatrala ograncima grada Rima.

Ako su neki od domorodaca u prigodi osvajanja nove pokrajine bili saveznici Rimljanima, kao što su to u pokrajini Dalmaciji bili Liburni, njihova gradska naselja dobivala su italsko građansko pravo. Te polupovlaštene domorodačke općine, koje su smatrane raspršenim dijelovima rimske Italije, uvrštene su u upravni i politički ustroj pokrajine u nastajanju.

U tijeku vremena diljem su se pokrajine nastanjivali doseljeni rimski građani. U stališ rimskih građana primani su i ugledni prilagodljivi domorodci. Tamo gdje se skupio veći broj doseljenih i domorodačkih rimskih građana utemeljivani su takozvani municipiji, samoupravne općine rimskih građana. Te su općine dobivale zemlju oduzetu od domorodačkih općina, koje su i dalje ostajale u položaju pokorenih samoupravnih zajednica »tuđinaca«. Na taj se način rimsko građansko područje polahko širilo na račun domorodačkoga i pomalo u sebe uključivalo i domorodačku zemlju i domorodačko stanovništvo.

U domorodačkim zajednicama, kojih su pripadnici postali tuđinci u vlastitoj zemlji, čuvala se neprekinutost njihovih starih jezika i predaja. Te su jezike i predaje zatekli helenski kolonizatori i rimski osvajači. Budući da još nisu nađeni napisani tragovi domorodačke kulture, misli se da domorodci nisu imali vlastito pismo. Rimske vojničke posade, kolonije i municipiji od samoga početka bijahu rasadišta romanizacije. U njima se govorio i iz njih se širio latinski jezik i latinska književnost. Domorodački jezici i ustmena književnost stali su u svom razvoju i malo pomalo su sahnuli u svojim zajednicama s ograničenom samoupravom pod nadzorom rimskih osvajača. U njih je sve više prodirao latinski jezik i latinska naobrazba. Tako je prvobitno rimsko vojničko zauzeće tuđega područja preraslo u upravu Rimskoga Carstva. A to je zahtijevalo duboku obnovu Carstva. Ta je obnova provedena u doba velikih careva Diokleciana i Konstantina I. Velikoga na prijelazu iz trećega u četvrto stoljeće, kada je uprava rimskih pokrajina uređena ljestvičasto po prefekturama, diecezama i pokrajinama a građanska uprava odvojena od vojničkoga zapovjedništva.

Kada je car Domician — sin cara Vespaziana — zavojštio na Sarmate i Dačane, Siscia je postala važno središte prometa i vojničkoga prijevoza. Godine 100. poslije rođenja Isusa Krista, kada je do tada jedinstvena pokrajina Pannonia podijeljena na Pannoniu Superior to jest Gornju Panoniju i Pannoniu Inferior to jest Dolnju Panoniju, Siscia ulazi u sastav Gornje Panonije.

Rekli smo da su Rimljani, kako bi pod svojim gospodstvom zadržali pokorene narode, u osvojene gradove i veća mjesta naselili određeni broj rimskih i italskih obitelji i ratnih veterana. To je učinio i već spomenuti car Domician. Inače za toga Domiciana rimski povjestnik Svetonij pripovijeda, da se na početku svoga carevanja običavao svaki dan po nekoliko sati povući u svoje odaje. Ondje nije ništa drugo radio

nego hvatao muhe i nabadao ih na oštru zašiljenu olovku. Njegov dvoranin Vibij Krispo zato je na nečije pitanje, ima li koga u carevoj sobi, prilično duhovito odgovorio: »Nema ni muhe«.

Rimske i italske obitelji te izsluženi vojnici naseljavani su u veća mjesta, da ondje utemelje općine i budu posada koja će obuzdavati i gušiti svaki ustanak podjarmljenih naroda. Kolonija rimskih ili italskih doseljenika, koja je nosila ime cara utemeljitelja ili legije iz koje su došli naseljenici, dobivala je u posjed jednu trećinu općinskoga zemljišta. Gradsko vijeće i gradsko poglavarstvo imenovano je samo iz redova kolonista, starosjeditelji nisu mogli biti dionici vlasti. U starije doba gradsko odnosno općinsko vijeće imalo je trideset vijećnika, a na vrhu su bila dvojica poglavara zvana duoviri po uzoru na konzulsku službu u Rimu. Ustrojba kolonija bijaše jednaka ustrojbi rimskih gradova. Uprava i sudstvo bijahu u rukama državnih službenika, koji su se birali svake godine. U posljednjim danima rimske Republike i u doba Carstva u kolonije su najviše slali izsluženе vojnike-veterane.

8.

Poslije smrti rimskoga cara Antonina Pia naslijedio ga je na carsku prijestolju njegov posvojeni sin Marko Aurelije Antonin (121. — 180.). Iz osobnih zapisa Marka Aurelija može se doznati koliko je taj rimski car-filozof u dnu duše prezirao kršćane, vjerujući da su oni svoj život davali za pustu obmanu. Odgojen u stoičkim filozofskim školama, pesimistički je doživljavao opadanje moći Rimskoga Carstva. U ratnim predahima, a ratovao je s mnogim narodima među njima i Sarmatima odkako je godine 161. postao car pa sve do svoje smrti, razmišljao je o pokvarenosti i taštini svijeta i o prolaznosti i kratkomu trajanju ljudskoga života. Svoje filozofske nazore iznio je u djelu *Nasamo sa samim sobom,* napisanu na grčkom jeziku. Za Marka Aurelija vrijeme je ljudskoga života trenutak, bit života vječiti tijek, tijelo trošno a duša nepostojana, sudbina zagonetna a slava nepouzdana. Sve što se odnosi na tijelo slično je rijeci, sve što se odnosi na dušu — snu i dimu.

Ovaj svijet je, kaže Marko Aurelije, savršen i skladan. Zlo u svijetu kao dio svjetskoga božanskoga plana samo je prirodna pojava koja ulazi u svjetski poredak stvari. Zato onaj koji narušava taj poredak čini nepravdu, jer iz razumnosti svega obstojećega proizlazi potreba o pokoravanju obstojećim zakonima. Život je prolazni trenutak: »Stoga provedi taj trenutak vremena u skladu s prirodom, a zatim se rastani sa životom isto onako lahko kao što pada zrela maslina: slaveći prirodu koja ju je rodila i puna zahvalnosti prema drvetu koje ju je odgojilo.«

Kršćanima je ovaj prolazni život tek priprema za vječnost. Kad kršćanin umire, zahvalan je Bogu što ga je stvorio i tako mu omogućio vječni život u Kraljevstvu Nebeskom. Žrtvovati svoj zemaljski život za onaj vječni, kršćanin ne smatra obmanom. Zato kršćanski mučenici pjevajući idu u smrt, moleći se za svoje krvnike. To car-filozof Marko Aurelije nije mogao razumjeti. Kršćani su za njega bili rušitelji svjetskoga poredka, koji je uzakonio i svim silama branio Rim, jer se nisu mirili sa zlom u svijetu. Zbog toga Marko Aurelije ne bijaše spreman dopustiti, da ti kršćanski sanjarski vjerski sektaši — dakako sektaši u odnosu na nedodirljivu rimsku poganske vjeru — uvedbom do tada nepoznatih kultova ugroze rimsko državno bogoštovlje. Nu kao mudar

državnik prividno se vladao tako kao da je sklon kršćanima, a krivnju za progone kojima oni bijahu izvrgnuti prebacivao je na pokrajinske vlasti. Svoju je carsku naredbu iz godine 176./177. sastavio tako, da vidljivo nije bila usmjerena protiv kršćana ali su ih pokrajinske vlasti mogle lahko primijeniti protiv njih.

Marka Aurelija naslijedio je njegov sin Marko Aurelije Antonin Komod (161. — 192.), koji je vladao od godine 180. do 192. S njegovim dolaskom na prijestolje odustalo se od dotadašnjega sustava posvojbe i uveo vladarski odnosno dinastički sustav. Car Komod je osobno bio snošljiv prema pojedinim kršćanima. Na njegovu carskom dvoru kršćani su mogli imati čak i utjecajne službe. Kažu da se on prema nekim kršćanima tako ponašao pod utjecajem svoje voljene žene Marcije, koja je bila niskoga roda a učitelj joj bijaše kršćanski svećenik Hijacint. Nu car Komod ipak nije ukinuo obstojeće zakone protiv kršćana, pa su oni i dalje bili proganjani. Komod je inače bio razvratnik i nasilnik, a često je nastupao i u gladijatorskim igrama. Zaglavio je u vojničkoj uroti. Zadavio ga je njegov gladijatorski sudrug atlet Narcis. Za novoga cara vojnici godine 193. izvikaše Publija Helvija Pertinaksa, pretorijanskoga prefekta grada Rima. Ali on ne vladaše dugo. Već za tri mjeseca, u novoj vojničkoj uroti, odprhnu i Pertinaksu glava.

Od godine 190. do 193., za careva Komoda i Perinaksa, bijaše u Panoniji vrhovni zapovjednik prokonzul Lucij Septimij Sever. Po smrti cara Pertinaksa vojska istakne čak četiri zahtjevnika na carsko prijestolje. Šesnaest tisuća pretorijanaca proglasi carem prebogatoga rimskoga razkošnika Didia Juliana. Panonske pak legije proglasiše carem svoga vrhovnoga zapovjednika Septimija Severa, sirske Pascenia Nigra, a britanske Albina. Da sebi osigura zlatni carski vijenac, Sever je protiv svojih suparnika djelovao munjevito. Sa svojim panonskim legijama najprije požuri u Rim i prisili senat da Didia Juliana osudi na smrt, a njega, Severa, prizna carem. Pošto ga senat posluša, napadne on ostala sva protucara i sretno ih svlada. Sever je vladao od godine 193. do 211., ratujući protiv Parta i Britanaca i provodeći upravnu obnovu u pokrajinama svoga Carstva. Panonskim legijama, koje su mu pomogle da se uspne na carsko prijestolje, zahvalio je tako da je njihovim veteranima dao kolonističke posjede u Sisku i ostalim dijelovima Panonije. Budući da je u Sisku na obali Kupe već obstojala kolonija rimskih doseljenika koju je utemeljio car Tiberije, Septimij Sever svoju Coloniu Septimiu utemelji na drugoj obali Kupe.

9.

Rimski grad Sisak bijaše opasan jajolikim tri hvata širokim zidom. Grad je s jedne strane obtjecala rijeka Kupa, koja se slijevala u obkop iskopan na zapovijed cara Tiberija, i iz njega se vraćala u svoje naravno korito. U grad se ulazilo i izlazilo na četvera vrata: sjeverna, južna, savska i zapadna. Južna ili malena vrata, koja su se nalazila u sredini gradskoga zida, preko obkopa su vodila u polje. Savska vrata nazvana su tako po putu, koji je vodio prema rijeci Savi. Zapadnim vratima prolazilo se na kupski most. Ispod čitavoga grada pružao se golemi zidani prokop tako visok i širok, da je konjanik kroz njega mogao projašiti i u njemu se okrenuti. Pripovijedalo se da se taj prokop protezao ispod Kupe čak do današnjega mjesta Hrastovice.

Kako zaključuju arheolozi, Sisak je tada imao i carsku palaču. Poznato nam je da je budući car Tiberij godine sedme po Kristu zimu proveo u Sisku. Carska je palača vjerojatno sagrađena zato, da u njoj može prenoćiti car kojega put makar i slučajno dovede u Sisak. U Sisku bijaše skladište talijanskonoričkih trgovaca, njihova glavna trgovačka cesta bila je rijeka Sava. U gradu je stolovao propretor iliti predstojnik Savske Panonije, kasnije ga nazivahu prezesom ili korektorom. Prebivahu u gradu također nadstojnik državne riznice (Thesaurorum Siscianorum Praefectus), obskrbnik sisačke kovnice novca (Monetae Siscianae Procurator) i tribun to jest bojnik Treće alpske pješačke kohorte. Sisačka luka ugošćivala je rimsko brodovlje. Kovnica novca kovala je sisačke novce. Sisačko gradsko poglavarstvo dalo je iskovati novce u čast carevima Publiu Luciniu Egnaciu Galienu (218. — 268.) i Marku Aureliju Probu (232. — 282.), jer su ova dva cara štitila Panoniju od Sarmata. Možda car Prob, rođen u Sirmiju, bijaše zaslužan i za sadnju glasovitih vinograda u okolici Siska.

Car Galien vodio je pomirljivu politiku prema kršćanima. Ediktom to jest naredbom o snošljivosti vratio im je bogoslužna mjesta i crkvene posjede i zapovijedio, da ih u tomu njihovu posjedu nitko ne smije smetati. Car Prob bijaše ljubitelj vina, pa je u mirno doba tjerao svoje vojnike na sadnju vinograda. Bilo zbog toga ili kojega drugoga razloga, ubiše ga vlastiti vojnici u njegovu rodnu Sirmiju. To se dogodilo baš kada se Prob pripremao za rat protiv Perzijanaca.

Glavni sisački hram bijaše posvećen vrhovnome bogu i zaštitniku rimske države Jupitru. Bijahu također u Sisku podignuti spomenici Najboljemu Jupitru, Najvišemu (bogu), božici poljodjelstva i plodnosti Cereri, mjestnomu Geniju (Genio loci) i svima bogovima i božicama (Diis Deabusque omnibus). Spomenika bijaše i na sisačkim grobljima. Sišćani su običavali još za života sebi graditi grobove. Takav grob je za sebe i za svoju ženu Septumiju dao sagraditi i veteran sisačke kolonije Glabrio.

Sisak bijaše poznat po opekarima. Tako se spominju glasoviti opekari Appian, Strobili, Fronto, Fortis, Cresci i Octavi. Nije oskudijevao ni kupalištima za nasladu bogatih građana. Voda za kupališta dotjecala je i otjecala kroz olovne cijevi. Sisačke su kupelji, kao i u drugim bogatim gradovima kao što bijaše i Andautonia, bile popločene mozaicima. Siščani su poput građana Pompeja svoje sobe najčešće bojili crvenom bojom, a tek tu i tamo i žutom. Na izlete se odlazilo na ne tako daleko brdo, koje se danas zove Hrastovička gora. Ljeti su se tu hladili kraj jezera na vrhu gore, a u jeseni su u gustim šumama brali sladko kestenje.

Za rimskih vremena sisačka se groblja nalažahu izvan grada, jer je rimska Ploča zakonâ (Libellus XII tabularum) zabranjivala svaki pokop ili spalidbu mrtvaca u samomu gradu. Glavno groblje nalazilo se izvan takozvanoga Tiberijeva obkopa, s jedne i druge strane puta koji je vodio prema Savi. Mrtvaci su pokapani u lijepim kamenim ili u olovnim lijesovima. Na glavnom groblju bijaše pokopana u krasno isklesanu mramornu grobu kršćanka Severila, njezin grob sačuvan je do danas, koja je devet godina bila žena nekoga Marceliana. Svoje mrtve Sišćani su pokapali bez pogrebna novca i bez svjetiljke zvane vječna vatra. Ako se radilo o kršćanima koji su umrli mučeničkom smrću, u grob se stavljala staklenka s nešto krvi dotičnoga mučenika. Sudeći po sačuvanim nalazima, u Sisku je u doba progona više kršćana umrlo mučeničkom smrću.

Do osnutka zagrebačke biskupije malo se toga zna o događajima na onomu dijelu starodavne i staroslavne Kraljevine Hrvatske, koji se prostiraše između rijeke Drave i planine Gvozda a poslije postade poznat pod imenom Kraljevina Slavonija. Rečena Kraljevina Slavonija ušla je u povijest utemeljenjem Zagrebačke biskupije, pa se može reći da je povijest Zagrebačke biskupije ujedno i povijest Kraljevine Slavonije. Zagrebačkoj biskupiji na ovomu je području predhodila Sisačka biskupija.

Osvojivši Sisak — ondašnju Segestiku — godine 31. prije rođenja Gospodina Našega Isusa Krista, Rimljani su vlast u Panoniji podpuno učvrstili godine 18. po Isusovu rođenju. Nova rimska vlast Panoniju je upravno podijelila na Dolnju Panoniju sa sjedištem u Sirmiju (današnja Mitrovica) i Gornju Panoniju sa sjedištem u Siscii (današnji Sisak). Kršćanstvo su u Panoniji širili možda još apostolski vjerovjestnici. U ovu rimsku pokrajinu kršćanstvo su donosili i pokršteni rimski vojnici, niži činovnici i trgovci. Središta kršćanskoga života postali su gradovi Siscia i Sirmij. Neki smatraju da je biskupija u Sirmiju utemeljena još u apostolsko doba i da je prvi biskup bio sveti Andronik, jedan od sedamdesetorice Isusovih učenika. Svetoga Andronika spominje apostol Pavao u svojoj Poslanici Rimljanima (16, 7): »Pozdravite Andronika i Junija, moje sunarodnjake i sudrugove mi u sužanjstvu! Oni su ugledni apostoli i postali su već prije mene kršćanima.«

Upravnom podjelom Rimskoga Carstva, koju je proveo car Dioklecian godine 297., Siscia je postala središte i sjedište Savske Panonije (Pannonia Savia, Savia Ripariensis ili Savsko Porječje, Interamnensis ili Međuriječje). U Siscii je Dioklecian dao kovati svoje novce, pa se misli da je Sisak dobio kovnicu novca istom u njegovo doba. Pripovijedaju, da je Dioklecian rado posjećivao Panoniju. To su osobito osjetili kršćani, jer ih je baš on najčešće proganjao.

Ne zna se, kada je utemeljena biskupija u Sisku. Poneki misle da je to moglo biti već u drugomu stoljeću, no za takvo mišljenje nema potvrde. Nu sigurno je da je ona obstojala sredinom trećega stoljeća, jer se u doba vladanja cara Decija (249.-251.) spominje godine 249. sisački biskup Castus. Sisak bijaše najprije pod crkvenom upravom sirmijske metropolije, a kasnije je došao pod upravu salonitanskoga nadbiskupa. Ne zna se tko je naslijedio biskupa Castusa. U odluci pape Kornelija iz godine 252. spominje se neki bezimeni biskup, a pisac Samuel Timon misli da se to odnosi na sisačkoga biskupa.

U doba progona u Panoniji je mučeničkom smrću umro godine 270. sveti Euzebije, biskup u današnjim Vinkovcima. Za Dioklecianovih progona mučeništvo su podnesli sirmijski biskup Irenej i đakon Demetrije sa svojom subraćom. Demetrija će poslije štovati Solunjani kao svoga svetca zaštitnika. Tada je mučeničkom smrću umrla i djevica ili udovica Anastazija-Stošija. Njezine će moći dospjeti u Zadar i ona će postati njegovom najstarijom zaštitnicom. Tomu sirmijskomu mučeničkomu krugu pripada i pet fruškogorskih tesara, čije se štovanje poslije u Rimu pomiješalo sa štovanjem rimskih mučenika zvanih »četvorica ovjenčanih«. U Dioklecianovo doba u pokrajini Dalmaciji ovjenčani su mučeničkom krunom mnogi kršćani. Među njima salonitanski biskup Domnij-Dujam, nadalje tkalac i stupar u Saloni Anastazij-Staš rodom iz Akvileje, parencijsko-porečki biskup Mauro i drugi svećenici.

I današnji Sisak — stara rimska Siscia — ima svoga mučenika i svetca. To je najpoznatiji sisački biskup Quirinus (270.-303.) ili po današnju Kvirin. Rečeni biskup djelovao je i mučeničku smrt podnio za vladanja sucareva Diokleciana i Maksimiliana te podcara u Iliriku Galerija. Na temelju Dioklecianova edikta to jest zakona protiv kršćana, Kvirina je u istražnu postupku izpitivao predstojnik odnosno upravitelj Savske Panonije Maksim. Postupak se vodio u Sisku. O mučeništvu i smrti biskupa Kvirina pobožna legenda priča ovako:

Kada su sisački kršćani doznali da će biskup Kvirin biti uhićen, nagovore ga da se neko vrijeme skloni u današnju Hrastovičku goru. No na bijegu bijaše uhvaćen i doveden pred predstojnika Maksima.

— Kamo si bježao? — upita ga predstojnik Maksim. Biskup Kvirin mu odgovori:

— Nisam bježao, nego sam ispunjavao volju svoga Gospodina. Pisano nam je: Ako vas budu progonili u jednom gradu, bježite u drugi.

— Tko je to zapovijedio? — upita ga opet Maksim.

— Krist, koji je istiniti Bog! — odgovori Kvirin. Reče mu Maksim:

— Ne znaš li, da te carske naredbe mogu svagdje stići? A ovaj koga zoveš istinitim Bogom, nije ti mogao pomoći niti spriječiti da te pronađem kao što si i sada bježeći uhvaćen i priveden. — Odgovori mu Kvirin:

— Gospodin kojega štujemo uvijek je s nama i može nam pomoći. I sada kad sam uhićen, On je sa mnom, krijepi me i na moja ti usta odgovara.

Predstojnik Maksim predloži biskupu Kvirinu da zaniječe Isusa Krista i odrekne ga se, pa će ga on postaviti za velikoga svećenika Jupitrova hrama u Sisku. Odgovori mu biskup Kvirin:

— Sada tek postajem pravi svećenik, kad samoga sebe prinosim Bogu. Ne osjećam nikakve boli prinoseći svoje tijelo, dapače radujem se kada ću onima kojima sam bio u ovomu životu predstavnjen, svojim mučeništvom pokazati najsigurniji put u vječni život.

Ista pobožna legenda pripovijeda dalje da je biskup Kvirin bio bačen u rijeku Kupu s mlinskim kamenom oko vrata. Nu nije potonuo, nego je isplivao na površinu rijeke. Dokazavši tako ispravnost i nepokolebljivost svoga vjerovanja, pozvao je vjernike neka se ugledaju u njega.

Kažu da sveti Kvirin bijaše pokopan u baziliki mjesta Sabaria — današnji Szombathely u Mađarskoj. Stoga su neki pisci zaključili da je on i mučen u tom mjestu i da ga je tu na smrt utapljanjem osudio namjestnik Amancius. Utopljen je, kažu, 4. lipnja 303. Svi se ne slažu u pogledu godine smrti svetoga Kvirina, pa se piše da je to moglo biti između godine 303. i 309., ali da je najvjerojatnija godina smrti 303. Nisu svi suglasni ni u pogledu mjesta mučenja i utapljanja svetoga Kvirina. Istinoljubci tvrde da Sabaria nema tako duboke rijeke, da bi se u njoj moglo utopiti čovjeka s mlinskim kamenom oko vrata. Stoga se pomišlja, da je sveti Kvirin bio osuđen i utopljen u Zagrebu. Naime upozoruje se na to da se u starini riječ Zagreb u latinskomu jeziku pisalo Sagrabia, a čitalo Zagrabia. Po svemu sudeći došlo je do zamjene imena Sagrabia s madarskom Sabariom. Stare vijesti dalje nam kazuju, da tijelo svetoga Kvirina kasnije bijaše preneseno u Rim i pokopano u katakombama to jest podzemnim

špiljama svetoga Sebastijana. Odatle su njegove kosti odpremljene u Njemačku i pohranjene u samostanu u Fuldi.

Bila jednom jedna crkva u Sisku, u kojoj je propovijedao i misio mučenik sveti Kvirin. Kad njega utopiše, njegovu crkvu obezčastiše i pretvoriše u poganski hram. Nu iz mučeničke krvi svetoga Kvirina niknule su nove crkve. Tri crkve posvećene svetomu Kvirinu izrasle su u Hrastovičkoj gori — u mjestima Hrastovica, Bović i Smrčković. Po nalogu zagrebačkoga biskupa gorički je arcidakon Ivan godine 1334. načinio popis župa zagrebačke biskupije. Pod tekućim brojem 30. toga popisa napisano je: »Item ecclesia sancti Quirini de Hraztovicha — Isto tako crkva svetoga Kvirina Hrastovica.« Hrastovička crkva svetoga Kvirina nije sagrađena spomenute godine 1334., nego davno prije. Možda su je još sagradili sisački građani, koji su pred progonima pobjegli u Hrastovičku goru. Jedna isprava iz trinaestoga stoljeća spominje da se u Hrastovičkoj gori — na mjestu gdje je kasnije sagrađena tvrđava Hrastovica — nalazila velika i veoma duga rimska utvrda. Ta je utvrda mogla poslužiti kao sklonište progonjenim kršćanima iz Siska i njegove okolice.

12.

Prvi koji se poslije svetoga Kvirina spominje na sisačkoj biskupskoj stolici bijaše biskup Marko. On je godine 347. sudjelovao na crkvenomu saboru u Sardici, današnja Sofija. U spisima rečenoga sabora Marko se podpisao kao Marcus de Savia a Siscia — Marko Savski iz Siska. Nasljednik biskupa Marka bijaše biskup Constantius — Konstancij, koji se u crkvenim spisima navodi kao sudionik crkvenoga sabora u Akvileji iliti Ogleju godine 381. Oba ova sisačka biskupa, Marko i Konstancij, bijahu odlučni protivnici arijevskoga krivovjerja. Sačuvalo se jedno pismo što da je biskupu Konstanciju poslao sveti Ambrozije, u kojem ga opominje da se čuva arijevaca.

Godine 390. na crkvenomu saboru u Milanu spominje se također biskup Konstancij, ali ne znamo gdje je on biskupovao. U saborskim spisima ne navodi se naime naslov njegove biskupije. Od tada pa do godine 530. ne nalazimo spomena biskupâ u Sisku.

Rekli smo da je sisačka biskupija u prvo vrijeme pripadala metropoliji Sirmij. Kada je ta metropolija nestala, sisačka biskupija bijaše pripojena salonitanskoj metropoliji. U doba vladanja rimsko-bizantskoga cara Justiniana, dok je na salonitanskoj biskupskoj stolici sjedio nadbiskup, metropolit Honorije II., u Saloni se održavahu crkveni sabori. Na tim saborima sudjelovahu i sisački biskupi: godine 530. biskup Ivan, a godine 532. biskup Konstantin.

(Nastavlja se)

Baldo ŠOLJAN

Ružica

Maestro Tijardović živio je prilično bijedno uoči drugog svjetskog rata. Primao je na pouku samo one učenike i učenice koji su mu mogli platiti živežnim namirnicama, jer je novac potpuno izgubio svaku vrijednost. Bilo je, međutim, Splićana koji su se u prvim časovima bolje snašli, i to tako da su putovali čak do Zagreba i kupili barem dvije ili tri vreće graha i stanovitu količinu masti, ukoliko se mast mogla naći u Zagrebu. Neki su se u pratnji boljih poznavalaca terena uputili u obližnja sela, što je u ono vrijeme bilo prilično opasno, jer su šume počele skrivati partizane koji su pogađali one koji su se verali preko vrtlenog kamenjara i teško prohodnog terena.

Profesor Branko svraćao je gotovo svakog dana maestru, pa se našao u njegovu stanu i onoga dana kada je more prelijevalo splitsku rivu a radio postaja Split upravo javila da je nevera potpila nekoliko većih čamaca, a one čamce koji su bili privezani uz obalu potpuno razmrskala. Maestru se smučilo. Očekivao je svoju učenicu Ružicu, koja je vrlo spretno veslala i nosila mu neke živežne namirnice. Zadrhtao je i počeo glasno kleti dok mu je u želucu krulilo od boli, ne toliko zbog gladi, koliko zbog žalosti za jadnom sudbinom Ružice. Njegov prijatelj Branko počeo ga je tješiti govoreći mu da ne treba unaprijed očekivati da je Ružica stradala jer se zacijelo nije uputila u Split. Maestro je prignuo glavu u svoje ruke, a malo zatim učinio je to i Branko. Ništa nisu govorili sve do časa dok nisu čuli odjekivanje gromova, bubnjanje krupe na prozorima i lomljavu grana u vrtu. Malo se razvedrilo da bi uskoro počeo lijevati novi pljusak. Nisu čuli odmah zvonjavu na vratima. Nakon što se ponovila zvonjava, koju je pratilo lupanje na ulaznim vratima stana, jedan i drugi pitali su se u sebi tko bi to mogao biti. Maestrov sin skupio je svu snagu u sebi. Bio je odviše mlad da bi baš on trebao otvoriti vrata. Ali ipak on je to neovlašteno učinio, ugledao dobro omotanu osobu koja je dotrčala ravno u maestrovu sobu. Bila je to Ružica. Maestro ju je čvrsto primio za ruke, zagrlio i ona mu je pala u naručaj.

— Nisi valjda veslala, jer to je nemoguće. Kako si se uopće usudila krenuti na put? Cvokoćeš zubima i drščeš cilim tilom. Bojao sam se za Tebe. Strašno je nevrime. Nevera je nenadano došla, kada ju nismo očekivali. Mi se ne razumimo u prognostiku vrimena.

— Moj dragi učitelju, morala sam doći i sam Bog i Divica Marija bdili su nadamnom... Barba Paško je privezo u Split mene i jednu moju rodicu koja je morala žvelto otići doturu jer je dobila teške opekline na livoj nozi. Nisam Vam mogla ništa doniti, vego samo ovo.

Ružica otvori svoju dobro pokrivenu košaru i pokaže očišćenu kokoš.

— Ružice moja, puno Ti fala. Dobra si ko anđelčić na nebu, ko rana jutarnja rosa, ko suza koja se cakli u Tvome oku.

Maestro zastane govoriti i ode u drugu sobu, ali se u njoj ne zadrži, nego se odmah vrati sakrivši jednu ruku iza leđa i noseći nešto u svojoj ruci.

— Draga Ružice, imam ja nešto za Tebe, nešto ča sam Ti bia obećo. Evo Ti note, evi Ti partiture iz moje operete Mala Floramy. Prva Floramy bila je Zlata Ružica,

sestra dr Branka Radice, čija je žena bila potomak Marka Marulića. Virujen da si čula za Marka Marulića. Ta loza traje priko pet stotina godina. Eto, i taj dotur Branko Radica je napisao libreto za moju operu Dioklecijan koju sam ja kasnije skladao. Bila si u stolnoj crikvi sv. Duje. Eto, to ti je dil Dioklecijanove palače... A, di smo ono stali? Zaboravio san ko da san rebambil... Evo, na ovome mistu napisao sam Ti posvetu.

— Joj, maestro, kako će me sada gledati — ote se Ružici iz grla. Ča će mi sada zaviditi, kako će me gledati i obružavati... Znate za ljudsku kativeriju. Znate kakvi su judi. Čak će reći da se ja više njih ne denjam.

— Pusti, Ružice, bidnice i bidnike. Uvik je tako bilo. Njih triba žaliti. Nikada im ništa nije pravo. Preziru sve oko sebe, a zatim žvelto počinju prezirati i sami sebe.

Profesor Branko je kriomice ispod oka promatrao čas maestra, čas Ružicu. Razmišljao je i govorio u sebi: »Nima ča, lipotica. Dobra kršćanka. Virujem da su dobri i njezini roditelji, braća i sestre, ako ih ima«. I Branko je bio religiozan. Maestro mu je rekao da su joj momka strijeljali partizani, jer je bio ustaša. Imao je svega sedamnaest godina. Kada ga je Ružica željela ponovo vidjeti i posjetiti u zatvoru, odgurnuli su je i rekli joj ravno u lice da je već strijeljan. Kada se Ružica vratila kući, bila je skršena i danima nije ništa govorila. Branko je pokušao uvjeriti maestra, da joj je momak bio, vjerojatno, u zabludi kao mnogi drugi, i zato i nije toliko kriv, jer je sanjao o slobodi i sreći hrvatskog naroda.

Teško je bilo u ona vremena opredijeliti se, jer, nažalost, ni mnogi stariji nisu se snašli i nisu znali izabrati pravi put, pa čak ni onda kada su se opredijelili za otpor i otišli u partizane. Treba naglasiti da narod u zemlji nije bio jedinstven. Članova komunističke partije bilo je u Hrvatskoj relativno malo, a najjača stranka koja je okupila gotovo čitav narod bila je hrvatska seljačka stranka.

»Svi znamo što se dogodilo sa pristašama seljačke stranke, s onim dijelom stranke koji se opredijelio za partizane. Mnogi od njih je izgubio glavu i to ne od okupatora, nego od partizana« — zaključio je u mislima profesor Branko. Bio je to karakteran čovjek, čovjek koji je u mislima uvijek tražio smisao života. Bio je to čovjek koji je više volio nebo, nego zemlju, više metafizičko nego zemaljsko, više visoke hrastove i nebeske visine, nego zemaljsko blato.

Branko i maestro nisu se u svemu slagali, pogotovo ne u idejno-političkim smjernicama, ali su zato jedan drugoga poštovali i uvažavali pluralizam mišljenja i zato su jedan drugoga cijenili i nisu se ni jednom prilikom jedan drugome zamjerili.

Branko nije skidao oka s Ružice. Nedostajala mu je hrabrost. Razmišljao je u sebi: »Praznih ruku sam se rodio i praznih ruku ću otići na onaj svijet, koji je, nesumnjivo, bolji od ovoga na kojem gmižemo tražeći svoj kutak na blatnoj zemlji«. Bio je, ipak, siguran da je postao bogat onoga dana kada je upoznao Ružicu. To je, nesumnjivo, bila najljepša Ruža u ovom zemaljskom vrtu.

— Seljanka, — poručila mu je susjeda, kada je saznala da je zaljubljen do ušiju. Zacrvenio se kada je čuo primjedbu susjede. Teško je čuvati tajnu u sebi. Mozgao je i pitao se: »Kako je to ona primijetila i doznala. Tko joj je rekao? Maestro? Pa, on o tome ne zna ništa i zato mi nije ništa rekao. To je samo susjedino nagađanje, to je samo kativerija«. Branko nije pri tome razmišljao da žene sve primijete, da im nije potrebna učenost i veliko znanje, jer su, makar i bile ponekad i primitivne, bolji psiholozi od muškaraca.

»Gramziva je kao sve seljanke, voli krpice. Pogledajte kako se nosi, kako se oblači i kako diže glavu. Razmažena je, jer ju roditelji maze. Jedinica je. Htjeli bi ju dobro udati. A Vi ste bidni profešur. Oprostite ako san Vas uvridila. Ali bolje je da znate istinu, nego da se razočarate. Vas neće ni pogledati. Ona Vas i ne želi primititi. Nema nikakvih mogućnosti da joj se približite. Oh, što ste Vi naivan čovik«. — rekla mu je ravno u lice.

* * *

Rat je, nažalost, dugo trajao; ništa manje nego prvi svjetski rat, pune četiri godine. Za mnoge Hrvate rat je trajao i onda kada je službeno bilo proklamirano primirje. Ustaše i dobar dio domobrana pokušali su preći preko nekadašnje jugoslavenske granice i predati se na milost i nemilost Saveznicima. Međutim, relativno manji broj Hrvata je uspio u pokušaju da na taj način spasi svoj goli život. Došlo je do jeziva pokolja Hrvata u Bleiburgu. Srbo-komunisti su dobar dio mladih i starijih ljudi zakopali do pojasa u zemlju, da bi preko njih prešli tenkovima. Mnogi su kažnjeni tako da su natjerani da bosih nogu pješače na takozvanom »križnom putu«.

Među njima se našla i gimnazijalka Adelaida, koja je preživjela torturu i kasnije se udala za Ružičinog brata, po struci inženjera lake struje. Bio je tu i jedan Brankov znanac, koji je bio sportaš, profesor engleskog jezika. Kada je poneki kažnjenik na tom užasnom »križnom putu« sustao ili pao, poslušni janjičari jugo-armije su ga likvidirali na samoj cesti. Naglo je sinulo u glavu profesoru kako da se spasi. Kada su prolazili preko mosta, on se naglo bacio u rijeku preko ograde mosta, duboko zaronio, dok su ga vojnici i oficiri gađali mecima. Velikim naporom, profesor je doplivao do obale, sakrio se iza žbunja i čekao da kolona križnog puta odmakne što dalje. Lutao je puteljcima, došao je do sela i pokucao na vratima kućice seljaka koji ga je primio i skrivao prilično dugo vremena. Seljak je bio dobričina, te mu je dao novu odjeću i profesor se uputio prema Zagrebu. Nije se usudio vratiti u kuću svojima, nego se vrlo oprezno kretao prema američkom konzulatu. Iskreno je priznao da je bio na »križnom putu«, da su ga fizički zlostavljali, da je pobjegao i da su za njime pucali. Saslušali su ga pažljivo, primili ga i povjerili mu besplatne sate engleskog jezika. Sve je to, u povjernju, profesor pričao Ružici i Adelaidi koje su postale polaznice tečaja. Nakon više godina, kada je teror malo popustio, šef katedre, profesor Torbarina, pozvao je voditelja tečaja na američkom konzulatu, na katedru engleskog jezika. »Koliko je bilo sličnih sudbina, koliko je bilo patnji i zlostavljanja« — razmišljao je Branko kada je slušao šaputanje onih koji su bili upućeni u stvarnost, i nažalost, vrlo tužnu stvarnost. Vremenom, sve te pojedinosti postale su poznate i široj javnosti, pa iako se o tome nije smjelo govoriti, riječi istine brzo su se širile.

* * *

Nakon rata maestro Tijardović preselio se u Zagreb. Postao je direktor simfonijskog orkestra, zatim intendant HNK. Nije više skladao operete, nego je skladao opere, te instrumentalne i vokalne skladbe. Prvo djelo koje je maestro skladao u

Zagrebu, bila je opera »Marko Polo«. Opera »Marko Polo« neobično se svidjela publici, zbog kvalitete glazbe i zanimljivosti libreta. Nažalost, maestro je doživio velika razočaranja u Zagrebu i to baš od komunista s kojima se povezao uoči odlaska u partizane. Oni su organizirali demonstracije pred zgradom HNK, dok se u samoj zgradi izvodila opera »Dimnjaci uz Jadran«. Bilo je to jasno i kazališnoj publici, kada su odjednom bili prisiljeni zatvoriti svoje uši, jer su malobrojni posjetitelji kazališta onemogućili zvižducima daljnje izvođenje opere.

U to je vrijeme maestro zalazio gotovo dnevno u kavanu »Korzo«. Tamo je sretao svoje povjerljive prijatelje, a među njima je bio i Branko. Uglavnom se moralo šaptati, vrlo oprezno govoriti, jer uhode nisu nedostajale.

Iskoristio je maestro trenutak da upita Branka posjećuje li Ružicu, što sada radi i čime se bavi.

— Studira na fakultetu matematiku i fiziku. Darovao sam joj zanimljivu knjigu, koju sam i sam pročitao, iako se u tu materiju dobro ne razumijem. Knjiga nosi naslov »Zanimljivosti iz fizike«. Prevedena je s ruskog jezika kao gotovo sve ostale knjige koje se kod nas tiskaju.

— To me manje zanima — odgovori maestro, »poznam ja dobro našu stvarnost. Reci ti meni, kako napreduje jubav i kada ćete se oženiti. Nadam se u crikvi vjenčati. Obećajem da ću ti biti kum. Valjda će niki i zapivati...« U mladim danima maestro je pjevao u dječjem crkvenom zboru koji je vodio maestro Eligio Bonamici. Često je poslije maestro govorio da je upravo Bonamici bio prvi koji je u njemu probudio istinsku želju za bavljenjem glazbom.

Maestro Tijardović, nažalost, nije uspio nagovoriti svog oca da mu dopusti da u Beču, na čuvenom konzervatoriju, studira muziku. Morao je ocu dati obećanje da će se u Beču upisati na studij arhitekture na Visokoj tehničkoj školi. Poslije trenutačnog oklijevanja, Branko prozbori: »Ma ča me toliko pitate. Ne bojim se ja komuništa, pa makar me otpustili iz službe, vinčat ćemo se u crikvi. Joj, oprosti mi, Gospe, što ih toliko prezirem; ne, ne, ja ih mrzim, jer su toliko zla učinili narodu. Istina molimo u Očenašu: »oprosti nam duge naše, kako mi otpuštamo dužnicima našim«. To se ponavlja u Svetom pismu na više mista. Nadam se da će se Bog i meni smilovati i oprostiti grihe...« Maestro se nasmija i reče mu: »Jemaš pravo. Ako ima Boga, On je svidok suza i patnji rvackog naroda«.

Sve je bilo onako kako su se dogovorili. Branko je ipak postao nešto oprezniji. Znao je ako ga otpuste iz službe, uzalud će tražiti drugi posao. Sjetio se da je direktor otpustio tajnicu kada je saznao da ide u crkvu. On ipak mora prehraniti obitelj. Bit će vrlo teško kada Ružica donese na svijet dijete, a on ih neće moći uzdržavati. Zato je zamolio svećenika kojeg je poznavao, da vjenčanje bude nešto ranije nego što je to uobičajeno. Već u šest sati ujutro, Ružica i Branko su se ispovijedili i pričestili, a u sedam sati bilo je vjenčanje. Svečanoj, ali skromnoj gozbi, bili su prisutni samo najbliži, uglavnom rodbina. Maestro nažalost nije mogao doći, jer je upravo toga dana morao prisustvovati sjednici upravnog odbora simfonijskog orkestra, a nešto kasnije i dirigirati.

Nakon nešto više od godine dana, Ružica je rodila djevojčicu koja je na krštenju dobila ime Lidija, ali zvali su je također Liddy, pa i Lila. Ime je predložio Branko prema imenu svoje majke i sestre.

Branko je bio jedan od najsretnijih ljudi na svijetu kada je saznao da mu je supruga rodila divno stvorenje, ljepoticu Lidiju koju su roditelji voljeli više nego sve dragulje na svijetu. Lidija je doista bila prekrasan dragulj. Zimi su Lidiju vozili na sanjkama, a ljeti su ljetovali na moru kod Ružićinih roditelja. Branka i Ružicu je često posjećivao dr Ivan Delalle, povjesničar grada Trogira, povjesničar umjetnosti, slikar i diplomat. Branko se uvijek radovao njegovu dolasku i čitao je gotovo sve što je napisao, posebno božićni broj »Novog Doba«, koji je često imao preko sto stranica. Branko bi se, međutim, uvijek u sebi nasmijao kada je slušao svoga učena gosta pričati da potječe iz plemićke porodice, da je irskog porijekla, da je izvorno njegovo prezime izvedeno od Del' Ale, prezime koje potječe iz sredine XV. stoljeća, i da su njegovi preci sudjelovali u čuvenom »Ratu dviju ruža«. Čini se da je prilično vjerovao u ono što je govorio o svome porijeklu.

Ružica i Branko bili su Delallovi gosti u Trogiru, gradu kojeg su povjesničari umjetnosti nazivali »uspavana ljepotica«. Nakon što su razgledali grad, čuvenu katedralu i tvrđavu Kamerlengo, don Ivan ih je pozvao u svoj stan, pogostio, a zatim ih je pozvao u svoj atelje i pokazao uljene slike i akvarele koje je godinama slikao. Darovao je jedan akvarel Ružici.

Branko je dobio stipendiju i boravio dva mjeseca u Engleskoj, u Londonu i Brightonu, gdje je pohađao tečaj režije i glume. Na povratku obradovao je Ružicu poklonom, nekom vrsti bunde, lagane kao perce a nosi se u proljeće. Ružica i Branko, zahvaljujući potpori roditelja, živjeli su kao bubreg u loju. Nažalost, ta sreća nije dugo trajala.

Prošlo je nešto više od godine dana kada je Ružica osjetila da joj na vratu raste nešto poput otoka. Jedna dobra prijateljica ju je uvjeravala da su to »škrofuli« i da je to sasvim bezopasno. Niti Ružica niti Branko nisu se više mnogo brinuli o tome i odagnali su svaku sumnju da bi to moglo biti i nešto gore. Međutim, crv sumnje muči čovjeka, pogotovo ako se spomenuti otok i dalje zadržava na vratu.

Na nagovor Ive Tijardovića, koji je imao dobrih veza i preporučio Ružicu tada čuvenom patofiziologu dr. Sokolu, koji je nakon temeljita pregleda pronašao da Ružica boluje od limfogranulomatoze, a to se pučki naziva »rak krvi«.

Profesor je pozvao Branka u svoju sobu, koja je bila natrpana knjigama ne samo na policama, nego na foteljama, pa čak i na podu. Branko je bio potresen onim što mu je patofiziolog rekao. Pažljivo je saslušao profesora, problijedio i naglo zaplakao.

— Zaboga, čovječe, smirite se. Vaša supruga može još dugo živjeti. Ja ću upotrijebiti najsuvremenije metode liječenja. Postoje, na sreću, takozvani »citostatici«, koji zaustavljaju rast i bujanje leukocita.

I Branko se razbolio. Dobio je bubrežni kamenac velik kao orah. Jaukao je od boli. Bolovi su bili tako neizdrživi da nije mogao doći do telefona i nazvati hitnu pomoć. Kada se malo smirilo, pozvao je kućnog liječnika. Nakon kratkog pregleda, Branko je bio prevezen bolničkim kolima na kliniku gdje se liječila Ružica. Profesor dr. Sokol je pitao Branka boli li ga još, a očito je bilo da su bolovi sasvim prestali. Rentgenska slika je pokazala da se bubrežni kamenac usidrio između želuca i prepona noge.

— Hoću li, gospodine profesore, biti operiran? Ja sam hrabar i želim da to, po mogućnosti, bude što prije.

— Ni govora, cijenjeni profesore, — odgovori mu patofiziolog. — Nije potrebno. Kamenac miruje, to je glavno.

Ako se Branko hvalio svojom hrabrošću, s Ružicom je bilo nerazmjerno gore. Patofiziolog je imao pravo kada je rekao da Ružičina bolest može trajati prilično dugo.

Branko se time tješio, jer se nadao da će u međuvremenu biti otkriven lijek protiv granulomatoze. To Ružica, nažalost, nije doživjela. Nije svaki oblik raka izlječiv, ali je tek u naše vrijeme limfogranulomatoza izlječiva. Branko je, možda, imao pravo kada se svojedobno suprotstavio patofiziologu govoreći mu da ne postoje neizlječive bolesti, nego da će jednoga dana biti mnoge bolesti izlječive kada saznamo za njihovu etiologiju. U stvari, to nisu bile Brankove misli, nego to je pročitao u nekoj popularnoj knjizi iz medicine. Tu je knjigu napisao čuveni popularizator medicine. Branko se više ne sjeća ni naslova knjige, niti autora knjige. Činjenica je da se taj poznati popularizator medicine oslonio na autoritet doktora nauka i člana uglednih akademija. Ipak je bilo nesmotreno što je to Branko govorio dr. Sokolu, koji ga je ovaj put ošinuo pogledom te da se time ne tješi, jer treba gledati činjenicama u oči, a ne skupljati razne brošure, revije, pa čak i novine koje su tretirale bolest kojoj je Ružica podlegla. Na kraju razgovora dr. Sokol mu je rekao: »Ako se nešto pronađe, valjda ću ja to saznati. Ne opterećujte se jeftinom literaturom, jer vas upravo ta literatura zavarava.«

I doista Branko je imao i previše medicinske literature, koja je često neznalački opisivala medicinske procese i najavljivala skori pronalazak lijeka protiva raka. Neki američki liječnik, naše gore list, liječio je rak pomoću krvi konja. Dva ugledna profesora medicine u Zagrebu tumačili su da se rak može izliječiti ako se dnevno popije nekoliko kapi petroleja. To su uostalom, radili i Indijanci u Americi. Srpski pisac Vasa Pelagić također je pisao o upotrebi petroleja pri liječenju raka. I doista, pod utjecajem zagrebačkih profesora na medicinskom fakultetu, mnogi su se pacijenti pokušali spasiti na taj način. Rezultat je bio da su se na kratko vrijeme dobro osjećali da bi se uskoro bolest rapidno pogoršala i pacijenti uskoro umrli. Koliko je takve literature Branko pročitao, podcrtavao tekst da bi bolje zapamtio ono što je pročitao. Nakon ružičine smrti, Branko je zaboravio na tu literaturu, koja je ležala u jednom ormariću da bi sve to pokupio, zamotao u vreću, te stavio pred kućnim vratima da ju smetlari pokupe.

Ono što je rekao prof. Sokol trajalo je punih jedanaest godina. Branko ne svaki dan posjećivao Ružicu na klinici. Ružica je bila hrabra i podnosila je i najteže muke, te je molila Blaženu Djevicu Mariju da usliša njezinu molbu i pruži joj Milost. Molila je i za svoju kćerkicu Lidiju i supruga Branka. Jednom je Ružica bila crvena po čitavom tijelu kao rak. Jaukala je od boli. Kad je bol prošla, zahvaljujući citostaticima, zaboravila je sve što je podnijela i bila je toliko vesela da je zaplesala i zapjevala pa tako Branko nije mogao shvatiti sve ono što se s njom dešavalo, jednom riječju, nije mogao shvatiti te nagle promjene raspoloženja od jezivih muka do blaženstva i sreće.

Profesor dr. Sokol je dozvoljavao da se Ružica vrati kući i on ju je više puta posjećivao. Pustio ju je jednom pred sam Božić da bi zatim na sam Badnji dan došao i rekao joj da mora ići hitno u bolnicu. Branku je objasnio da će se kod kuće Ružica odviše uzbuđivati. Branku se tada učinilo da je patofiziolog bio ambivalentan, jer kada je Ružica stigla u bolnicu, nije vidjela patofiziologa čitavih tjedan dana. Citostatici su još djelovali.

Najveću radost doživjela je Ružica kada joj je profesor rekao da će ju smjestiti u Dom odmora na Sljemenu. Preporučio je telefonski Ružicu svom dobrom prijatelju,

dobrom čovjeku i rodoljubu, dr. Bleizu. U Domu odmora na Sljemenu Ružica se bavila crtanjem, imala je slikarski stalak i pokazala da ima umjetničko nadahnuće. Branku je danas žao da su se morali hitno vratiti u kliniku kad je Ružici pogoršalo i da su pri tome zaboravili na Ružičine slike. U Domu odmora Ružica je stekla prijateljice, a i muški svijet joj je poklanjao pažnju. Dugo se kartala s mješovitim društvom i Branko je s užitkom promatrao Ružicu kada bi pobijedila.

Kada su citostatici prestali djelovati, Ružicu je jako boljelo. Bio je prilično tmuran dan. Branko je krenuo prečim putem od Doma odmora do Brestovca s nadom da će prijatelj patofiziologa naći neko sredstvo za umirenje bolova. Branko je žurio, jer je slutio nevrijeme. Kada je dobio lijek od doktora, požurio je natrag u Dom odmora istim putem. Nebo je potamnilo i gromovi su odjekivali u šumi. Branko nije ništa vidio, ali zato je dobro čuo — tako mu se barem činilo — kada je grom udario nedaleko u visoko stablo. Bio je mokar od glave do pete i nije znao kojim putem treba krenuti. Išao je od stabla do stabla, minute su mu izgledale kao godine. Počeo je vikati u ludom uvjerenju da će ga netko čuti. Urlikao je kao pomahnitali luđak sve do potpune iznemoglosti.

Konačno gusta tama je prestala, pojavio se tračak sunca i Branko se našao na cesti koja je vodila prema Domu odmora. Kada je Branko otvorio vrata sobe, Ružica je plakala i suze su joj tekle niz lice. Nije oplakivala samu sebe, nije se tužila na bolove koje je strpljivo podnašala, nego je žalila svoga supruga. Branko je skinuo svoju odjeću i ostao potpuno gol, a zatim se pokrio plahtom koja i nije bila potpuno čista.

Srećom jedan gost iz Doma odmora, koji je bio potpuno zdrav i koji nije trebao platiti svoj boravak u Domu, jer je imao dobre veze, taj mladi čovjek je imao auto i on je prevezao Ružicu i Branka na kliniku gdje su zatekli Ružičinu majku koja je stigla iz svog sela i, saznavši za situaciju, brzo je otvorila svoju lisnicu i preplatila vožnju.

Nije bilo teško pogoditi da će profesor odmah dati Ružici citostatike. Bio je to vrlo duhovit čovjek i nasmijavao je Ružicu do suza. Ružica je u njega imala veliko povjerenje i svi su pacijenti imali u dr. Sokola golemo povjerenje. Branko se sjeća da se naslušao prilično naivnih pričica o patofiziologu. Nije bilo nijednog pacijenta koji nije vjerovao da je profesor čudotvorac. Dok je Branko potajno, na petom katu klinike, na verandi kriomice nervozno pušio cigaretu — a to je bilo zabranjeno — slušao je djevojke, žene i muškarce kako su sigurni, pa čak se i zaklinjali da kada bi profesor naredio da skoče kroz prozor na pločnik, da bi to učinili, jer su bili više nego sigurni da će ostati živi. Profesor je jednostavno djelovao na pacijente kao Rasputin. Ne samo pacijenti, nego i asistenti profesora bili su zadivljeni profesorovim znanjem i umijećem. Profesor nije nikada bio kod kuće, vječno je bio u klinici. Ponekad su ga tražili pacijenti, pa i njegovi najbliži suradnici i nisu ga mogli pronaći. Profesor se vjerojatno odmarao pola sata, te se odjednom našao na hodniku. On se uvijek pojavljivao iz druge prostorije. Volio je glazbu i odlazio na koncerte da bi se odmah nakon koncerta vratio u kliniku. Nije imao auta i bio je, vjerojatno, sretan ako bi našao nekoga tko bi ga prevezao u grad. Bio je veliki poštenjak i prepričavalo se na klinici da su ga jednom, kada se vraćao u kliniku nakon koncerta, pokušali opljačkati neki nevaljalci, džeparoši; pretražili mu džepove i nisu našli novac koji su tražili prevrćući njegovu lisnicu. Jedan od tih ugursuza osvijetli ručnom lampom profesorovo lice i šapne svojim drugovima:

— Pa to je onaj poznati profesor s klinike. Pustimo ga. Zašto da nam se pripiše u zlodjelo da smo zlostavljali poštenjaka, a k tome čuvenog profesora. Dajmo, momci, petama vjetra i bježimo koliko brže možemo, jer ako se sazna ono što smo bili naumili, izgubit ćemo povjerenje, pa i onih, nama sličnim lopovima. Pardon, spretnim i dobrim momcima.

* * *

Dani su mučno prolazili. Jednom je Branko doveo svoju kćer Lidiju da dobro zapamti svoju majku. Povjerio ju je portiru i rekao mu da će se brzo vratiti i povesti kćer. Kada je Ružica saznala da joj je kći kod portira, zamolila je Branka da ju zadrži i da ju ne dovodi k njoj u sobu, jer ona ne želi da mila i draga kćerkica vidi kako sada izgleda.

Zadnjih mjesec dana Branko je spavao na patofiziološkom odjelu klinike i odlazio svakog dana u školu da održi predavanje, te se ponovo vraćao u kliniku.

Jedne noći Branko je dugo ostao bdjeti i prelistavati neke medicinske revije, koje su stajale na stolu i koje su sadržavale neka nova saznanja o bolesti limfogranulomatoze, ali i drugih obila kancera. Časopisi su bili uglavnom na engleskom jeziku, ali bilo ih je i na njemačkom. U stvari, Branko je samo listao i nije ništa pročitao, kada u sobu bane iznenada profesor dr. Sokol vidjeti da li Branko spava. Vjerovao je da je Branko odviše umoran, da bdije čitavu noć. Profesor pogleda Branka smirenim očima da mu saopći da je Ružica pred nekoliko minuta umrla. Branko je ostao sjedeći u fotelji kao skamenjen, nije se pomaknuo, nije ustao iz fotelje, osjećao je jak pritisak u grudima i u srcu, gledao je nijemo kao da se ne snalazi, a zatim je naglo briznuo u plač. Sjetio se sirote Ružičine majke, koja je upravo toga dana otputovala iz Zagreba u svoje selo, sjetio se svoje kćeri Lidije. Bio je potpuno slomljen, kolutao je očima sad u jednom pravcu, sad u drugom. Pogled mu je pao na otvoreni prozor, prestrašio se prozora, svjestan da se s njime ništa ne rješava. Čvrsto je sjedio u naslonjaču, nervozno izvadio cigaretu, zatim ponovo spremio u kutiju koju je bio izvadio iz džepa. Još jednom je posegnuo za cigaretom, pogledao u profesorove oči, koji ne samo da je bio nepušač, nego je strogo zabranjivao pušenje. Profesor reče suho: »Možete«. Dok je pušio cigaretu, mnoge su mu misli strelovito prolazile mozgom. Sjetio se i onih dana kada je Ružičina majka dohrlila u Zagreb i plakala nad Ružičinim krevetom. Ružica nije mogla podnijeti da ju netko sažaljeva, a posebno nije voljela da to čini njezina majka. Molila je majku da ne plače, uvjeravala da je njoj dobro, te je nagovarala da se vrati u selo. Majka je raširila svoju kesu, ostavila svojoj kćeri novaca, a zatim obišla sve sestre i gurnula im novac u džep.

Profesor je čvrsto stisnuo ruke Branku i utješio ga pri tome rekavši da mu je Ružica ostavila divnu kćerkicu za koju se sada on mora brinuti, posvetiti joj punu pažnju i ljubav, da će Ružica iz raja promatrati što je sve učinio za Lidiju i zahvaljivati mu na svemu što je učinio za nju samu.

Branko je napustio kliniku i našao se u praznom stanu, jer je baka istoga dana uzela Lidiju i povela je u selo na moru. Nekoliko dana kasnije, Branko je posjetio profesora na klinici i predao mu gramofonske ploče u lijepo umotanoj kutiji (koje su nedavno bile uvezene iz inozemstva). To su bile Beethovenove simfonije. Profesor nije

nikada primao darove od svojih pacijenata, bio je nepodmitljiv, ali ovo je bila jedinstvena prilika da se Branko zahvali profesoru na dugogodišnjem Ružičinom liječenju. Profesor je dapače bio ganut Brankovom paźnjom. Bili su to rijetki trenuci i rijedak slučaj da je profesor otvoreno iskazao svoje emocije.

Nekoliko godina kasnije umrla je i Ružičina majka. Bila je potpuno shrvana i nije se mogla pomiriti s mišlju da je izgubila jedinicu. Pozvala je Branka da posjeti nju i Lidiju. Njezinog muža pregazio je auto u ranu zoru kada je seljačkim kolima odlazio u polje da nešto okopava. Uskoro su umrla i dva Ružičina brata, jedan od tromboze noge, a drugi od infarkta. Time se nije njihova loza ugasila, jer je preostao još jedan sin, veliki rodoljub nesretan što mu se kćer udala u Beograd i ostala tamo živjeti.

* * *

Branko je živio u prošlosti i nije se mogao osloboditi depresivnih misli. Kada je čovjek sam, pored toga i nesnalažljiv, zaboravlja da vjernik mora biti sretan čovjek, zaboravlja na evanđeosku poruku. Branku je trebalo vratiti nadu, trebao je otići psihijatru ili svećeniku da mu vrati vjeru u život, kako je to preporučio Shakespeare u svojoj drami »Mackbeth«.

Odjednom Branko je odlučio posjetiti Krešimirov grad Šibenik, grad u kojem je proveo svoju mladost, grad u kojem je njegova majka umrla. U Šibeniku se sastao sa svojim bivšim kolegom i prijateljem iz gimnazije. Bio je to don Josip Veljko Jadronja, omiljeni svećenik, regens chori šibenske katedrale. Sjećam se da je sve nas drugove iznenadila odluka dragoga kolege kada smo saznali da je odlučio postati svećenik. Otputovao je u Ljubljanu, tamo stupio u sjemenište i završio teološki studij. Kada se vratio u Šibenik, zaredio ga je biskup Jerolim Mileta, čuveni borac protiv fašističkog barbarstva.

Don Veljko je pozvao Branka u svoju kuću koja se naslanjala uz biskupski dvor. Bio je to srdačan doček. Don Veljko je ponudio Branka jelom i pićem, ribom i crnim vinom. U toku razgovora don Veljko je rekao Branku: »Ne shvaćam kako si mogao prepustiti svoju kćer baki. To nije dobro. Ne shvaćam kako možeš živjeti bez Lidije. To nije dobro. Sve bake, jedna više, druga manje, razmaze djecu i unučad. Kasnije si prepustio Lidiju svojoj sestri. Ni to nije dobro. Ti živiš u prošlosti, a nisi star. Ti kažeš da ti je tu misao nametnuo tvoj otac, što ja ne vjerujem. Tvoj je otac, navodno, govorio: mladi žive u budućnosti, a stari u prošlosti. To je prilično površno prosuđivanje. Ponavljam ti: Ti nisi star. Kod vas je ipak bilo više vas u obitelji i tvoj je otac bio prilično star kada je umrla vaša majka i vi ste svi bili odrasli. Ti vjerojatno nećeš nikada zaboraviti Ružicu i ona će ti ostati u trajnom sjećanju. Život, međutim, ide dalje. Govoriš nekoliko stranih jezika, iskoristi svoje znanje, budi aktivan. Čovjek živi u zajednici, čovjek je društveno biće, ali ako se ne oženi i ako nije svetac, čovjek radi suprotno od onoga što priroda od njega traži. S druge strane, bojim se za tebe, bojim se da nisi sposoban živjeti u novome braku. Odviše si emocionalan i mogao bi ponavljati svoje uspomene i, živeći u prošlosti, poremetiti odnose u novome braku.

— Dragi moj Veljko — odgovori mu Branko. Ima u tome istine. Slučajno sam posjetio profesora medicinskog fakulteta, dermatologa. Radilo se o sitnici i došao sam k njemu po preporuci. Dakle, radilo se o takozvanim žvalama, koje se kod mene često pojavljuju.

— Vidim da vodiš prilično brigu o svom estetskom izgledu. To je dobro. Čitao sam da je čuveni romanopisac prof. Tolstoj govorio da tjelesne osobine, posebno estetski izgled čovjeka, utječu na psihičko ponašanje čovjeka. I što ti je rekao dermatolog pored onoga što si mi ispričao? — upita don Veljko.

— Preporučio mi je da se nikada više ne ženim. I on se nije nikada oženio nakon smrti svoje supruge. A ja sam mu odgovorio: »Nije ni moj tata, premda i nije bio tako star«.

— Ima li on djece? — pitao je don Veljko.

— Ima odraslog sina liječnika, također dermatologa.

— To mijenja situaciju. Ti imaš nedoraslu kćerkicu.

— Da, to je točno. Rekao sam ti i sada ponavljam da se nije ponovo oženio ni moj otac koji je u mladosti bio teški srčani bolesnik.

— Branko moj, uvijek tražiš neke razloge koji te sputavaju i koče da nešto ozbiljno poduzmeš.

— Možda imaš pravo. Ali pitam ja tebe da li tuđa žena može iskreno zavoljeti tuđe dijete. Ne znam kako će se tuđa žena ponašati prema djetetu. Možda griješim, ali priznajem da se bojim novoga braka.

— Dragi Branko, nitko neće rješavati tvoje probleme, nego ti sam. Rekao sam ti svoje mišljenje. Jedino što još mogu preporučiti je da ne oklijevaš, ali također da ne žuriš. Trebaš o svemu razmišljati. Ti znaš onu talijansku uzrečicu: »Chi va piano, va sano« (Tko polako ide, ide sigurno). Što još da kažem? Mnogo se moli Bogu i Presvetoj Djevici Mariji. Usrdna molitva će ti pomoći da pronađeš luku spasa.

Don Veljko koji je bio dobar kao kruh časkom zastane i zatim doda. »Nijedan patnik nema pravo opterećivati druge svojim problemima. Jednom ili dvaput saslušat će njegove žalopojke, a zatim će nastojati da izbjegne da se sretne s onim koji ga opterećuje.

— Hvala ti prijatelju. Ti nisi samo svećenik koji tješi. Ti si sjajan psiholog i u svemu si odmjeren. Talentiran si. Ne pokušavam ti laskati, jer to je očito. Sviraš odlično klavir i orgulje. Svirao si klavir i na školskim priredbama. Saznao sam da se penješ na krov šibenske katedrale i montiraš električne žice za Dječji festival. Kada sam bio u Zadru, posjetio sam nadbiskupa Oblaka. Pričali smo o svemu i svačemu. Pokazao mi je intarzije koje si učinio u biskupskom dvoru. Nadbiskup Oblak je nešto mlađi od nas i pohađao je također šibensku klasičnu gimnaziju. Spominjao je vjeroučitelja Rudolfa Piana, profesora veseljaka Boškovića, profesora Marčića i mnoge druge. Nadbiskup te jako cijeni. Ima pravo, ti si svestran, renesansni čovjek.

— Hvala ti na kompimentu, ali ja ću ti vratiti istom mjerom. Zar nisi svladao nekoliko stranih jezika, zar nisi prevodio i onda dok ti je supruga bila još živa? Istina je da si morao brinuti se da pored redovite plaće zaradiš još nešto novca, jer svi znamo da profesorske plaće nisu nikada bile dostatne za pristojan život. Nastavi živjeti intenzivnim životom i Bog će te pratiti u svim tvojim nastojanjima i željama. Dobar kršćanin je radostan čovjek. Oprosti, dragi Branko, žurim se. Moram posjetiti biskupa, a već sam malo zakasnio. Još jednom ponavljam: očekujem tvoje pismo. Carissime, arrivederci a Zagabria.

* * *

Branko je poslušao savjet don Veljka i stupio ponovo u bračnu luku. Njegova supruga Mirjana zavoljela je Lidiju i Lidija je zavoljela Brankovu suprugu. U novom braku dobio je sina kome su na krštenju dali ime Vedran. Bili su na bračnom putovanju u Italiji, na jezeru Como. Tamo ih je pozvao suprugin rođak, znameniti liječnik koji je inače bio ravnatelj svoje privatne bolnice u Vicenzi. Ostavio im je na raspolaganju čitavu vilu iz koje se ulazilo ravno u jezero, pa su se dnevno kupali više puta. Hranu su naručivali telefonski, a račun je kasnije platio njihov rođak. Snimili su i film koji su ozvučili. Bili su to sretni trenuci, nezaboravljene uspomene.

Vedran je tada bio još sićušan tako da nije mogao zapamtiti ono što se oko njega dešavalo, ali je kasnije, tijekom godina, imao prigodu bezbroj puta gledati ozvučeni film. Spiker je bila nezaboravna Brankova učenica Koraljka Kovačević, dok je Branko izabrao glazbu: »Santa Lucia« za put prema Vicenzi, »Proljeće«, ulomak iz Griegovog »Peer Gynta«, da bi film završio tada popularnom pjesmom »Vraćam se, Zagrebe, tebi«.

Sretni i nezaboravni dani brzo su prošli, ali su zato uspomene na te dane ostale u trajnom sjećanju.

Ivanka KIPČIĆ

Elegija

Gorki vapaj žilama teče
duša zatravljena ranama teškim, crvenim:
misli da je odlagalište za polusmeće,
plačući nad idealima uvelim.

Daleko su zvijezde zamišljenog sjaja,
dopire dubokog ponora vonj.
Da li je to peripetija sramnoga kraja
ili tek predigra za oštriji boj?

Trenutno tonem u plačnim mislima.
Umorila se jecajući pumpa mog srca,
umorila zbog pretrpavanja pustim snovima.

Jesen polako primiče, jesen
kao majstor plača, dekadanse.
Drveće je golo i plače.
Svijet se osjeća prošlim. Jedino zemlja likuje,
njene pore ispunjaju se dragocjenom nečisti.

Gradovi u duši strepe.
U suhi prostor daljine ispada
pokoja kišna kap.

Tri soneta o unučiću Borni

Uspavljivanje

U taktu »Glazbe« Händelove »na vodi«
djed se sad brže, sad polakše giba,
svog unučića u naručju ziba
i više pleše no po sobi hodi,

A Borna, prije živahan ko riba,
posve se smiri, jer mu duši godi
tih zvukova sklad, pa on začas brodi
jezerom snova — bez vike i šiba.

A djed mu gleda i sklopljene vjeđe,
i plave vlasi, i sićušne malje
uz uske uške i — ljulja ga dalje.

Ljulja ga dalje dok unuk ne prijeđe
čarobna carstva preko sretne međe
odakle, u snu, samo miješak šalje.

Prvi korak

Taj prvi korak gegav, nesiguran
što Borna danas ipak ga učini
kad osta sam na zelenoj tratini,
je li to krok u život težak, buran?!

Jer znak su dali Božji kerubini,
kad krstio ga svećenik je tmuran,
znak kakav Pismo spominje i Kuran
za te što služe Vječnoj postojbini.

Zato taj korak doživjeh uz muku
veću no on što boji se tek pasti,
pa oslon tražeć pruža malo ruku.

Ma kakvugod mu namijenio čast i
dužnost, moj Bože, ipak daj izrasti
u sretnu miru milom mom unuku!

Borna i djed

Borna i djed mu dva su prijatelja:
on, mali, nema ni godinu dvije,
a ipak mnoge stvari razumije
i, budan, stalno pun je novih želja.

Djed star je, kosa od mraza mu bjelja,
no pokretan još što ni mlađi nije,
unuka slijedi i misli mu štije,
i zajedno se smiju od veselja.

Kad djed kud ode, odmah Borna pita
za njega, i, čim djed se natrag vrati,
sav radostan mu on ususret hita.

Što god djed radi, Borna pomno prati.
Ako ga vidi tužna il' srdita,
on zagrli ga i ne da da pati.

Radovan TOLJANIĆ

U kulama istrajnosti

Slađani Vitezić

Tvoje ruke djeteta
sazidale su dvorac
na pjeskovitom žalu
Utvrdile su ga
mnogim kulama
i opasale čvrstim zidinama:
da more plimama
kule ne otopi,
vjetrovi s planine
da dvorac ne raznesu
na sve strane svijeta

A kada prođu pored nas
mnoga jutra
i kada se izmjene
godišnja doba
mi ćemo biti
šetači
po kulama
istrajnosti

Medaljoni vizionarâ hrvatstva

(Lukas — Šufflay — Stepinac)

Povijest hrvatskog naroda u proteklih stotinu i pedeset godina ne može se ni shvatiti ni zamisliti bez hrvatskih intelektualaca, koji su bili svjetionici i pokretači otpora protiv stranih zavojevača i protuhrvatskih vlasti. U moru onih intelektualaca i aristokrata, što se nisu previše brinuli za opće dobro i nacionalni opstanak, povremeno su izranjali pojedinci karakterno dovoljno snažni i/ili toliko obrazovani da se mogu suprotstaviti idejnoj plitkosti koja ih okružuje.

U XX. stoljeću neki od njih za hrvatsku nezavisnost položili su i svoje živote, poput Radića i Šufflaya, a tuđinska vlast rojalističkih Srba i srbokomunista pobrinula se da ih nestane iz nacionalnog pamćenja, pa čak i iz kratkih enciklopedijskih formulacija (na pr. Šufflay). Budući da su danas nepoznati ili premalo poznati, ovom prigodom ćemo se podsjetiti na njihovu ličnost i djelo.

Teško je i nezahvalno praviti selekciju zaslužnih Hrvata, pa smo ovom prilikom izabrali one najrevolucionarnije koji su, što izravno — što neizravno, vezani uz Starčevićevu parolu »Bog i Hrvati«.

Filip Lukas — zatornik jugoslavenske ideologije

U vrijeme kada su prosrbi naglašavali jezično jedinstvo i tražili kulturnu povezanost sa Srbima Filip Lukas je znanstveno dokazao da su Srbi i Hrvati kulturno različiti.

U povijesti hrvatske kulture i politike malo je ljudi koji su u domovini tako temeljito i nezasluženo zaboravljeni kao što je to slučaj s ideologom i duhovnim vođom hrvatskog nacionalnog otpora u prvoj Jugoslaviji, dr. Filipom LUKASOM (Kaštel Stari 1871. — Rim 1958.). Hrvatska politička i kulturna povijest dvadesetog stoljeća uopće se ne može pravilno tumačiti ni shvatiti bez ovog geopolitičara, kulturologa, profesora visoke Komercijalne škole, zvanjem svećenika i predsjednika Matice Hrvatske u politički užarenim godinama u razdoblju od 1928. do 1945. Da nije bilo Lukasa, srpska vlast u Hrvatskoj učinila bi mnogo veću štetu od one koju je uspjela počiniti. No, podimo redom.

Godine 1895. zaređen je Lukas za svećenika u Zadru, a potom 1919. počinje njegova djelatnost u Zagrebu, kada je imenovan docentom za ekonomsku geografiju na Visokoj tehničkoj školi u Zagrebu. Zbog znanstvene i intelektualne snage do godine 1945. na Visokoj Komercijalnoj školi tri je puta imenovan rektorom, a Svetozar Pribičević je u prvih desetak godina Jugoslavije uočio kolika mu opasnost prijeti od Lukasa, pa ga umirovljuje. Ali Stjepan Radić (koji je Lukasa vrlo poštovao) Lukasa ponovno vraća na sveučilišno mjesto.

Lukas je Srbima neprestano bio trn u oku, i kada su likvidirani Šufflay, pa zatim Radić i mnogi drugi, Filip Lukas je neprestano bio žrtva s popisa. (Vinko Nikolić — Povodom 85. godine života i 50. godine prvog znanstvenog rada FILIP LUKAS, Hrv. revija, 1956).

Da dr. Lukasa ipak nisu likvidirali, možda možemo zahvaliti jedino Bogu. O Lukasovu značaju govori mnogo već činjenica s početka njegova boravka u Zagrebu. »Posebno značenje (od tog vremena — prim. E. Ć.) za hrvatski narod ima predsjednikovanje prof. Lukasa u Matici Hrvatskoj. U njoj se on pojavljuje već 1920., pomažući hrvatskog povjesničara Vjekoslava Klaića u rušenju predsjednika Frana Tučana, koji je htio da se Matičino hrvatsko ime promijeni u jugoslavensko, nu Tučan je morao dati ostavku, pa je na njegovo mjesto izabran hrvatski pjesnik Dragutin Domjanić.

Godine 1928. (20. svibnja) izabran je prof. Lukas za predsjednika Matice, nakon što je skupština odbacila dotadašnjeg predsjednika Alberta Bazalu, zato što je 1927. dao pristanak na spajanje Matice Hrvatske s Maticom Srpskom u Novom Sadu, pa je time htio poduprijeti jedan od srpskih pokušaja da unište Maticu Hrvatsku... (V. Nikolić, ibid.). U Matici su se uvijek vodile takve borbe.

Od tog vremena počinje pobjedonosna borba Filipa Lukasa za nacionalno osvještenje nacionalne osovine hrvatskog srednjeg i višeg staleža koji je, potonuvši u materijalizam, u hrvatskom narodu sasvim izgubio svoje korijenje. Filip Lukas je, nakon Šufflaya i Radića, postao vodeća figura osvještenog hrvatstva. I dok je jugoslavenstvo isticalo »jedinstvo i bratstvo«, u kojem su Srbi vodili glavnu riječ, Lukas je naglašavao da hrvatski narod ima vlastitu kulturu koja je od bizantinske različita, pa zato ne može ni biti jugoslavenske nacije, jer je to obična fikcija. U vrijeme kada Lukas postaje predsjednikom, jugoslavenstvo je u potpunosti napustio i njegov glavni pobornik dr. Ante Trumbić, te on Lukasu daje punu podršku. Filip Lukas pokreće najvažniji hrvatski kulturni časopis »*Hrvatska revija*« i ovaj list postaje glavno uporište, »osvježenje i obnova Ante Starčevića«, kako to veli književnik Nikolić.

Veličina ideje

U svojim spisima Lukas često spominje Antu Starčevića, ne zaboravljajući pri tome ni Stjepana Radića, od kojeg se udaljivao na pitanjima seljačke kulture. Lukas je cijenio narod, ali glavnog nositelja i tumača hrvatskih nacionalnih ideja on je vidio u piscima, intelektualcima, što obrazlaže u *Hrvatskoj reviji* br. 8 iz 1929. u članku »Osobenost hrvatske kulture«, gdje kaže da su »pisci zato, da u prvom redu budu zastupnici naše obrazovanosti, ali u njihovu stvaranju ne smije da dođe do izražaja ideal apstraktnosti već ideali kolektivnosti...« U *Hrvatskoj reviji* br. 6, iz godine 1932. vidi da mu riječ nije našla odgovarajućeg odjeka pa im zamjera »da ne ulaze u okvir hrvatskog narodnog stvaranja..., u njima prevladavaju strani utjecaji i neki internacionalni duh, bez obzira na naš narodni karakter, našu psihu i naše potrebe. Previše je tu apstraktnog i tuđeg među njima: previše oponašanja tuđih uzora stvorenih u drugim sredinama za druge ljude i za drugu psihu, pa nije bez opravdanosti nabačena misao, da mi odavna nemamo naših hrvatskih pisaca. To je razlog da njihova djela ne nalaze pravog odaziva u narodu, za koji su pisana... (oni) moraju raditi za sredinu iz koje su nikli...« Lukas je uvijek oštar u svojim kritikama, hrabar i bezkompromisan.

U vrijeme kada je naša Domovina po prvi put bila izložena balkanizaciji, Lukas je osvješćivao »kozmopolitske« intelektualce. Stotinu godina hrvatske književnosti i historiografije bilo je zaraženo panslavenstvom, slavenskom solidarnošću i Gajevim ilirskim južnoslavenstvom, koje je prvi raskrinkao Ban Jelačić ulovivši Gaja da prima novce iz Beograda (ucjenjujući Obrenovića!). Sada je bio potreban novi lik. Lik hrvatskog intelektualca koji razbija i demolira laž jugoslavenstva na znanstvenoj osnovi. Zato Lukas viče: okrenimo se k sebi, iz ljubavi prema vlastitim idealima!

Hrvatska država

U nacionalizmu problematične francuske revolucije Lukas uočava osnovicu idejnog stvaranja svih naroda i država. Razvojna linija naprednog čovječanstva: feudalizam-humanizam-renesansa za konačnicu ima nacionalizam i individualiziranje nacionalnih zajednica, ali Lukasov nacionalizam je onaj kršćanski koji ljubi i brani svoje a poštuje tuđe. Pitanje nacionalizma tu je pitanje narodne cjelovitosti. »Kada se genetički prouči pitanje naše kulturne i političke cjelovitosti, vidi se da je baš ideja cjelovitosti, prvotno i spontano, stvorena u Dalmaciji, kada je ta zemlja bila središte hrvatske države: to se vidi u naslovu Petra Krešimira: »Kralj Hrvatske i Dalmacije«. Tu su ideju prenijeli kasnije dalmatinski Hrvati: Šubići, Draškovići, Berislavići i drugi, samo u kontinentalnu Hrvatsku, a s njome i ideju hrvatske državnosti. Ta je ideja uvijek u Dalmaciji bila živa, i u doba rastrganosti Hrvatske. Ona je bila ondje u narodu jače uvriježena nego ovdje preko Velebita, pa se u doba preporoda odmah spontano očitovala u zahtjevu ujedinjenja hrvatskih zemalja. Potom nije banovinska Hrvatska u ime nekog imperijalizma nametnula dalmatinskim Hrvatima tu ideju, već obrnuto, dalmatinski su Hrvati, onda kao i sada, tražili sjedinjenje u ime nacionalnog principa, kao i u ime historijskog državnog prava. Dalmacija kolijevka hrvatstva... nikada neće prihvatiti tendencije cijepanja pod vidom mediteranske kulture...« (*Za hrvatsku kulturnu cjelovitost*, Hrv. revija, br. 2, 1938, Zgb.). Dakle, kulturna zajednica, krvna srodnost i zajednička prošlost, koju nacija ne zaboravlja, nikada ne mogu biti pregaženi od silnika Srba. Njima koji su bizantinci Lukas je suprotstavio hrvatsko zapadnjaštvo i nacionalnu originalnost Hrvata. Ipak, u doba Pavelićeve vladavine u NDH Lukas se nije našao u milosti: bio je hrvatski demokrat i oštar kritičar novoga režima, ali kada je 1945. pred partizanima morao bježati, u izgnanstvu Hrvatima upravo Lukas ostaje glavni lučonoša.

Milan pl. Šufflay — vjesnik hrvatskoga mesijanstva

Opće prihvaćeno geslo Stranke prava »Bog i Hrvati«, nakon Starčevićeve smrti, nastavio je dr. Milan pl. Šufflay (1879—1931), stranački sudrug dr. Izidora Kršnjavog i istomišljenik kasnijeg glavnog ideologa hrvatskog narodnog otpora dr. Filipa Lukasa. Šufflay je u svome životu i radu nastavio glavno geslo Ante Starčevića što ga je »Stari« formulirao u glasovitom saborskom govoru dne 26. lipnja 1861.: »Narod hrvatski sačuvao si je u svim nevoljama, koje nepravedno trpi od Austrije, još jedno neprocjenjivo dobro, a to je: *vjera u Boga i u svoje desnice.* Narod hrvatski vjeruje, bez da mu

itko kaže, da je Providnost njemu, koji je tristogodišnje sužanjstvo Austrije preživio, njemu, koji se je u duhu kršćanskome za druge vazda žrtvovao, lijepu budućnost odredila: narod hrvatski vjeruje da tu budućnost, to poslanstvo, ne bude odkaživati (p. s. neće određivati) Austrija, *nego Bog i Hrvati!*« (Citat Blaža Jurišića povodom 75. godišnjice smrti A. Starčevića)

Dr. Milan pl. Šufflay po struci je bio povjesnik. Do 1918. na Zagrebačkom Sveučilištu djelovao je kao profesor, a otada pa do smrti 19. veljače. 1931. godine, kada ga ubijaju četnički agenti, radi kao hrvatski nacionalni ideolog, publicist i najveći svjetski albanolog. Njegov znanstveni rad na proučavanju Albanaca toliko je uznemirio Srbe, da su oni nakon Šufflayeve smrti pokrali sve neobjavljene radove ovog hrvatskog znanstvenika, kako se ne bi mogla dokazati neka albanska prava.

Uz albanologiju najuži okvir proučavanja Šufflayu je bila hrvatska narodna povijest, Jadranska obala XI. i XII. st., tj. upravo ono područje na kojem se sukobljuju Zapad i Istok na teritoriju bivše Crvene Hrvatske, tj. Crne Gore (po Lukasu oznaka Crveno odnosi se na pojam Crna = Gora!).

Glavna područja Šufflaya i Lukasa dijele se na Hrvate na četiri grane mišljenja: 1) Problemi kulture uopće, — 2) Značajke hrvatske kulture, — 3) Problem zapadnjaštva u Hrvatstvu i 4) Autohtonstvo tzv. »seljakajućeg« elementa u Hrvatskoj (Lukas). Šufflay neprestano ponavlja važnost povijesti kao glavnog pokretača hrvatske narodne svijesti pa kaže: »Hoćemo li u nekoj narodnoj ćeliji upoznati pokretne sile, među kojima je najmoćnija »vis a tergo«, valja poznavati historiju toga naroda... Zato tako zvani historicizam ili pozivanje na narodnu historiju nije nikakav snobizam ili igrarija pojedinih učenjaka, već kategorički imperativ narodnog »mistva« (što dolazi od nas = mi — prim. p.) narodne svijesti...« Danas je, po Šufflayu, povjesnik onaj koji odvija »film prošlosti svoga naroda« (u članku »Crvena Hrvatska« — Dubrovnik i Boka Kotorska godine 1929., list »Pantheon«). On čitav svoj život naglašava da narodni vođe moraju njegovati narodno pamćenje ako žele da im narod bude snažan i svjež za život i borbu. (tako u listu »Hrvatska misao«, 1924. od 24. travnja). Kao i Filip Lukas, Šufflay cijeni Stjepana Radića i u svojim člancima ga podsjeća da »proti Stjepanovoj kruni, proti srpskom carskom dijademu, proti rimskom imperijalizmu ideja Tomislavove države ne smije biti mrtva. Nju mora kombinirati Radić sa svojom čovječanskom republikom, neće li da bude satrt hrvatski narod, *danas najdivnija domovina čitavog planeta...*« (Iz godine 1924.). Šufflay u temeljima hrvatske države i katolicizma vidi Hrvatsku kao uzor svijeta!

Šufflay Hrvatima objavljuje mesijansku misiju Hrvatske. U Jugoslaviji koju naziva »Dušanovo carstvo« on i njegova tadašnja Hrvatska stranka prava vide »nešto, što je gore i od same smrti«, *vidi balkanizaciju hrvatskoga naroda*« (»SVJEDOCI« Dušan Žanko, str. 108, Barcelona-München, 1987.)... »Zapadnjački Hrvati nemaju što tražiti na pravoslavnom Balkanu. To je danas domena Srba, koji su za to, kroz dugi niz naraštaja potpuno adaptirani... U njoj bi Hrvati izgubili... smisao za zapadnu civilizaciju i za — *čovječnost...*« (ibid.)

Čitavu svoju ideologiju Šufflay izvlači iz sukoba Zapad — Istok, koji je utemeljen na vjersko-civilizacijskim razlikama Istoka i Zapada, koje su — nepremostive. Ili će Zapad propasti, ili će se Istok preobratiti na katolicizam! A Šufflay vjeruje u preobraćenje trulog Zapada, civilizacije trule već u njegovo vrijeme, ali civilizacije što ima zdrave korijene papskoga Rima i Zapadnog kršćanstva. Kao i ruski fiziolog

Berdjajev, Šufflay vidi znakove preobraćenja čovječanstva na »novo srednjovjekovlje«, na razdoblje obnovljenog kršćanskog misticizma. Istočnjačke indoidne sekte, što se javljaju već u njegovo vrijeme, znak su otklona od zdravih tendencija, i nagovještaj da Europa traži Boga kojeg je izgubila. Zato za njega na rubu Balkana, na granici Zapada i Istoka, katoličanstva i pravoslavlja, europske kulture i barbarstva, ime hrvatsko, krv hrvatska ne znači samo naciju! Hrvatska krv tu znači civilizaciju! *Hrvatstvo je tu sinonim za sve što je lijepo i dobro stvorio europski Zapad!* (Hrvatski uskrs, »Hrvatska misao«, 1924.) To svjesno hrvatstvo on suprotstavlja Istoku, čijeg barbarstva Europa nije bila svjesna!

Kardinal Stepinac — mučenik hrvatskog katoličtva[1]

Vjera kao etičko načelo Stepinca je, u srazu sa zločinom, postala temeljno političko polazište za ostvarivanje pravednih političkih odnosa. Kardinal Alojzije Stepinac (1898-1960) predobro je poznat hrvatskoj katoličkoj i političkoj javnosti, no ima pojedinosti iz njegova života i rada koje su bile manje istaknute ili manje poznate. Na pr., osobno je poznavao ideologiju hrvatskog nacionalnog otpora Filipa Lukasa, a ono što je Ivan Merz radio za života, tj. Katolička akcija bez političkih primjesa, to je Stepinac idejno podržao nakon Merčeve smrti. Filip Lukas o rastanku sa Stepincem u svom posljednjem pismu *Hrvatskoj reviji* svjedoči: »On mi je zaželio svako dobro i pri tome mi reče, da ću se ja za dva tri mjeseca vratiti u domovinu, a evo je trinaesta godina da sam u izbjeglištvu...« (Rim, 17. II. 1958.) Možemo reći da su ova dvojica hrvatskih svjetionika jedan drugoga podupirala za života, i u molitvama blagoslivljala. I dok je Lukas bio glavni nositelj narodnog otpora nakon smrti Šufflaya i S. Radića, u prvoj Jugoslaviji, Sveti kardinal Stepinac postao je mučenički simbol hrvatskog narodnog otpora u drugoj Jugoslaviji. Bog je htio da, uz Zagrebačku katedralu, posveti i kraj u kojem se rodio, pa je Stepinac u Krašiću i rođen i ondje je umro.

Život za svjedočanstvo

Možda je najvažnija knjiga o Sv. kardinalu Stepincu ona što ju je godine 1980. u Parizu objavio francuski kardinal M. Landercy pod naslovom »Kardinal A. Stepinac«. Ovdje je zajedno sa Stepincem Hrvatska predstavljena kao zemlja čije se narodno ime prvi puta spominje u VI. st. prije Krista »u natpisu Darija kralja perzijskog...« (str. 11). Time se oslikava velika religijska povijest, i njezin tijek, iz koje izranja kardinal Stepinac sin domovine koja je predziđe kršćanstva. To je misija Hrvatske i to je misija Stepinca.

Dva su istupa pred tadašnjom vlašću u NDH karakteristična za Stepinca. 1) U govoru iz 1943. Stepinac kaže: »Svaki, bez obzira na rasu ili narodnost, ili bez obzira na druge razlike, nosi u sebi pečat, obilježje Boga Stvoritelja i ima svoja vlastita prava u koja nitko ne smije dirati, ograničavati ih silom...«

1 U poznatoj Benigerovoj knjizi o Stepincu potkrale su se neke faktografske greške (V. I. Damiš u »Maruliću« 1—3/94)

2) U govoru iz 1941 naglašava: »Nastojte nasljedovati Kristovu plemenitost, ljubav prema bližnjem, borite se protiv mržnje, koja zagušuje svijet. Neka vaši principi djelatnosti ne budu u mržnji nego u ljubavi, da društvo raste ljudskije...«

Već ovim istupima nije se mogao svidjeti njemačkoj nacističkoj državi, a kao dosljedan i oštar branitelj nedužnih, morao je doći u sukob i sa samim Pavelićem, što se i dogodilo. I njemu i Filipu Lukasu.

U srbokomunističkoj državi već u pastirskom pismu od 20. rujna 1945. Stepinac napada »Narodnu vlast« zbog teških zločina i prekršaja te zaključuje pismo riječima: »Zato tražimo i od toga ni pod kojim uvjetima odustati nećemo: tražimo punu slobodu katoličke štampe (jer slobode nema samo onda kada ju zahtjeva Svetac! - prim. pis.), punu slobodu katoličkih škola, punu slobodu vjeronauka u svim razredima nižih i srednjih škola,... *punu slobodu ljudske ličnosti i njezinih neotudivih prava*, puno poštivanje kršćanskog braka, vraćanje svih oduzetih zavoda i institucija...« (ibid. str. 131).

Jasno je da u milosti komunizma nije mogao ostati čovjek koji se zalagao za čovječnost, te za slobodu naroda i same Crkve. A njihovu milost nije za sebe niti tražio.

Stepinac i masonerija

Iz dnevnika kardinala Stepinca što ih je više od godinu dana, između 1989. do 2. listopada 1990., u »Danasu« objavio povjesnik dr. Ljubo Boban, vidljivo je da je hrvatski Svetac za najveće neprijatelje hrvatskoga naroda držao komuniste, naciste i — svjetsku masoneriju. Stepinac čitavo vrijeme govori o Jugoslaviji kao državi što su je osnovali masoni koji njome i vladaju. U vezi s člankom u *Novostima* od 17. II. 1935. godine, o njegovom govoru u Zagrebu Stepinac bilježi:

»Danas je bila silna navala svijeta na papinskoj proslavi i sigurno je bilo neugodno protivnicima katolicizma. ... Nije običaj da biskup govori u ovakvim zgodama. Ali živimo u iznimnim, teškim i borbenim vremenima. U strahovitoj borbi s masonerijom, sektarstvom itd, a i *državna vlast pod uplivom masona* goni nas gdje može. Ne daju da se javljamo u štampi, pa sam smatrao za uputno da ovdje jasno istaknem našu odlučnu volju da se poštuju prava Katoličke crkve. *Masonske Novosti*, taj valjda najodurniji list, tendenciozno je po običaju iznio neke stvari u krivom svjetlu. Međutim Gospod Bog će dati da i ova proslava bude korak bliže potpunoj katoličkoj renesansi u hrv. narodu...« (*Danas* od 19. rujna, 1989.)

27. travnja 1935. u svom dnevniku Stepinac piše: »Sinoć je policija plijenila u sjemeništu bogoslovskom brošure koje izdaje UDSK. Zaplijenila je brošuru »Tko vlada u Rusiji« i »Židovska masonerija«. Iz ovoga se očito vidi da kod nas ima vlast masonerija, odnosno Židovi, jer je masonerija samo njihovo oruđe. Hrvatski narod, a ni Jugoslavija, neće imati mira dok se ne riješi ovog prokletog sjemena masonskog, koje se poput šišmiša skriva i iz busije udara na Sv. Crkvu katoličku, najjače uporište naroda i domovine i moralnog poretka...« Sigurno je to da se po masonskom diktatu radi kod nas...« (*Danas*, 26. rujna, 1989., dr. Lj. Boban, sastavio)

15. rujna 1937. Stepinac u dnevniku opisuje nezadovoljstvo Engleza i Francuza politikom Stojadinovića koji se poklonio Italiji i Njemačkoj pa »zato Engleska i Francuska žele da se Hrvatima dade sve što traže, kako bi oslabila Italija i Njemačka...

Francuzi su pali na niske grane, a ni Englezi ne misle nego na svoje ciljeve...« (*Danas*, 23. siječnja, 1990, Lj. B.) Već 11. siječnja 1935. bilo mu je kristalno jasno da mora uprijeti svu silu na to da pridigne hrvatski narod »da si bude svjestan svoga katolicizma i da bude spreman za svoju vjeru i trpjeti... (*Danas*, 12. rujna, 1989.)

Kako se približava svjetski rat tako i Stepinac kristalizira svoju političku misao zasnovanu na dotadašnjim iskustvima, na kojima je i počivao njegov narodni otpor, te zaključuje: »Svijest ide uistinu u propast ako ga čudesnim načinom ne spasi ruka Božja. Pobijedi li Njemačka biti će grozan teror i propast za male narode. Pobijedi li Engleska ostati će na vlasti masoni, Židovi, prema tome nemoral, korupcija u našim zemljama. Pobijedi li SSSR onda je đavo dobio vlast nad svijetom i pakao. Dakle, kuda ćemo Gospodine nego k Tebi podići oči?«... Tako stoji u dnevniku od 5. studenog, 1940. (»Danas« 7. kolovoza, 1990.)

Što li je drugo mogao biti Stepinac negoli svjetionik protiv svih zabluda? Bio je putokaz prema Kristu.

Mario BILIĆ

Što li smo

koje su boje
oči
koje me gledaju
premda su slijepe

kakve su ćudi
i koraka
uza me žene
koje su lijepe

koliko sunca
na našem stolu
treba izdahnuti

i što li smo
zapravo
htjeli
râst' il' usahnuti

Grga RUPČIĆ

Poslije rata

U ovaj grad
nemaju pristupa
mrzitelji ulica
trgova
kuća
i spomenika

Svi koji su se pticama
zamjerili
drveće rušili
gnijezda razarali
neka ovaj grad
široko, široko
obilaze

Mostovi su ruke
stisnute u pozdrav
nježni dodir obala...
oni koji su ih rušili
ribama mir remetili
neka nestanu
neka nestanu
s dohvata
ljudskih pogleda

U ovaj grad
neka odmah dođu
oni koji mogu
djeci u oči gledati
radostan osmijeh
na njihova lica
vratiti.

Faust Vrančić – vizionar XVI. stoljeća

Dokument iz povijesti egzaktnih znanosti u Hrvata bio je dugogodišnja potreba objavljivanja pretiska lucidnog djela »Machinae novae« Šibenčanina Fausta Vrančića. Izdavačko poduzeće »Novi liber«, zahvaljujući podršci šibenske biblioteke »Juraj Šižgorčić«, prihvatilo se tog podhvata i konačno je to djelo, kraj svih financijskih poteškoća, ugledalo svjetlost dana. Djelo je nastalo prije četiri stoljeća i spominje se u mnogim europskim leksikonima i enciklopedijama. Zbog poznatih političkih prilika tijekom 73 godine, kada je svaka kulturna aktivnost Hrvata europskog zamašaja sustavno prešućivana, potiskivana i zatomljivana hegemonističkim srpskim vladama, to djelo bi bilo nepoznato da Hrvatska nije došla do svoje priznate samostalnosti i slobode.

Međutim, svaki bi se iole školovani Hrvat morao zamisliti nad konstatacijom također hrvatskog pionira fizikalnih i astronomskih znanosti dr. Otona Kučere koji kaže: *»Ne ustežem se reći da bi se mnoge pojave u javnom i skromnom životu hrvatskog naroda posve drugačije razvijale da su prirodne znanosti, sa svojim načinom mišljenja, u većoj mjeri element opće obrazovanosti hrvatske inteligencije«.* (Ovu misao je Kučera izjavio na predavanju u Narodnom sveučilištu u Splitu još 1930. godine). Treba uzgred istaći da je dr. Oton Kučera bio osam godina predsjednik Matice hrvatske (1909.-1917.) koji ima neprocjenjive zasluge za uvođenje fizikalnih znanosti u naš narod izdavanjem prvih hrvatskih stručnih knjiga, tada suvremenih, koje su obrađivale razne discipline iz fizike i astronomije. Najpoznatije mu je djelo »Naše nebo« u izdanju Matice hrvatske 1895. godine.

2. Nije nimalo pretenciozna tvrdnja da je Faust Vrančić svojim vizionarskim genijem anticipirao niz tehničkih izuma. Zbog dužeg školovanja u Ugarskoj i Italiji te

boravka u Češkoj i Austriji, Vrančića su svojatali Talijani i Mađari. Poznata je činjenica da su tzv. veliki narodi poslovično podcjenjivali genijalne izumitelje malih naroda. Krivnja je i na nama samima, jer je desetke godina naša inteligencija, vodeći kulturne institucije, preferirala humanističke znanosti.

Nakon četiristotine godina u slobodnoj Republici Hrvatskoj, uspjelo je izdati reprint izdanje Vrančićevih »Machinae novae« (Novi strojevi, u izdanju »Novi liber« 1993. godine. Velika je šteta što nije učinjen kompletan pretisak na pet suvremenih europskih jezika, kako je u originalnom djelu. Dapače je trebalo dati i prijevod na engleskom jeziku kao dodatak. Sigurno bi se pokazalo zanimanje za Fausta Vrančića u svijetu, upravo u vremenu kada se Hrvatska sve intenzivnije predstavljala svojom kulturnom baštinom.

Hrvatska i svjetska kulturna javnost još nije upoznata sa mnogim našim žrecima znanosti i njihovim praktičkim ostvarenjima, kao što su to David Schwarz, inž. Slavoljub Penkala, inž. Rudolf Fizir, inž. Silvije Sponza i ostali.

Danas, između četiri milijuna iseljenih Hrvata, ima više od tisuću vrhunskih stručnjaka raznih znanstvenih područja u cijelom svijetu. Narod koji je dao tri nobelovca, dr. Lavoslava Ružičku, Ivu Andrića i dr. Vladimira Preloga nije mali narod! Sa njima bi se više trebala upoznati i naša školska mladež odgovarajućim prikazima u udžbenicima, kao i sveobuhvatno isticanje tih ljudi u cijelom svijetu nastojanjem djelatnika odgovarajućih ministarstava. Oni su najbolja legitimacija široke kulture Hrvata.

O kulturnoj pojavi Fausta Vrančića pisali su fragmentarno, prije nekoliko desetaka godina Vlado Dukat, dr. Franjo Bučar, spominjao ga je i Ivan Kukuljević-Sakcinski, a u vrijeme kada se o zaslužnim Hrvatima moglo pisati, Milan Čalogović 1944. godine. On je dao nešto dulji prikaz o Faustu Vrančiću u časopisu »Vienac« br. 6-10, smatrajući ga našim prvim statičarem uz Ruđera Boškovića. Prvi oveći prikaz o raznolikoj djelatnosti Fausta Vrančića, s njegovom biografijom, dao sam u VUS-u (br. 64), od 22. VII. 1953. godine.

Dok su se prvenstveno sva istraživanja naših znalaca filozofske provenijencije o radu Fausta Vrančića bavila njegovim filološkim i filozofskim djelovanjem, o njegovu epohalnom i pionirskom otkrivanju i egzaktnih primjena tehničkih pojava u djelu *»Machinae novae«* bila su spominjana tek uzgredno.

3. Renesansa je unijela novi duh u čovječanstvo manifestirajući se pojavom sve većeg broja tehničkih izumitelja koji su nagovještavali materijalni progres. Naprotiv dotadašnji oblici raznih umjetnosti predstavljali su svijet ugođaja. Umjetnost je imala plemenitu svrhu oplemenjivanja čovjeka, što je u mnogome ovisilo o psihološkoj percepciji, vizuelnom ili auditivnom afinitetu pojedinaca. Međutim, materijalni napredak, oslobađanje čovjeka od teškog fizičkog rada, donio je duh izumitelja. Tehnički izumitelji, pronalazači raznih anticipirajućih projekata, koristili su i primjenjivali su, sve više i šire, egzaktne znanosti. Dovoljno je uočiti da je znantno i konstantno napredovala medicinska znanost počam od raznovrsne i široke terapije, zahvaljujući kemijskim otkrićima u farmakologiji, od praktične primjene medicinskih tehničkih izuma u kirurgiji.

Razvitkom egzaktnih znanosti, počam od Galileja, Newtona, Leibniza i drugih, počelo se inženjersko umijeće upotpunjavati matematikom i sve većim utjecajem tehničkih grana, te je tako postalo znanošću.

4. Vrančićeve *»Machinae novae«* sadrže 49 bakroreza s 56 različitih tehničkih konstrukcija, naprava i organizacionih invencija gospodarskog karaktera. Bakrorezi nemaju osobine tehničkih nacrta i crteža, već više perspektivno obličje pojedinih njegovih strojeva, kako je u razdoblju kasne renesanse i ranog baroka bio običaj. Način prezentacije strojeva je imao impresivno fenomenološko obilježje, čiji su projekti odavali inventivnost izumitelja. Sama izvedba i ostvarenje tih strojeva ovisila je o tehnološkim sredstvima toga vremena. Mnoge naprave i uređaji su posljedica njegovih mnogobrojnih putovanja po Njemačkoj, Austriji, Češkoj, Mađarskoj i Italiji. Sâm navodi koje su naprave, uređaji i strojevi njegov vlastiti izum. Tadašnje knjige tehničkog sadržaja iz cinquecenta, a i ostalih autora bile su mu poznate i dale su mu poticaj za koncepciju njegova zbornika.

5. Faust Vrančić se rodio 1551. u Šibeniku. Otac Mihovil (1507-1569) imao je znanstvenu naobrazbu i bio je u raznim diplomatskim misijama. Za Faustovo obrazovanje najviše se brinuo njegov stric Antun Vrančić, koji je bio sposoban državnik na ugarskom dvoru. Stric Antun (1504-1873) bio je biskup u Pečuhu, nadbiskup u Ostrogonu, savjetnik Ivana Zapolje i Ferdinanda I, kraljevski namjesnik, a od 1573. i kardinal. Vrančićevi potječu iz ugledne šibenske patricijske obitelji koja je bila u rodbinskim vezama s Berislavićevima.

Faust Vrančić se školovao u Budimu, a od 1568. do 1571. studirao je na sveučilištu u Padovi pravne i filozofske znanosti. Prema njegovoj životnoj djelatnosti razabire se da je bio vrlo obrazovan čovjek. Poznavao je dobro i matematiku. Bio je neobičan talent za jezike i čitao je i pisao sedam stranih jezika. Poznat je ne samo kao svestrani tehnički izumitelj, već i kao filozof, filolog, polihistor, upravitelj dobara biskupa u Veszprimu, zapovjednik tvrđave, gospodarski stručnjak, a neko vrijeme savjetnik rimsko-njemačkog cara i hrvatsko ugarskog kralja Rudolfa II. (1522-1612) u Pragu 1581. godine. Kao udovac postao je i titularni biskup u Czanadu u Ugarskoj. U razdoblju od 1594- 1598 navraćao je u svoj ljetnikovac u Šepurinama na otoku Prviću kraj Šibenika. Izgleda da je već prve godine dolaska u Šepurine iskoristio za bilježenje hrvatskih riječi čakavskog dijalekta kojim je govorio puk Dalmacije. Vjerojatno je prokstario velik dio te pokrajine.

Životna mu je opsesija bila da Europu upozna s hrvatskim jezikom. Prva mu je bila nakana da usporedi hrvatski i mađarski jezik, ali je u težnji za što širim upoznava-

njem njegova materinjeg jezika, dodao u prvom, drugom i trećem stupcu svojeg Rječnika još latinski, talijanski i njemački kad kaže »kako bi ugodio svima«. Rječnik je dobio naziv:»*Dictionarium quinque nobilissimarum Europae linguarum Latinae, Italicae, Germanicae, Dalmaticae et Ungaricae cum privilegiis, Venetiis, apud Nicolaum Morettum,. 1595.* (Rječnik pet najuglednijih jezika Europe, latinski, talijanski, njemački, dalmatinski i mađarski s povlasticom, Venecija, kod Nikole Moretta, 1595).

To djelo je temelj hrvatske leksikografije, prvi rječnik hrvatskog jezika, a smatra se i prvim ovećim rječnikom mađarskog jezika. U njemu je dokumentarno dokazao da su Mađari preuzeli mnogo riječi iz hrvatskoga jezika. Rječnik sadrži preko 5000 riječi na 117 stranica, a 6 stranica donose najglavnije hrvatske molitve i dest zapovijedi Božjih na pet jezika. Prvih osam stranica Vrančićeva »Dikcionara« posvećeno je predgovorima ponajprije s posvetom »poštovanom mužu D. Alfonsu Carrilliju«, provincijalu austrijske provincije isusovaca. Značajan je za povijest našeg školstva, jer je kao provincijal poslao 1606. g. u Hrvatsku dva isusovca da u Zagrebu osnuju gimnaziju. U drugom predgovoru Faust Vrančić se obraća čitaocu »*Author benigno lectori salutem*« kao što je to bio običaj u knjigama onog vremena. Treći članak u predgovoru predstavlja zapravo pohvalnu pjesmu iz koje saznajemo da je autor »Dikcionara« Faust Vrančić, jer taj podatak na naslovnoj stranici nije označen. On obrazlaže da sada nije potrebito putovati u tuđe zemlje da se uče navedeni jezici, jer ih je »*nobilis et praeclarus vir Faustus Verantius*« dao u svojem rječniku.

Jedanaest godina kasnije u predgovoru svojem djelu »*Život nekoliko divic*« samokritično se osvrće na svoj Rječnik i kaže: »*Vele mi jest mučno bilo ovo malo pisati, jedno da sam malim ditetom budući, kako znati morete, iz naše zemlje izveden i nisam potle vele drugoval sa ljudim našeg jazika; drugo da ovi naš jazik kojim se sada u našoj zemlji govori, kruto jest s talijanskim smućen, toliko da trudno i ne dobro nahodah cela naša slova« (1606).* Iz ove izjave u tom predgovoru se razabire da je Faust Vrančić već u zreloj životnoj dobi (43 god) navratio u Šepurine (1594) i bio iznenađen tadašnjim govorom puka, jer kaže: »...*da ovi naš jazik, kojim se SADA u našoj zemlji govori...*« Zbog toga se smatra da je svoj petojezični Rječnik napisao još deset godina prije njegova izdavanja, dakle 1585, kako navodi mađarski istraživač Janos Melich. Zbog toga Vrančić otklanja kritike radi manjka mnogih hrvatskih riječi, braneći se ranim izbivanjem iz domovine još kao dječak. U prilog ovom razmišljanju navodi nas i izjava Fausta Vrančića da je svoj »Dikcionar« izradio *prije mnogo godina, ali za malo dana.* Ovo za »*malo dana*« odnosi se na konačnu pripremu za tiskanje 1595. g., jer nijedan se leksikografski rad ne može sastaviti za *malo dana,* jer taj rad zahtjeva dugogodišnji rad s mnogo savjesti, brižljivosti i temeljitosti u radu.

Pod kraj života ušao je 1605. u red Sv. Pavla, u red barnabita u Rimu. Posebna mu je bila želja, da ga se ukopa »*u goloj zemlji medu smrtnim tijelima težaka kako bi barem mrtav radosno postigao ono što za života nije*« Ujedno je želio da se s njime pokopa u grob i njegov rukopis »*Povijest Dalmacije*« u jednoj kutiji. Drži se da je to učinio zbog toga kako po njegovoj smrti ne bi bili proganjani njegovi rođaci od ugarskih vlasti. Kako je jedno vrijeme živio u Budimu, vjerojatno je nešto pisao što tadašnjim vlastima ne bi bilo po ćudi. Prije nekih 130 godina, prilikom unošenja njegovih kostiju u grobnicu u obližnju mjesnu crkvu, tamošnji seljaci otkrili su tu kutiju s pismenom ostavštinom i uništili, kako navodi dr. Franjo Bučar. Tko je dao nalog da se taj rukopis, ako je bio sačuvan uništi, danas se može samo pretpostavljati.

Za našu povijest to predstavlja veliki gubitak.Zavod za zaštitu spomenika Šibenika radi na obnovi natpisa na grobnici Fausta Vrančića.

Danas se na grobnici može pročitati: FAUSTUS VERANTIUS, EP. US. CHANADIENSIS NOVORUM PRAEDICAMENTORUM ET NOVARUM MACHINARUM AC FRAGMENTORUM HISTORIAE ILYRICAE AC SARMATIAE COLLECTOR AN. DOM. MDCXVII, umro je 27. I. 1617. u Veneciji. Tijelo je prenio Ivan Tomko Mrnavić, tadašnji šibenski kanonik, a kasnije bosanski i zagrebački biskup u Prvić-Luku na otoku Prviću.

6. Faust Vrančić je svojim petojezičnim rječnikom predstavio Europi rječničko bogatstvo hrvatskog jezika, koje do tada nije bilo leksikografski poznato. Time je otvorio vrata europskoj filologiji upoznavanjem hrvatskog jezika za koji je bio sve veći interes među lingvistima. Slijedeći rječnik hrvatskog jezika priredio je i izdao Ankoni 1651. Jakov Mihalja, tek nakon 56 godina pod naslovom »*Blago jezika Slovinskog*«.

Godine 1605. nadopunio je Vrančićev »Dikcionar« njegovim dopuštenjem praški benediktinac Petar Lodecker s još dva jezika i to češkim i poljskim. Time je Vrančićev rječnik doživio i drugo izdanje. Predgovor Lodeckerovom proširenom rječniku napisao je na hrvatskom jeziku sâm Faust Vrančić u kojem je to naznačeno. Tim obogaćenim izdanjem rječnika a i ostalim izdanjima Fausta Vrančića, proširilo se zanimanje za njegov rođeni kraj, za njegovu domovinu Hrvatsku, koja je već tada postala pojmom srednje Europe. Izričito u ovom rječniku riječi »Dalmata, Dalmatia, Dalmatica« doslovno potkrepljuje ovako: »Harvat, Harvatska zemlja, harvatski«. Treće izdanje Vrančićeva Rječnika nastalo je 1834. godine koji je izdao mađarski leksikograf Josip Török u Požunu (Bratislava) pod naslovom »*Dictionarium pentaglottum*« upravo zbog paralelnog obrađivanja mađarskog jezika s ostalim navedenim jezicima.

U Hrvatskoj je »Dikcionar« Fausta Vrančića izdan pogodne 1971. godine kao četvrto izdanje u izdavačkoj kući »Liber«, dok su u slobodnoj Republici Hrvatskoj izdana još dva izdanja (1990. i 1992.) kao pretisak (izd. »Novi Liber«).

Faust Vrančić je uz »Dikcionar« napisao i filozofska djela »*Logica nova*«, »*Ethica christiana*« (1616), povijesnu raspravu na hrvatskom jeziku »*O Slavenima ili Sarmatima u Dalmaciji*« a paralelno i na latinskom jeziku »*De Slavinis seu Sarmatis in Dalmatia*« u kojoj zastupa mišljenje da je narod u Dalmaciji slavenskog podrijetla i to od plemena Sarmata iz južne Rusije. Napisao je i kroniku »*Život nekoliko izabranih divic*« posvećenu šibenskim redovnicama (1606). Značajna mu je i monografija o njegovu stricu Antunu Vrančiću, koji je također bio rodom iz Šibenika (*Vita Antonii Verantii*). To djelo je izašlo u Budimu 1798. u zbirci »*Scriptores rerum hungaricum*« po G. M. Kovačiću.

Neka su djela u rukopisu, a neka su propala. Zauzimanjem gradske knjižnice »*Juraj Šižgorić*« u Šibeniku postoji plan da se izda »*Logica nova*« i »*Život nekoliko divic*«. Ujedno će biti tiskana prvi puta u nas knjiga hrvatskog pisca iz doba katoličke obnove Ivana Tomka Mrnavića, koja će sadržati i njegov posmrtni govor Faustu Vrančiću. Na probudu prof. Šime Jurića pronađen je u Veneciji original tog djela, koji prevodi prof. Olga Perić iz Zagreba. Upoznavanjem posmrtnog govora Faustu Vrančiću doznat će se mnogo podataka o kojima se još ništa ne zna.

7. Posebnu povijesnu tehničku vrijednost ima zbirka Fausta Vrančića »Novi strojevi« u originalu MACHINAE NOVAE FAUSTI VERANTII SICENI CUM

DECLARATIONE LATTINA ITALICA HISPANICA GALICA ET GERMANICA VENETIIS CUM PRIVILEGIIS, čija je pojava reprint izdanja nakon četiri stoljeća u Zagrebu bila prijeka potreba i upravo najpovoljnija prigoda da se i naš kulturni svijet upozna s hrvatskim znanstvenikom vizionarske nadarenosti. Djelatnost Fausta Vrančića je više poznata izvan domovine nego u njoj. Njegove konstruktorske ideje i projekti sadržavali su spoznajno-teoretske temelje, u doba kada nije još bilo mogućnosti za njihovo ostvarenje. Ovo je mogao dati samo veleum kojega nisu sputavala u njegovu poletu i zanosu pitanja praktičkog ostvarenja.Iole uljudeni Hrvat morao bi biti impresioniran, gotovo zapanjen, veličinom i značenjem tog djela Fausta Vrančića. Već sama naslovna stranica knjige-zbirke odaje svojim arhitektonskim obličjem ozbiljan sadržaj. Na gornjem rubu knjige nalazi se plemićki grb Fausta Vrančića koji prikazuje dvije vrpce s tri stilizirana ljiljanova cvijeta, slična cvjetovima u grbu francuskih kraljeva.

Vrančićeva vizija i kombinatorika projekata bila je najmanje tri stoljeća unaprijed. Njemu je trebala samo pogonska energija koja bi ostvarila njegove fenomenološke ideje. A u njegovo vrijeme života osim ljudske i životinjske pogonske snage bili su na raspolaganju samo voda i vjetar kao izvor energije. U njegovo vrijeme mlinovi su predstavljali jedan od glavnih proizvodnih grana. Stoga je pogonom mlinova bio zaokupljen nevjerojatnom inventivnošću, prikazavši na svojim bakrorezima 16 tipova. Snagu vjetra iskorištavao je za većinu pogona svojih mlinova koje je predvidio s raznim jedrima, trokutastim krilima i pomičnim krilima. Zamišljao ih je s pomičnim krovom, pa na okruglom tornju. Smještaj okretnih ploha varirao je na raznim postoljima. Korisnost od strujanja vjetra i tekuće vode, njihove zakonitosti uočio je gotovo stotinu i pedeset godina prije utemeljitelja aerodinamike i hidrodinamike Švicarca Daniela Bernoullia (Götingen, 1700 — Basel, 1782). Predmnijevao je da se mogu koristiti rijeke, potoci, more za pokretanje lopatica mlinskog kola. Za pogon mlinova revolucionirao je nagazni mlin gdje je došao na ideju primitivnog, ali djelotvornog zamašnjaka u obliku opterećenog križa, koji je trebao dati jaki dodatni pritisak. Rasporedom uporišta pogona shvatio je da veličina (dužina) kraka do uporišne sile daje bolji ukupni rezultantni efekt.

Za vodeni pogon dao je također 7 konstrukcija s raznim vrstama pogonskih kola. Na bakrorezima je prikazao razna kola kao nadljevno kolo, podljevno kolo na rijekama, kolo s preklopnim lopaticama, kolo na horizontalnom vratilu, na vertikalnom vratilu kolo s okretnim lopaticama do horizontalne osi kao i do vertikalne osi. Gotovo je inženjerski shvatio koju ulogu imaju zakrivljene lopatice, njihovo preklapanje u tzv. mrtvom hodu zbog smanjenog otpora vjetra ili vode u tom položaju. Nije poznavao fizikalna načela strujanja, ali ih je empirijski naslutio. Smještajem i rasporedom raznih oblika lopatica na statoru i rotoru u načelu se poklapa ugrađivanjem lopatica u današnjim turbinama. Može se mirne duše reći da je njegovo horizontalno vodeno kolo idejni preteča suvremene Francisove turbine, razumljivo usavršeno teorijskim proračunima i modernom tehnologijom. Da bi osigurao stalan dovod vodene energije na lopatice kola smjestio je mlin na mostu od dva broda, kao i na samom brodu. Ugradio je mlin i u potočiću, objesio ga je na stijenu i postavio usred rijeke.

Vrančićeva pronicavost ogledala se i u revolucionarnoj konstrukciji specijalnih mlinova. Uvidio je prednost mlinova s okomitom osovinom. Snagu vode ili vjetra

koristio je preko lopatica izravno na okomitu osovinu mlinskog kamena. Time je izbjegao potrebu obrtnog prenosa lopatičkog kola na horizontalnoj osovini na glavnu osovinu okretanja mlinskih kamena. Na odgovartajućim bakrorezima je zorno prikazao svoj projekt.

Bitno je izmijenio i preinačio korištenje životinjske pogonske snage što je najizrazitije došlo do primjene kod »magarećeg mlina«. Udaljenijim smještajem životinja (magarca, mazgi) od mlinskog kamena i pogonom preko velikog ozubljenog kola promjera od 6 do 8 metara spoznao je prednost velikog prijenosnog odnosa između velikog i malog zupčanika u samoj konstrukciji. Zupčanik su predstavljali obruči s razmjerno smještenim klinovima.

Korištenje plime i oseke mora primijenio je također na pokretanje lopatica svojih mlinova.Ova je ideja po svojoj zamisli principijelno ista na kojoj se zasniva pogonska snaga suvremene električne centrale na Atlantskoj obali gdje su velike razlike u visini mora zbog plime i oseke. Poznata je danas i elektrana u estuariju rijeke Ranse u Bretanji u zatonu Saint Malo (Francuska). Zabilježena je u naše vrijeme najveća amplituda plime i oseke od 22 metra u zaljevu Fandi u Kanadi. Zamislio je i učinkovitije *preše za masline* za dobivanje ulja, kao i muljače za ulje. Usavršio je i vinsku prešu ili tijesak pomoću mnogostrukog koloturnog diska i time olakšao ljudski rad.

8. Diapazon njegova zanimanja u gospodarstu javlja se i u organizaciji i podjeli rada kosidbi žita. Umjesto srpa uvodi kose. Zatim *mlaćenje i vršidba žita*, njegovo *čišćenje, odvajanje brašna od mekinja* je također njegovo zanimanje i davanja očiglednih uputa. Zaokupilo ga je i *tucanje ječma*, njegovo čišćenje od ljuski kao i korištenje njegovog novog tipa žrvnja.

Začuđujuće je njegovo zanimanje za naprave koje bi koristile čovjeku. Problem se javio u *odmjeravanju vremena*. Ponajprije je usavršio sunčani sat. Ali težio je za što većom točnošću očitavanja vremena. U tu svrhu dao je projekte sata na vodu i ubrzo zatim na vatru. Ti izumi svojom jednostavnošću zadivili su učevnu javnost. Jednim projektom sata omogućio je očitavanje sata, dana i mjeseca s primjedbom da se mjeri vrijeme samo u podnevnim satima i pod uvjetom da se sat naravna prema gografskoj visini i širini kuta pod kojim se nalazi. Iz ovakve upute jasno proizlazi zrelost i realna ocjena granica primjene u praksi.

Velik crtež prikazuje ingeniozan izum za *pletenje užadi* pomoću dvaju nagaznih kola. Velika je njegova zasluga da je uočio elastičnost pojedinog materijala u svrhu akumulacije mehaničke energije. Na tom principu je zamislio dvostruku pilu za rezanje trupla u daske. Dapače se mogu smjestiti i više pila i u isti čas se dobije više dasaka. Posebni mahanizam koristeći utege rješio je način *rezanja kamena ili mramora* i to u tekućoj vodi.

Elastičnost materijala potakla ga je na izum gibnjeva za *kola, kočije* i njima zamijenio konope, remenje, i lance s *čeličnim perima*. Time je učinio udobniju vožnju kočijom. Razmotrio je i simetričan smještaj nosiljke na magarcu. Unaprijedio je i nošenje *tereta na motki* samo s jednim čovjekom. Zaista, Vrančićev duh je bio svestran. Riješio je naročitim *sisaljkama tjerati vodu uvis*.

Kad se promatraju svi Vrnčićevi bakrorezi, čovjek zaključuje da nije bilo dana kad nije zamislio neki novi projekt. Njegov slikoviti nacrt *jaružala* (bagera) za čišćenje dna mora i rijeka svojim obličjem i principom se ne razlikuje mnogo od današnjih

izvedbi korištenjem *suvremenog pogona*. Za čišćenje rijeka od blata i raznih nanosa predvidio je brod koji ima *drveno dno* kao neki četvrtasti lijevak kroz koji je uronjen u vodu, tako da brod ne može potonuti. Maštovita je i njegova zamisao *uzvodne plovidbe* za koju daje slikovite projekte u dvije verzije. Gotovo nema područja ljudskog djelovanja gdje se nije on umiješao svojim revolucionarnim idejama. *Knjigotiskare* su ga privukle zbog nejednolikog otiskivanja teksta. Njegov prijedlog je kolo za bakrotiskare koje svojim gibanjem daje postojanu, jednoliku silu prilikom tiskanja teksta i slika s urezanog bakra. Razmišljao je na koji bi način čovjek mogao prijeći rijeku ako nema čamca. Zamislio je *brod-odijelo* koje se može napuhati zrakom i koje čovjeka održava na vodi. Čovjek postaje plivač koji ne može potonuti. Zaveslajima rukama može se prebaciti preko rijeke, a da se ne smoči, makar ima – kako kaže – odijelo sve do gležnjeva. Kad se ispusti zrak iz takove naprave može se složiti i nositi ispod ruke. Izgleda da je tu napravu smatrao da se može upotrijebiti i u vojne svrhe u ratu. Riješio je i *prevlačenje velikih tereta* preko korita rijeke ako nema mosta. Ako se na strani rijeke na koju se mora prevući neki teret, kao na primjer u ratu *topovi i željezna dulad*, postavi jedan ili više čekra ili vitla, vrlo lako se svaki teret može sigurno prebaciti. Ovaj način prebacivanja teških tereta se koristi i u slučaju ako je preslab most.

9. Posebno poglavlje njegova zbornika prikazuje razne vrsti mostova. Nije pretjerano reći da je zadužio čovječanstvo prikazima raznih vrsti mostova iz drva, kamena, željeza, bronce (kako on kaže *zvonovine)* i užeta iz kudelje. Prvi je dao u tehničkoj literaturi opis i konstrukciju mosta ovješenog na lancima. U svim opisima njegovih vrsti mostova ima začudujuće pionirske originalnosti. Upute za gradnju mostova se zasnivaju na načelima statike i primjene trokuta sila koji je jedini stabilni geometrijski lik statički određen. Imao je predodžbu paralelograma sila. Mnogi projekti mostova su bez potpornja. Koristi učvrsne grede i lukove. Svojim bakrorezima nagovijestio je viseći most koji je danas stvarnost. Konstrukcija mosta s jednim užetom principijelno je preteča današnjih žičara.

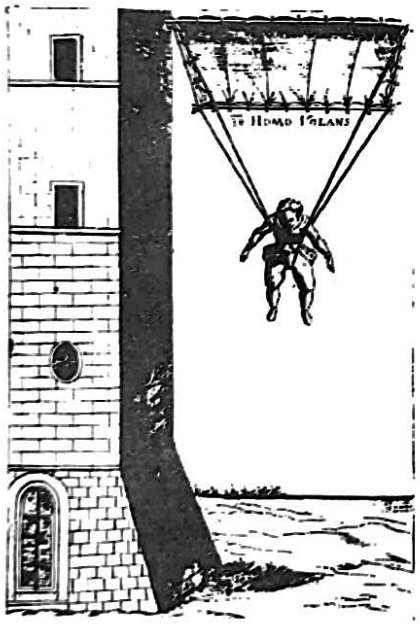

Homo volans

Neobična stvaralačka energija ogleda se i u originalnim prijedlozima za regulaciju rijeke Tibera u Rimu, po nalogu ondašnjeg Pape, koja je često izlazila iz svog krivudavog korita i poplavljivala grad. Prva stranica njegova zbornika daje konkretan prikaz s ugrađenim novim koritom. Ne manje je zanimljiv njegov prijedlog zdenca u moru kako bi Venecija došla do pitke vode. Idejni je začetnik i silosa za očuvanje žita od užege i vlage.

Vrančićevi projekti ne predstavljaju uvijek novost u tehnici, ali je dao prijedloge za njihovo usavršavanje. Za mnoge projekte je čuo od svojih prijatelja ili ih je vidio na svojim putovanjima po europskim gradovima. Mnogi raznorazni izumi su ga

potakli na nove ideje. Sve što je znao i vidio unio je u svoj zbornik *Machinae novae* sa željom da on bude i informativni priručnik. Zbog toga je često navodio izvore i dotadašnje izumitelje. Ali u svojem zborniku točno navodi popis svojih originalnih djela pod natpisom *NAŠE NAPRAVE I STROJEVI.*

10. Neosporan je njegov originalan i dalekovidan izum prvog padobrana u svijetu. U opisu bakroreza na tabli 38. s natpisom *Homo volans* (Leteći čovjek) daje detaljan opis. Sam crtež je tako jasan i jednostavan svojim prikazom skakača s jedrom — kako on naziva padobran — s tornja da je dobio primjenu i u vrijeme njegova života. Njegovu ideju su koristili i zatvorenici koristeći plahte i formirajući padobran za spuštanje sa zatvorskih tornjeva. Evo kako on opisuje svoj padobran: *»U četverouglastom platnu za jedra, napetom pomoću četiri jednake motke i na četiri ugla dobro privezanom užetima, može se čovjek bez ikakve opasnosti sigurno spustiti s tornja ili drugog visokog mjesta. Pa ako tada i ne bi bilo vjetra, ipak će snaga padajućeg čovjeka proizvesti vjetar, koji će zadržavati platno, kako ne bi prispio dolje s treskom, nego se polagano spustio. Ipak čovjekova mjera mora biti točno usklađena s veličinom platna«.*

Iako se zamišlju padobrana bavio sto godina prije i Leonardo da Vinci (1452-1519) u svojem djelu *Codice Atlantico,* skicirajući piramidni oblik svojeg padobrana bez konkretnih detalja, Vrančić je pak dao dokumetarni detaljizirani bakrorezni crtež i opis svojeg padobrana s intencijom samogradnje. Koliko je bio siguran u svoj izum padobrana govori i činjenica da je već u starijim godinama sam skočio s tornja Sv. Marka u Veneciji i lagano se prizemljio. Vjerodostojnost ove činjenice potvrđuje (1662) i biskup dr. John Wilkins (1614-1672) tajnik svjetski poznatog i uglednog društva Royal Society u Londonu. O tom Vrančićevu pothvatu su pisali još neki njegovi suvremenici. Legenda je kružila u Mađarskoj da je Vrančić skakao s visikih tornjeva i hridina, čija autentičnost je još predmet istraživanja starih, naročito crkvenih kronika. Navode se neki podaci i opis njegova skoka s padobranom i u Bologni u kojem piše: *»Golema svjetina je sa strahom promatrala neobične pripreme za skok. Skok je izvanredno uspio i padobranac se bez ozljede spustio na zemlju.«*

Zbog prvog praktično iskušanog i provjerenog njegovog padobrana danas se Faust Vrančić naziva *otac padobrana*. Taj epitet uz njegovo ime trebao bi dobiti pravo građanstva u svjetskoj tehničkoj literaturi. Kao što Georga Stephensona (1781-1848), engleskog inženjera, nazivaju *otac lokomotive*.

Padobran je dobio tek nakon tri stotine godina veliku primjenu kao spasilačko sredstvo iskakanjem iz zrakoplova u kvaru. Na tisuće pilota zahvaljuje padobranu svoj život. U drugom svjetskom ratu vojni stručnjaci su padobran upotrijebili kao djelotvorno sredstvo u desantnim naoružanim jedinicama. Na tisuće padobranaca opremljenih oružjem moglo je u kratko vrijeme zauzeti neprijateljski položaj, koje su izbacivali veliki transportni avioni i helikopteri. I sam slobodan padobran služi za izbacivanje hrane, lijekova i oružja. Višegodišnjom modifikacijom oblika padobrana on je ušao u športsku disciplinu.

Kad se danas promatraju bakrorezi »*Machinae novae*« vidimo da se odlikuje začudnom zrelošću, zornošću, jednostavnošću i jasnoćom njihovih opisa. Čovjek se mora diviti ustrajnosti, akribiji, sustavnosti, energiji i erudiciji tog čovjeka, kojega je klasična naobrazba potakla anticipiranju mnogobrojnih izuma. Nemoguće je danas zamisliti duhovnu klimu koja je vladala u vrijeme vidovnjaka tehničkih izuma. Mnogi su znanstvenici bili slabi proroci. To prilično iznenađuje, jer je mašta jedna od onih

značajki velikog znanstvenika. Koliko su javno izjavljivali i pisali razni »*znanstvenici*« s punim uvjerenjem kad su se pojavile prve željeznice, da će svakog tko postigne »užasnu« brzinu od 50 km na sat uhvatiti gušenje, a čovjek je ipak dospio i na Mjesec svemirskom brzinom od 11,2 kilometra u sekundi!

Vrančić je u duhu živio nekoliko stotina godina unaprijed. Njegova raznolika djelatnost i znanstveni interes najbolji su svjedoci njegove intelektualne sveobuhvatnosti. Ustrajno je razmišljao o snažnom izvoru pogonske energije ali u doba njegova stvaralaštva elementarna voda, vjetar i vatra bili su glavni i jedini izvor energije. Njihova transformacija u druge oblike energije još nije bila ni na pomolu ljudske mašte, iskustva i znanja. Proći će još stotinjak godina do upotrebe pare, plina i nafte za pogon motora... I još uvijek čovječanstvo traga za novim oblikom djelotvorne energije.

Vrančićevo životno načelo kao da je bilo: »*Mene zanima samo što, a ne kada!*« Bio je često napadan od znanstvenika što iz zavisti, što iz nerazumijevanja i nepovjerenja u njegove izume. No na njegovu znalačku iskustvenost i otkrivačku odvažnost i značajne altuističke porive, mogu se najbolje primijeniti misli suvremenog znanstvenog povjesničara Artura C. Clarka koji kaže: »*Ali svi ti kritičari nisu imali dovoljno smjelosti, jer su je morali crpsti iz svojih znanstvenih uvjerenja, pa nisu vjerovali u progresivne tehničke novosti i izume, kad su im pismom njihovog vlastitog matematičkog jezika obješena na nos! Međutim pogreška tih ljudi bila je više moralna, nego intelektualna, jer kad istaknuti znanstvenik u starijoj životnoj dobi tvrdi da je nešto moguće, gotovo je sigurno da je u pravu, ali kad tvrdi da je nešto nemoguće vrlo je vjrojatno da je pogriješio!*«

Na izgled misaoni i ozbiljni, strogi i uškrobljeni znanstvenici jednoličnom su pravilnošću proglašavali zakone o tehnički mogućem i nemogućem da bi se njihove tvrdnje i kritike pokazale potpuno krivima ponekad dok je tinta na njihovim traktatima bila još mokra! Često je to bilo i očuvanje sigurnog vlastitog birokrastskog položaja.

Neoboriva je činjenica da je Faust Vrančić po svojem porijeklu i svojem nacionalnom uvjerenju bio Hrvat-Dalmatinac, što je uvijek ispoljavao i izrazito naglašavao u svim svojim djelima. Uvijek je isticao da je rođeni Šibenčanin, što dopisuje uz svoje ime i prezime. Svoju ljubav prema rođenom gradu želio je iskazati i uvrštenjem bakroreza monumentalne šibenske katedrale u svoj zbornik »Machinae novae« a preporučuje ga riječima: »*Ova crkva nije moje otkriće jer je sagrađena već prije stotinu pedeset godina. Međutim, jer je izvanredno lijepa i jer je neobična oblika, htio sam je kao ukras svoje domovine uvrstiti ovamo među svoja nova otkrića. Osim toga, jer je načinjena bez ikakve drvene građe, također nije kao ostale crkve nadsvođena ciglama, već je u potpunosti pokrivena velikim kamenjem postavljenim po dužini, koje se vidi kako s unutrašnje tako i s izvanjske strane...*

11. Iako dva prva izdanja »Machinae novae« ne sadrže nadnevak izlaženja, ne mogu se olako prihvatiti pretpostavke nekih autora da je djelo tiskano tek godinu, dvije prije Vrančićeve smrti. Iz očiglednog zanosa kojim Vrančić obrazlaže razne projekte, ne može se ne vjerovati da su psihološki momenti diktirali što prije tiskanje njegova djela znatno ranije. Poznato je da je Faust Vrančić zadnjih godina života bio toliko bolestan da nije mogao više putovati kako je želio u svoj ljetnikovac u Šepurine na otoku Prviću. U takvom zdravstvenom stanju i u toj životnoj dobi više se nije mogao baviti ni pripremama za izdavanje svojeg djela.

Cijeneći višegodišnje upoznavanje intelektualne veličine Fausta Vrančića, uspio je prof. dr. inž. Vladimir Mujević unijeti u novi rektorski lanac pločicu s bareljefom lika Fausta Vrančića prigodom 300. godišnjice hrvatskog sveučilištarca u Zagrebu 1969. godine. Lanac je izradio akademski kipar Kosta Angeli-Radovani. (Prvi rektorski zlatni lanac je pohranjen u Zavodu Sv. Jeronima u Rimu).

Originalna dva zbornika »Machinae novae« čuvaju se u Nacionalnoj i Sveučilišnoj biblioteci u Zagrebu, a jedan original nalazi se i u Šibeniku.

Među prvima u Europi je Njemačka izdala cjelovito reprint izdanje »Machinae novae« (izdavačka kuća »Heinz Moos Verlag« u Münchenu 1965. godine). Pogovor je napisao F. Klemm, a komentar bakroreza je dao A. Wissner. Zatim je uredio isto reprint izdanje Umberto Forti, objavljeno 1968. (Ferro, Milano). Treće reprint-izdanje, u okviru ukupnih djela Fausta Vrančića objavio je izdavač »Magveto«, (Konyvkiado, Budapest, 1985. godine) pod naslovom »*Verancsisc Faustus Machinae novae es mas muvei.*«

Velika je šteta što u izdanju kuće »Novi liber« nije učinjen cjelovit pretisak »Machinae novae« na pet europskih jezika, kako je u originalnom djelu. Sigurno bi se pokazalo zanimanje za Fausta Vrančića u svijetu, upravo u časovima kada se Hrvatska sve intenzivnije predstavlja svojom kulturnom baštinom.

Mnogi hrvatski intelektualci nisu ni svjesni domašaja Vrančićevih ideja. Hvalevrijedna je zamisao, prije nekoliko godina, osnivanje »Društva za širenje znanosti« u Zagrebu s Vrančićevim imenom.

Faust Vrančić je bio emanacija svestranosti renesansnog duha. Postao je simbolom genijalnosti uz bok njemu sličnih i jednakih pregalaca znanstvene misli. Treba upoznati svijet s našim intelektualnim stvaraocima, kako bi shvatio i spoznao izvorište znanstvenog plamena u maloj zemlji Hrvatskoj, čiji su vizionari pridodali značajan broj kamenčića za mozaik svjetskog napretka.

Literatura

1. Vladoje DUKAT, »Rječnik Fausta Vrančića«, Rad 231, JAZU, zagreb, 1925.
2. VRANČIĆ (Verantius) Fausto, »Znameniti i zaslužni Hrvati 925-1925«, Izd. poseban odbor, Zagreb, urednik Emilij Laszowski, str. 280.
3. Pierre MERIN (Oto Bihaly-Merin), Juriš u vasionu, NOLIT, Beograd, 1936, str. 170-171.
4. Franjo BUČAR, Izumitelj padobrana — Hrvat, Hrvatska krila, god. 2, Božić 1942. Zagreb, str. 590.
5. Milan ČALOGOVIĆ, Faust Vrančić i Ruđer Bošković prvi hrvatski statičari, »Vienac« god. 36, br. 6-10. Zagreb, 1944, str. 50-56.
6. Boris PUHLOVSKI, Leteći čovjek Šibenčanina Fausta Vrančića iz 1595. godine. Kod nas zaboravljen — drugdje proglašen Talijanom i Madarom, VUS, br. 14. god. 64. Zagreb, 22. 7. 1953. str. 6
7. Stanislav ŠKABERNA, Padobran kroz vjekove, izd. Tehnička knjiga, Zagreb, 1957, str. 26.
8. Faust VRANČIĆ, Rječnik pet najuglednijih europskih jezika, pretisak izd. »Liber« (Pogovor prof. dr. Ljudevit Jonke, Hrvatsko-latinski rječnik po Vrančiću, dr. Vladimir Putanec), Zagreb 1971.
9. Valentin PUTANEC, Apostile uz »Dictionarium quinque nobilissimarum europae lingvarum (1595), Čakavska rič, br. 2, Pula, 1971, str. 5-18.
10. Žarko DADIĆ, Povijest egzaktnih znanosti u Hrvata, Sveučilišna naknada Liber, Zagreb, 1982, str. 124-130.
11. SVEUČILIŠTE U ZAGREBU, Sveučilišna naklada Liber, Zagreb, 1979, str. 103.
12. Srećko KOVAČ, Faust Vrančić i aristotelizam u logici, Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine, br. 1-2, Zagreb, 1988, str. 17-33.

13. Boris PUHLOVSKI, Hrvatski vojnik, god. 2, prilog Hrvatski zrakoplovac br. 9, Zagreb, 4. 12. 1992. str. 15-17.
14. Stanko PERIĆ, Svome slavnom sugrađaninu, Večernji list, Zagreb, 22. 2. 1993. str. 18.
15. Isti, Padobranac iz Šibenika, Večernji list, Zagreb 7. 3. 1993, str. 26-27.
16. Žarko DADIĆ, Faust Vrančić, Priroda god. 62. br. 1, Zagreb 1973, str. 17-19.
17. Vladimir MULJEVIĆ, *Machinae novae* na razmeđu novog vremena, »Oko« br. 116, 26. 6. 1976, Zagreb, str. 10.
18. Isti, Faust Vrančić kao fizičar i konstruktor, Hrvatsko sveučilište, Zagreb 22. 4. 1971, str. 13-14.
19. Isti, *Machinae novae* Fausta Vrančića, Arhitektura, god. 26, br. 145, Zagreb 1973, str. 24-26.
20. Isti, Faust Vrančić, Elektotehnika, god. 16, br. 1-2, Zagreb 1973, str. 86-91.
21. Isti, Faust Vrančić, Novi strojevi, prijevod, Arhitektura, god. 27, br. 15. Zagreb 1974, str. 56-65.
22. Isti, Faust Vrančić i njegovi pogonski strojevi, Zbornik simpozija »Nikola Tesla«, knjiga I, Zagreb, 1978, str. 191-202.
23. Isti, Faust Vrančić i njegove konstrukcije brodova, Adriatica maritima, sv. II. Zadar 1978. str. 14-26.
24. Isti, Water Wheels and Water Supply projects by Faust Vrančić in XVI Century Encyclopedia Moderna, god. 12. br. 36, Zagreb 1991, str. 18-22.
25. M. D. GRMEK, dr. Faustus Verantius, Dictionaly of scientific, vol 13, New York 1981, str. 613-614.

Marijan VOGRINEC

Ranjena sjećanja

Tamo negdje
ispod Svetoga Vida
duboko u Klancu suhoga lišća
na bedrima Kalvarije
u dahu Sedlara i Venecije —
tamo negdje
ne daju bijesna zla
pohod u proljeće

Tamo negdje
ranjena su sjećanja dinja raspolućena
cvjetna trešnja crvenom suzom posječena
jauk djedovine do neba raspet
kristal Pakre uguran u mrak —
tamo negdje
mojoj su duši
nišan pripremili

Tamo negdje
Pakrac iz povijesti u povijest putuje
ljubavlju i branikom svoju djecu dijeli
kruh i vino zapeli u grlu
pepeo s ognjišta svježu klicu sluti —
tamo negdje
ptice i svitanje
korijen vjerom napajaju

Denis PERIČIĆ

Duhovnost soneta

(O pjesništvu Ivana Berislavića)

Varaždinac Ivan Berislavić (r. 1922. u Koprivnici) u hrvatskoj se književnosti pojavio u već sasvim poznomu životnom dobu. Prve je pjesme objavio tek 1988. godine, upravo u časopisu »Marulić«. Prvu svoju zbirku, naslovljenu »Sjetom osjenjeni soneti«, objelodanio je 1990. godine, u izdanju HKD sv. Ćirila i Metoda, a već slijedeće godine isti mu je nakladnik objavio i »Strah od trena«, drugu njegovu zbirku. U obje ove knjige, Berislavić se predstavlja kao zreli, posve izgrađeni pjesnik nedvojbeno dugotrajna književnoga iskustva.

I doista, autor je potvrdio da su »Sjetom osjenjeni soneti« prilično okasnjeli prvijenac — razotkrivajući pritom svoju četiriipodesetljetnu sudbu dragovoljne pjesničke izolacije. Berislavić je, naime, pisati počeo još u mladenačko doba, no sve do pred samu pobjedu demokratskih strujanja u Hrvatskoj, nije svoje pjesme ni objavljivao, a niti se trudio da ih ikome ponudi. Naprotiv: svo vrijeme te je uradke ljubomorno skrivao od očiju čitateljstva.

Daleko od toga da je Berislavićev književni rad u tima podugačkim olovnim vremenima zamro, ili na bilo koji način jenjao. U miru stvaralačke anonimnosti, Berislavić je s marom pjevao pjesme: ranije se okušavao u raznolikim formama, a od umirovljenja, krajem sedamdesetih, gotovo se u potpunosti posvetio kovanju soneta. Oblik soneta postao je idealan medij njegova poetskog izričaja — tako ih je spjevao više od pet stotina, od kojih je, u dosadašnjim zbirkama, objavljen tek manji dio.

»Sjetom osjenjeni soneti« i »Strah od trena« zbirke su pjesama profilirane tematike, zaokružena i smislena ugođaja, te napose, specifične, sjetne ćutilnosti. No, posrijedi je (još uvijek) vrlo oprezan izbor, jer u njih autor nije, barem ne u većoj mjeri, uvrstio biserje svoga opusa, svoju duhovnu liriku. S objavljivanjem pjesama pobožnoga nadahnuća Berislavić je, čini se, odlučio još nakratko, pričekati, da bi ih, napokon, predočio u, smislu, zaokruženoj tematskoj cjelini — zbirci »Molitveni soneti« iz 1992. godine.

Pojavom »Molitvenih soneta« postalo je jasno da je duhovna lirika temeljna Berislavićeva preokupacija i da u njegovu stvaralaštvu, sasma pouzdano, zauzimlje stožerno mjesto; to jest, da je najveći dio svoga, šutnjom zastrtoga književnoga djelovanja autor iskoristio tvoreći mahom ovovrsne stihove. Rječju, pokazalo se da je Berislavić lirik duhovnosti, pjesnik pobožne inspiracije, sljedbenik i nastavljač tradicija hrvatske duhovne lirike.

To, što Berislavićevu duhovnu liriku treba staviti u žarište razmatranja cjelokupna njegovoga djela, nipošto ne znači da pjesme objelodanjene u »Sjetom osjenjenim sonetima« i »Strahu od trena« predstavljaju ostvarenja slabije kakvoće, ili da su manje značajne za razumijevanje autorova pjesnikovanja. Dapače, mnogi su elementi u pjesmama ovih dviju prvih zbirki najavile usredotočenje na duhovnu tematiku, pa tako

predstavljaju logičan uvod u »Molitvene sonete«. (Redoslijed tiskanja neobjavljivanih soneta nikako nije slučajan, pa čak i da jest, možda nam i ne bi bilo druge, no ponašati se kao da se radi o odrazu prirodnog kontinuiteta autorova razvoja).

* * *

Osnovni ugođaji pjesama iz zbirke »Sjetom osjenjeni soneti« i »Strah od trena« u mnogomu su naznačeni već i u samim njihovim naslovima. To je poezija doista sjetnih, melkankoličnih, ponegdje i depresivnih, nujnih raspoloženja. Uzrok toj tuzi valja tražiti u prolaznosti, kratkotrajnosti, malovrijednosti ovozemaljskoga čovjekova života. Pjesništvo je to upravo proustovske potrage za izbubljenim vremenom, za trenucima izgubljenim nepovratno u paklenoj trci besmislenoga svakodnevlja. Utjehu rijetko gdje pruža marljivost, rad, posebice onaj književni, u kojemu stvaranje ljepote nakratko priušti tračak smislenosti. No, nažalost, i taj je tračak možda tek varljivi utisak, privid posve dvojben. Na tome mjestu, u Berislavića na scenu isprva skromno, a zatim odsudno, nastupa uvjerenje u višu svrhovitost svih, pa tako i ovih neslavnih zemnih stvari, sa svima njihovim nevoljama, ispraznostima i jadima. Ukratko, na bitan i duboko proćućen način, konac potrage za smislom naslućuje se u izbavljenju vjerom.

Ove je dvije knjhige moguće pratiti i kao stihovanu kronologiju učvršćenja religijskog osjećanja lirskog subjekta: tako prvom »Sjetom osjenjenih sonetima« prevladava uglavnom tmurna depresija, pa i jetka sumnja — nerijetko, kao u pjesmi »Pogreb«, sasvim slabašno uvijena:

»I makar mnogi vjerujemo da je
smrt tek početak koji vječno traje,
s pogrebom svakim čutimo se gore«.

S druge strane, zbirka »Strah od trena« (i čitavo unutrašnje traganje) završava divnom odom »Ohrabrenje«, prožetom osjetno drugačijim duhom:

»Ne bojim se, Bože, više toga trena
otkako sam svjestan da mi svakog dade
još odavno na dar, još onda kad jade
prošao sam ratne tijela pošteđena«.

(...)

»Još živim, o Bože! još i moja duša
uživa ljepotu slika, glazbu sluša
i za sve to puna zahvalnosti Ti je«.

Navedenim se stihovima u potpunosti utvrđuju preduvjeti »Molitvenih soneta«, a prve dvije knjige lirike Ivana Berislavića ukazuju se kao prethodnice, predfaze u razvoju one (pobožne) ćutilnosti, kojom je prožeto Berislavićevo duhovno pjesništvo.

»Molitveni soneti«, kako je to u njihovu nazivu nagoviješteno, ostvaruju se kao uspješan i funkcionalan spoj dvaju raznorodnih žanrova — molitve i soneta. Molitveni

iskaz Berislavać podvrgava zakonitostima sonetne forme; soneti su to koji preuzimaju izričaj, frazu i sveukupna obilježja molitve. Time se Berislavićevo pjesništvo približava ispunjenju onoga Bremondova postulata, koji dr. Duro Kokša s puno razloga ističe na početku svoje »Zapadne duhovne lirike« (Rim 1970). »Kao najnoviji akademik Francuske Akademije Henri Bremond je dokončao svoj govor o 'Čistoj poeziji' (1925) navodom i dosta neočekivanom preinakom misli Waltera Patera, po kojoj bi sve umjetnosti težile da dostignu muziku: »Ne, sve umjetnosti teže prema molitvi«.

U primjeni takvoga moliteljskoga načina, Berislavić se nastavlja na mnogobrojne slične postupke u Hrvatskoj književnosti (T. Ujević, A. B. Šimić, D. Cesarić, Đ. Sudeta, A. Cettineo...). No, nitko od dosadašnjih hrvatskih pjesnika religiozne inspiracije, nije u tolikoj mjeri podržavao način i izričaj molitve, kao što je to dosljedno proveo Ivan Berislavić. Nitko, također, u hrvatskoj književnosti (barem ne s većim uspjehom) nije progovorio stilom molitve u sonetnom obliku. U toj pretvorbi soneta u molitvu, mogao je Berislavić, možda, pronaći uzora u tovrsnoj literarnoj konvenciji europskog *cinquecenta:* Vittoria Collone, Luigi Tansillo ili Torquato Tasso u Italiji, Terera de Cespeda y Ahumada u Španjolskoj...

Bilo kako bilo, »Molitveni soneti« gotovo su bez iznimke ustrojeni kao izravna obraćenja Bogu. Najveći broj pjesama začinje invokacijom »Gospode«, »Bože«, »Moj Bože« i slično, u po jednom slučaju s »Oče« i »Kriste« i »Duše«, te u nekoliko posljednjih pjesama s »Gospo«. Rjeđimice se zaziv ne nalazi na prvom mjestu ili u prvom ili drugom stihu, već dolazi kasnije, najčešće pred kraj. Samo u četiri pjesme zaziv je izostavljen: posrijedi su dvije ode, također sasvim duhovnoga karaktera, te jedna lamentacija i jedna refleksija, koje ne odudaraju od općega uzdušja i pobožna nadahnuća, a predstavljaju i svojevrsnu vezu s raspoloženjima prethodnih zbirki.

Najučestalija tema »Molitvenih soneta« jest — starost. Starost, i sve nevolje i strahovanja koja s njome naviru, bila je već i središnja problemska situacija zbirki »Sjetom osjenjeni soneti« i »Strah od trena«, s tom razlikom, što će rješenje ovoga puta ukazati u izbavljenju vjerom, tj. u molitvama kao činu vjere. Molitelj moli »da ne umre prije no što mu duša bude zrela«, moli »protiv zime«, »za tople dane«, »da ne padne nikome na teret«, »da ne malaksa«, »da mu ne presahne radoznalost« i slično. On ne moli za dug život, već za dostojnu starost, moli za snagu kojom bi ustrajao u odmjerenosti, maru, skromnosti, štovanju i ostalima kršćanskim, a tako i općeljudskim vrednotama.

Te vrline određuju i cjelokupan Berislavićev pjesnički credo; poezija njegovih »Molitvenih soneta« poezija je pokajanja, ponizne skrušenosti i bogojaznosti. Njegove molitve naglas izgovorene su promišljanja temeljnih pitanja svrhe i bitka, proizašla iz ozbiljne kontemplacije, što ovu poeziju (kao, uostalom i svaku dobru duhovnu peoziju) čini ne samo pobožnom, nego i tološkom, pa i filozofskom u širim okvirima. No, u skladu sa svojom jednostavnošću, skromnošću i istaknutom odmjerenošću kako izraza, tako i sadržaja, Berislavić se ne upušta u dublja, opsežnija filozofijska razmatranja. Isto tako, malo ili nikada nalazimo u Berislavića opjevanja mističnih trenutaka, »duhovnih večeri«, kako ih je nazivao Tin Ujević. Opet, nalazimo drugovrsnih trenutaka spoznaje, spoznaje u trenucima udivljenja nad prirodom, nad čudom Božje kreacije — više u sjetnoj maniri Zvonka Milkovića, no u himničnom Nazorovu kliktaju:

»I postaje mi prirodna i trajna
sva ova lažna zbilja što se kreće
svud oko mene pod reklamom sreće.

Najednom onda presretne me tajna
cvjetova bezbroj na običnoj šljivi
i u tren sruše raniji sud krivi!«

S druge strane, pak, Berislavićevi »Molitveni soneti« posjeduju jednu aktualnu, ne toliko čestu osobitost, koja je neočekivano povezuje s nevoljom tekuće stvarnosti: molitelj se kaje što »ne činjaše ništa«, tako sad moli za bližnjega, za čitav narod koji pati, pa i za krvnike, jer »ne znaju što čine«:

»Ako još, kad su sami, samrtnički
jauk i vrisak propara im uši
i ponizi im ponos pobjednički
tad smiluj, Bože, smiluj im se duši!«

I u prethodnima svojim zbirkama, autor je pokazao veliku umješnost i prirodnost pjevajući o pojavama povezinim s (ponekad vrlo banalnim) političkim neprilikama.

* * *

U sadržajnom smislu, najveći dio ovih soneta zapravo i ne donosi važnijih novosti: uglavnom su posrijedi isti oni problemi, o kojima je autor već bio progovarao u »Sjetom osjenjenim sonetima« i »Strahu od trena«, a sada ih razmatra na drugačiji način, iz produbljenosti religioznih iskustava. Ali, pet pjesama s kraja zbirke, izuzev posljednje, u mnogomu se razlikuju od ostalih svojom marijanskom tematikom. U dva takva soneta subjekt se, moleći, obraća Gospi, dva soneta su ode Predobroj Djevi, dok je pjesma »Moje suđenje« sazdana kao dvostruki sonet, i posve odudara od svih ostalih. »Moje suđenje« prava je, velika vizija blakeovskoga zamaha, svečane ekstatičnosti, povišenoga tona i pojačanoga, katarzičnoga poetskoga intenziteta:

»I kad mi već se sruši nada svaka,
rastvorit će se zastori od mraka
i predvorje će svjetlost obasjati:

u plaštu modrom i mirisa punom,
na zlatnoj kosi sa zvjezdanom krunom
divna će Gospa pred vratara stati«.

Nije nimalo slučajno da »Moje suđenje« zauzima posve poseban položaj u cjelokupnoj zbirci, nešto poput njene jedinstvene završnice. Možda bismo, naime, mogli i zažaliti što Berislavić češće ne dosiže ovakove vrhunce, ili što se češće ne

utječen ovakovoj slikovitosti? Ali, u tom bi slučaju njegova poezija izgubila svoju bit, svoj izvorni duh, svoju temeljnu odrednicu. A to je odmjerenost.

Odmjerenost, koja se u Berislavićevim sonetima ispoljava na formalnostrukturnoj ravni, dosljedan je, implicitni i spontani odraz one odmjerenosti, koja zrači iz sadržajne ravni, iz najdubljih težnji i najviših ideala molitelja kao lirskog subjekta. Težiti odmjerenosti, neprestance govoriti o njoj, i iskati je u molitvama, a sve to izricati raskošnim, baroknim jezikom, blještavim slikama, složenim metaforama i manirističkim figurama, u najmanju bi ruku bilo neskladno, neprirodno, ake ne i neumjesno. Ipak, iako se svojim poniznim stavom dužnoga strahopoštovanja u potpunosti razlikuje od gromkih, nabijenih mističkih stihova kranjčevićevskoga tipa, Berislavićeva poezija sva je satkana od suptilnih, nježnih metafora, pa i pravih malih, jedva primjetnih *concetta.* To metafore ishoda iz biblijske tradicije — one su čitke, ali ne i plitke! Berislavićev jezik je bez bravura, često doslovan, ali i izbjegava zamke iste doslovnosti.

I sam sonet kao tradicionalni, konzervativni oblik, kojega se Berislavić laća bez »odmaka«, pripomaže isticanju sveukupne odmjerenosti. Berislavić se svjesno trudi ne bi li zauzdao svoje snažno nadahnuće, te svoje nemalo versifikatorsko umijeće iskoristio iznalazeći najbolja rješenja; on dosljedno ostvaruje ono čemu teži — a teži jednostavnosti, razumljivosti i muzikalnosti. U vrmenima kad i najzapaženije pjesničke zbirke obiluju praznim hodovima, nepotrebnim stihovima, pa i promašenim pjesmama, ovakov trud, poštenje, savjesnost i nepokolebljivost vrijedni su iskrenoga divljenja... Posljedak toga mudroga pristupa gotovo je savršen hibitus forme, koji je, poput jezika, i stila i pjesničkih figura, u funkciji odmjerenosti kao osnovne oznake pjesnikova stvaranja i poetskoga i ljudskoga svjetonazora:

»Oslobodi me, Bože, praznih riječi
što sa svih strana ko poplava prijete,
riječi što lete hitre, brzoplete,
pa im šupljina još šupljije ječi.

Riječi kojima ne možeš izbjeći
jer te slijede ko potjerne čete,
ko snijezi kad ih vihor posvud mete,
ko lavina što sve gnječi rušeći

Od takvih riječi izbavi me, Bože!
Od riječi i od glasnih govornika
iz novina i svakakvih zvučnika!

Još i od riječi što se same množe
i nisu ljudske, već prodorna rika
zvjeradi kad se za lovinu glože!«

Zlatko TOMIČIĆ

Sveto hodočašće

Cvate glog u grmu
i maslačak i ljutić u travi.
Gnjetao se glasi iz šume,
žuna se čuje i kukavica.
Mladi poskok izišao iz kamena,
lisice se kote u travnju.
Procvjetala je kruška kraj trapa
i divlja jabuka pod Bakovcem.
Teče velebitska izvor voda,
pas se bori s orlom.

Iz Like idem u Ravne Kotare,
sjećam se šaša na obali Zrmanje.
Novigradsko more gleda me u lice.
Sveti Nikola na Prahuljama
dočekuje putnike u Nin.
Sljepić na putu radoznalo čeka,
junci se vrte i vino se pije.
Daleka obala Paga se bijeli.

Vraćam se u Liku preko Velebita,
kozjom stazom negda sam išao.
Mrtvi prijatelj na obali Karinskog mora
stoji blažena lika i podravlja me,
divni smiješak njegov prati me
Bukovicom.
Sveti Križ je ostao u Ninu,
bijel i samotan.
Vraćam se u Liku travi i zmijama.
Beskrajan je moj put
i sveto moje hodočašće.

(Iz neobjavljene zbirke *Objava Svjetla*, 1986)

Smiljka SAX

Na Dušni dan

Marijana je ležala u krevetu u vrućici. Sanjarila je nad zelenom knjižicom slavenskih priča o Šumskoj vili.

— Bakice, — upita — gdje je takva divna šuma u kojoj šumska vila pleše s malom djevojčicom na sunčanom proplanku? —

Bakine baršunaste oči se nasmijaše:

— Sada je jesen! Tvoj zeleni proplanak je u šarenim bojama. Jesenska dobra vila taknula je sve voćke, cvijeće i šume svojom rukom. Eto sve zori. Na tanjuru u dnevnoj sobi su zrele kruške, jabuke i pečeno kestenje.

— Da — reče Marijana — ljetnu vilu zamijenila je jesenja i sad leprša kroz lugove, a djevojčica je pošla u školu. Ali željela bi vidjeti jesenju vilu, što smišlja...?

— Znaš li — upita baka, ljuštući kestenje za unučicu — da je na Mirogoju u arkadama na grobu pjesnika Petra Preradovića kip hrvatske vile koja kiti njegov grob cvijećem? Sutra je Dušni dan i na svim grobovima je mnogo cvijeća i gore svijeće? A na grobovima hrvatskih velikana položeni su vijenci pa i na njegovom.

Sutra ujutro, baka i unučica kupile su žute krizanteme i ukrasile grobove djeda, prabake i tete. Među cvijećem treperile su svjećice, a na stazama je ležalo šuštavo lišće u svim preljevima jeseni. Marijana pomisli na one koji su se nazivali pravednicima, uglednicima. A mnogi su živjeli za ovaj svijet ne znajući za zakon pravog milosrđa. Kao i oni koji dopuštaju da naš lijepi grad guše smog, buka i nečistoća — a sad u ratu i ona duhovna. Marijanine suze i njeno toplo srce našle su posve neočekivano odjek u pjesmi vile njenog djetinjstva — vile velegrada koju je toliko željela upoznati:

Pravednici,
u tišini rastete i tonete.
Ona vas obuzima bez riječi.
Oni što viču o ljubavi i vjernosti,
oni što glasnošću svoga glasa
glase milost domovine
i milosti tvoje, živote nemilostivi,
ne znaju za zakon pravog milosrđa.
Poklonite se tišini pravednici,
U njoj ćete počivati.

Nezaboravna, dobra i lijepa baka šetala je s Marijanom ponekad bolno nasmiješena. Gorko nasmiješena nad bolima okrutnog svijeta. Kod nas ogrezlog u ratnim pustošenjima. Tog prevrtljivog svijeta na mučnom putu prema vremenu Kristova dolaska. Uskoro će Isus obasjati svijet u kojem ćemo biti jedno u Kristu po Duhu

Svetom. Da, cijeli naš svijet zasjajit će istinom, dobrotom, ljepotom i svetošću. S tim mislima Marijana zapali dušicu pred slikom dragog djeda, prabake i tete. S nježnim osmjehom, pomišljajući na mramorni grob ilirskog pjesnika Petra Preradovića kojem vila hrvatske davnine polaže stručak hrvatskog cvijeća na njegov sarkofag. Nikada Marijana neće zaboraviti ni stihove koje je tada prvi puta čula od drage bake, a potječu iz pera rodoljubnog pjesnika Preradovića:

Ništa i nikada
S Božjeg svijeta ne propada,
Već promjenom ima tijek.
K napretku si boljem samo,
Da sve ljepše bude tamo,
Gdje je svemu vječit vijek.

Ivo BALENTOVIĆ

Pjesniku u kutu zaborava

Svijet postade malen, a tuga pregolema.
Kosa ti posivjela, a ruka držeći čašu
kanda podrhtava.
Godine odoše, odletješe. Spokoja nema.
Zlo iz zla niče i nova zla već sprema...

Živiš s gorčinom. I hitaš po mračnome putu
kroz tamne drvorede.
Sjenka ti mraka pala preko lika,
uviđaš da si ranjen, u duši tvojoj
cijela povorka brižnih upitnika.
Pa i od zrcala bježiš,
plaši te u njemu slika.

Umiru i note vedrine i cvrkut lakokrili
mladih soneta i čilih poema.
Pišem ti, a pero mi nemilo škripi,
htio bih da te utješim riječju mekom,
ali tuga i s vjetrom cvili...
I srce trpi, usne gore, duša pati —
mrve se crni sati.
Još samo pepeo srca nekadašnjeg
u toj prohladnoj tami —
sja sjajem tihe nade i skromno se zlâti.

Metanoja uredskog ulaza

Zgrada u Vukovarskoj, u kojoj je smješten »Gradski zavod za izgradnju i uređenje«, konstrukcija je okrutna, pravokutna i tamnosiva, sagrađena pedesetih, po nacrtu Nevena Šegvića. Nikla je iz dobre namjere, unutar okvira svoga vremena, dosljedna i čista. Matematički hladni, tamni volumen, kao metalna pernica za olovke, duguljasti plosnati tranzistor, ili sivi šiber. Za razliku od ove, savršene uredske zgrade, ona Galićeva, s druge strane tramvajske pruge, djelomično je i stambena, pa je, valjda, zato i oblikovana manje izrazitim geometrijskim purizmom, i uz pomoć toplije mašte i razigranije ljudskosti, da ljudi, koji su već prisiljeni na rad unutar stroja, ne moraju još u takvoj napravi stanovati, blagovati i spavati. Kako je ranije izgledao, sada preuređeni *ulaz* u Šegvićevu zgradu, vidljivo je na onim preostalim, još nepromijenjenim. U jedan sam takav ušao.

Ulaz je od armiranog neprozirnog stakla. Čim sam upao u nutarnji prostor, a za mnom se zatvorila golema rešetkasta mutna škripava vrata, počeo sam se osjećati kao u Sing Singu. Lijevo od sebe ugledao sam nezgrapnu »tvorničku« portu, kao ubačenu kutiju ili starinski drveni kiosk vojnički sive boje, kakav obično viđamo u američkim filmovima o ruskome Gulagu. Sprijeda mi je, svojom golemom prijetećom masom, mračni zatvoreni međupodest blokirao pogled i odozgo sjeo na prolaz. Osjetio sam se nelagodno, kao na ulazu u egipatsku grobnicu s kiklopskim arhitravom. »Lasciate ogni speranza voi che entrate.«

Iza mene su rešetke, porta je rešetkasta, čak je i lift ispred mene, koji je i inače klaustrofobična kutija, zatvorena u željeznoj rešetki. Kartezijeva eterična analitička geometrija skrutnuta u pretpotopne nezgrapne masivne kaveze. I čitav prostor doživljavam kao kavez. Prljavo sivi. Iskreno antipatičan.

Na neobjašnjiv način u svemu tome slutim nekakvu prokletu glumu. Socrealističku najavu ulaza u tvornički pogon pedesetih, kao okrutnu fikciju u koju nitko ne vjeruje. Samonegaciju utopije i nesvjesnu samokritiku samoupravljanja.

Nije čudo da je nekome palo na pamet da ovu stvar promijeni. Ali ukleti gvozdeni fatum staroga režima, nekom slučajnom kobi, čvrsto je držao ovaj svoj simbol netaknutim sve do svoje propasti. A možda se i ruše »Velike Porte« zbog portirnica, portala i drugih koruptivnih sitnica, kad se ove nagomilaju gravitacijom vremena.

Takav je ulaz, pa i čitav interijer ulaznog prostora, zajedno sa stepeništem, sve do kata gdje počinje »Gradski zavod za izgradnju i uređenje«, konačno preuređen 1993. godine. Zavod je investitor projekta, jer je njegov direktor Miljenko Cvjetko imao dovoljno upornosti i snage da potakne oplemenjivanje prostora. To je djelo povjerio autoru, voditelju i izvođaču radova Krešimiru Tičiću iz APZ-INŽENJERINGA. Tičić je to obavio s koautorom Marinom Šnelerom i u suradnji s INTEGRALOM.

Autorova je namjera bila da u postojeći objekt unese novi duh. I ta je duhovna obnova izvedena korjenito i beskompromisno, koliko se uopće moglo u zadanim okvirima. I makar su ti okviri bili silno jako zadani, uspjela je totalno promijeniti vizuru.

Novo vino u staroj posudi rasplinulo je i sublimiralo sav stari prostor, iznova ga kristalizirajući u oblike u kojima se staro više ne može prepoznati. Cijeli front je postao staklen, s dvokrilnim providnim vratima. Iščeznula je kutija porte, a umjesto nje se točno usred prostora uzdigao od poda do stropa visok i vitak poluvaljak, koji svojom konveksnom stranom, ljudima koji još nisu sasvim ušli u unutarnjost, skriva portira i pult. Poluvaljak je sazidan od prozirnih staklenih opeka koje višestruko lome svjetlo i zamućuju vid. Portir je nevidljiv, a ugledamo ga tek kada prođemo kroz dvostruku prozirnost vjetrobrana s lijeve ili desne strane valjka, svejedno, jer ovdje možemo birati. Međuprostor vjetrobrana skoro je savršeno prozračan, i obložen je granitnim kamenom alpsko zelene boje, koju prelamaju prizme valjka, ljeskajući se pritom kao blagi zelenkastosivi smaragdi na ulazu u grad čarobnjaka iz Oza.

Poluvaljak je središte čitavoga mikrouniverzuma, i paradoksalno, on je — rešetka. (Jedino sjećanje na one rešetke u kojima sam ranije patio.) Ali ovdje je sve obratno. Ta je rešetka, koja uokviruje smaragde, bijeli negativ bivših rešetki. I da opet bude naopako: mi se nalazimo izvan njene vitke pojave i letimo oko nje kao ptice. Kavezi postaju tako ljupki i divni kad ih gledamo *iz vana,* kao svjetlucave paslike ružnih sjećanja.

Kad uđemo s druge strane poluvaljka ugledat ćemo svijetloljubičasti pult i portira. Taj više nije Kerber, Haron ili zatvorski čuvar, već se prije doimlje kao portir u nekom odmaralištu ili ljetovalištu. Iako on radi isti posao koji je činio ranije. Upućuje namjernika u anagogiju hermetičke i ezoteričke ustanove na višim katovima. Meni se priviđaju sada sasvim suprotna iščekivanja, kao da je iznad stepeništa Novi Jeruzalem s kancelarijama anđela i nebeskom administracijom. Ali, kada sam se stepeništem popeo dovoljno visoko, i izašao u dugački hodnik gornjeg kata, čarolija se razišla, jer tamo je sve po starom.

Ovdje dolje je sve novo. Međupodest se rasplinuo u viseću praznu galeriju, koja jedino po sredini stidljivo nosi ogledalo iza kojega se krije dizalo. Uza stepenice se uspinju svijetloljubičasti sokoli. Čitavim prostorom dominira prozirnost, staklo i višestruko zrcaljenje. Golemi masivni rukohvati levitiraju. A i oni su polirani, i odražavaju slike. Kemijski artificjelna i postmoderno infantilna svjetloljubičasta boja podsjeća me na patnju koju sam zaboravio. Uhvaćen sam u kristal autorefleksije. Vrtim se oko dijamantnog stupa. Između ogledala.

Kao odraz okrugloga pulta, zapažam na stropu koncentrične krugove. S njih se, dolje u dubinu, spuštaju visilice s halogenim svjetiljkama, sve do blizu portirove glave. Nebeski i zemaljski krug. Vrti mi se pred očima kruna zvijezda. Kao zastava ujedinjene Europe, ili bar znak europskog zajedničkog tržišta. No, najtočnija asocijacija bi, ipak, bila: podsjećaju na grafitne šipke u nuklearnome reaktoru.

To je svojevrsni postmoderni paradoks. Ona »tvornička« porta i ulaz samo su glumili da imaju dublje veze s ondašnjom proizvodnom tehnologijom. Zapravo u onoj tamnici nisam zapazio ničeg strojevnog ni tehnološkog. Osjećao sam se kao u grobnici vječnosti, gdje vječni robovi grade vječne piramide za vječne faraone. Naprotiv, ova kitnjasta kruna, ovaj portal na katedrali duha, ovo predvorje luksuznog odmarališta otkriva mi se, sasvim naopako, kao nesvjesna kriptoenciklopedija suvremene tehnologije.

Počinjem naslućivati u kojoj se proizvodnoj fazi nalazim, i kakve su naokolo suvremene tvornice. A ja sam u reaktoru, u kompjutoru, gledam vertikalne cijevi

armatura modernih industrijskih pogona. Zidovi premazani plastičnom žbukom djeluju silno sintetički. Naokolo je bijelo kao u laboratoriju. U visinu usmjerene strše solarne ćelije. Energija proizvodnoga procesa skrutnjuje se u funkcionalnost arhitektonskoga prostora.

Ne vjerujem da je autor svjesno htio izazvati takve asocijacije. Prije bih rekao da on prilično uvjerljivo utjelovljuje postmoderni duh. Ljetni raspust koji u sebi sakriva, i ujedno otkriva, radno vrijeme; mitologija kao kriptotehnologija, simboli ispod kojih buja zamršen račun, matematika mistike, halucinantni san stroja, nadrealizam funkcije. Zapravo profana reinkarnacija broja iz svjetlosti Vladimira Pejakovića kao tehnološko prisjećanje na hram.

U ovome »hotelskome« predvorju, umjesto vedroga raspusta na plaži, mene salijeću neke druge slutnje. Paradoksalne funkcije i neprimjerene ontologici ureda i zavoda. Kao snovi ispod realnosti. Tiho mi prilaze priče s portala katedrala, o paklu čistilištu i raju. Somnabulno mi se vrte pred očima anagoški putovi, inicijacije, nebeske hijerarhije, *porta coeli.* Glazba svijetlećih sfera. Umjesto reljefa priča prostor, umjesto likova — arhitektura. Umjesto *Bibliae pauperum,* skriveni simboli. Sve je naokolo Poruka. I ništa nije očito. Ja sam unutra. U simbolu ulaza.

Arhitekt je na ogradi međupodesta svinuo donje cijevi u lukove. I to je simbol. Užas tehnološke funkcionalnosti kao nevini ukras dječje igre. Viseći vrtovi arkada levitiraju, kao san nad usnulim duhom težine, kao sjećanje na izgubljenu arkadiju, potonuli predtehnološki svijet.

Ova dijamantna porta, odnosno »janua vera«, zapravo je postmoderni Janus, s dva lica, i oba su zbiljska i sudbonosna. I dva puta vode oko portira što sjedi na *axis mundi,* lijevo prema stepeništu koje se spušta, i desno prema onome koje se penje u vis. U mnoštvu simetrija jedino je vratar Jedan. A vratarnica mu je plameni stup što pokazuje put.

Aksijalna mudrost autorove poruke jest u tome: ma koliko god nam sav prostor sugerirao da prođemo mimo vratara, ipak je bolje da se obratimo Njemu, da nas uputi u red ureda vlastite izgradnje i uređenja.

Ali, upozori pritom, da, nakon očaravajuće inicijacije, obično slijedi svakodnevni život.

Tatjana VRANIĆ

Zubi

Zubi drobe melju usitnjuju grizu
zabadaju se u ponore
izvlačeći onog skutrenog
molitelja
trgaju komade putujećeg sunca
svjetlosti tvoritelja
radujući se pohotno skaču u vilicama
tamo amo
gore dolje
po mesu po krvi po travi po kruhu
osjećam bol
vrištim zatvorena
zubi žvaču prebrzim nogama
bodu epruvetama otrova
od boli je mrak
tama
nesan
jurim
izvučena iz toplote
u šumu gdje dišu
ogromna stabla
zubi.

Miroslav MAJNARIĆ

Uho

Kad nam udjenu bubu u uho odmah se nekako drukčije osjećamo. Ta buba nas škaklja, potiho ruje kao crv, ne da nam mira, a njezinog se zametka nije lako osloboditi. Neki nemir nas i dulje ili kraće vrijeme prati. Inače, takvih buba ima raznih vrsta i veličina pa je teško unaprijed pogoditi što će se iz pojedine razviti: možda radoznalost samo, sumnja, smiješak ili ljutnja. Blago nama ako je samo to, a bolje i za naše bližnje! Drukčije biva kad se iz takve male bube razvije velika u nečijoj glavi i rodi zlom za cijeli svijet. Doduše, to neće biti odmah, za to treba vremena a onda: jao si to više nama.

Uhu je osnovna zadaća da nam pomogne čuti što se na polju zvuka oko nas zbiva. Ali, kako ima sva sila zvukova u prirodi, a još više onih koje proizvode marljivi ljudi, za uho ima uvijek posla i ono nije nikada nezaposleno. Ono sluša sve i osluškuje do mile volje, ako ga vlasnik pravodobno ne spriječi. A to može učiniti ako uho začepi, ako se udalji na dovoljnu daljinu od dosega zvuka ili ako sam ne počne proizvoditi kontra-zvukove. Ukoliko je lijen to raditi moguće je da se napravi gluhim.

Uho je čuvar naše egzistencije, na kraju krajeva, jer nam katkad spašava glavu. Obratno, pak, glava se može izgubiti, jer je ono čulo nešto što ne bi trebalo čuti i bolje da smo ga začepili.

Kad se radi o kvaliteti uha, ima ušiju koje zovemo tankima i koje sve čuju. I što treba i što ne treba, pa i više od toga. Drugo su debele uši za koje njihovom imaocu kažemo da je tvrd na ušima. To ljepše zvuči nego da mu velimo kako je, ne daj Bože, nagluh. Kad se uho namjerno začepi da ne bi nešto neugodno i nepoželjno čulo, znači, da smo samo upotrijebili prikladno pomoćno sredstvo u komuniciranju.

Osim glavne svoje zadaće učešća u sluhu, uho ima i nekoliko sporednih kvaliteta za svakodnevnu upotrebu i bolji način života ljudi. Recimo, u obitelji s više djece, uho služi za mjerenje. Kad se kaže da su djeca jedno drugom do uha, odmah imamo jasnu sliku stvari i posljedice. Naime, dijete čije je uho niže mora slušati drugo dijete koje ima uho više, na višoj razini. Obično tako ostaje i u budućem njihovom životu pa stariji brat ima neku prednost, iako su im sad uha na istoj nadmorskoj visini. Također uho sudjeluje i u blagovanju. Gladan čovjek sjedne za stol pa se zdušno prihvati jela i konzumira sve odreda tako da mu puca za ušima. Ako je otvoren prozor može se to čuti napolju. Još, kad popije koju čašicu više, opet je uho u akciji, pa se počne smijati od uha do uha. I kad nam voda stigne do ušiju uho nam služi kao vodomjer, pa, ako ništa ne možemo učiniti, onda proglasimo opasnost od poplave. Kad dođe za to vrijeme, zaljubimo se do ušiju ili preko ušiju, i nema ničeg ljepšeg, tako barem kažu. Na koncu doznajemo da i igla ima uši pošto stalno slušamo: ovaj se provukao kroz iglene uši, a onaj drugi nije mogao zbog nepoznatog razloga. Malo tko je te uši vidio, a najmanje onaj kome su najpotrebnije da se kroz njih provuče.

Kad želimo čuti dobru informaciju otvaramo oba uha da bi bilo sigurnije, a ako ni to nije dovoljno, pomognemo si rukom i nogom, laktom i ramenom da bi bili što

bliže mjestu događaja. Jer najbolje je nešto čuti vlastitim uhom a ne posuđenim i tko zna kakve kvalitete. Tude uho je uvijek tuđe, nije kao naše rođeno kojemu vjerujemo više makar nas i prevarilo katkad i zatajilo u svojoj službi. Ono što uđe u uho vjerojatno putuje dalje u glavu na daljnju obradbu. Ima još težih slučajeva: neki nevjerni Toma ne vjeruje ni svojim ušima a kamoli tuđim sve dok se ne opeče dobro.

Uhom se dade vladati, može se s njim manipulirati, naperiti ga, namjestiti, naćuliti, naoštriti, napeti i produžiti, a kod naročito zanimljivih i važnih novosti čovjek se, kao čudom, sav pretvara u pravo pravcato veliko uho.

Uho se dade proparati gromoglasnom nazoviglazbom, nabiti ga tolikim mnoštvom šumova da smo prisiljeni priznati kako nam šumi u glavi, a uho je tome krivo. Jedan probija uši drugome ako mu dan za danom ponavlja lanjske otrcane novosti.

Nije nam ugodno, kad nas poslije zanimljivog događaja, za koga su i gluhi čuli a slijepci vidjeli, upitaju za naše mišljenje i komentar. Pošto izgleda da smo pali s Mjeseca i ne znamo što bi rekli, kažu sažalno da smo vjerojatno u tom važnom momentu sjedili na ušima, a drugi dodaju da smo na ušima spavali, što je još gore. Zbog toga je najpametnije da se neki razgovor ili govorancija, makar bili dosadni, sluša bar jednim uhom, ili još bolje napola uha. Tako nećemo izgubiti svaki dodir sa situacijom na terenu. Ali se ne preporuča da desnim uhom slušamo desnu stranu a lijevim onu lijevu jer, na kraju, od svega ćemo manje znati nego smo znali prije slušanja. Kad je stanje kritično spavamo na jednom uhu a drugim bdijemo, a kad se situacija smiri možemo bez straha spavati na oba uha.

Za nekoga kažu da ima sluha dok ga drugi nema ni za lijek. Vremenom se pokaže da onaj prvi nema sluha za sviranje već mu sluh služi za snalaženje u životu, jer čuje daleko prije što će se dogoditi. Naprotiv, onaj bez sluha, može i pjevati, ako želi.

Kad su uši prohodne i čiste, informacije prolaze kroz njih brzo i bez poteškoća, i to tako da kroz jedno uho ulaze a kroz drugo za tili čas izlaze. Ono što nam odgovara ne puštamo dalje nego zadržavamo, u tom pomalo uživamo jer nam to godi.

Ljudi znadu, zbog bilo kakve sitnice, pocrvenjeti i to do ušiju, pa tada najbolje prolaze oni bradati kojima brada skriva lice do ušiju. Moraju tek paziti da im ne pocrveni čelo jer na njemu nema dlaka. Odmah dodajmo, da brže pocrvene obično oni koji su najmanje krivi. A kad stvarno pogriješimo, a ne možemo se nikako izgovoriti i prebaciti krivnju na drugoga, najbolje se poklopiti ušima, a ako i to nije dosta ušima se treba sasvim pokriti. Zato je dobro imati ih što veće kako bi nas bolje sakrile.

I zečje uši dobro nam posluže ako ih imamo. Njima čujemo svaki šušanj baš kao zec, pa možda i više nego treba za osobnu sigurnost.

Magareće se uši obično nađu u svakoj knjizi, ako je bila u upotrebi. Zavrnuta stranica pokazuje da se je do toga i toga retka temeljito čitala i proučila. Na ponekoj stranici zna naći i više tih ušiju od istog čitača načinjenih. Nije čovjek kriv što ga je netko prekinuo u čitanju ili je morao zaspati poslije prvog retka. Nažalost, takve uši ostanu kod nekih knjiga zauvijek, negdje na početku, negdje malo dalje, ali ipak pokazuju da su bile u upotrebi. Za one knjige bez magarećih ušiju možemo pomisliti da nisu ni bile otvarane. Iza prikladnog i pogodnog uha može se zadjenuti olovka i to je vrlo ugodan osjećaj. Kod klempavih ušiju to ide već teže pa se preporuča olovku tad držati u ustima. Kad ugledamo olovku iza uha kod mjerodavnog organa, najbolje je malo pričekati dok je on skine, pa mu tada pristupiti.

Uši se mogu nekom nategnuti, izvući ili iščupati, u ljutnji dakako. Pri tome pacijent mora biti fizički slabiji od nas, jer se inače operacija neće moći izvesti. Kod manje pogreške uši se mogu jednostavno oprati. One se peru na suhom i voda tu nije potrebna.

U stisci je, katkad, dosta nekome nešto šapnuti u uho i on s razumijevanjem žmigne okom da će sve biti u redu. To vrijedi kod dobrih znanaca. Ali, ako netko nije voljan slušati, uzalud je sve šaputanje pa i vikanje: on se pravi totalno gluh. Drugi tek prigne uho i, tobože, pozorno sve sluša ali ne upamti ni slova, a treći glumi slušanje s izrazitim klimanjem glavom koje ništa ne vrijedi.

Postoji i pomoćno sredstvo u funkciji uha, to je slušanje otvorenih usta, razne geste i stavljanje dlana iza ušiju. Osim toga što je to korisno uhu, pokazuje govorniku koliko smo očigledno zainteresirani za njegovo govorenje. Kad glava počinje pucati od pretjeranog slušanja, uho treba začepiti po starom receptu. Smiješno je puhnuti nekome u uho, ali se i to događa u suvremenom svijetu.

Konačno, ako nam zvoni u uhu ne trebamo se zbog toga previše živcirati, jer to je prirodna pojava, a s druge strane, korisno je znati da smo živi a vjerojatno i zdravi kad to čujemo. A bezuvjetno smo u to sigurni kad čujemo i svaku muhu koja nam preleti kraj uha.

Mladen JURČIĆ

Izričaj

Možda dostaje već ta
korjenito usvojena ljepota,
neizbježni povratak moru
i grožđe bliskosti
na osunčanu trsju doma
prije pustošenja.

A možda i te
umalo dohvaćene obale,
da je bilo mnogo svjetlosti i daha
nad procvalim stazama djetinjstva,
mnogo dostojnih pokušaja
i da si to jednom
tako uvjereno
i srčano izrekao.

Ivica JEMBRIH

Izlet vu zavičaj

1.

Nekaj mi vu meni večeras šepče, vezda gda si jenčas počivam tu na steze krej ove kleti, a idem male pogledati stari dom.

Veli mi šepet kak z dalečine:

– Viš, to je njegva kliet, Grozdekovoga Miška – Brice to je kliet. Ali »Brice« vre nie par liet. Prilične mladi je otputuval tam kam človeka moraju odnesti... Nešči je bil rekel mam jošče na kermine:

– Nie se nič za čuditi kaj nam je Mikek moral prejti. Te same noči znaju kulike je piesem znal i otpopieval. Šteru god dobu vu noči, rekli sme: »Čujete, Brica Grozdekov popieva. Ej ide s šifta, bil je rudar, ej ide s kakve zabave; morti su negde bile kakve gosti, – bil je veliki tancuš. Vnoga mladienka z Bricu si je rezgibala koke i vse kosti...«

Je, pamti Miška cieli of kraj...

Počinul sem si krej te drage kleti. Ruksak na pleča i nadol k hižice štere mi se vre deset liet hvačer z obloka ne svieti. Tak bi rad čul večeras onu Miškovu: »Rajska djeva, kraljice Hrvata«, ili pak »Nikaj na svietu lepšega ni...«

Mika, morem ti reči: – Vsi bregi su na broju; a tvoja kliet, tu pri steze, štera me pelja k domu, posluša jezere popievki štere ti niesi bil pozabil, same si jih negda-negda štrajfal, drugač niesi smel; em si komaj i tak te kratke življenje preživel. Zime si se vžil, kak i merzloga vina – ali je rojena zemlja gde god človek bil – topljina.

2.

Nekakva kaštiga, veliju sodbine vajni ljudi, Svečovemu Lojzeku – Cicu je zaheknula govorenje – saku rieč zgovaral je zmiešane, zdruzgane. Od rojenja vsi su ga zamietali, a največ njegvi brati. Jedine mu je brižna, buoga mati po skrivečki šenkala kruha sozami zmiešanoga. Blodil je »Cîc« prek pol življenja po sie seli. Ciepal je furke, nosil je žmehke žaklje vu meljin, a vse za skrajec kruha, čik cigaretljina i za postelju vu suše ili na pojate. Rihljala su lieta i Lojzekove življenje. Nekak, gdo zna kak, shodili su mu vubožnicu vu Loboru. Nie doge trebale, vsi su ga pozabili. Nešče bi negda znal reči: – Vžil si je glada i zime; tam bu imel koru kruha i topljine... Ali – Lojzek nie nigdar pozabil onu skrivečku šniticu kruheka kaj mu ga je, vre vezda pokojna mati, ze svoji vust privoščila. Sake ljete, na Sesvete, dojde on na grobek matere svoje pri šterem doge kleči, Ljudem poklem govori, kak vre ne bu išel nazaj vu Lobor, vubožnicu. I jošče veli, kak njemu nič druge nie treba – vre same materine roke, štere vu duše vidi vu sred neba... Ali – naviek znovič moral je prejti. Zamel mu se saki trag. Pomerli su i njegvi zluobni brati, nikoga vre ni za zaperti Lojzekovi vrati – niti na grobu materinom cvietja ni...

3.

Nišče ne zna kak je vine žejne, kak je ogenj suhi... Te je spoznal pokojni Štefuljakov Martin – Pek. Rezhajcal je peč, štruce je del pêč. Vse je on pri kruhu znal napraviti kak spada – bil je pravi mešter tiesta... Gda mu se peč »vgasila«, kerčma mu je doga štacija bila. Pri šangu je znal reči: »Ja sem pek, gorim, vušel sem spred peči, suhi sem kak ogenj – toči, natoči...«! Vnogi pot nije došel dimo spat; pri kapielice na Veternice znal si je prespati. Rudari su ga negda čuli kak se s kapielicu spomina: »Oprosti, Isuse, znam, nej tak smel, Tebe smetati saku noč; ali ja sem vredu na poslu, a poklem sem tak kak sem je... Moja je ženica tičica selica, rada me... ne znam. Nie važne, Ti me razmeš; močenik si, kak i ja. Oprosti, Jezuše, veliki sem griešnik – piti moram i ondar sem kak nič koristi, kak sliepi žohar... Kaj je vre jutre? Moram žurne zahajcati peč, ljudi čekaju; krujek mora biti pečen i prek sto žemelj!... Joj, kak mi se je žmefke zdiči; ves sem merzel; ves sem gnjili od špirita i vina... Bile bi najbolše kaj vre ne bi nikaj, nikaj pil... Ne znam niti sam. Vcerkel bu, da bi barem vmerl. Isuse, ranjeni moj Isuse...«

Nišče ne zna kak je vine žejne, kak je ogenj suhi...

4.

Tu je tie hrast – spod Veternice, vu Gregurovcu. Nadživel je stoletja i pamti – vu njem su zapisana lieta sih nas šteri sme odšrajili kajkod; on šumi naš glas čez svoju stezu, naš zagubljeni pot. Brat moj, zamisliš se toga našuga hrasta? Kak ne. A vezda po sem svietu topljina nam fali. A vu sih šteri su pri sercu – topljine vu njimi ni... Strah me je, brat moj, za te – kaj nej zablodil nekam tam gde čemer i beteg kušneju ledinišče nedožni. Strah me je. Za vutehu, zmisli se na me, šteroga si tiešil čez vnoga lieta, i bodi jakši od sih šteri te, morti, nemreju prav razmeti. Viš kuliki je zrasel hrast, takvoga pamtime, ali tie hrast i nutru raste, korenje glibuke vu zemlju pušča, te nišče ne vidi, te zna same veter šteromu pocaju kotrige i mišičje pri puhanju, ali spuknuti ga nemre. Bodi i ti tak kak i ovie hrast – korenje vu zemlju, čiem glipše, za življenje svoje zemlje – to jedina vuteha je naša...

Tak se vnogi pot spominam, vu sebe, z bratem gda si pri kapielice Ranjeni Isus, na Veternice, počivam misel i tiele. Lučem čez železne gatre, na strupanem obloku, vu respele i zgledam se na cintor i vidim mehenj na kamenu i pavuka vidim – prede svoju slinju mrežu za nedožnu mušicu. I misel stane, glipše nemre. Červ červa ije i človek človeka – ali mu naj barem serce ostavi lingati onulike pot kulike mu je sodbina i božja misel dosodila... Onda se zgledam na Ivanščicu – viečna je – človek je je ime dal...

5.

Krapine za 800 liet

Majka Božja Jeruzalemska, poviedala mi je mati, gda je vse gorele, kak Tebe ogenj nemre nič. Od kamena do kervi je gorele, od morja do neba je gorele, vu

Mihovljanu cirkva je goriela četernajstoga serpnja jezeredevetstočeterdesetčeterte vjutre vu pol pet vur. Ranjeni Isus na križu se je plakal. Pomoč z Krapine nie ftegnula dojti... Mati je to večer žervala, a oča je na pojate vu sienu čuntel kak z vilami pičeju vu sieno!...

Pri sosedu su pocali v persnice... Jim je mati rekla – naj se ne duriju – gazda je prešel vu Krapinu na sejem... Vu dvorišču streljili su pesa. I prešli su. Za njimi vušla je tihoča – pes je zdehnul na ves glas... Onda je došel oča. Ves zemlene-bliedi pred strahem od rasuhi vil. Kak ters. Pri stolu. K zemlje se je hvil... Zakričala je mati: – Majka Božja Jeruzalemska, na Trškem Vrhu, zagovor naš primi! Naj dati človeku mi zdehnati!

Poklem sako ljeto z materju sme išli zagovora zbavljat.

Oča je jošče doge živel, i vu Mihovljanu novu je cirkvu zidal, i na Veternice je cintora zidal...

– Fala Ti, Majka Božja Jeruzalemska na Trškem Vrhu...

Pak i denes veruvanje vu sebe čuntejem: – Tebe ogenj nemre nič. Naj dati vre ni jenomu človeku, detetu vu Domaje zdehnati nedožne. Naj dati!

Mile PRPA

Sinovi vatre

Rijeke teku mutnim vodama.
S istoka valja se noć.
Valja se noć hrvatskim slobodama.

Za dom! Spremni! Sve će proć!

U boj, u boj, sinovi vatre!
U boj, u boj, ta srca bratska!
Snagu našu, noć da satre
Domovina zove, zove Hrvatska.

Preko polja, šuma, rijeka, gôra
— majka nam je sanak snila,
Drine, Drave sve do sinjeg mora
— da sloboda svud je bila.

U boj, u boj, sinovi vatre!
U boj, u boj, ta srca bratska!
Snagu našu, noć da satre
Domovina zove, zove Hrvatska!

Štibra

Če hiža gori
Čez okno štibra vun leti

Huda je i jaka. Gdo ju more streti
Vekivečno živi, neje joj za vmreti
I s človekom živi — vu korak ga prati
I vu noči negda neda mu zaspati
Kakti hudi beteg — peklena kaštiga
Vekivečna na tem svetu briga.

Ne zgori joj hiža — niti mama vmerje
Će ni kaj prodati to ona ne verje
Njoj ne crkne krava — nit ju tuča bije
Prate ju bubnari svete Šikucije.
Večkrat su i soze — bez molitve popa
Jejno blago šinter nigdar ne zakopa.

Ne zgoriju knige ke se ona piše
i najrajše ide naveke na više
Stara je i pamti činže i gornice
I brezove luči — i noči vu kmice.
A gda čača vmerje— sim ju dale splača
Od negda je naša hižna i domača

Prezimi za pečum — a v senci letuje
Na vse naše grehe ona nič ne čuje
Plačena ni nigdar — niti nigdar nebu
Ona bu još živa ako mrtvo sve bu
Nigdar ni splačena — navek se plača
Ona naša stara, hižna i domača.

Mirila

Jedan velebitski zapis o smrti

Videnje prvo

Vidim od Kose Dobroselske uvrh Ploča četiri nosača kako nose na nosilima mrtvaca omotanog u bijelu ponjavu i iza njih još osam i malu povorku žena u crnini.

Vjetar nosi surovini miris kadulje i vriska. Iz kamenih pukotina grčevito se izvija rašeljka sočnih crnih bobica. Drača oko nje probada oštrozubo kamenje. Teče topla krv niz oznojeno stijenje. Umrli predak postat će vječan. Dobit će kraj puta u svojoj planini svoju zadužbinu: svoj kamen i svoje sunce za svoju dušu na svom mirilu (spomen-počivalu), na kome će počivati tek toliko da mu se izmiri (izmjeri) dužina tijela i duša odijeli od njega i pređe u kamen.

Spuštaju se satima strminom od Jatare prema Kosi do mirila pa će produžiti dalje do mjesnog groblja. Nakon dvadesetak minuta primjetih kako se nosači izmjenjuju u hodu bez zaustavljanja. Drukčije i ne smije biti jer prvo i jedino mjesto zaustavljanja pogrebne povorke do groblja jesu MIRILA (MIRILIŠTA), MJERILA, a nalaze se najčešće na pola puta od pokojnikove kuće u planini do mjesnog groblja nekog većeg naselja. Čim stignu na mirila nosači polažu umrlog na određeno mjesto na tlu na mirilima roda kojem pripada i tu gdje leži nosači mu izmire (izmjere) dužinu tijela pomoću dva ostavljena kamena, tako da jedan postave kod glave a drugi kod nogu. Tim postupkom određena je »MIRA« (»MJERA«) pokojnika. Pri tome ga ritualno okrenu licem prema izlazećem suncu radi »posljednjeg oproštaja s njim«.

Zato se to kultno mjesto naziva MIRILO (Mjerilo) u jednini, MIRILA (Mjerila), MIRILIŠTA u množini na Velebitu, a na Dinari i Dalmatinskoj zagori POGREBNO POČIVALO, POČIVALA, POČIVALJKE. U Bukovici i Ravnim kotarima koriste se oba naziva.

Nakon petnaestak minuta koliko je potrebno da se izvede »mirenje«, pogrebna povorka nastavlja put prema mjesnog groblju.

Videnje drugo

Vidim u nizu pravilno poredane uspravne i položene kamene ploče na čistinama kamenjara, uzvisinama, prijevojima, raskrižjima i sedlima kraj putova velebitskih. Posve istaknuti položaji uz put s pogledom na okolicu. Čitave male nekropole, kao grobovi sve jedan do drugoga, njih pedesetak orijentiranih zapad-istok ili istok-zapad. Uspravne ploče uz glavu — UZGLAVNICE visoke su oko 60 cm., a uz noge — PODNOŽNICE (uznožnice) oko 40 cm. Ploče plošno položene između njih kao POPLOČENJE, složene su jedna do druge redom od glave (prva DOUZGLAVNICA) do nogu u istoj ravnini, široke oko 30 cm. Broj im je različit, kreće se od četiri do osam,

što ovisi o njihovoj prirodnoj dužini i dužini tijela umrlog. Na nekima su vidljive grube i precizne klesarske intervencije a neke su prirodno uklopljene u arhitektoniku kenotafa bez vezivnog materijala. Uzglavne i podnožne uspravno osovljene ploče na vrhu su oblikovane u dva tipa, prvi, lučno-zaobljen i drugi, »trokutast« – dvoslivni (kao krov na »dvije vode«). Oba podsjećaju na japodsku stelu, liburnski cipus ili bogumilski stećak u malom. Neobrađene ploče su prirodno nepravilne pačetvorine podesne u tu svrhu, dobro uklopljene u okolni pejzaž i tek iz blizine prepoznaje se njihova namjena.

Pridem bliže. Vidim na uzglavnicama urezane neobične znakove. U osnovi je svakog križa i krug, i većina podsjeća na prastaro solarno znakovlje koje se na dinarskom spletu kontinuirano provlači kroz neke motive kršćanske ikonografije, kao nap. na stećcima. Izraziti su različiti oblici križa (vjerojatno kao simbola smrti) zatim krug, spirala, rozeta i pentagram. Tu su još i stilizirani čovjekoliki znakovi s ponekim inicijalima i godinama smrti. Neki znakovi su neprepoznatljivi i teško ih je definirati i kao simbol i kao ukras. Neki su pak čudne, apstraktno-geometrijske »šare« folklornog stila kakve susrećemo na drugim predmetima tradicijske kulture na Velebitu (nošnja, upotrebni predmeti, preslica, vretena itd.).

Videnje treće

Vidim mjesna groblja duž Podgorja velebitskog obrasla travom i komoračem. Grobovi s jedva vidljivim kamenim oznakama: uzglavnicama, podnožnicama i uskim popločenjem između ili s dvije do tri velike ploče kao na starohrvatskim grobovima. Tu i tamo poneki kameni ili drveni križ. Pokopani predak tu postaje anoniman i zaboravljen pa stoga stvarni grob na groblju gubi značenje jer je u njemu »samo tijelo« i ono će u zemlji postati »nevidljivi prah«. Zato se groblje rijetko obilazi jer prolazniku (potomku) nije uz put kojim svakodnevno prolazi u planini, a osim toga prilično je udaljeno od planinskih naselja da bi se često posjećivalo. Podijeljeno po rodovima, često se zaboravlja gdje je pokopan predak pa se sljedeći umrli član roda pokapa »otprilike« jer teško je u travi i visokom komoraču pronaći obiteljski grob čak i po sjećanju. Dogodilo se to 1980. godine Ćići Vlaju s Jatare kad mu je u devedeset i šestoj godini umrla majka nesretnim slučajem (iskajući na Kuku Vilinu runo ovna Zvonara strmoglavila se niz klekovinu). Ćićo nije znao gdje je očev grob, a ni članovi roda kojem je pripadao nisu se najbolje snalazili budući da je otac davno poginuo (ubio ga medvjed uvrh Šešeljevca jedne zime iskajući mazgu Suricu). Majku su pokopali u jedan grob »s kraja«, »to je svedno«. To zaista nije bitno u kojem će i čijem grobu umrli član biti pokopan. Bitno je samo da mjesto ukopa pripada određenom rodu na groblju. Tako su grobovi roda isprekopavani i ispremještani iz generacije u generaciju unatrag više od tristo godina, zbog čega se nisu mogli razaznavati a natpisa nije bilo, a ako je i poneki bio, on se istrošio ili se preko njega urezivao drugi nečitljiv kao i prvi.

Videnje četvrto

Vidim graditelje mirila na mirilima. To su majstori-zidari vješti u klesanju i oblikovanju kamenih ploča za mirilo. Izradi mirila pristupa se nakon desetak do mjesec dana iza pokopa umrlog na groblju. Najprije se dotjeraju uzglavna i podnožna ploča, a onda se uređuje popločenje između njih. Ne mora isti majstor urezivati i

znakovlje na uzglavnici. Ovisi za što je verziran. Za klesanje ili za »šaranje« — ukrašavanje ploče. Oni za »šaranje« su uglavnom nepismeni ili samouki u »pisanju«. Prvi urezuje znakovlje a drugi uz to još i inicijale i godinu smrti. Ta se »pismenost« otkriva već od kraja 18. st. Kasnije u 19. i 20. st. puno ime i prezime pokojnika potiskuje inicijale. Godini smrti dodaje se još i godina rođenja. Natpis se proširuje s ponekom verbalnom porukom kao što je: »Boga pomilova« u fonetskom izričaju. U pravilu na onim uzglavnicama na kojima je urezano znakovlje nema nikakvog natpisa niti verbalne poruke i obrnuto, tamo gdje je uklesan natpis nema ukrasa osim jednostavnog znaka križa prilično minijaturnog. To bi moglo imati dvojako značenje; ili su prva starija ili je majstor bio nepismen, dajući pritom svojoj mašti maha u ukrašavanju.

Videnje peto

Vidim na dovršenom mirilu »živog« Iliju Pilipa Dokozina od Samograda u nekoj okamenjenoj vječnosti. Mršav starac, visok, devedesetogodišnjak, legenda kraja koji nema pisane povijesti. Prenosi predaju o caru Pasoglavu iz Kuline Večke o Slavomiru od Zavitrenika zatočenom u Kulini Večkoj o »turskim« Zidinama uvrh Počivala o doseljenju Katalinića (Katalnića) u 17. st. o vladavini Mletaka, Vrancuza i Vranje o iskopavanju groblja Argyruntuma dok su Smokrovići sadili bajame u 19. st. u atriju villa rusticae. Izrečena povijest započinje onda kada je on, Morlak vidio u 16. st. od Sv. Brda do Zavižana pustoš s obje strane. Na jednoj nabijene glave na kolac a na drugoj galije pune roblja. Poslije u 17. st. usudio se sići s blagom. Na donju stranu zbog soli, na gornju zbog paše. U 18. st. gleda dolazak Bunjevaca s jugoistoka. U 19. st. su mu podigli mirilo i u tom trenutku povijest preuzima kamen, pa mirila kao kamene oznake, što ih Velebićani podižu svojim pokojnicima za spomen-počivanje, čuvaju živu i posve autentičnu sliku na njihovu tjelesnost. I ne samo to. Živa je i duša koja se zaustavila na mirilu za vrijeme počivanja. Potomku ostaje »neka predstava o njegovoj veličini i bivšoj realnosti« i to uz put kuda se svakodnevno prolazi pa tako uspomena na konkretnog pokojnika ostaje živa i poslije njegove smrti. Zato svaki predak ima svoje zasebno mirilo i ni za jednog drugog člana obitelji ili roda ne smije se koristiti isto. Također svaki rod (naselja prema prezimenima) ima svoja zasebna mirila i članovi drugog roda ne smiju ga koristiti. Po mirilima se ne smije hodati, napasati blago, niti bilo što drugo raditi, osim moliti. To je »sveto mjesto« i onaj tko ga ošteti makar i slučajno kažnjava se, jer na mirilu počiva pokojnik posljednji put kraj puta kojim je za života prolazio »da bi se njegova duša na njemu odijelila od tijela prije pokopa na groblju«. Rodu pokojnika to znači sačuvati njegovo fizičko prisustvo u realnoj dužini tijela i na neki način psihičko prisustvo u duši koja se vezala za kamen i ostala dalje počivati na mirilu »namirena da ne bi lutala naokolo«.

»Žive duše mrtva tila laka vam je zemlja bila. o Sunce žarko pomozi nam«.

Videnje šesto

Vidim kako propada i nestaje dio izvorne kulturne baštine velebitskog podneblja »jer to je prošlost pusti Mala to«.

Marija MAKUC-POJATINA

Iz dubokih korijena...

Večer posvećena Gjalskomu

Hrvatsko Zagorje i književnik Ksaver Šandor Gjalski dva su pojma čvrsto i duboko povezana. Već niz godina u Zaboku se svake jeseni nekoliko dana posvećuje uspomeni na sina zabočkog kraja, na značajnoga hrvatskoga književnika Ksavera Šandora Gjalskoga. I u jesen 1993. godine, od 25. do 30. listipada u Zaboku i okolici održavala se kulturna manifestacija pod nazivom »Dani Ksavera Šandora Gjalskoga«, popraćena raznim priredbama: izložbama, koncertima, gostovanjem drame HNK iz Zagreba, književnim tribinama, uručivanjem »Male nagrade Ksaver Šandor Gjalski« za najbolje književne radove učenika zabočkih škola, a 30. listopada, na završnici, svečano je dodijeljena »Književna nagrada Ksaver Šandor Gjalski za 1993. godinu«.

Ta je zabočka sjećanja na Gjalskoga obogatio program koji se odvijao u dvorcu Donja Bedekovčina. Vlasnik te prekrasne stare zagorske kurije, g. Željko Drakulić, likovni umjetnik, po majci je također pravi zagorski »gospodin«. Od najranije se mladosti oduševljavao umjetničkom riječi Gjalskoga — sam priznaje da svakodnevno bar prelista »Pod starim krovovima« i uživa u poeziji toga remekdjela. U svom spomenutom dvorcu g. Drakulić je upriličio dvije priredbe: izložbu iz ostavštine Gjalskoga i 28. listopada navečer, za uzvanike, »Večer pod starim krovom« — po uzoru na večere kakve su se u vrijeme literarnoga stvaranja K. Š. Gjalskoga održavale po zagorskim kurijama.

Kad su se 28. listopada na »Večeru pod starim krovom« počeli okupljati uzvanici, nebo se nakon kišnih jesenjskih dana bilo razvedrilo. Pun je mjesec svojim srebrom raskošno obasjavao slikoviti zagorski krajolik i staru kuriju u svoj njezinoj magičnoj ljepoti. Unatoč jakoj električnoj svjetiljci koja je pokazivala ulaz u dvorac, stara kurija i zagorski pejsaž djelovali su nestvarno — kao iz priče.

Umjetničko je stvaralaštvo Gjalskoga imalo duboko korijenje u kurijama i u slikovitosti zagorskih brežuljaka. U doba njegove mladosti cijelo je Zagorje bilo kao posuto plemenitaškim kurijama. One su nadopunjavale samosvojnost zagorskoga kraja, bile su dio njegove privlačnosti, jer su izgrađene u najdubljoj povezanosti čovjeka i prirode. Iako je zagorska zemlja bila škrta, pa je trebalo uložiti mnogo truda, znoja i žuljeva kako bi se od njezina uroda prehranila obitelj, ona je svojim pitomim brežuljcima, okićena oranicama, pašnjacima, vinogradima i šumama, oplemenjivala dušu zagorskoga čovjeka. Graditelji zagorskih kurija nisu imali materijalne mogućnosti da izgrade raskošne palače, ali njihov osjećaj za sklad i ljepotu pomogao im je izgraditi jednostavna, ali vrlo funkcionalna zdanja, koja su potvrdivala profinjenost i bogatu duhovnu kulturu i graditelja i investitora. Kurije i njihove gospodarske zgrade činile su arhitektonsku cjelinu. U gospodarstvu su se objektima, naime, ostvarivali materijalni uvjeti za opstanak i život. Pod krovovima kurija društveni je život bio vrlo intenzivan. Tu se se održavala sva kulturna, politička, društvena i gospodarska zbivanja, kako u Zagorju i u Hrvatskoj, tako i u cijeloj austrougarskoj monarhiji, pa i u svijetu. Večere i domjenke u tim prostorima Gjalski je na stranicama svojih djela živo opisao.

Nadolaze gosti — »stranjski«. U vrijeme mladosti Gjalskoga, redale se kočija za kočijom, odjekivao je topot i rzanje konja. — Danas stižemo automobilima. Čuje se škripa kočnica, brujanje motora. Pare naše »benzinske kočije« htjele bi nauditi čistoći zagorskog zraka, ali ne stignu, jer im na parkiralištu odmah gasimo motor, pa tu ostaju nepomične, čekajući naš povratak.

Uzvanike dočekuje gostoljubivi domaćin. Uvodi ih u izložbu, koju je postavio pod starim boltama u trima sobama prizemlja. U predvorju, uz cvjetni aranžman, izložena je slika Gjalskoga. Popraćena je legendom s njegovim osnovnim biografskim podacima i napomenom da je književnik Ljubo Babić za svoj književni pseudonim uzeo svoga djeda s majčine strane, Ksavera Šandora Gjalskoga, vlastelina i odvjetnika. U izložbenim su sobama po vitrinama, stalažama, stolovima i zidovima ukusno i znalački raspoređeni stari predmeti, fotografije, portreti, pisma, knjige, dokumenti i slično. U nekim su vitrinama izloženi starinski porculanski predmeti za svakodnevnu upotrebu, to jest ostaci garnitura za jelo, zatim srebrna košarica za kruh s ugraviranim imenom »Helena«, srebrni svijećnjaci... Tim su se predmetima u Gredicama redovito služili za objedima i večerama. Neke od njih još i danas upotrebljavaju gredički potomci, ali samo u svečanijim zgodama. Iznad vitrina može se pročitati onaj ulomak iz djela »Pod starim krovovima« gdje se opisuje večera u Batoričevoj Brezovici. U drugoj su vitrini poredane stare ali lijepe lule — kao da čeznu za duhanom, vatrom i dimom. Popraćene su duhovitim ulomkom iz razgovora Batorićevih gostiju o duhanu.

Na jednom zidu tužno visi stara, olinjala lovačka torba u kojoj je njezin gospodar nosio mnoge bogate ulove. Pored nje kao da drijemaju stare lovačke puške, umorne od mnogih lovova... I puške i torba oživljuju ako na zidu pokraj njih pročitamo opis Batorićeva lova, kako ga prikazuje Gjalski.

U jednoj od izložbenih prostorija »recamier« garnitura priča o udobnosti gredičkih soba. Uz tu je garnituru vitrina s damskim toaletnim sitnicama. U susjednoj su tri spomenara: jednom je vlasnica bila majka književnika Gjalskoga dok je kao pitomica boravila u internatu uršulinki u Varaždinu. Druga su dva pripadala njezinim unukama, koje su zarana ostale bez roditelja, pa im je Gjalski postao tutorom. On je svakoj od njih u spomenar upisao kratku pripovijest, imajući pri tome u vidu njihove različite karaktere. Listajući te stare spomenare, nailazimo na potpise mnogih značajnijih ljudi toga razdoblja. Oni su i ostalim svojim sadržajima bogati: uz diskretne ljubavne uzdisaje mladih obožavatelja, tu je na hrvatskom, njemačkom, francuskom i ruskom jeziku veći broj citata iz djela tadašnjih svjetskih književnika. Ti ljupki spomenari ukazuju na visoku razinu ondašnjega zagorskoga društva koje se okupljalo po kurijama.

U jednoj je od vitrina izložen po svom značenju vrijedan predmet: požutjela satenska bijela papučica koja je krasila nožicu lijepe i obrazovane velemožne gospodične Helene Šandor Gjalski u času kad je izrekla sudbonosni »DA« svom izabraniku, velemožnom gospodinu Titušu Babiću... Tako je započela priča o Gredicama i o književniku Ksaveru Šandoru Gjalskome.

Vodeći kroz izložbu, domaćin upozorava i pokazuje neke arhitektonske detalje koji se podudaraju s opisom Brezovice u Gjalskoga. Opisujući Batorićevu kuriju,

Gjalski je vjerojatno imao pred očima upravo Donju Bedekovčinu. Obitelji Babić i Bedeković bile su prijateljski povezane, pa je Gjalski u njihovoj kuriji često boravio. Tu je popio svoj prvi »bilikum«.

Dok razgledavamo izložbu, iz prvoga kata — poput zvučne kulise — do nas dopiru zvuci klasične glazbe. U predvorju prvoga kata, uz svjetlo svijeća svira Kvartet Klima... Smirena svirka u nama budi onu tugu za nepovratnom prošlošću, za ljepotom i poezijom što ih je u toj prošlosti otkrivao već i Gjalski. Istodobno primjećujemo da su među nama i ljudi s televizije, sa svim potrebnim aparatima za snimanje, pa nas to vraća u vrijeme u kojemu živimo. I u tom trenutku govori nam primjer Gjalskoga: Čežnja za prošlošću nije mogla spriječiti životnost njegova stvaralaštva, jer on prihvaća duh novoga vremena. Povezujući prošlost sa sadašnjošću, on je hrvatsku književnost usmjerio u suvremene i svjetske tijekove.

Razgledavši izložbu, puni dojmova, penjemo se starim vijugavim hrastovim stubištem na prvi kat. U predvorju iznenađenje: širom otvorena vrata dvorske kapelice. Gotovo je ista kao ona koja je postojala u Gredicama, samo što je bogatije opremljena.[1]

Ulazimo u »palaču«. Duž čitave prostorije pruža se prostrt stol. I u susjednim su sobama dugi prostrti stolovi. Na poziv domaćina »stranjski« sjedaju na ponuđena mjesta. Srdačno pozdravivši goste, domaćin im zahvaljuje što su se odazvali da pod njegovim starim krovom provedu večer u duhu onih večeri kakve su se održavale po zagorskim kurijama u doba kad je Gjalski stvarao. Nakon ovih uvodnih riječi, pročitan je ulomak iz pripovijesti »Illustrissimus Battorych« — opis jedne takve večeri u Brezovici.

Što se kulinarske strane večeri tiče, domaćin je upozorio da je goste pozvao na pravo zagorsko kolinje, na »furež«. Uz to, naglasio je da se večera mora odvijati strogo po »Križevačkim statutima«. Prijedlog je s oduševljenjem prihvaćen, pa se odmah pristupilo izboru: stoloravnatelja, fiškuša za svaku sobu, vunbacitelja itd. Kada je tim izborom uspješno riješena »pravna strana« večere, domar i domarka, sa svojim pomoćnicima, poslužili su večeru: *domaće* krvavice s *domaćim* kiselim zeljem i pečenjem od domaćega svinjčeta. Po stolovima su bile poredane košarice s narezanim *domaćim* »zmesnim« kruhom. Fiškuši su se odmah zdušno prihvatili svoga posla: punili su čaše odličnom *domaćom* zagorskom kapljicom.

Pogledam na »stranjske« za stolovima, odmah se moglo uočiti da su ženski i muški rod podjednako zastupljeni. Što se životne dobi tiče, većina je uzvanika bila u najljepšim stvaralačkim godinama. Među njima moglo se vidjeti podosta potomaka starih, vrlo uglednih zagorskih obitelji. Bilo je starijih dama i starije gospode, ali i mlađih ljudi, uglavnom studenata. Cijelim je ovim skupom vladao ugođaj ponosa i ljubavi prema hrvatskoj prošlosti, čemu je svakako pridonijela nazočnost znatnoga broja članova Braće hrvatskoga zmaja i njihova Velikoga meštra. Osobito se taj ugođaj očitovao u zdravicama koje su se održavale tijekom večere. To nisu bile prazne riječi. U svakoj je od njih iznesena neka misao o značenju književnoga djela K. Š. Gjalskoga za naš današnji kulturni razvitak. U tom se smislu posebno istakla nadahnuta zdravica velikoga meštra.

1 Obje spomenute dvorske kapelice bile su zapravo veliki ormari, prislonjeni uza zid predvorja u prvom katu kurije. Kad bi se vrata tog ormara rastvorila, pokazalo bi se da ormar u sebi sadrži sve potrebno za služenje sv. mise: otlar, veliko raspelo, sv. sliku, svećnjake itd.

Ali, večer nije bila ispunjena samo zdravicama. I u »palači« je Kvartet Klima izvodio djela klasičnih i suvremenih, stranih i domaćih kompozitora. U pojedinim su točkama sudjelovali i solisti. Taj neposredni kontakt između umjetnika i slušateljstva bio je mnogo dublji doživljaj, nego da su se u tom istom prostoru iste kompozicije slušale s jednoga od najmoderijih muzičkih aparata. Za vrijeme jednoga predaha, kroz diskretni žamor gostiju začuo se nježni pjev violine...

Između zdravica i muzičkog programa recitirali su se ulomci iz djela Ksavera Šandora Gjalskoga. Tako je cijela ta večer nosila umjetnički pečat toga književnika.

Još jedna zanimljiva pojedinost: ni zdravice, ni čitanje, ni sviranje Kvarteta nisu trebale zvučnika! I bez njega su odjekivali od starih zidina i duboko su prodirali u naše duše. Kako je ugodno bilo jednu se večer odmoriti od televizije i sličnih tehničkih dostignuća, iako smo svjesni da je bez njih naš svakodnevni život nezamisliv.

Ugodno raspoloženje u društvu postupno raste. Sa stolova pomalo nestaju ukusne i slikovite zagorske gibanice. Sve je više praznih boca koje su krile birano vino. Mnoge su se oči jače zakrijesile, mnogi su se obrazi jače zarumenili... Ali vino ipak nije ovladalo ljudima. Cijela je večer protekla dostojanstveno kako je i priličilo domaćinovoj namjeri da nam što više približi poeziju umjetničke riječi Gjalskoga.

Brzo je proteklo vrijeme! Prošla je i ponoć — počinje »sutra!« — to »sutra« za svakoga od nas donosi obveze. Moramo se razići!

Opraštamo se od gostoljubiva domaćina. Izričemo mu hvalu za nezaboravnu večer. Zahvaljujemo mu za njegovo oduševljenje i samoprijegor, za veliki trud, za fizičke napore i financijske žrtve oko prikupljanja materijala i postavljanja izložbe. Posebnu mu zahvalnost upućujemo što nam je omogućio da pod pravim starim zagorskim krovom doživimo književnu riječ Ksavera Šandora Gjalskoga.

Na izlasku iz kurije, dočekala nas gusta magla. Rasplinula se sva čarolija mjesečeva srebra!

U »benzinskim« kočijama jurimo prema Zagrebu. Što bliže Gradu, magla je sve rjeđa, na autoputu je iščezla... Čini nam se kao da smo se iz nekoga krasnog sna probudili u svakodnevnici... Zar je taj doživljaj u starom zagorskom dvorcu zaista bio samo san? Ne! Ne, bio je zbilja, sadašnjost koja se napaja bogatim sokovima dubokih korijenja zagorske, naše hrvatske rodne grude!

Alojz ČUBELIĆ

Lijepa naša

Zavucite se u brazdu
i osjetite u sebi zariven plug
nekog nepoznatog, starog seljaka,
glavu prekrijte jednom od biljaka-travom.
Kada osjetite brdski zrak u plućima
i zaronite u najdublje more
reći ćete da ste upoznali lijepu našu,
možda i vašu —
da ste upoznali svoju zemlju.

Vrijeme zločestih Srba

U prometnoj ulici profesor Ivan je susreo prijatelja slikara koji se nekamo žurio.
— Što je?
— Bježim.
— Od koga bježiš?
— Od Srba.
— Pa nema ih ovdje.
— Ima ih svugdje gdje zločin može doprijeti.
— Zašto te progone?
— Zato što sam svjedok.
— Ne razumijem. Smiri se i reci o čemu se radi.

* * *

— Rođen sam u podravskom dijelu Slavonije u mjestu nastanjenom pravoslavnim življem, a iz toga mjesta je i poznati šef pravoslavne crkve. U svojim luđačkim planovima pravoslavci, dakle Srbi, odlučili su zapaliti i srušiti svoju crkvu da bi mogli za to nedjelo optužiti Hrvate i poslije, na tom tobože svetom i oskvrnutom mjestu, sagraditi veličanstvenu pravoslavnu crkvu u hrvatskom kraju, za sjećanje na genocidne Hrvate i u počast svoga pravoslavnog velikodostojnika. Ta crkva je trebala biti žarište protuhrvatske mržnje.

— Ništa novo za Srbe. Na sličnim zločinačkim podvalama odrastala je njihova povijest. Oni znaju samo dočekati nekoga u zasjedi, opljačkati, ubiti i okriviti drugoga za to, ili danas: iz daljine pucati topovima na mirne gradane.

— Ali, ovaj srpski zločin legao je na mene.

— Kako?

— Skriven u grmlju gledao sam prljavo i vatrometno pravoslavno bogoslužje, a među onima koji su pravoslavnu crkvu zapalili i srušili prepoznao sam domaće Srbe. Poslije su me otkrili u grmu i shvatili da sam vidio počinitelje. Htjeli su me ubiti, ali, dok su se oni dogovarali što da učine sa mnom, iskoristio sam trenutak njihove nepažnje i pobjegao.

— Danas je tamo hrvatska vlast.

— Da. I znade se da su sami Srbi zapalili svoju crkvu. A znade se i to da sam ja glavni živi svjedok, pa me počinitelji žele ukloniti.

— Ne boj se. U ovom hrvatskom gradu siguran si.

— I ovdje me traže. I ovdje djeluje srpska pravoslavna crkva — obmanom i ubijanjem.

— Za tvoju utjehu, ako je to utjeha, mogu ti reći da su Srbi i mene krivo optužili, ali sam im izmakao. Bilo je to ovako. Odmah poslije rata iznad sela je ubijen bivši

partizan, Srbin. Netko mu se osvetio. U trenutku kad se iznad sela čula puška, u selu su plesali kolo. I ja sam bio u kolu. I pjevao sam. Ali, mene Hrvata optužili su kao ubojicu. Nevjerojatno, ali istinito. Makar je deset djevojaka i deset momaka svjedočilo da sam u kolu pjevao u vrijeme ubojstva, srbokomunistički sud nije vjerovao i osudio me na dvadeset godina robije. I robijao sam sve dok stari Rade Ljiljak, koji se objesio, nije ostavio pismo u kojem je priznao da je on ubojica. To me je spasilo pa sam nakon dvije godine robijanja izašao iz zatvora. Vidiš, ima nepravde koja nije vječna.

— Dobro ti to kažeš, ali moram se čuvati.

— Moraš. Zato, hajdemo u ovaj intimni lokalčić da razgovaramo daleko od tuđih očiju.

* * *

— Budi oprezan, ali nemoj se bojati. Srbi su na riječima hrabri, a u borbi su kukavice. Njihovi zločini i zvjerstva su njihove istine o njima. Evo, što rade danas u tkzv. Srpskoj krajini. Tamo su Srbi do kraja izludili srpski svijet. Ima tamo Srba kojima je dojadio srpski život i koji bi htjeli mirno živjeti u Hrvatskoj. Ali, ne daju im, pa ih bacaju u zatvore i ubijaju. Srbi Srbe ubijaju ako nisu dovoljno protiv Hrvata. Nedavno su u Ravnim Kotarima Srbi ubili grupu muškaraca, žena i djece, bacili su ih u kuću i sve zapalili. Taj stravični prizor pokazali su na banjalučkoj televiziji kao djelo ustaša, iako su to samo učinili preobučeni u odjeću hrvatskih vojnika, vjerujući da tako čine dvije stvari: prvo, bacaju ljagu na Hrvate i drugo, rješavaju se svojih nezadovoljnika.

— Znam da Srbi spadaju u probranu grupu zločinaca, da uživaju ubijati i mrcvariti mrtve, da su zadovoljni genocidnim mišljenjem, da genocidno žive da se u velikosrpkom čoporu međusobno uništavaju, da svoj zločin pretvaraju u svoju laž i da svoju laž smatraju svojom nevinošću.

— Ovo današnje vrijeme je vrijeme Srba, vrijeme u kojem su oni historijski obvezni da pokažu svoje pravo lice pred sobom i svijetom. Zato oni čine ono što svijet nije vidio i što ne može vjerovati. Iz njih mora izaći sva njihova zloća, moraju izaći sve bujice njihovih krvavih ruku, njihove lažne zvijezde i njihove mračne noći.

— Zar im nije dosta svega što su učinili?

— Nije, jer vjeruju da još nisu dovoljno ubili, prolili krvi, zapalili, opljačkali i lagali. Oni kažu da su na bojnom polju pobjeđivali, a za zelenim stolom gubili. Laž! Obratno je: na bojnom polju su uvijek gubili bitke, a za zelenim stolom su pobjeđivali. Ili, u borbi su pobjeđivali samo onda kad su zajedno ratovali s onim tko je pobjeđivao. Ali, nije toliko problem u tome što su činili i što čine, nego u tome što nisu mogli i što ne mogu shvatiti svoja djela.

— Vrijeme Srba je vrijeme smrti i laži, mrtvih potoka i posječenih voćaka, sablasnih priviđenja i nevinih krikova; vrijeme Srba je vrijeme zločinačke prošlosti i sadašnjosti — valjda ne i budućnosti.

— Sve srpske laži usmjerene su prema porobljavanju Hrvata i drugih nesrpskih naroda. To je međunarodna sramota.

* * *

Tako je razgovor dva prijatelja šumio tišinom i hrabrošću, ganućima i tugama svih vrsta, prikupljenjem izdržljivosti i samopouzdanja, elegijama za stradalnike i opredjeljenjem za pobjedu, sunčanim gradovima i živim česmama.

Kad su izašli na ulicu, pred njima nije bilo malaksalog raspoloženja i razbijenih prozora.

Išli su, išli za svojim nadahnutim koracima, a taj hod nije imao kraja i nije se dao zbuniti ni iznenadnim ni dugo očekivanim nasrtajima.

Sve što su mislili bilo je pod dojmom zločestog srpskog vremena koje ne da ljudskoj zori da svane.

Išli su, išli i došli do križanja.

Stoje oni i čekaju zeleno svjetlo da prijeđu na drugu stranu. Mirno stoje i čekaju svoje zeleno svjetlo.

Prolazi crveni »folksvagen« i trenutak staje, toliko koliko je potrebito za dva iznenadna pucnja.

Živi svjedok o srpskom rušenju srpske crkve pao je na pločnik; i jedna živa istina.

Vrijeme Srba još nije prošlo, još je kao doušnik i egzekutor tražilo žrtve. I tražit će ih sve dok ne prođe, dok god se bude po bijelom svijetu kretalo kao sablasno čudo i kriminalni plod, kao ptica grabljivica i glumac sa tuđim licem.

Ivana ROKIĆ-RADIĆ

Klatno pjeva uspavanku

Uz kucanje starinske ure
rado slušamo bajke,
dok brižne ruke majke
vješto po platnu žure.

Priča za pričom se niže
i čarobne svjetove stvara
a tamo ponad ormara
čudna se sjenka skliže.

To dugo starinsko klatno
po zidu čunkove riše
i snena slova piše.

Klati se klatno zlatno,
a s njime sve više i više
cijela se soba niže.

Enver MEHMEDAGIĆ

Skice rata 1991.

4

Zemlja se hranila
tijelima

Masline su čeznule
za rukom

Majke se probijale
kroz obruče

Lubanja je tražila
svoj skelet.

5

Plima i oseka
u trajnosti

Na grebenu svjetionik
izgorjela svjetla

Klapa se uvlači
u sebe

U konobi nostalgija
za bijelim
jedrima

6

Ramboi su trčali
u susret
svojoj smrti

Nad ostatcima nagnuo se
zvonik

Trobojnica je dokazivala
svoje postojanje

Prsti su pokazivali
znak
pobjede

Bajka iz Vilajeta

(Radio-drama)

O s o b e

Beg
Begovica
Kći
Fra Arhanđel
Sluga
Sluškinja
Ajvaz-vidar
Agan-paša
Vila
Kaluđer

(Konjska njiska, topot kopita, efekt ptičjeg mlataranja krilima)

SLUGA: Beg je bolestan!
GLASOVI: Auuu... zar Beg?
SLUŠKINJA: Pa bio je zdraviji od čelika!
SLUGA: Vode! Vode dajte!
BEG (*teško dišući*): Gdje je Ajvaz-vidar? Ajvaza-vidara mi zovite!
KĆI: Oče, tek što nije stigao! Sad će on!
BEG: Eh, kćeri moja, vidim ja da meni spasa nema.
KĆI: Sad će Ajvaz, oče. Uz stepenice ide!
BEG: Red je da Ajvaz-vidar dođe, al' za ranu moju, on lijeka neće naći.
(Koraci)
AJVAZ: Selam alejkum, Beže! Da ti vidim rane!
BEG: Kad bi se moja rana mogla vidjeti i ja bih joj lijeka znao! (*počne se gušiti*)
AJVAZ: Prozore otvorite, vode mi dajte i bijelo platno čisto!
BEG: Silo prokleta, nevidljiva, što me mučiš, što me ne udaviš?
AJVAZ: Diši duboko, Beže! Ove trave će ti pomoći!
BEG: Auuu... kad bi trava meni mogla lijekom biti?
KĆI: Oče, vidara slušaj, mnogima je on pomogao!
BEG: Pomogao jest, ali onome tko nogu slomi ili na nož se ubode, ali otac tvoj, kćeri moja, nit je nogu slomio nit se nožem okrznuo. (*počne se gušiti*)
AJVAZ: Odmaknite se, zraka mu treba!
(*Konjska njiska, topot kopita, potom koraci*)
STRAŽAR: Njegovo veličanstvo, sultan Agan-paša!
(*Bubnjevi*)
AGAN-PAŠA: Da te čujem, Ajvaze-vidaru, kakve mi vijesti iz Vilajeta donosiš?

AJVAZ: Beg je bolestan.
AGAN-PAŠA: Ima li lijeka bolesti njegovoj?
AJVAZ: Bojim se da nema, trave mu ne mogu pomoći.
AGAN-PAŠA: Zna li se barem uzrok bolesti njegovoj?
AJVAZ: Kad bi se znao, i lijek bi se našao.
AGAN-PAŠA: Znači: mi mu pomoći ne možemo!
AJVAZ: Žao mi je priznati to, gospodaru, ali tako je.
AGAN-PAŠA: Tiše, Ajvaže-vidaru, da te tko ne čuje! Opore su riječi tvoje i nisu mi drage. O našoj nemoći nitko ne smije znati. Proširite glase da je Beg odbio pomoć našu!
AJVAZ: Po vašoj zapovijedi, gospodaru!
(*Bubnjevi, potom Beg ječi i teško diše*)
BEGOVICA: Beže, mužu moj!
BEG: Nisam li ti rekao da je brak preljub i da me mužem ne zoveš!
BEGOVICA: Zle li krvi hrvatske tvoje!
BEG: Ne spominji mi krv moju, ženo sijeda!
BEG (*gušeći se*): Ženo zla, na miru me pusti! Ne pojačavaj muke moje!
BEGOVICA: On je na te opsjen bacio!
BEG: Šuti, babo! Od mene se miči!
BEGOVICA: Beže,ne varaj sebe samoga! Ti znadeš što je uzrok tvome jadu!
BEG (*glasno*): Sluge! Vodite ženu ovu iz odaje moje ako želite da poživim dok sunce ne zađe!
KĆI: Majko, oče! Kao Boga vas molim!
BEG: Kćeri, ne izusti ime Gospodnje uzalud! Zar ne vidiš da je trenutno Sotona jači? Zar ne vidiš da me poremećeni princip guši?
KĆI: Beže, slušaj kćer svoju...
BEG: Šuti, ženo! Lakše će mi biti!
KĆI: Oče, ni Ajvaz-vidar ti nije pomogao!
BEG: Nije, i pomoći mi nema! Da se red uspostavi, ja svoj dug platiti moram. Ali što sam dužan, to ne znam. Tko to zna, taj će mi pomoći! Travama se dug ne plaća, trava je hrana konjima.
BEGOVICA: Zašto bratu svojemu ne dopustiš da ti pomogne?
BEG: Ne spominji ga! (*gušeći se*) Brata mojega ne spominji!
BEGOVICA: Beže, to je uzrok boli tvoje! Dok to ne priznaš, lijeka nećeš naći!
BEG (*glasno*): Sluge, izvedite ovu ženu odavde! Ne mogu je više slušati!
KĆI: Oče, Beže, u ime Boga dobra, ja te molim, poslušaj majku moju! Primi brata da se ispuni želja naša! I ako te Bog zla k sebi pozove, barem će nam lakše duši biti!
BEG (*gušeći se*): Žene, proklete da ste! Neka bude po vašu! Neka moj brat dođe!
(*Njiska, topot kopita*)
SLUGA: Beže, vaš brat, fra Arhanđel!
FRA ARHANĐEL: Hvaljen Isus, brate!
BEG: Nek ti bude! Reci, što od mene hoćeš? Zašto me gušiš?
FRA ARHANĐEL: Brate, opsjednut si!
BEG: Koji dio tvojega Boga mi ovo govori? Dobri ili zli?
FRA ARHANĐEL: Nečisti je u tebi, brate moj! Dopusti mi da ga iz tebe istjeram!

BEG (*glasno*): Sluge! Izvedite brata mojega! Izvedite ga, jer slušati ga ne mogu! Iz njega riječi Careve progovaraju!
FRA ARHANĐEL: Apage Satanas!
BEG: Sluge, vodite ga! Sotonu se ne tjera, s njim u pregovore treba! (*Guši se*)
FRA ARHANĐEL: Griješiš, Beže. S nečistim pregovora nema. Tko s njim pregovara, sluga je njegov i izdajnik Božji!
BEG: Vodite ga!
(*Koraci*)
BEG: Kćeri moja!
KĆI: Oče, zvao si me.
BEG: Nek se vodena kupelj napravi i nek mi se bič donese!
KĆI: Oče, zar ćeš opet?
BEG: Moram, kćeri! Lakše će mi biti.
KĆI: Oče, nemoj!
BEG: Podi! Sam moram biti!
(*čuju se udarci bičem i jauci*)
SLUŠKINJA: Beg se bičuje!
SLUGA: Tijelo čisti!
SLUŠKINJA: Ubit će se, nastavi li ovako!
SLUGA: Nije lako dušu očistiti!
BEGOVICA (*usplahireno*): Brzo, vrata otvarajte!
SLUGA: Beg je naredio da se vrata ne otvaraju. Nitko ne može preko praga ovoga!
BEGOVICA: Slugo, vrata otvaraj! Zar ja nisam begovica, gospodarica tvoja?
SLUGA: Žao mi je, gospodarice, ali Begova je riječ posljednja! Ne možete unutra!
(*Udarci, jauci*)
BEG: Sotono, Bogu zla, što od mene hoćeš? Samo reci i sve ću za tebe učiniti! Ne muči me više! Dopusti da se red uspostavi i kaži što mi je činiti!
(*Udarci, jauci*)
BEGOVICA: Otvaraj vrata, Beg se guši!
KĆI: Oče, sav si u krvi.
SLUGA: Napade ga Sotona!
SLUŠKINJA: Šejtan ga je bičevao!
BEGOVICA: Sam je sebe istukao, eto što je!
BEG: Ženo, ne laj! Od kuće ću te otjerati!
KĆI: Obloge mu dajte! Na kadifu ga legnite!
BEGOVICA: Umjesto po leđima, po glavi si se trebao tući! Onda bi ti pomoglo, sigurno!
BEG: Vještica je ovo! Otjerajte je da mi lakše bude!
KĆI: Oče, nemoj tako. Ni majci nije lako.
BEG: Ako ne mogu istjerati zlog duha iz sebe, mogu nju iz odaje svoje...
(*Efekt mlataranja krilima, konjski topot*)
BEGOVICA: Reci, fra Arhanđelu, što li nam je činiti?
KĆI: Striče, pomozi nam, brata svojega izliječi!
FRA ARHANĐEL: Moj brat Beg, opsjednut je! Samo mu sveti Otac može pomoći. Vrati li se našem Bogu, spas će naći.
BEGOVICA: Ajvaz kaže da će u Stambolu lijeka naći!

FRA ARHANĐEL: Ne huli, kćeri Božja! Tamo će na kolac s njime.
BEGOVICA: A ti glogov kolac nudiš!
FRA ARHANĐEL: Neka prizna da je grešnik, neka svoje grijehe okaje i bit će mu oprošteno. Bog je milostiv.
BEGOVICA: On je ono što jeste, oče. Nema on što kome priznati.
KĆI: Može li mu se pomoći bez da išta priznaje? Može li ga se prihvatiti onakovog kakav je?
FRA ARHANĐEL: Ovakav kakav je, guši se stalno! Kako ga takvoga prihvatiti?
BEGOVICA: Možda se ne bi gušio kad se od njega ne bi tražilo da se promijeni!
FRA ARHANĐEL: Mijenjati se mora il' mu spasa nema!
BEGOVICA: Tko u Vilajetu pokuša reda uspostaviti, taj griješi! Vilajet je harmonija nereda!
FRA ARHANĐEL: Ne bi bilo Boga kad bi nered bio načelo mira! Beg se mora izliječiti!
BEGOVICA: Kažem ti, oče, brate muža moga, Vilajet je zemlja usuda. Ne uvodi reda u njega!
(*Mlataranje ptičjim krilima, konjski topot*)
BEG (*guši se i uzdiše, potom grohotan ženski smijeh*): Što? Tko si ti? Ne vidim te! Gdje si?
VILA: Ja sam, Beže.
BEG: Glas ti čujem, al' te ne vidim! Tko si? Jesi li ti mora? Ona koja me guši!
VILA: Ja sam vila, Beže. S izvora sam došla.
BEG: Što hoćeš od mene? (*Gušeći se*) Ti me znači gušiš!
VILA: Sam sebe gušiš, Beže.
BEG: Reci! Što hoćeš od mene? Sve ću ti dati!
VILA (*nasmije se*): Dosta je igre, Beže. Ustat ćeš se, i od najvećeg kamena, bilig ćeš samom sebi isklesati!
BEG: Bježi od mene, vještice! Zar bilig sebi živom da klešem?
(*Grohotan smijeh, potom mlataranje krilima, ptičji krici, konjska njiska i topot*)
BEG (*glasno*): Sluge, ovamo dolazite! Najtvrđe dlijeto mi dajte i najtvrđi mi kamen donesite!
SLUŠKINJA (*tihim glasom*): Zar će Beg kamen tući?
BEGOVICA: Bolje kamen nego sebe! (*glasno*) Učinite kako je rekao!
(*Čuje se klesanje kamena*)
KĆI: Majko, otkad otac kamen kleše, ne guši se!
BEGOVICA: Niti jede, niti pije, a znoj s njega curi!
KĆI: U kamenu lijek pronađe!
(*Klesanje kamena*)
SLUGA: Već je dan sedmi da Beg po kamenu udara!
SLUŠKINJA: Kao da je s uma sišao!
SLUGA: Iz grudiju bolest mu u glavu ode!
(*Klesanje, potom prestanak*)
BEG: Vodenu mi kupelj napravite! Kamena mojega ne dirajte!
SLUŠKINJA: Četrdeset je dana po kamenu udarao!
SLUGA: Lako što je udarao, al nit' je jeo, nit' je pio!
SLUŠKINJA: Nit' je oka sklopio!

SLUGA: To je čudo neko!
SLUŠKINJA: Ni gušio se nije!
SLUGA: Kamen izliječi čovjeka!
SLUŠKINJA: Nije to običan kamen, to je bilig kamen!
(Vilin hihot)
BEG: Vilo! Ti si!?
VILA: Ja sam, Beže.
BEG: Bilig sam isklesao, kako ti mi reče.
VILA: I grdobolja tvoja prođe! Ne gušiš se više!
BEG: Reci, vilo, jesam li svoj dug platio? Zapovijedi što mi je činiti!
VILA: U tvoj bilig kamen nitko dirati ne smije!
BEG: Ne smije?
VILA: Onaj koji u njega dirne, sreće imati neće!
BEG: Neće imati sreće?
VILA: Upamti, Beže, ove riječi moje! Sreće imati neće!
BEG: Čekaj, vilo, ne odlazi! Kako ću im ja zabraniti da ga ne diraju?
(Bubnjanje, dolazak vojske)
AGAN-PAŠA: Hooooj! Vojsku sakupite! Šatore podignite! A ti, Ajvaže, na konja uzjaši!
AJVAZ: Zapovijedi, Agan-pašo!
AGAN-PAŠA: Bega mi dovedi!
(Bubnjevi)
BEG: Zvali ste me, Agan-pašo!
AGAN-PAŠA: Kako da narod tvoj pokorim? Kazuj, Beže, ako ti je život mio!
BEG: Ne može se narod pokoriti, dušu mu se ne može oteti!
AGAN-PAŠA: Mnoge sam ja narode pokorio dok ovdje nisam stigao! *(Smije se)* Ovdje me Gospom, ženskim bogom, plaše. A čime bi ti, Beže, da me plašiš?
BEG: Silna vojska tvoja nemoćnija je od želje za slobodom i najmanjeg djeteta našega!
(Udarac bičem, njiska konja)
AGAN-PAŠA: Kuš, Beže! Danju polumjesecu klanjaš, a noću pred križem klečiš! Ima li gore vjere od tvoje nevjere?
BEG: Ja sam ono što jesam!
AGAN-PAŠA: Kazuj, Ajvaže, ti si ovdje dugo boravio i mnoge si travama izliječio — kako ovu nesretnu zemlju pod svoje staviti i prema Istoku okrenuti?
AJAZ: Nema takvih trava ili barem dosad ja ih nisam pronašao.
AGAN-PAŠA: Znači da za Bega lijeka neima!
BEG: Ne liječite dušu, ako u Boga vjerujete!
AGAN-PAŠA: Ako je ne možemo izliječiti, možemo je otrovati! Kazuj, vidaru, što nam je činiti?
AJVAZ: Vidljiva je duša njegova, u kamenu se krije!
AGAN-PAŠA: U kamenu!?
BEG: Kamen ne dirajte!
AJVAZ: Gledaj, pašo, u kamen ovaj polumjesec ćemo uklesati! I dušu mu pripitomiti!
AGAN-PAŠA: Čudne li vjere koja se dlijetom može obratiti!
BEG: Dirnete li kamen, vile će se naljutiti!
(Fijuk biča)

AGAN-PAŠA *(smije se)*: Zarekao sam se da ću ovdje u Vilajetu najljuću vilu obljubiti! Hajde, klesari, polumjesec klešite i vile mi pozovite!
(Vilin hihot)
AGAN-PAŠA: Kazuj, Ajvaže, kakva li je igra ovo? Otkad kamen se kleše, vojska mi pomre!
AJVAZ: Da se barem kleše! I najtvrđa dlijeta iz Stambola polomiše se, i iz njega ni zrnce jedno ne izbiše!
AGAN-PAŠA: Što to govoriš, Ajvaže-vidaru! Deder, Bega mi pozovite!
AJVAZ: Evo Bega, Agan-pašo!
AGAN-PAŠA: Beže, ti si ovaj kamen isklesao!
BEG: Ja sam ovaj kamen isklesao.
AGAN-PAŠA: Daj nam dlijeto s kojim si to učinio!
BEG: Vjeruj, Agane vojskovođo, da ne znam gdje sam to dlijeto ostavio.
AGAN-PAŠA: Zapovijedite svima da se Begovo dlijeto traži! Cijeli Vilajet pretražite! Onaj koji ga pronađe veliku će nagradu dobiti!
(Bubnjevi)
AGAN-PAŠA: Ajvaže-vidaru, kakve li mi vijesti donosiš! Ako li su loše, kolac te čeka, Vojska mi pomre!
AJVAZ: Nemoj tako, vojskovođo! Dlijeta nigdje nema, al' pameti ima!
AGAN-PAŠA: Što li će mi pamet? Zar ću njome kamen klesati?
AJVAZ: Platnom ćemo kamen prekriti i na platnu polumjesec izvesti!
AGAN-PAŠA: Ajvaže, pamet ti dlijeto zamijeni i od kolca te spasi! Hajde, vezilje pozovi!
(Bubnjevi, grmljavina, kiša)
AGAN-PAŠA: Kazuj, Ajvaže, što je?
AJVAZ: Opet grom, vojskovođo. Platno je spaljeno!
AGAN-PAŠA: Prokleti kamen! Da nije njega već bi odavno ovaj narod pokorio! A ti si, Ajvaže, kolac zaslužio!
(Bubnjevi)
BEGOVICA: Beže, turska vojska ode! Hoćemo li kamen otkriti?
BEG: Otkrijte kamen!
(Bubnjevi, vojničke trube)
BEGOVICA: Beže, opet vojska!
BEG: Čija li je sada?
BEGOVICA: Fra Arhanđela, brata tvojega!
BEG: Pozovite ga! Neka uđe!
FRA ARHANĐEL: Hvaljen Isus, brate!
BEG: Zašto mi s vojskom dođe?
FRA ARHANĐEL: A kako bi ti drukčije Turčin otišao?
BEG: Kamen bi njih otjerao!
FRA ARHANĐEL: Kakav kamen, Beže brate?
BEG: Bilig kamen.
FRA ARHANĐEL: Brate, ispovijedi se i kamena se odreci! U kamen ne vjeruj!
BEG: U kamen ja ne vjerujem, ali znam da ga dirati ne smijem.
FRA ARHANĐEL: Ali u vile vjeruješ i njihove savjete slušaš, a što ti je to negoli opsjen? Beže, nema vila, vile ne postoje! To je samo tvoj pričin!

BEG: Otkad sam ja imao taj pričin, grdobolja me napusti! Ne gušim se više!
FRA ARHANĐEL: Dok se vile iz Vilajeta ne istjeraju, u njemu mira neće biti!
BEG: Ne tjerajte vile iz Vilajeta jer ćete mu zlo donijeti! Vile su tu da bi se red održao!
FRA ARHANĐEL: Brate, narod si zaglupio! Natjerao si ga da se kamenu klanja!
BEG: Brate, ne čini sultanove pogreške i kamen ne diraj.
FRA ARHANĐEL: Ne, Beže, ništa ja ne kanim klesati, niti u kamen dirati! Knjigom ću ja narod prosvijetliti!
BEG: Prosvjećuj kako hoćeš al' kamena ne diraj!
(Njiska, mlataranje krilima)
BEGOVICA: Ustaj, Beže, vojska križarska ode!
BEG: A brat moj?
BEGOVICA: On ostade.
BEG: Što li je s kamenom?
BEGOVICA: U Grmlje i drač je zarastao!
BEG: Nek se svo grmlje sasječe i drač nek se spali!
BEGOVICA: Učinit ćemo kako si zapovijedio.
BEG: A narod moj? Što je s njime?
BEGOVICA: Pola kleči, pola klanja.
BEG: Recite narodu da su vojske otišle i da se kamen opet vidi!
BEGOVICA: Beže, čuješ li?
(Bubnjevi, u daljini gusle)
BEG: Opet neka vojska!
BEGOVICA: I kaluđeri su s njima!
BEG: Pozovite ih k meni!
(Bubnjevi)
KALUĐER: Pomoz Bog, Beže!
BEG: Neka bude kako ti kažeš!
KALUĐER: Da bi bilo kako ja kažem, ti se, Beže, moraš vratiti vjeri hrišćanskoj!
BEG: Sila nije put Bogu! Sila uvijek zaluta!
KALUĐER: Beže, kamenom si narod zaludio i narod opoganio!
BEG: Kamena ne dirajte!
KALUĐER: Legenda kaže da si izgubio dlijeto kojim si kamen klesao i da nitko više ne može u njega ništa uklesati!
BEG: Tako se priča.
KALUĐER: A sad će se pričati kako je došla neka silna vojska, kamen podigla i odnijela ga sa sobom!
BEG: Ne činite to! Vile ćete naljutiti! Red ćete poremetiti!
KALUĐER: Stari Beže, pamet si izgubio i vilama si dušu prodao. Hajde, junaci, mišice napnite i kamen podignite!
VOJNIK: Kuda s njim, monaše?
KALUĐER: U provaliju najveću! Tamo ga bacite!
BEG: Nek vam Bog bude u pomoći, sami ste tako htjeli!
KALUĐER: Bacite ga! Ne slušajte zaludjeloga starca!
(Kotrljanje kamena)
(Gušenje, teško disanje)
SLUŠKINJA: Beg se opet guši.

SLUGA: Otkad kamen baciše!
(Grmljavina, kiša)
SLUGA: Beg umire!
(Plač)
BEGOVICA: Svijest je izgubio!
KĆI: Fra Arhanđelu, pomozite mu! Dušu mu odriješite!
BEGOVICA: Tko će mu dušu otkupiti kad nije pri pameti svojoj?
SLUGA: Otkad hrišćani kamen baciše, vile ga ugušiše.
BEGOVICA: Kako se kamen makne, njega grom ošine!
FRA ARHANĐEL: Pustite me bratu mojemu!
BEGOVICA: Ima dva dana da ti se brat u biljku pretvori!
KĆI *(jecajući)*: Niti jede, niti pije, niti išta čuje, niti ikoga vidi!
FRA ARHANĐEL: Samoga me ostavite!
(Zatvaranje vrata)
FRA ARHANĐEL: Smrt te kani prigrliti, brate moj!
(Beg se guši)
FRA ARHANĐEL: Zar ćeš pred Jahvu takav? Kamen ti je dušu oteo! *(gušenje)* Čuješ li me, Beže? Od brata te je odvojio!
FRA ARHANĐEL *(počinje teško disati)*: Zar ni u smrti ne možemo braća biti? Zašto si zanijekao krv svoju?
(Teško dišući)
Evo, i ja teško dišem! Čin taj prokleti kamen spominjem, odmah mi srce lupa... kao da me nešto za grudi ščepa...
(Teško diše)...
Zraka mi treba... moram vani... ovdje ću se ugušiti...
BEGOVICA: Fra Arhanđelu, ti se oznoji! Teško dišeš!
SLUŠKINJA: Beg ne diše!
SLUGA: Umro je!
FRA ARHANĐEL: Mòra ga napustiti, al' u mene uđe!
SLUGA: To je dokaz da ste braća.
FRA ARHANĐEL: Brat moj dušu ispusti, al' je Bog ne uze, već je meni dade!
BEGOVICA: Što ti je život, da bi se prestao gušiti, Beg je morao umrijeti!
FRA ARHANĐEL *(teško dišući)*: Oče, koji si na nebesima, reci što mi je činiti!
SLUGA: Ujače, vile pitaj, nema Bog ništa s time!
FRA ARHANĐEL: Bože, čim sam se počeo gušiti, znam da si me kanio iskušati, reci, što mi je činiti?
(Guši se)
Moram li učiniti ono što moj brat nije znao? O, Svemogući, neka se ispuni volja tvoja!
(Grmljavina)
FRA ARHANĐEL: Stojte, grobari! Ne dirajte Bega, brata mojega! Ja ću ga pokopati!
SLUGA: Begovice, ovo je vaš muž, zapovijedite!
BEGOVICA: Jest, on je moj muž, ali nije moja krv! Učinite kako vam je fra Arhanđel rekao!
FRA ARHANĐEL: Ja ću ga na leđima svojim u provaliju odnijeti. Tamo, kod kamena, njegovo je mjesto!

BEGOVICA: Ne nosi ga u provaliju jer ni ti se nećeš iz nje vratiti!
SLUGA: Još se nikad nitko nije iz nje vratio!
SLUŠKINJA: Otkad su kaluđeri u nju kamen bacili!
FRA ARHANĐEL: Glas Božji sam čuo, znam što mi je činiti.
BEGOVICA: Fra Arhanđelu, možda si vile čuo? Možda je to bio pričin?
FRA ARHANĐEL: Ženo, tvoje su riječi od ovoga svijeta. Znam što činim.
BEGOVICA: Pustite ga, neka ide!
SLUŠKINJA: Odoše u provaliju!
SLUGA: Jedan živ, drugi mrtav!
SLUŠKINJA: Odoše kamenu!
SLUGA: Kamenu na ispovijed!
FRA ARHANĐEL (*glas s jekom*): Oče, Bože Svemogući, ovdje pred ovim kamenom, pored svojega mrtvoga brata, ja ti se moram ispovijediti. Ovome kamenu zaraslom u korov, ja moram svoju dušu razokriti. Ukoliko nisam u pravu, kazni me, Oče, i učini da moje tijelo nikada iz ove provalije ne izađe! Neka u njoj crknem! Ukoliko moj mozak nije pri punoj svijesti i ukoliko ovo iz mene vile i zli dusi progovaraju, ne daj, Oče, da se živ odavde vratim! Budi milostiv, kazni me i u pakao me baci!
(Udar groma)
Biliže kamenu, prapočelo moje, oprosti mi što sam te zatajio i što te nisam slušao. A ne slušati tebe, značilo je izdati sebe! Moj te je brat Beg volio, al' te nikad nije shvatio. Evo, Bog me stavi na kušnju, i prisili me da s tobom, neživom stvari, razgovaram! I da se tebi ispovijedam! Ali ja znam da si ti živ jer sam i ja živ. Jer si ti ja, jer sam ja ti! Zla sudba nas rastavi i zavadi, odvoji mene od brata mojega. Biliže kamenu, ja, sluga Božji, molim te za oprost, a neka bude kako Bog odluči!
(Udar groma)
(Ptičji pjev)
SLUGA: Eno ga! Fratar izlazi!
SLUŠKINJA: Ne guši se više!
SLUGA: Gledaj, i sunce izađe...

Magdalena VLAH-HRANJEC

Jednom si svratio

Jednom si svratio, a nisam ti se nadala,
bijaše to trenutak kad je moja duša
u grijeh zapadala.
Duše mi stan u neredu bijaše,
prag neometen, a sijači zla
oko mene neumorno sijaše.
Poneko sjeme već je i klijalo,
a lažno blještavilo ovog svijeta
u sam obraz mi je sijalo.
Ti si svratio, no ja te ni ne vidjeh,
jer u očima mi bijaše bljesak,
a u duši grijeh.
Možda si nešto i rekao,
no ja te i ne čuh —
— odgovor nisi dočekao.
Ljubaznog domaćina nisi našao,
oh, Isuse, pa Ti si uvrijeđen
iz mog stana izašao.
No, nadoh vrata otvorena širom
i tragove što odisahu mirom.
Da si svratio, tek sada znam
i vjeruj, Isuse, mene je sram, sram...

VRIJEME JE DA NARUČITE:

JERONIMSKE KALENDARE
ZA 1995. GODINU

1. **DANICA — knjiga na 224. stranice zanimljivoga, zabavnoga i poučnog sadržaja s nagradnim natječajem**

2. **Džepni kalendar Danica, 32 stranice, s raznim podacima i sa slikama hrvatskih velikana**

3. **Zidni kalendar DANICA s umjetničkom slikom**

Naručuje se kod izdavača:

HKD SV. JERONIMA

(sv. Ćirila i Metoda)

41000 ZAGREB

Trg kralja Tomislava 21
Tel. 041 - 431 - 950

VEĆ U PRODAJI

NOVIJA IZDANJA HKD SV. JERONIMA (SV. ĆIRILA I METODA)

RADOVAN GRGEC: **Odsjevi kršćanske kulture**

MATO MARČINKO: **Drvo života i drvo smrti**

TRPIMIR MACAN: **Susreti s hrvatskom kliom**

STJEPAN SULIMANAC: **Naše pravice**

PIO POLONIO: **Žena koja je zadivila i zadužila svijet**

BENEDIKTA ZELIĆ-BUČAN: **Članci i rasprave iz starije hrvatske povijesti**

MLADEN JURČIĆ: **Smisao modrine** (roman)

MLADEN KABALIN: **Prekomorska jeka**

STJEPAN HRASTOVEC: **Časovi i otkrivenja**

TOMISLAV DOROTIĆ: **Ponornice sanja**

PETAR GRGEC: **Sveta Hrvatska** (reprint prigodom 100. obljetnice autorova rođenja)

IVAN DAMIŠ: **Iz prošlosti župe Čakovec**

STJEPAN HRASTOVEC: **Na rubu zbilje**

DARKO ŽUBRINIĆ: **Biti pismen, biti svoj**

IVA ČUVALO: **Rasanjene ptice**

Narudžbe prima izdavač:

HRVATSKO KNJIŽEVNO DRUŠTVO SV. JERONIMA
(SV. ĆIRILA I METODA)
Tel. 041/431-950

NOVE PUBLIKACIJE

1. **DANICA 1995**, hrvatski katolički kalendar, HKD sv. Jeronima (sv. Ćirila i Metoda), Zagreb 1994.
2. **Smiljana Bertoša: PREGRŠT OD SUZA**, Pazin, 1990.
3. **Pavao Despot: SONETI**, FS d. o. o., Zagreb 1994.
4. **Jakov Kopilović: MOJA DUŽIJANCA**, Subotica 1994.
5. **Grupa autora: IZ KAMENA CVIT**, Sinj 1994.
6. **REPUBLIKA HRVATSKA**, XX, 185/1994, Zagreb 1994.
7. **GLASNIK BANJALUČKE BISKUPIJE**, 3/94., Biskupski Ordinarijat Banjaluka 1994.
8. **BOLID**, mali astronomski godišnjak 1/1-94 (58), Zvjezdarnica HPD, Zagreb 1994.
9. **PROLOŽAC**, 2 (36) list župe sv. Mihovila, Proložac, 1994.
10. **2000**, časnik za mišljenje, umetnost, kulturna in religiozna vprašanja, 75, 76, 77, Društvo 2000, Ljubljana 1994.
11. **HRVATSKI ISELJENIČKI ZBORNIK 1994.**, Hrvatska matica iseljenika, Zagreb
12. **RIJEČKI TEOLOŠKI ČASOPIS** 2/94., Katolička bogoslovija, Rijeka 1994.
13. **MATICA**, časopis Hrvatske matice iseljenika, 7/8. 1994., Hrvatska matica iseljenika, Zagreb 1994.
14. **KAJ**, 2-3/94, časopis za književnost, umjetnost i kulturu, Zagreb 1994.
15. **STUDIA CROATICA**, 2 (125)/94., Buenos Aires 1994.
16. **Ante Kraljević: KUĆA VIŠEGLASJA**, Nakladni zavod MH, Zagreb 1994.
17. **Iva Čuvalo: RASANJENE PTICE**, HKD sv. Jeronima (sv. Ćirila i Metoda) Zagreb 1994.
18. **MOGUĆNOSTI** 4/6 1994. Književni krug, Split 1994.
19. **Tomislav Božinović: EKSPLOZIJA TIŠINE**, Narodno sveučilište Split 1994.
20. **ČASOPIS ZA SUVREMENU POVIJEST** 1/94, Institut za suvremenu povijest, Zagreb 1994.

Prilozi u ovoj rubrici iznose osobne stavove njihovih autora s kojima se uredništvo može, ali i ne mora slagati.

Posljednji govor Miroslava Krleže

Vraćam se osamnaest godina u prošlost, u davnu 1976. godinu. Kad čovjek dospije u pedesete, sve češće misli na ljude i događaje iz minulih godina. Oni se sve jasnije ocrtavaju pod magičnim svjetlom sjećanja, a vremenska distanca tek sada omogućava sagledavanje njihove važnosti i domašaja. Često se sjetim dana u desetljeću što sam ih proveo u Jugoslavenskom leksikografskom zavodu.

U toj našoj najuglednijoj izdavačkoj kući 1974. godine dr. Ivo Cecić, nedavno pridošli zamjenik direktora Miroslava Krleže, zamislio je izdavanje drugog izdanja Enciklopedije Jugoslavije. Izdanje je planirano kao projekt svih republika i pokrajina i to na hrvatskom ili srpskom (latinično ili ćirilično izdanje), slovenskom, makedonskom, mađarskom i albanskom jeziku. Bilo je to u skladu s konfederativnim rješenjem Ustava iz 1974. godine i prividnim blagostanjem koje se temeljilo na obilnim dolarskim kreditima. Izdavački projekt bio je golem i u svjetskim razmjerima. Znakovito je da Hrvati, po toj zamisli, nisu dobili izdanje na hrvatskom jeziku (članci su objavljivani na jeziku autora, dakle, na hrvatskom ili srpskom jeziku), a Slovenci, Makedonci pa čak i manjinski narodi dobili su izdanje na svojim jezicima. Istini za volju valja reći da su tako prošli i Srbi, s tim da im je utjehom moglo biti izdanje na ćirilici. Dr. Ivo Cecić bio je izuzetno poduzetan i enrgičan i ovakva megalomanska koncepcija bila je izraz tog vremena, ali i njegove velike ambicije. On je godinama bio funkcioner na omladinskim radnim akcijama, u njemu je ostalo dosta udarničkog elana i težnja da u svakom pogledu nadoknadi izgubljene godine. Kao mladić bio je nositelj Titove štafete i jedna od njegovih životnih želja bila je da »drugu Titu« uruči prvi svezak II. izdanja Enciklopedije Jugoslavije. Na njegovu žalost to mu se nije obistinilo jer je Josip Broz preminuo prije izlaska knjige.

Zamisao o novom izdanju Enciklopedije Jugoslavije vukla se dvije godine po saveznim i republičkim organima i tek početkom 1976. godine prišlo se konstituiranju Centralne redakcije. Prva sjednica održana je 28. i 29. siječnja 1976. godine u velikoj sobi zamjenika direktora, na prvom katu zgrade Strossmayerov trg 4. Na tom skupu Miroslav Krleža, direktor JZL-a i glavni urednik Enciklopedije Jugoslavije, održao je svoj posljednji javni govor. Nije imao napisani referat niti priručne bilješke, već je govorio izravno. Njegov govor bio je vrlo živ, on je imao vrlo ugodan glas i kad se ne bi vidjela njegova oronula fizička pojava stekao bi se dojam da slušate izlaganje čovjeka u punoj životnoj snazi. Miroslav Krleža, tada osamdesettrogodišnjak, nevoljko je prihvatio ideju o novom izdanju Enciklopedije Jugoslavije. Tako je u društvu rekao: »Evo Cecića su mi dali kao zamjenika, a on me zajašio kao kobilu«.

Krleža je izrazio želju da korice nove Jugoslavike budu djevičanski bijele, no želja mu nije ispunjena, knjiga je, kako se priličilo u to doba, dobila jarku crvenu boju.

* * *

Opisat ćemo i družbu koja se okupila i to davanjem krokija prisutnih po osobnom viđenju. Bili su tu drugovi iz političke vrhuške SR Hrvatske i drugovi iz republika i pokrajina imenovani glavnim urednicima redakcija. Pretežno likovi tadašnjeg gerontološkog režima, profesori i akademici, ali prije svega pouzdani sljedbenici tada još moćna SKJ.

Bio je tu Josip Vrhovec koji je uživao visok politički položaj i moć, zahvaljujući revnosti koju je iskazao u progonu »proljećara« iz godine 1971. Inače hladan i strog, lakajski je skakao oko Miroslava Krleže, otvarajući mu vrata mercedesa. Kad je na stubištu Zavoda susreo Josipa Šentiju, upitao je dr. Cecića: »Što ovdje radi ovaj čovjek?« Cecić se tada ispričavao da je Šentij došao u Leksikografski prije njega i da on s tim dolaskom nema ništa.

Drugi prisutan politički moćnik bio je tajanstveni dr. Dušan Dragosavac. Taj u dva dana nije prozborio ni riječi, čak niti kao domaćin ručka. Kao da se odlučio obogatiti povjerovavši da je šutnja zlato. Uzgred ću spomenuti i prigodne ručkove kao ilustraciju ozračja onih dana. Prvi ručak organizirao je Zavod u hotelu »Palace«. Predložio sam zagrebački meni sa štruklima. S tim se dr. Cecić nije složio, smatrajući da bi se to moglo shvatiti kao nacionalistička gesta. Drugog dana sjednice domaćin ručka u »Intercontinentalu« bio je dr. Dragosavac, a za desert imali smo štrukle.

Iz Slovenije je došao Janez Vipotnik, partijski moćnik novinarstva i diplomacije. Nije pokazivao veći interes za enciklopedijski pothvat, a uskoro je i napustio položaj republičkog glavnog urednika. Slovenci su opet pokazali svoj praktični smisao jer su uz rad na Enciklopediji Jugoslavije pokrenuli Slovensku enciklopediju i tako su jednom lokomotivom krenuli po dva kolosjeka.

Hrvatska je za glavnog urednika imenovala prof. dr. Vladimira Stipetića, najmlađeg akademika, no u nas to nije značilo osobitu mladost. Uvaženom Stipetiću je ovo bila još jedna dužnost u nizu njegovih funkcija. Na prvom sastanku nastojao je zadiviti svojim veleznanjem. Pamtim da je puno pričao o povijesti i važnosti pive.

Prof. dr. Dragoslav Janković iz Srbije, malen rastom, a na sve je gledao s visoka. Odmah je pokazao zahtjeve za posebnim tretmanom. Nije želio odsjesti u »Palasu«, gdje su svi imali rezervirane sobe, već je tražio smještaj u tada novom »Intercontinentalu«. Jedini je došao sa suprugom. Za tu vremešnu gospođu tražio je da na ručku sjedi uz Miroslava Krležu, premda je tu bilo i drugih dama. Upozorio me kako bi to bio red. Kasnije u jednoj raspravi o jeziku, a na napomenu da valja uvažiti jezično rješenje Ustava SRH, rekao je:»Ma nema veze Ustav koji pišu neki pravnici«. Čudan stav za redovitog profesora pravnog fkulteta. Nije prošlo puno vremena i Janković je, u sprezi sa sekretarom dr. Momčilom Zečevićem, iskazao velikosrpski stav i nepodnošljivost prema činjenici da svaki južnoslavenski narod, pa i narodnosti, imaju pravo pisati svoju povijest. To pravo oni su priznavali samo »pravoj nauci«, a ta je, dakako, u Beogradu.

Prof. dr. Muhamed Filipović, glavni urednik za BiH pokazao je odmah veliku društvenost i elokvenciju. U razgovoru izvan sjednice dao je do znanja kako je

potomak kaptolskog kanonika Filipovića i da gaji prohrvatske osjećaje. Na jednoj sjednici rekao je da povijest nije egzaktna nauka kao matematika. To su beogradske čaršijske novine preokrenule u to da je Filipović kazao da»istorija nije nauka«. Tom laži proganjali su ga godinama. Projekt Enciklopedije Jugoslavije su od samog početka bojkotirali bosanski srpski intelektualci i na njihovu suradnju Filipović nije mogao računati.

Glavni urednik za Makedoniju bio je prof. dr. Haralampije Polenaković, jedini urednik koji je radio i na I. izdanju Enciklopedije Jugoslavije. Star, nezainteresiran akademik koji je stalno vrebao tuđe cigarete, a ponuđen, uzeo bi dvije tri, da mu se nađu. Izgledalo je kao da su mu liječnici zabranili da kupuje cigarete.

Predstavnik Crne Gore bio je prof. dr. Branko Pavičević. Ponosan zastupnik federalističke zelene linije što je od samog početka iritiralo srpsku redakciju.

Prof. dr. Milan Čanak iz Vojvodine ostavio je dojam autonomaški nastrojenog Vojvođanina, konstruktivnog i radinog. No, na žalost, umro je nedugo nakon početka rada na enciklopediji.

Esad Mekuli, predstavnik Kosova, bio je dobrohotni ostarjeli »otac albanske književnosti«. Slabo je vidio i slabo je govorio srpski, pa se činilo da je odmah zauzeo samozatajni, obrambeni stav. Krleža ga je sa simpatijom pozdravio kao pjesničkog kolegu.

Enciklopedija Jugoslavije imala je zasebnu redakciju za povijest KPJ/SKJ. Na njenom čelu bio je general Boško Šiljegović. Naglašavao je federalizam, shvativši ga kao aktualni partijski zadatak. Kasnije je na tome manje inzistirao. Patio je od dvije stvari koje nikako ne idu zajedno — od šećerne bolesti i alkoholne žeđi.

Kako se priliči »državi u državi« i JNA je u Enciklopediji Jugoslavije imala posebnu redakciju na čijem vodstvu se našao generalpukovnik Fabijan Trgo. Izgledao mi je kao naš tipični oportunist i karijerist. Zapamtio sam ga po tome kako se kasnije žučno usprotivio da se članak o Franji Tuđmanu uvrsti u enciklopediju.

Iz JLZ-a, kao sekretar Enciklopedije Jugoslavije, bio je tu i dr. Mladen Jiroušek, fini, pomalo nervozni gospodin starog kova, zainteresiran za dostojno mjesto Hrvatske u novom izdanju. »Izgorio« je u požaru Leksikografskog zavoda. Imao je uplaćeni turistički argažman za Rhodos i to s odlaskom na dan nakon vatre koja je progutala gornji dio zgrade. Otišao je, što mu je dr. Cecić pripisao kao izdaju, te je s njim prestao razgovarati. Dr. Jiroušek je otišao po zaštitu Miroslava Krleže i jako se iznenadio kad mu je ovaj rekao: »Nije li vrijeme da odete u penziju«.

* * *

Odagnavši fotografa i zabranivši magnetofonsko snimanje jer »snimanje sputava slobodu govora«, Krleža je započeo svoj govor. Sjedeći u kutu, kao tihi svjedok, bilježio sam njegove hitre misli što je on spazio i rekao: »Brate, nemoj to pisati«. Dr. Jiroušek je na to dodao: »To je naš čovjek iz kuće«. »Ti su najopasniji« odgovorio je Krleža.

Krležu nisam poslušao i, zahvaljujući tome, eto njegova posljednjeg javnog govora iz kojeg izdvajam najinteresantnije dijelove.

»Radi se o poslu«, istakao je na početku Krleža, »koji će trajati najmanje deset godina, a pretpostavka da ću ja biti glavni urednik u narednih deset godina potpuno je kriva hipoteza. S tim se ne može računati, jer ja sam manje više na dolasku(...)

»Odnos Srbi — Hrvati dobro nam je poznat. U EJ smo htjeli srediti i te odnose, no pri tome se trebalo baviti mentalitetom naslijeđenim iz XIX stoljeća. Taj mentalitet je trajno prisutan. S njim se nismo uspjeli obračunati na ovom poslu. No to nije uspjela niti Partija. Svi znamo da se taj mentalitet radao u malim gradićima, od oko 20. 000 stanovnika, a te sheme više nisu aktualne. Toliko toga se desilo, živimo u revoluciji, a gnjavimo se problemima koji su preživjeli. S tim se nismo obračunali, prepustili smo to katedrama. Stoga je potrebno ostvariti reviziju i dati našem svijetu novoobrađeni materijal a ne tek faktografski kao u prvoj ediciji, i to je osnovni zadatak (...)

»Kako tehnički završiti posao, o tome moramo razmisliti kao kolektiv. Trebamo pristupiti delikatnoj stvari — utvrditi identitete nacionalne svijesti. To vuče natrag. Ja sam federalist, dapače konfederalist, ali neću subjektivno priznati duhovne granice. No one postoje po zakonu iz prošlog stoljeća. Kritičkog stava nema. Svi preuveličavamo svoje, stvaramo superlative. Ima masa primjera iz našeg iskustva. Problem je kompliciran. Kad sam prije dvadest godina išao organizirati izložbu u Parizu, naišao sam na kruti otpor svih kulturnih centara od Beograda do Zagreba. Moju koncepciju nitko nije slijedio. Izložba je imala veliko značenje, a pred našim politbiroom morao sam se braniti promemorijom da nisam izmislio stećke da potisnem freske. Te snage djeluju i dalje i danas. Dva elementa se ukrštaju na geopolitičkom terenu: istočni i zapadni. Sijeku se na jednom mjestu. U tom centru je prostor gdje egzistira nonkomformistički stav — taj stav se pedesetih godina podudarao sa situacijom odnosa prema Moskvi. Srbi su smatrani u Bizantiji — zapadnim elementom. Manihejski otpor se zaobilazi na katedrama, a to je magistrala naše prošlosti. Dokazati da je Bosna manihejska — to je nonkomformistički nastavak — tu liniju smo htjeli ugraditi u Enciklopediju, no to se nije moglo ostvariti jer svi guraju nekritički svoje sheme. Slovenci indiferentni — imaju svoju shemu. Distance su ogromne. Dakle, masa vremena izgubljena je na nekritički dribling. To traje i danas. Nema konstante. Nije isto biti Hrvat u Austriji i u SHS – svi elementi djeluju i usporavaju sređivanje pojmova, što je povezano s crkvama i metafizičkim elementima, a valjalo bi naći metodu razračunavanja s tim stvarima. Dok to ne učinimo, ne možemo promijeniti društvo. Treba na početku srediti pojmove i potom krenuti na posao.

Ono što se zbiva u samoupravljanju pretvorilo se u ispraznu retoriku koju svi diskutanti vješto upotrebljavaju. Javili su se ideolozi koji spretno manipuliraju i zaobilaze teme. Marksistički misliti znači govoriti konkretno. Uz to prave štampe uopće nemamo (...)

»Mentaliteti su gusta melasa. Josip Vidmar je moj prijatelj i dijeli nas Sutla. Ja sam Hrvat, on Slovenac. Sutla je mala i ja sam kompromisan, no između nas su ipak nevjerojatne distance. U Sloveniji je Stanko Vraz za njih još uvijek kulturna sramota. Pisma Cankara, jugosklavenski orijentiranog, su očajna pisma iz Sarajeva, kao da piše iz Maroka! On je u zemlji gdje ništa ne razumije. O tome nedavno piše Vida Tomšić — to je trajna konfuzija.

Jedan od sudionika iznio je da će biti potrebno raspravljati neka pitanja vojne tradicije naših naroda jer dosad nisu adekvatno tretirana. Dakako, o tome će biti potrebno zauzeti načelni stav(...)

»U prvom izdanju Enciklopedije Jugoslavije nema recimo objašnjenja za pojam austromarksizma. To je preskočeno premda su stotine viših oficira u austrougarskoj vojsci bili naši ljudi. Svi ovdašnji ratovi spadaju i u našu historiju. Postoje brojni arhivi

koje bi trebalo obraditi, te dotaći niz vojno-političkih problema. Tome ne treba pridati veliku važnost, ali se to ne može jednostavno preskočiti.

Ali osim ovoga, pred nama je čitav niz velikih tema koje još čekaju ozbiljnu obradu i to bi sve bio prvi zadatak nove redakcije Enciklopedije Jugoslavije«.

* * *

Onih dana početka rada na drugom izdanju Enciklopedije Jugoslavije dr. Žarko Domljan, tada urednik u Zavodu, pokazao je vidovitost rekavši: »Vidiš, započinje projekt koji se nikada neće dovršiti«.

Povoljnim ugovorom o financiranju EJ Jugoslavenski leksikografski zavod je za čitavo desetljeće riješio pitanje svoga uzdržavanja. Uz rijeku kojom su sredstva otjecala iz Hrvatske uspostavljen je potok koji je donosio novac. Neizlječiva bolest SFRJ svoje prve znake pokazala je na poprištu EJ. Na ritualnim sjednicama slijedile su godine sukoba, neslaganja, nepopustljivosti, blokada. Čak je ponovno separatno tiskan članak »Albanci« jer Srbi nisu mogli podnijeti činjenicu da su Albanci narod ilirskog podrijetla. Projekt je počeo zapinjati kad je Srbija prestala uplaćivati ugovoreni doprinos, a potonuo je sa šestom knjigom 1990. godine. Tako je Enciklopedija Jugoslavije, i sama umjetna tvorevina, umrla zajedno s Jugoslavijom kojoj je bila posvećena. Uz izdavački torzo (obuhvatio je A-KAT) ostao je i govor Miroslava Krleže kao svjedočanstvo njegove hrabrosti da pred političkim moćnicima totalitarnog sustava nedvosmisleno istakne svoje hrvatstvo i iznese heretičke misli o lažnosti samoupravljanja i tiska, te o nepremostivim preprekama između južnoslavenskih naroda.

Govorom Miroslava Krleže bio sam oduševljen, međutim, slijedećeg dana ostao sam pomalo razočaran. Sjedeći uz kavu, u »Intercontinentalu«, uz drugove iz Beograda, Krleža je rekao: »Lako je sad raditi na enciklopediji kad imamo toliko naših naučenjaka, a teško je bilo kad sam morao prvo izdanje raditi s ustašama«.

Željko Sabol

»Neuka« Hrvatska u »svijetu učenosti«

Da je hrvatski image u svijetu svakakav, samo ne dobar, jasno je svakom imalo razumnom Hrvatu. Aktualnu predodžbu o Hrvatskoj svjetski medij potkrepljuje nepotpunim povijesnim podacima i iskrivljenim činjenicama iz hrvatske kulturne baštine, koje je tuđinska srpska vlast dugi niz godina službeno širila svijetom. U raznim međunarodnim publikacijama i adresarima, Hrvatska je po opsegu i broju kulturnih znanstvenih institucija jedva nadilazila Kosovo, Makedoniju i Crnu Goru. Ne spominjem ovo, da bih podcjenjivao stanovništvo ili nabrojane zemlje, nego zato da bih ukazao na omjer zapostavljanja hrvatske kulture i nacije u jugoslavenskoj državnoj zajednici.

Što potpunije i točnije vlada i službena tijela jedne države informiraju svjetsku javnost o svojoj zemlji, to je slika i predodžba o tom narodu ili državi točnija i jasnija. Glavni cilj jugoslavenske, tj. srpske politike bio pak je (i ostao), što se Hrvatske tiče, suprotan tom načelu. Žalosno je i porazno za hrvatsku diplomaciju i kulturne djelatnike, da su ti bivši, nepotpuni i nesistematski podaci još uvijek mjerodavni izvor informacija o zemlji Hrvatskoj. Kao jedan od primjera navest ću međunarodni adresar znanstveno-kulturnih institucija suvremenih zemalja. »The World of Learning«[1]

Uspoređujući taj »svijet učenosti« iz godine 1993. i 1994., u kojem Hrvatska stoji kao samostalna država, s onim iz godine 1992., 1991. ili 1990., uočio sam, da su prikazane samo one institucije iz Hrvatske, koje je navodila i Jugoslavija. Najveći dio informacija odnosio se tada na one iz Srbije. Institucije iz Srbije i Crne Gore, prikazane su i u izdanju za 1994., detaljnije i preglednije nego hrvatske, pod imenom Croatia. Izdanje za 1993. godinu još možemo nekako ispričati, jer je adresar uredništvo zaključilo u listopadu 1992., u godini dakle, u kojoj je Hrvatska tek postala međunarodni subjekt. Budući da u predgovoru svih izdanja stoji, da je tiskarski prilog dostavljen popisanima (kako bi mogli ispraviti pogreške), te da podaci potječu iz službenih izvora, pretpostavljam, da je zatajila hrvatska strana.

U usporedbi s prikazom Slovenije, (koja je i za Jugoslavije bila potpuno predstavljena), Makedonije i Slovačke, Hrvatska je prema spomenutom adresaru kulturno, znanstveno i socijalno novorođenče — nedonošče. Slika i dojam još su porazniji, ako je usporedimo s drugim malim državama, npr. Švicarskom, Danskom, Norveškom, Nizozemskom i njima sličnim zemljama. Evo što to imamo, bolje reći nemamo, po adresaru »The World of Learning«.

Imamo Hrvatsku akademiju znanosti i umjetnosti, osnovanu 1866. godine. No budući da to, nažalost, nije njeno prvobitno ime, nedostaje kratak historijat ili barem napomena da je osnovana kao »Academia(...) slavorum meridionalium« dakle — south slavic, a ne »Yugoslav«, kako je vođena u prijašnjim godištima. Stranci tako i nadalje ostaju neobavješteni da je »jugoslavenski surogat« preko jednog stoljeća prikazivao i zatomljivao njeno nacionalno djelovanje. Ako želimo da izdanja JAZU budu revalorizirana kao prilozi hrvatskih znanstvenika i doprinos hrvatske znanosti, što ona jesu, takva važna informacija ne bi smijela ubuduće izostati. Primjedba o promjeni imena ili reformi stoji npr. kod Španjolske i Slovenske akademije.

U rubrici učena društva-Learned Societies, navedeno je jedanaest hrvatskih društava. Među njima su numizmatičko i prirodoslovno, društvo odvjetnika i British Council. Nedostaju pak, da spomenem primjera radi, Hrvatsko filološko društvo, Hrvatsko filozofsko društvo, Matica Hrvatska, HKD Sv. Jeronima (sv. Ćirila i Metoda), Braća hrvatskog zmaja i sva ostala. Uz British Council (adresar se tiska i uređuje u Engleskoj) trebao bi stajati i Goethe Institut; gdje su francuska, talijanska i američka čitaonica, te druge slične ustanove? Premda ne raspolažem s popisom instituta za znanstvena istraživanja, vjerujem, da svi nisu uneseni u adresar. Nedostaje npr. Institut za crkvenu glazbu. Na odgovornima je da postojanje i djelovanje svojih institucija obznane svijetu pod rubrikom »Research Institutes«.

Jadna i sramotna slika Hrvatske dobiva se na temelju rubrika o knjižnicama i arhivima, te ona o muzejima. Uz Sveučilišnu, Akademijin, dvije gradske knjižnice i

1 Usp. Croatia: The World of Learning 1994., Europa Publications Ltd., (London 1993.) s. 390–395.

Radničku biblioteku u Zagrebu, navedene su Naučna (!) biblioteka u Dubrovniku, Puli, Splitu i Rijeci, te Znanstvena knjižnica u Zadru. Gdje su gradovi od Čakovca do Županje i njihove knjižnice? Zašto nedostaje Nadbiskupska knjižnica u Zagrebu? Zar uz Arhiv Hrvatske, ne postoji arhiv u Zadru? Što je s Dubrovačkim arhivom?

Prema popisu muzeja, Hrvati su tek neka nacija u nastajanju, koja eto treba tek nešto stvoriti, da bi to stavila u muzeje. Osim Hrvatskog prirodoslovnog, povijesnog i školskog, navedeni su i neki drugi u Zagrebu, a i tri u Splitu, arheološki, etnografski te prirodoslovni. Muzej imaju još Dubrovnik i Rijeka. Spomenuta je i muzej kuća Ivane Brlić-Mažuranić u Sl. Brodu. Među muzeje pomiješane su i razne druge galerije. I opet se postavlja pitanje zašto su prešućeni toliki zavičajni muzeji. Što je s varaždinskim starim gradom Trakošćanom? Čiji je Ozalj i zbirka školjki u franjevačkom samostanu u Makarskoj?[2]

Vrlo nepregledno i nesistematski prikazana su četiri hrvatska sveučilišta, dok razne akademije i bogoslovna učilišta, uključno i Bogoslovni fakultet u Zagrebu, prema adresaru, jednostavno ne postoje. Usporedimo li hrvatski popis s prikazom sveučilišta u drugim državama, stičemo dojam, da na fakultetima hrvatskih sveučilišta, rade tek po jedan ili dva profesora. Dok druga sveučilišta, npr. srpska i slovenska, još za Jugoslavije, navode cjelokupni profesorski zbor, iz Hrvatske se spominju tek pojedinci i to vrlo nepregledno.

Još šarenije je (bio do sada) prikazan nastavni jezik na hrvatskim sveučilištima. Godine 1991. u Zagrebu se predavalo na hrvatskom ili srpskom. Na Rijeci na hrvatskom književnom jeziku; u Splitu na hrvatskom a u Osijeku na hrvatskosrpskom. Godine 1992. i 1993. (te 1994.) Zagreb, Split i Rijeka imaju za nastavni jezik hrvatski. Osijek naprotiv i nadalje poučava i naučava na »srpsko-hrvatskom«. U adresaru za 1994. osječko sveučilište djeluje bez jezika. Podatak »language of instruction« kod osječkog sveučilišta jednostavno nedostaje. Izgleda da su se na tom sveučilištu specijalizirali u »znanstvenoj pantomimi«, mimici ili mijaukanju. Informacija je u svakom slučaju zanimljiva. U Osijeku se može studirati bezjezično — nijemo, što je jedinstven svjetski fenomen. Bolje i preglednije podatke o hrvatskim sveučilištima nećemo naći ni u «International Handbook of Universities 1993«.[3] Istine radi spomenut ću da je u toj publikacije naveden i Bogoslovni fakultet.

Da ne duljimo: hrvatska međunarodna izolacija i marginalizacija plod je prije svega naše aljkavosti i lijenosti. O tome svjedoče i govore međunarodni adresari, u kojima hrvatske institucije i društva nisu zato zastupljeni i navedeni, jer ih odgovorni nisu nikad prijavili. Ne trebamo se stoga čuditi, što se u svjetskim medijima i institucijama ne čuje hrvatski glas. Koga će npr. netko neupućen u hrvatski jezik pitati za savjet ili informacije, kad u važnom svjetskom adresaru nema Hrvatskog filološkog društva? Tko će objasniti stav katoličkih Hrvata, kad prema adresaru u Hrvatskoj ne postoji, ama baš nikakvo, teološko učilište? Kako će netko od zainteresiranih stranih znanstvenika moći surađivati s nekim od hrvatskih kolega, kad ne pozna ni njihova imena ni njihove predmete. Ovi propusti, koji na žalost nisu jedini, već pravilo u

2 Pregledan popis muzeja u Hrvatskoj nalazi se u: Museums of the World. München-London-New York-Paris. Saur Verlag 1992. Premda je zaključna redakcija bila 15. svibnja 1992. uredništvu su se potkrale samo tri greške; Ajdovščina, Brezice i Bihać ne nalaze se na teritoriju Hrvatske.

3 Usp. International handbook od Universities 1993. International Association of Universities; Walter de Gruyter, (Berlin-New York 1993)

odnosu Hrvatske i svijeta, dokaz su da hrvatsko društvo još uvijek ne funkcionira »državotvorno i nacionalno svijesno«.

Nadam se da će ovaj prikaz hrvatske nedosljednosti, pridonijeti da se ove grube i nepotrebne pogreške isprave. Na kraju prikaza upućujem stoga molbu svim odgovornim u pojedinim institucijama i društvima, a posebice Ministarstvu prosvjete i Ministarstvu vanjskih poslova, da do listopada ove godine dostave uredništvu adresara »The World of Learning«, Europa Publications Limited, 18, Bedford Square, London, WC1B3JN, England, sistematske i potpune podatke o kulturnom i znanstvenom životu hrvatske Države. Neka im pritom za uzor služe prikazi malih kulturnih naroda i zemalja.

Valentin Purić

Nekoliko misli uz knjigu »Srpska filozofija danas«

1) Nezgrapna zmešarija

U rubrici »Rodoljubna zanovijetanja« »Večernjeg lista« od 8. prosinca prošle godine novinar Milan Ivkošić pod naslovom »Matica Hrvatska, Filozofija Srpska« skuhao je čudnu papazjaniju. Slobodan P. Novak i münchenski izdavač »Slavica Verlag dr. Anton Kovač« imaju samo to zajedničko što je S. N. Novak održao govor u Münchenu. Iz toga izvesti napad na Maticu Hrvatsku i povezivati je sa Srpskom filozofijom stvarno je umjetnička akrobacija. Tu je umiješao časopise »Erasmus«, »Vijenac«, »Praxis« te imena hrvatskih članova Znanstvenog savjeta spomenute münchenske kuće.

O sadržaju same knjige ni slova.

Uputno je nešto reći o samom izdavaču.

»Slavica Verlag dr. Anton Kovač« objavljuje znanstvene publikacije o Balkanu i jugoistočnoj Europi. Knjiga »Srpska filozofija danas« (»Die serbische Philosophie heute«, 1993) jest četvrti svezak serije »Povijest, kultura i duhovni svijet južnih Slavena«. Naslovi ranijih svezaka glase:

»Bibliografija novijih publikacija o makedonskoj, srpsko-hrvatskoj i slovenskoj literaturi«, 1991.

»Književni jezik u Bosni i Hercegovini od Vuka Karadžića do kraja austro-ugarske vladavine«, 1991.

»Počeci znanstvenog studija minornih slavenskih jezika. Korespondencija između Jana Baudouina de Courtenay i Vatroslava Oblaka«, 1992.

Slične su teme i u drugim serijama. Za ilustraciju navest ću dva rada:

Leopold Auburger: »Razvojni problemi hrvatskog standardnog jezika« (»Entwicklungsprobleme der kroatischen Standardsprache«)

Dagmar Burkhart: »'Kraljevo' kao primjer za rane drame Miroslava Krleže« (»'Kraljevo' als Beispiel für die frühen Dramen Miroslav Krležas«).

U spomenutim djelima autori su Slovenci i Srbi. Umjesno bi bilo pitati zašto i Hrvati nisu prisutniji, a ne čak nastojati sramotiti Hrvate koji su u Znanstvenom savjetu kao da su zaraženi srpskom filozofijom.

2. Ispravak naslova

Knjiga je podijeljena u dva dijela. Prvi dio obrađuje povijest filozofije kod Srba. Obuhvaća oko 65 stranica. Od toga, 36 stranica se odnosi na marksizam-lenjinizam i praxis-filozofiju.

U drugom dijelu prikazani su prinosi 11 suvremenih srpskih filozofa. Poredani su po abecedi autora, bez ikakve povezanosti među sadržajima. Na kraju knjige na svega jednoj stranici svakom autoru posvećena su dva retka; samo M. Đuriću tri.

Već na prvoj stranici čitaocu se objašnjava da nema »srpske« filozofije: »Dieser Sammelband erhebt keinen Anspruch darauf, dem deutschen Leser eine nationale Philosophie vorzustellen, die schon eine völlig herausgebildete Individualität und ein eigenes Profil im besten Sinne aufweist. Eine solche »serbische Philosophie« gibt es nicht, noch hat es sie jemals gegeben«. (str. 9.) (»Ovaj zbornik ne postavlja zahtjev da njemačkom čitaocu prikaže nacionalnu filozofiju koja pokazuje potpuno izgrađeni individualitet i vlastiti profil u najboljem smislu.«) Još manje postoji srpska filozofija danas: »Die serbische Philosophie ist heute vollkommen von der Welt abgeschnitten, und es wird wahrscheinlich sehr lange dauern, bis sie wieder mit dieser Welt Schritt fassen können wird. Wenn es ihr überhaupt gelingt zu überleben« (»Srpska filozofija je danas potpuno odsječena od svijeta i vjerojatno će vrlo dugo potrajati, dok bude mogla uhvatiti korak s tim svijetom. Ako joj uopće uspije da preživi.« str. 71.)

Postavlja se pitanje, koja je svrha knjige, ako nema nikakve srpske filozofije, a pogotovo ne danas, kada je, kako kažu autori, cijela zemlja pretvorena u vojni logor i nalazi se pod razarajućim udarcima sveobuhvatnih kaznenih mjera onih zemalja, koje su doprinijele razbuktavanju krvavog etničkog i građanskog rata. Ovo oni nazivaju velikim kulturnim zločinom, koji se ne može pravdati nikakvim višim ciljevima.[1] Dakle, to je glavna namjera knjige, optužiti zemlje koje su uvele sankcije. Srbija je nevina žrtva i filozofi moraju ukazati inozemnim čitateljima na nepravde učinjene Srbima, a s tim i razvoju srpske filozofije. Ali njihove optužbe nemaju adrese, ni objašnjenja, a kamoli argumenata.

3) Nacionalistička prisvajanja

Kada se u povijesnom dijelu govori o turskim osvajanjima Balkana, ne samo da se Crna Gora, nego se i Bosna spominje kao srpska zemlja. Ide se i dalje pa se govori o srpskim filozofima koji preko Dubrovnika imaju vezu s neoplatonskom renesansom u Italiji i upoznati su s Aristotelom u obradi Tome Akvinskog. Tako katolički redovnici i dubrovački knez postaju primjer srpskih mislilaca. Navodi se Đurad Dragišić (1450 — 1520) i Nikola Gučetić (1549 — 1610). Dragišić (Gregorius Benignus) bio je član Akademije u Firenzi. Svoj spis »Logica nova secundum mentem Scoti et B. Thomae Aquinatis« objavljuje 1520. g. A 1580. g. Gučetić izdaje »Questiones de immortalitate

intellectus possibilis contra Alexandrum Aphrodisium«. Osim na latinskom piše i na talijanskom jeziku: »Dello stato delle Republiche secondo de mente di Aristotele con esempi moderni«, 1591. Posebno mjesto zauzima Ruđer Bošković, navodeći njegovu filozofiju prirode »Theoria Philosophiae naturalis« 1763. Kažu za njega da je »isusovac srpskog porijekla« (»Jesuit serbischer Herkunft«). Međutim prešućuju da je Dragišić bio franjevac a da je Gučetić bio sedam puta biran za kneza.

Ranije, u filozofskom dvomjesečniku »Praxis« (br. 5-6/1973) pod naslovom »Mala enciklopedija 'dijalektičko-materijalističkog' nacionalizma« na četiri stranice izneseni su nacionalistički »biseri« dr. Andrije Stojkovića, zastupnika staljinističkog dijamanta. Među ostalim »pronalascima« A. Stojkovića tu je i posebni podnaslov: »Gučetić, Dragišić, Bošković i drugi mislioci koji su poreklom Srbi«. Ono što je već prije dvadeset godina bilo izvrgnuto ruglu kao nacionalističko prisvajanje tuđe kulture, sada se ponovno nudi u starom izdanju.

Sva filozofska događanja poslije 1945. u Jugoslaviji uvrštena su u »srpsku« filozofiju. Knjige Slovenaca i Hrvata koja su izdala beogradska poduzeća također spadaju u nju. Govori se o filozofiji »na srpskom jeziku«. Pri tom se mijenjaju naslovi knjiga. Tako je izdavač »Vuk Karadžić« posrbio naslov djela Danka Grlića »Ko je Ničе«, pa ga napisao po srpskom pravopisu. Treba ipak navesti da su na kraju knjige napomenuli da su oni izvršili fonetsku transkripciju imena. Zanimljiv je slučaj i sa knjigom »Kraljevstvo božje i komunizam«. Vjerojatno im ovakav naslov više zvuči srpski, iako A. Krešića spominju kao primjer Hrvata koji rade u Beogradu. Autori ističu da srpski filozofi žive i u Bosni i u Hrvatskoj. Dapače u Zagrebu dominiraju srpski filozofi.

Nacionalizam nije prešućen ni u knjizi. Navode se primjeri časopisa »Theoria«, koji se na početku bavio filozofskim temama. Sredinom osamdesetih godina pojavljuje se politizacija filozofskog života u Srbiji i njegova instrumentalizacija u svrhu jačanja nacionalnih osjećaja i promjene političkog sustava. Izvršni odbor Srpskog filozofskog društva nije bio zadovoljan uredništvom časopisa, jer se ograničavalo na struku pa ga je nezakonitim putem smijenio. Članovi odbora pokazivali su prenaglašeni smisao za politiku. Poimence se navode: Z. Golubović, T. Inđij, K. Čavoški, V. Koštunica, V. Šešelj, Z. Đinđić, Lj. Tadić, N. Milošević, M. Marković.

Pred kraj povijesnog pregleda ponovno se spominje pojačano zanimanje u Srbiji za tradiciju i »njegovanje 'nacionalnog duha'«(»die Pflege des 'nationalen Geistes'« str. 68.) ali se dodaje da se ta tendencija pojavljuje razboritije nego u nekim drugim republikama.

Teško je shvatiti kako su pisci došli do tvrdnje da je nacionalizam u Srbiji bio uzdržljiv. O agresivnosti srpskog nacionalizma najbolje svjedoči »Memorandum Srpske akademije nauka i umetnosti (SANU)«, objavljen u jesen 1986. g. Po riječima Ivana Stambolića, tadašnjeg predsjednika SR Srbije »Memorandum« je bio »In memoriam«, drugim riječima rekvijem za tadašnju Jugoslaviju. Pa čak se i Milošević tada negativno izrazio o njemu: »Šta je drugo nego crni nacionalizam pojava Memoranduma Srpske akademije nauka i umetnosti, u kome se predlaže razbijanje Jugoslavije«. (Citirano prema »Borbi« od 21. VIII. 1991.)

Zanimljiv je i slučaj samoga M. Đurića, suautora uvodnog pregleda. On je kritizirao nacrt novog jugoslavenskog ustava, jer daje veće slobode republikama i tako labavi centralizam. Zbog svojih kritika bio je u 1972. g. osuđen na dvije godine zatvora.

Ima pravo kada tu osudu naziva drastičnom mjerom, ali s druge strane te njegove kritike pokazuju za kakvom su Jugoslavijom težili mnogi Srbi.

4.»Exeundum e statu naturae«

U drugom dijelu knjige, na nešto više od dvijestotine stranica poredani su radovi pojedinih autora — kao što je već rečeno — bez ikakvog sistema osim abecede. Za ilustraciju evo nekoliko natuknica o prvim člancima.

Prvi naslov je »Dijalog i esej« Jovana Aranđelovića. Tu se prvo govori o dijalogu gdje se kroz razgovor i sučeljavanje dolazi do zajedničkog zaključka. Međutim, pozivajući se na Montaignea, nije uvijek tako. Čovjek se često prikloni nekom stajalištu iz iracionalnih pobuda pa ga zatim pokušava razumom opravdati. Stoga se govori o nedovoljnosti i nemoći uma.

Zatim slijedi rasprava »Pravo u svijetlu priznavanja« (»Das Recht im Lichte der Anerkennung«) Danila N. Baste, gdje se iznose misli Kanta, Fichtea i Hegela. O ovoj temi će se, kasnije, više reći.

Milan Damnjanović ima temu »Estetiziranje teorije i teorija estetskog« (»Aesthetisierung der Theorie und Theorie des Aesthetischen«). Podnaslov je »Uz Adornov pokušaj« (»Zum Versuch Adornos«),što pokazuje da se najviše bavi Adornovim mislima.

Četvrti i najopširniji rad je »Nietzsche i Heidegger«, u kojem Mihailo Đurić pokazuje Nietscheov utjecaj na Heideggera.

Prilozi autora su, dakle, bez ikakve zajedničke koncepcije.

Citat: »Exeundum e statu naturae« nalazi se u raspravi D. N. Baste, a on ga je preuzeo od Hegela. U običnom razgovornom jeziku moglo bi se prevesti: »Mora se izaći iz prirodnog stanja. No odmah se javljaju poteškoće: kako zapravo prevesti riječ »natura« i što znači prirodno ili naravno čovjekovo stanje, odnosno kakav je čovjek po svojoj prirodi — naravi. Opširno je o tom raspravljao Tomo Vereš u studiji: »Napomene uz pojmove 'naravi' i 'prirode' u povijesti filozofije«. (»Obnovljeni Život«, 5/1991). Tu se preporučuje pojam »narav« za ontološko i antropološko značenje riječi, a »priroda« za izvan-ljudski, materijalni, biljni i životinjski svijet.

Ovdje se »prirodno stanje« uzima prema shvaćanju Thomasa Hobbesa (1588-1679). Tomo Vereš ga prikazuje na početku svog članka »Je li rat neizbježan?« (»Marulić«, 2/1993). Ono se može sažeti s dvije, često citirane, rečenice »rat svih protiv svih« i »čovjek čovjeku vuk«. I sam T. Hobbes dopušta sumnju je li čovjek-pojedinac bio baš takav, ali je siguran da takvo neprijateljstvo i ratno stanje vlada među državama.[2]

I Kant u svom spisu »K vječnom miru« (»Zum ewigen Frieden«) »prirodno stanje« (»Naturstand« ili »Naturzustand«) poima u tom Hobbesovom smislu.

Nakon ove digresije vratimo se D. N. Basti. Njegov esej ima pet dijelova. U početku se ističe važnost »praktične filozofije«. Pred ljudima su se ispriječile razne teškoće i pitanja kako osobnog tako i društvenog života. Osobito je opasna nihilistička volja za vlašću. Njom su prožeta sva područja ljudske djelatnosti. Odgovor je prizbavio se Fichte, a razvio ga je Hegel.

Nakon takvog uvoda posvećeno je nekoliko misli Kantovoj sintagmi »nedruštvena društvenost« (»die ungesellige Geselligkeit«). Ona ukazuje na antagonistička nagnuća u čovjeku: čežnja da se uklopi u društvo, ali i da sačuva svoju posebnost. Potrebno je iskazati poštovanje i priznanje drugima, ali i da se to traži od drugih. Pred kraj drugog dijela u paragrafu 37. »Metafizike ćudoređa« se kaže da je poštovanje (»Achtung«) (observantia aliis praestanda) priznanje dostojanstva (dignitas) drugom čovjeku.

U trećem dijelu riječi je o zaslugama Fichtea za razradu pojma priznavanja. Na njemu se razvija pravo. Priznavanje i pravo su dvije strane iste medalje. Zadatak prava je utvrđivati odnose između slobodnih bića. Čovjek mora postaviti granice svojim djelatnostima i svojoj slobodi; ograničiti sebe da bi pokraj njega i drugi bili slobodni.

Četvrti dio bavi se Hegelom. Po mišljenju autora Hegel je bio preoštar u svojoj kritici Fichtea i njegov je sistem nazvao atomistikom. Međutim zahvaljujući Fichteu pitanje priznavanja postalo je jedno od ključnih tema Hegelove filozofije. Da bi se jače istakla potreba priznavanja čovjeka kao osobe, Hegel je razmatrao pojam prirodnog stanja (»Naturzustand«). Za Hegela je ono »slobodno ravnodušno bivstvovanje individua međusobno« (»das freie gleichgültige Sein von Individuen gegeneinander«). U njemu nema ni prava ni dužnosti i za njega se može samo reći »exeundum e statu naturae« (str. 107). Napustiti prirodno stanje istovjetno je uspostavljanju prava i međusobnog priznavanja.

Kratki, peti dio podvlači još jednom da je priznavanje kod Fichtea i Hegela ne samo ključni pojam za pravnu problematiku nego i za razmatranje i razumijevanje čovjekove egzistencije uopće i njegova života u zajednici.

Članak D. N. Baste je manjkav, pogotovo ako se uzme njegov zagovor praktične filozofije koja se treba suočiti s gorućim suvremenim problemima. On nema ni riječi o odnosima među državama, gdje vlada prirodno stanje kao oličenje nepravde i nasilja. Ako nije mogao naći poticaja kod Hegela, Kant i Fichte su mu mogli dati mnogo pobuda. A on je stručnjak za njih dvojicu. Magistarski rad mu je bio »Poreklo i svrha države u Kantovoj političkoj filozofiji« a doktorski »Johan Gotlib Fihte i francuska revolucija«.

Kant je napisao svoj filozofski nacrt »K vječnom miru« 1795., kada je njegov filozofski opus bio uglavnom gotov. Svoje izvode zasniva na ideji slobode, na moralnom zakonu i na svojoj nauci o pravu. Spis oponaša oblik mirovnog ugovora sa šest prethodnih (preliminarnih) članova i tri definitivna. U drugom izdanju objavljen je i dodatak. On razlikuje tri vrste prava:

1) pravo građanstva (ius civitatis) koji vlada među građanima iste države
2) pravo naroda (ius gentium) uređenje odnosa među državama i
3) pravo svjetskog građanstva (ius cosmopoliticum) koje će vladati kada se ljudi, uslijed razvitka međunarodnih odnosa budu smatrali građanima jedne opće države čovječanstva.

Mir među državama može postojati samo ako se osnuje federacija slobodnih država, koja će osigurati međunarodno pravo. Ne mora postojati jedna država svih naroda. U tom se Fichte razilazi. On je 1796. g. izdao svoj odjek na Kantov spis u kojem smatra da se države moraju ujediniti u državu naroda (Völkersttat). Savez naroda (Völkerbund) koji predlaže Kant, Fichte prihvaća samo kao prijelazno stanje.

Dok se Kant i Fichte natječu tko će izložiti što idealnije principe, Hegel je protiv takvih nastojanja. On zagovara rat. Josef Rattner u knjizi »Agresija i ljudska narav« (»Agression und menschliche Natur«, Fischer Taschenbuch Verlag, Frankfurt am Main, 1977) navodi Hegelovu glorifikaciju rata. On vidi u ratu duh, formu i bitni momenat ćudoredne supstance. Tu je citiran i pruski general-feldmaršal H. K. Moltke koji je Hegelovo shvaćanje jasnije izložio. Rat je uklopljen u božji svjetski poredak, u njemu se razvijaju najplemenitije ljudske vrline, hrabrost i odricanje: bez rata bi svijet zaglibio u materijalističku močvaru. (str. 164). I Bertrand Russel u svojoj »Povijesti zapadne filozofije« (»History of Western Philosophy«, Unwin Paperbacks 1979., London) slično prikazuje Hegela. Dužnost je odnos pojedinca prema državi. Ne dopuštaju se nikakvi principi koji bi se odnosili na pravedne odnose među državama. Svaka država je nezavisna prema drugima. To je najveća čast za jedan narod. Hegel je protivnik bilo kakve instance koja bi ograničavala nezavisnost država. Rat nije apsolutno zlo. Dapače je dobro da s vremenom na vrijeme dođe do rata. U njemu se najbolje očituje ispraznost vremenskih dobara. On ima pozitivne moralne vrijednosti i jača moralno zdravlje naroda. Mir vodi okoštavanju. Nema sukoba između morala i politike, jer države nisu podložne moralnim zakonima. Države međusobno su u prirodnom stanju (»a state of nature« str. 711) gdje nema ni zakona ni morala. Interes svake države jest njezin najviši zakon. Država je uspoređena s čovjekovim tijelom. Oko samo za sebe, odvojeno od tijela, nema vrijednosti. Građanin je dio cjeline; ako je izoliran postaje beskoristan.

I Ernest Cassirer u svojoj knjizi »Mit o državi« (»Nolit«, Beograd, 1972.) slično ocrtava Hegelove ideje. Hegelova država je alfa i omega, ona je najviša i najsavršenija realnost. Nema suca koji bi mogao suditi državama. Odbacuju se svi humanitarni ideali. Istina države nije moralna istina, to je »istina koja leži na moći« (str. 263). Ambicije političara imaju velikog udjela u političkim pothvatima. Na svijetu nije učinjeno ništa veliko bez strasti. Hegel pod vrlinom izjednačava snagu i odlučnost. To je smisao i Machiavellievog pojma »virtu«. Hegel je egoizam uzdizao na rang idealnog načela. Uveo je pojam »sacro egoismo«. Nietszcheov imoralizam bio je zamišljen već u Hegelovu sistemu. Cassirer je uvjeren da je Hegel nesvjesno probudio najiracionalnije sile i pripremio fašizam. Međutim primjećuje da je Hegel ipak stavio granice državi. Umjetnost, religija i filozofija jesu najviša kulturna dobra i država ih ne smije zloupotrebiti za svoje ciljeve.

Sa sličnim mislima i Milan Kangrga u knjizi »Hegel i Marx« (»Naprijed«, Zagreb, 1988.) brani Hegela od optužbi da je apologet etatizma. Za Hegela je država garant čovjekove slobode i njegovih prava prema tradiciji revolucionarnog građanstva u tragu Rousseaua i prosvjetitelja 18. stoljeća. Međutim povijest se ne osvrće na pravila i moral. Nakon citata gdje Hegel govori kako su »samo potrebe, strasti i interesi ono što se pojavljuje kao pokretačka sila i što dolazi kao glavna djelatnost«) M. Kangrga nastavlja:

»Pritom je svjetska historija izvan dosega moralnog sudenja, procjenjivanja ili vrednovanja, jer se ona kreće na višem nivou nego što je ono na kojemu moralitet (sveden na čovjekovu unutrašnjost) ima svoje pravo mjesto, pa se s tog stanovišta ne smiju i ne mogu na svjetsko-povjesna djela i njihovo izvršavanje postavljati moralni zahtjevi. Upravo obrnuto, za Hegela se povijesni čin nameće kao kriterij za ocjenjivanje moralnosti, tako da istinski veliki ljudi stalno krše njezina pravila...« (str. 116).

Dakle i prema ocjeni M.Kangrge Hegel u stvari potiče ambiciozne vlastodršce, slično kao što je preporučivao Machiavelli, da se ne zaustavljaju pred nekakvim skrupulama nego da odvažno čine sve što ih vodi željenu cilju. Ambicije i strasne želje za što većom vlasti samo su pohvalni poticaji.

U knjizi se nalazi još jedna rasprava o Hegelu. To je »Refleksivna ćudorednost« (»Die reflexive Sittlichkeit«) Miroslava Milovića. On otkriva i stanovite nedorečenosti i manjkavosti. Osnovno Kantovo pitanje »Što moramo činiti« gubi kod Hegela praktični smisao. On bi Hegela dopunio komunikacijskom teorijom. Zagovara komunikacijsku zajednicu gdje bi članovima bilo priznato sudjelovanje u argumentaciji. U pojmu »priznavanja« (»Anerkennung«) vidi princip praktične filozofije. nažalost te teme su samo nabačene. Iako se govori o praktičnoj filozofiji, a D. N. Basta je i zagovara na početku svog rada, sve je to suviše apstraktno, daleko od okrutne i krvoločne stvarnosti kojoj su uzrok makijavelistički srpski političari. Filozofi im samo pomažu svojim prešućivanjem pravih uzroka i razloga kao i sofističkim optuživanjem međunarodne zajednice kako je od Srbije napravila vojni logor.

Bilješke

(1) Evo izvorni tekst: »In einer Situation, in der das ganze Land buchstäblich in ein Lager gesteckt wurde, kann auch die serbische Philosophie nicht von den verheerenden Folgen der allumfassenden Staf massnahmen verschont bleiben, die von jenen varhängt wurden, die selbst wesentlich zum Entfachen des blutigen ethnischen und Bürgerkriegs auf dem Gebiet des ehemaligen Jugoslawien beigetragen haben. (...) Nicht nur, dass es in den jugoslawischen Bibliothen keine neuen philosophischen Bücher und zeitschriften aus dem Ausland mehr gibt — was an sich schon ein grosses Verbrechen an der Kultur darstellt, welches sich durch keinerlei 'höhere Gründe' rechtfertigen lässt — sondern auch die unmittelbare philosophische Kommunikation mit der Welt ist faktisch unterbroshen...« (str. 71)

(2) »Ali i da nikada nije bilo vremena u kome bi pojedini ljudi bili u stanju rata jedan protiv drugog, ipak su u sva vremena kraljevi i druge ličnosti kojima pripada najviša vlast, zbog svoje nezavisnosti, u stalnoj surevnjivosti i u položaju gladijatora. Stoga sa oružjem upravljenim i pogledom uperenim jedan u drugoga, sa utvrđenjima, garnizonima i topovima na granicama svojih zemalja, sa neprekidnim uhođenjem suseda. A to je ratni stav«. T. Hobbes, »Leviathen« citirano prema »Britanska filozofija morala«, Svjetlost, Sarajevo, 1978. str. 80.
Kakav je zapravo čovjek u »prirodnom stanju« odnosno po svojoj biti ima raznih mišljenja. Neke stavove je iznio T. Vereš u studiji »Napomene uz pojmove 'naravi' i 'prirode' u povijesti filozofije (»Obnovljeni život« 5/1991). Hannah Arendt, koju neki smatraju najvećom ženom-filozofom našeg doba u knjizi »Vita activa« (»August Cesarec«, Zagreb, 1991) piše: »Izgleda da se na problem ljudske prirode, augustinovsko 'questio mihi factus sum' ('postao sam pitanjem sam sebi') ne može odgovoriti ni u individualno psihološkom, ni u opće filozofskom smislu. U velikoj je mjeri nevjerojatno da ćemo koji možemo spoznati, odrediti i definirati prirodne biti svih svari koje nas okružuju, ikada biti u stanju isto učiniti za sebe sama — bilo bi to poput preskakivanja vlastite sjene«. (str. 13).

Slavko Eseš

MINIJATURE VJERE REISER IŽARUJU ZLATOM

Teško je danas kod nas doživjeti pravu ili vrhunsku izložbu *minijatura*. I ne samo to. U poplavi raznoraznih slikarskih izložaba, koje dnevice pljušte po našim gradovima i mjestima nikada ne susrećemo niti daleko naslućivanje da se netko od umjetnika slikara odvaži za bar pokoju minijaturu. Nije vjerojatno različitije ni u ostalom suvremenom svijetu.

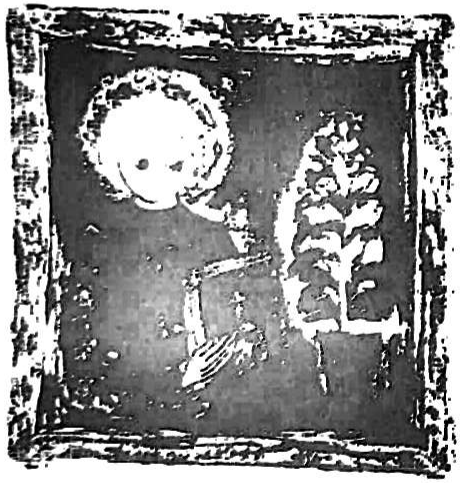

U podavnijoj prošlosti, prije Gutemberga, bilo je drukčije. Uz ugledne neumrle umjetnike bio je nemalen broj vrhunskih minijaturista. To nam bjelodano svjedoče sačuvani inkunabuli s prekrasnim minijaturama i inicijalima. Često puta ni ne znamo za njihova imena, ali djela ostaju dokazom trajne umjetničke vrijednosti, izrađenom na malom dijelu pergamene (ili drugog prikladnog materijala: — srednjem vijeku, — kao i u 18. i 19. st.). Neki su i od naših vrsnih majstora minijaturista ostali upisani zlatnim slovima u povijesti te izuzetne i vrlo teške grane slikarske umjetnosti. Julije Klović trajno je naš barjaktar te časne i vrijedne družine (r. u Grižinama u Hrvatskom Primorju 1498., poživio do 1578.: — proslavljen u Italiji gdje je stvarao i radio; — Zagreb mu se odužio dostojnim spomenikom, bez namjere kontrasta patuljastom kipu velikana Ivana Meštrovića na suprotnoj strani).

U naše ne baš lako razumljive dane, kad se govori o umjetnosti pravoj i istinskoj, jedina koja se u potpunosti odala minijaturi jest *Vjera Reiser*. Kroz proteklih *petnaest* godina ona je svojim ustrajnim radom i na izložbama minijatura dokazala da je bogomnadahnuta upravo za ovaj rod umjetničkog izražaja, koji je vjerojatno među najtežima na području umjetničkog slikarstva. To ne znači da ona ne bio mogla stvarati i umjetničke slike većih dimenzija i raznolikih motiva. Ali ona je pred petnaestak godina osjetila zov duše i poticaj upravo za minijaturu, predala se tome nezaustavnom poslu, jurnula svom snagom duha, uma, srca, a naročito i prvenstveno umjetničkim plamsajem koji je u njoj bio duboko uronjen i tinjao, i kad je oganj buknuo u svoj svojoj snazi, odala se uspješno (gotovo) najosjetljivijem radu umjetničkog izraza — u minijaturi.

Time se je najdostojnije nadovezala na naše davne znane i neznane istinske minijaturiste, na Klovića i tolike brojnije velike i nezaboravne majstore.

Njezina najnovija izložba *Minijature s gljagoljicom* (u povodu 500-te obljetnice Senjske glagoljske tiskare) u Kuli Lotršćak (tu je bila i prva; – zdanje kao stvoreno za izložbu ovog roda umjetnosti) održana je kratko, samo deset dana, od 18. do 28. ožujka 1994. Pobudila je razumljivo vrlo veliko zanimanje, osobito onih znalaca, koji razumiju i cijene umjetničke minijature pune duha i smisla.

I ovaj put (kao i na prvoj izložbi minijatura) našao sam se sâm u milovidnom izložbenom prostoru, ostarjelom, jednostavnom, stvorenom da se u njegovoj izbi izvjesi toliko malih i nekoliko malo većih izložaka, da ih nije bilo lako prebrojiti. Dobije se dojam da si u carstvu čarobnih priča, koje te zanose, uznose, privlače, nadahnjuju, osvajaju veselim bojama, raduju, razgaljuju srce, odnose u sfere miline, pokoja i umilnog raspoloženja, posebne smirenosti.

Oba puta našao sam sretno samu umjetnicu, jer nisam pohrlio prvih dana i imao sam zavidnu prigodu ostati sâm dovoljno trenutaka da ničim neometan sve osmotrim i razgledam.

Pitao sam umjetnicu odkada njeguje minijaturu. Rekla mi je — od susreta s reprintom *Misala Hrvoja Vukčića Hrvatinića* pred petnaest godina (1978). Misal sa svojim umjetninama — minijaturama i inicijalima — toliko je na nju djelovao da je probudio sve njezine umjetničke žice — urodene! — da im se nije mogla nikako odhrvati. To ju je tako munjevito i silno zahvatilo da je prionula punim umjetničkim bićem blagoslovljenom minijaturističkom izražavanju i uspješno stvarala sve više i bolje. I to je još jedan očiti dokaz da pojedinci-umjetnici u sretnom nenadanom trenutku otkriju skriveno blago svoje duše koje provre poput nenadana mlaza i razlije se u svoj svojoj punini na blagotovornu puninu izražaja kistom i bojom.

Hrvoje Vukčić Hrvatinić (1416) ostao je poznat u hrvatskoj povijesti zbog svojih državničkih uspjeha, ali gotovo još više po *MISALU*, pisanom glagoljicom na 247 pergamentskih listova (306 x 225 mm), s 96 minijatura, 380 inicijala, biblijskim prizorima, svetačkim likovima, simbolima i alegorijama mjeseca. Izrađen je u Splitu ili Omišu 1405 — 1407. Poznato nam je samo ime autora — Ratko, a pomoćnici su ostali u anonimnosti. Original su Turci nakon osvajanja Budima, poslije Mohačke bitke 1526., odnijeli iz Korvinove knjižnice u Carigrad. Foksimil s latiničkom traskripcijom dragocjen je doprinos i našem fundusu umjetničkog umijeća i hrvatske književne baštine, ali i poticaj nadahnutim umjetnicima da se njime ispune osmišljenjem svoga urođenog dara. »*Hrvojev misal*« — piše naša eminantna znanstvenica s područja starohrvatske glagoljice Anica Nazor — opčarao je Vjeru Reiser. Po uzoru na taj rukopis ona počinje oblikovati kamenje, medaljone, drvene pločice s glagoljskim slovima, inicijalima i kratkim tekstovima«.

I proslijedila je svoj umjetnički rad, započet pred decenij i po. Staroslavenskom zavodu u Zagrebu izradila je dvije razglednice u povodu 1000. obljetnice slavenskog apostola sv. Metodija. U Đakovu je u istoj prigodi u srpnju 1985. priredila izložbu s motivima glagoljice. A 1988. (vrlo značajna godina za nju) priređuje raskošnu (i u nas nevidenu) izložbu minijatura u Kuli Lotršćak (koja je mene toliko zanijela; — o njoj sam donio prikaz u našoj reviji »Marulić« s vrhunskim udivljenjem; — imamo perspektivnu istinsku umjetnicu minijatura!).

I ne samo to. Na 24. zagrebačkom salonu 1989. Vjera je Reiser svojom razglednicom upozorila da je Zagreb riznica glagoljice. Pridružuje se i povodom 500. obljetnice prvotiska glagoljice *Brevijara* (1991). Iste godine izrađuje i za naše Gradišćance minijaturu njihova zaštitnika svetoga Martina.

Najnovija izložba Vjere Reiser nikla je i izrasla (dvostrukom) objavom reprinta glagoljske inkunabule *Spovid općena* koja je tiskana u Senju 25. 4. 1496., a sačuvan je samo jedan primjerak. To je prijevod djela »Confessione generale« (Opća ispovijed), napisana od glasovitog talijanskog propovjednika iz 15. st. Michaele Carcano. Već naslov kaže o kakvom se djelu radi. Senjski plemić i kanonik, od 1501. i senjski biskup Jakov Blažiolović pokrenuo je u Senju tiskaru, u kojoj je tiskano sedam knjiga na glagoljici (nabožnog sadržaja i neki bogoslovni priručnici). Za 15. st. izvanredan podhvat i za hrvatsku kulturu i književnost, događaj bez premca. Još treba istaknuti da je *Spovid općena* preveden od J. Blažiolovića na hrvatski čakavski jezik. Ovo djelo sačuvano je u samo jednom originalnom primjerku. Od godine pretiska 1978, privlači pozornost Vjere Reiser i od tada ona počinje »pretakati u slike i minijature na način kako su to nekoć činili minijaturisti u raskošnim glagoljskim rukopisima. Ona bira sadržaje koji oplemenjuju i nose poruke o neprolaznoj vrijednosti... Takovi sadržaji odgovaraju njezinu likovnom idiomu, prepunom toplih boja. Svojim sitnoslikarijama Vjera Reiser dopire do srca i razgaljuje dušu. Likovni sadržaj dopunjuje izvornim glagoljskim tekstom, onim koji je bio izravan poticaj da ga oslika, pa je glagoljski tekst uz minijature dokument i svjedočanstvo nadahnuća«. (Anica Nazor)

Uz obljetnicu *Spovidi općene* umjetnica je izdala i mapu sa sedam minijatura (u ograničenom broju primjeraka), u kojoj je oslikan i žig tiskare, suosnivač Blaž Baronić, senjski kanonik i drugi motivi (a prvi primjerak mape otkupila je »Čistoća« za prigodne darove svojim članovima, — mapu je majstorski obradio i čistim zlatom znalački dotjerao zagrebački majstor, što mu služi na ponos).

Ako sažmemo sve izneseno, onda je Vjera Reiser danas u Hrvatskoj postigla zamjerni domet prave minijature.

Njezine minijature domet nose sve oblike naših davnih minijaturista i zrače neprolaznim vrijednostima poštenja, borbe protiv zla, oživljenjem baštine Biblije, hagiografskim prizorima i drugim motivima. Njezina je neprocjenjiva zasluga da nam približuje zaboravljenu *Glagoljicu*. Njezine minijature ižaruju zlatom jer se sve više bliže Suncu.

Mirko Validžić

ISTRAŽIVAČ MEDALJE GJURO KRASNOV

Njegovi prvi kontakti kao dječaka iz Petrovaradina, gdje Dunav kruži i dobiva širinu »mora«, u pijesku i rudinama nalazi rimski brončani novac. Daljnja znatiželja vodi ga u Sirmium, a đačka dob u Osijek. Tu i maturira. Čuje za Radauša, koji tih godina biva nazivan »Pjesnik bronce«. Od 1947. godine je već u Zagrebu, gdje radi i studira građevinarstvo, koje i diplomira.

U Zagrebu se povezuje s Hrvatskim numizmatičkim društvom a napose s *J. Rengerom*, zatim Dr. *Meixsnerom*, te 1962. postaje tajnikom HND. Već 1963. uređuje *Numizmatičke vijesti*, na kojima i danas radi. Bio je dugogodišnji predsjednik HND, a danas je doživotni počasni predsjednik Hrvatskog numizmatičkog društva.

U *Društvu*, u zajednici s *Gliptotekom* i prof. *Vesnom Mažuran* voditeljicom i kustosom za kiparstvo i medalje i plakete, osniva *Medaljersku sekciju* pri HND.

S jedne strane Krasnov a s druge dr. *Vinko Zlamalik*, a danas Dr. *B. Mesinger*, sustavno kao znanstvenici, zatim kao istraživači i organizatori, rade na hrvatskoj medaljistici i maloj plastici skupa s prof. V. Mažuran. Tako se u nas stvorio tim znanstvenika koji zdušno obrađuju tu bogatu njivu hrvatske medalje.

Krasnov je među prvima konstatirao da je Vanja Radauš prvak poslije (*F. Karresa, Valdeca, Frangeša, Hermine Ferić*) *Kerdića* i *Antunca* koji je već 1943. a i prije napustio klasični krug medalje i dao novi robusni slobodni taktilni format (medalje) nalik na slavonske pogače.

Upoznaje Jegera, Janeša, Radovanija, Bohutinskog i dr., te mlađe medaljere, s kojima se druži i o kojima posebice piše u »Maruliću« kao i u *Hrvatskom numizmatičkom vijesniku*.

Napose približava Zagrebu Vladimira Stovičeka mlađeg kolegu Frana Kršinića iz Praga. Stoviček je jedan od vrhunskih slovenskih medaljera, kojega su otkrili zagrebački znanstvenici, a njegova je kći Vlatka Kršinićev đak, kao i toliki broj slovenskih, makedonskih, bosanskih, hercegovačkih i drugih kipara. Predimo na stvar: Krasnov je razradio Pavla Dubrovčana i Franju Vranjanina, Rendića, kao i Frangeša za koga se misli da je prvi i najbolji medaljer svoje epohe. Zatim slijedi epoha najvećeg hrvatskog medaljera *Ive Kerdića* koji je ostavio duboke tragove kao i *M. Dinčić* u hrvatskoj medaljistici. Novo svjetlo i novi pristup medalji i stajačici dolazi sa *Ž. Janešom*, koji je oformio medaljersku školu i akademiju te brojnu mladu generaciju, sve to prati likovnom kritikom Krasnov. Njegovi eseji i zapisi od *K. A. Radovanija, Mačukatina, Despota, A. Starčevića, Babića, Sikirice, Crnjaka, Bošnjaka, Luketića, Antolića, Brkića, Kovačiček, Lukač*, o *Vladi* i *D. Mataušiću, Poljanu i Dubravčiću*, kao i zapisi o *Špigleru, Krivaku, F. Šegi* i tolikim drugima, ostat će trajni dokument naše medaljerske

stvarnosti. Stvorena je nova generacija hrvatskih medaljera, eto sad i s K. Kovačićem koji je izradio nov metalni hrvatski novac — *kunu i lipu*.

Krasnov organizira medaljerske izložbe u Zagrebu, Osijeku i dr. Inicijator je s Dr. Mirnikom hrvatske medalje »*Fidem*« i to u *Budimpešti*, na svjetskoj izložbi koja danas traje, i koja je dobila počasno mjesto. Krasnov je analitičan: pomalo štur, ali vrlo objektivan kritičar, bez dlake na jeziku. Ima jednostavan vlastiti stil pisanja, jasan i razumljiv. Rođen je 6. 5. 1922. u *Petrovaradinu*, porijeklom je *Rus*, koji je čitav život živio u Hrvatskoj, jedinstven u istraživanju hrvatskog novca. Tako je već s Rengerom pisao o našem srednjovjekovnom novcu *frizatici*, *banovci*, *dinari*, *groši*, zatim moneta *dalmatie*. Njegovo zapaženo djelo još u komunizmu, bilo je *Kovani novac N. D. H. od 1941/45*, zatim dolaze modeli novca *Banovine Hrvatske* 1939/41. Zapažena radnja: *Groši Šubića Bribirskih*.

Najznačajnije djelo Krasnova je *Novac Bijelih Hrvata u 10. stoljeću*. Kao i *Kuna — hrvatski novac kroz povijest*. On je pomaknuo nastanak hrvatskog novca, od 13. stoljeća u 10. stoljeće, služeći se svjetskom, češkom, poljskom i ruskom literaturom i otkrićima. Dakako, baza su uvjek bili *slavonski banovci kao i srebro Zadra*!

Uporan, objektivan i zauzet istraživač, znanstvenik i organizator, dugogodišnji predsjednik HND i pisac, ulazi u 73. godinu života. Ovaj članak pišem kao podstrek jednom zauzetu radniku, koji ulazi u sintezu svog djela pa mu suradnici medaljeri žele još dugo istraživanje. Možda je taj rad vidan samo uskom krugu ljudi i stručnjaka, ali sam posve siguran da će medalja i mala plastika ostati kao trajni znamen našeg postojanja, jer poslije i ove kataklizme opet će neki mladić naći naš novčić ili medalju, zatrpane u ilovači ili pijesku. Uzet će ih na dlan, dati im ljudsku toplinu i razmišljati: tu je bila jedna kultura, postojao je narod koji je ostavljao trag za sobom. Zato je *umjetnost* vječna i nezamjenjiva, i svaki čovjek je zapravo sretnik ako se njom bavio. Krasnov je imao hrabrost i ostavio je svoj trag.

Ante Starčević

PRAVOPISNE NOVINE U NOVOMU BABIĆ-FINKA-MOGUŠEVOM *»HRVATSKOM PRAVOPISU«*

Dugo očekivani hrvatski pravopis, koji je trebao razriješiti nejasnoće i zbrku izazvanu mnoštvom novinskih napisa lingvista i kvazilingvista u kojima se pokušavalo naći »najhrvatskiju« riječ za dosad upotrebljavane »jugoslavenske« riječi a koja je rezultirala time da se više ni profesori i lektori hrvatskoga jezika nisu mogli snaći u mnoštvu različitih naputaka i preporuka, konačno se, početkom srpnja, pojavio u knjižarskim izlozima. Jezični stručnjaci Babić, Finka i Moguš osmislili su i definirali pravila koja će važiti do daljnjega u hrvatskome jeziku, koja će morati uvažavati lektori u medijskim ustanovama i, s obzirom da je Ministarstvo kulture i prosvjete Republike Hrvatske u travnju ove godine odobrilo upotrebu ovog *Hrvatskog pravopisa* u osnovnim i srednjim školama Republike Hrvatske, prema kojima će stjecati jezično znanje o svom jeziku učenici u našim školama. Ipak, iako je ovaj pravopis bitno različit od pravopisa upotrebljavanih u doratnoj Hrvatskoj pa i od tzv. *Londonca* iz 1971. godine, mnoge očekivane promjene, počevši od najavljivanoga korijenskog pravopisa pa do sitnijih promjena koje su bile najšire načete u Krmpotićevu *Jezičnom priručniku*[1] a od kojih su neke prodrle i u javnost putem novina i HTV-a (takav je npr. često spominjani obvezni hrvatski nastavak ženskih vršitelja radnje na -ica (novinarica, ministrica, pedagogica), izbjegavanje uporabe glagolskih imenica i sl.), u sada važećem *Hrvatskom pravopisu* nisu zabilježene, pa dosadašnja pravila ostaju zvanično nepromijenjena. Autori su, naime, nastojali u broju svojih novih prijedloga za normiranje hrvatskoga jezika poštivati načelo o stabilnosti pravopisne norme i ostati umjereni[2], želeći javnosti omogućiti postepeno, nešokatno upoznavanje s manje im poznatim ili nepoznatim osobitostima hrvatskoga jezika te ujedno pravopisno uvesti prije svega ona pravila koja su potvrđena u hrvatskoj književnosti i starim gramatikama i koja zasigurno, bez nagađanja ili konstruiranja, pridonose otkrivanju i potvrđivanju dugo osporavane gramatičke i leksičke izvornosti hrvatskoga književnoga jezika te pravila koja su nova a koja su se pojavila u dosadašnjim raspravama o hrvatskoj pravopisnoj problematici.

Osim uporabe novih termina za nazive glasova (*otvornici* za nekadašnje vokale, *zatvornici* za nekadašnje konsonante, *samoglasnici* za nekadašnje silabeme...) koji su se u gramatičkoj praksi pojavili u novijim izdanjima Težak-Babićeve *Gramatike hrvatskoga jezika* a koji su, dosljednom upotrebom, i u *Pravopisu* potvrđeni i tako uvedeni u javnu

1. Krmpotić Marijan. *Jezični priručnik*, HTV (Služba za razvoj i izobrazbu), Zagreb, 1992.
2. U Predgovoru *Pravopisa* objašnjavaju svoj stav riječima »Pristupajući pripremi ovoga izdanja, autori su najprije ispitali javno mnijenje u kojem smjeru želi da se hrvatski pravopis usavršava. Budući da su znanstvene i kulturne ustanove pokazale da ne žele bitnijih promjena, držali smo se načela da ne treba mijenjati ona pravopisna rješenja koja su se u nas uobičajila i dobro funkcioniraju«.

uporabu (npr. u osnovne i srednje škole). Babić, Finka i Moguš neka su poglavlja iz svoga *Hrvatskog pravopisa* iz 1971. godine proširili, neka pojasnili, a neka djelomično izmjenili. Ipak svim jačim izmjenama u odnosu na do sada upotrebljavani pravopis pristupili su pažljivo, dopuštajući dvostruke oblike: jednu mogućnost čini riječ pisana po nekadašnjem pravilu, a drugu riječ pisana po novom, u *Pravopisu* predloženom pravilu. Autori pri tome upozoravaju čitatelja na perspektivniju mogućnost, tj. na onu za koju pretpostavljaju da će se ustaliti među hrvatskim govornicima kao pravopisno prihvaćenija,[3] ne zabranjujući pri tome ipak uporabu starog oblika.

Pravila koja se pojavljuju kao pravopisne novine, koje dakle ne susrećemo u *Hrvatskom pravopisu* iz 1971. godine su:

1. ukidanje pravila o pokrivenome *r*

Ovo se pravilo odnosilo na gubljenje ili ostajanje glasa *j* (koji je dio kratkog refleksa jata nastalog kraćenjem dugog refleksa jata, tj. koji je nastao prijelazom *ije* u *je* uslijed kraćenja duljine sloga) iza *r* ispred kojega se nalazi zatvornik (suglasnik). Provođenjem ovoga pravila dobivali su se ekavski oblici (je>e), koji su bili jednaki i u srpskom i u hrvatskom književnom jeziku: nominativ množine od imenice *brijeg* glasio je *bregovi* (dugi refleks jata (ije) u riječi *brijegovi* kratio se u *je*, pa smo dobili *brjegovi*, a kratki refleks jata (je) se, zbog pokrivenog *r*, promijenio u *e*, pa smo dobili književno ispravan ekavski oblik *bregovi*. Istu pojavu susrećemo u riječima vredniji (<vrijedan), trezniji (<trijezan), pogreška (<griješiti, grijeh), strelica (<strijela), strelovit (<strijela) itd. Prema novom *Pravopisu*, ukidanjem pravila o pokrivenom *r*, pravilni postaju oblici s kraćenim refleksom jata, tj. vrjedniji, trjezniji, pogrješka, strjelica, strjelovit. Ipak, za navedene riječi i po novom se *Pravopisu* dopuštaju i stari oblici, a za riječi u kojima se pravilo o pokrivenom *r* uvriježilo u upotrebi (npr. vremena (<vrijeme), trebati (<trijebati, trijeba), sredina (<srijeda), uvreda (<uvrijediti)) *oblici s pokrivenim r* nisu izmijenjeni.[4]

2. Neprovođenje pravila o ispadanju zatvornika (suglasnika, konsonanta) *t* i *d* u kosim padežima imenica koje u nominativu jednine završavaju na -tak, -dak, -tac, -dac, i -tka (metak, napitak, redak, zadak, bratac, mladac, bitka, motka)

Ovo pravilo prema *Pravopisu* iz 1971. godine glasilo je: t i d se gube (ispadaju) ako se nađu ispred c, č, ć. Tako su se u množini imenica na -tak, -dak, -tac, -dac i -tka dobivali oblici u kojima je bilo teško prepoznati od koje su osnove izvedeni ili su se dobivali homonimi.[5] Npr. nominativ množine od imenice metak, patak, napitak, redak, zadak glasio je meci, paci, napici, reci, zaci (metci>meci, patci>paci, napitci>napici, redci>reci, zadci>zaci), genitiv jednine od imenica bratac i mladac glasio je braca, mlaca (bratca>braca, mladca>mlaca), dativ i lokativ jednine imenica bitka, motka glasio je bici, moci (bitci>bici, motci>moci). Da bi se izbjegli opisani slučajevi, koji pojedine riječi čine nejasnima, od ovog pravila mogu se izuzeti kosi padeži imenica koje u nominativu jednine završavaju na *-tak, -dak, -tac, -dac, -tka* te oblici na -dce i -dče (naočigledce, gospodče).

3. U nekim imenicama ženskog roda postojala je prema starom *Pravopisu* raznolikost u tvorbi genitiva množine koju je uzrokovalo postojanje izbora između tri mogućnosti: a) na imeničku osnovu stavljao se nastavak *-i*, b) na imeničku osnovu stavljao se nastavak *-a* uz obvezno duljenje zadnjeg i predzadnjeg sloga, c) između dva završna zatvornika (suglasnika, konsonanta) imeničke osnove umetalo se nepostojano *a* i iza osnove stavljao nastavak *-a*. Tako su se dobivali trostruki oblici genitiva množine imenica naranča (naranči, naranča, naranača), vježba (vježbi, vježba, vježaba), svjedodžba (svjedodžbi, svjedodžba, svjedodžaba), pečurka (pečurki, pečurka, pečuraka) itd. Novi *Pravopis* dopušta sve tri mogućnosti s preporukom da se prednost da obliku s nepostojanim *a* i nastavkom *-a*.

4. neprovođenje jednačenja po zvučnosti zatvornika (suglasnika, konsonanta) *đ* u *ć* ispred *c* i *k*

Jednačenje po zvučnosti je pravilo koje se provodi onda kada se jedan do drugoga nađu dva zatvornika (suglasnika, konsonanta) različite zvučnosti. Već u *Pravopisu* iz 1971. godine u *Ispravcima* je izbačeno postojanje zvučno-bezvučnog para *v* i *f* zbog toga što se njihovo jednačenje u hrvatskomu književnom jeziku ne provodi: ovca*ofca, Grabovca*Grabofca. Prema novom *Pravopisu* dopušta se neprovođenje jednačenja po zvučnosti glasa *đ* ispred *c* i *k*, kako bi se bolje sačuvala jasnost riječi: naleđke i nalećke, smeđkast i smećkast.

Osim ovih promjena neki su dijelovi staroga *Pravopisa* u novome pojašnjeni, precizirani ili prošireni:

1. pisanje točke iza rednog broja koji je pisan rimskim ili arapskim brojem te pisanje točke i kad iza nje slijedi drugi pravopisni znak

Ovo je pravilo postojalo i u *Pravopisu* iz 1971. godine. U novome je *Pravopisu* ponovljeno, a u Uvodu i u već navedenome tekstu Stjepana Babića upozorava se na dvostruki pristup pravilu: ako je iz konteksta potpuno vidljivo da se radi o rednome broju (npr. u bibliografijama), točka se može izostaviti kako se pravopisni znakovi ne bi nagomilavali jedan do drugoga.

2. Sekundarno *h*

Sekundarno je *h* ono *h* koje se javlja u suvremenim riječima u kojima ga etimološki nema.[6]

U *Pravopisima* koji su važili u doratnoj Hrvatskoj riječi u kojima je bilo sekundarno *h* proglašavane su neispravnima. U *Pravopisu* iz 1971. godine uz oblike bez sekundarnoga *h* kao pravopisno dopuštene pojavljuju se i riječi sa sekundarnim *h*, a u novom *Pravopisu* ovim se riječima daje prednost, pa riječi sa sekundarnim *h* i one bez njega postoje kao dublete (dvostrukosti): hrzati i rzati, hrvati se i rvati se, hrđa i rđa.

3. Veliko početno slovo u pisanju bitaka (ratova, bitaka, revolucija) i božanstava

3. U tekstu »Pravopisne dvostrukosti u školi« objavljenom u *Jeziku* neposredno nakon objelodanjenja *Pravopisa*, Stjepan Babić, upozoravajući nastavnike i lektore na pravilan pristup pravopisnim dvostrukostima, kaže: »Nastavnik će reći da je oboje dobro, a znajući zašto je ta dvostrukost uvedena, može preporučiti tip *strjelica, pogrješka*, pogotovo onima koji se kolebaju, ali ništa više od toga«, str. 145.

4. »Teškoća je danas u tome što su neki likovi tako česti bez *j* da je danas malo tko spreman prihvatiti likove kao što su *vrjemena, nevrjemena, poluvrjemena, vrjemenit, naprjedan, upotrjeba, trjebati, potrjeban, neposrjedan, usrjed*... Zbog velike učestalosti na neke smo se bez *j* tako navikli da su nam navedeni sasvim neobični, a neke više i ne povezujemo s osnovama s bivšim jatom.« Babić, S. *»Pravopisne dvostrukosti u školi«*, Jezik, 41. god., str. 146.

5. Imenice ledac i letak imale bi, kako u *Pravopisu* pokazuje M. Moguš, autor dijela *Pravopisa* o jednačenju glasova, isti nominativ množine — leci (ledac >ledci > leci i letak > letci > leci), str. 56.

6. Vidi: Moguš, M. *»O protetskom h«*, Jezik, 20. god., str. 75.

Pravilo o obveznom pisanju bitaka, ratova i revolucija malim početnim slovom (osim one riječi koja je vlastito ime)[7] u novom je *Pravopisu* prošireno: »Ako društveni pokreti obilježavaju jasno određene povijesne događaje, tada su njihovi jezični izrazi u funkciji vlastitog imena i pišu se velikim početnim slovom: Bitka kod Siska, Francuska revolucija, Krbavska bitka, Prvi svjetski rat, Rakovička buna...«.[8]

Velikim se početnim slovom pišu opće imenice kada se nalaze u službi vlastitog imena, zamjenjujući u kršćanstvu ime Isusove majke Marije (Blažena Djevica Marija, Gospa Međugorska, Majka Božja Bistrička, Gospa Lurdska) ili Isusa (Jaganjac Božji). Prema *Pravopisu* iz 1971. godine imenice koje su se odnosile na Mariju pisane su velikim slovom samo ako nije uz njih bilo i Marijino ime: Djevica, Bogorodica, Gospa, ali djevica Marija, bogorodica Marija, gospa Marija.[9]

4. U oznakama riječi kraticama nema bitnijih promjena. Nekadašnja kratica *dkg*, kojom se označavao dekagram *(dkg)* promijenjena je u *dag.* Uvedene su kratice za nove hrvatske novčane jedinice kunu (međunarodna kratica za kunu je *HRK, a domaća je kn)* i *lipu* (domaća oznaka za lipu je *lp).*

5. U novom *Pravopisu* upotrebljava se i novo pravopisno nazivlje: dosadašnji naziv *crta* (—) zamijenjen je nazivom *crtica,* dosadašnji naziv *crtica* (-) zamijenjen je nazivom *spojnica,* dosadašnji naziv *kosa crta (/)* zamijenjen je nazivom *kosa crtica, dvotočka* (:) s *dvotočje, tri točke (...)* s *trotočje, točka* (u značenju 'odlomak') s *paragraf, apostrof (')* s *izostavnik.*

Uveden je pravopisni znak križić, za oznaku 'pokojni' ili 'umro' (npr. *Ivan M. †1994.* čita se *Ivan M. umro 1994. godine,* ili *† Ivan M.* čita se *pokojni Ivan M.)* i novo značenje pravopisnog znaka *zvjezdice* 'rođen' (npr. *Ivan M. *1987.* čita se *Ivan M. rođen 1987. godine)* te znak za ponavljanje istih dijelova u stupcu (").

Iako ovaj *Hrvatski pravopis,* koji je rađen s pretenzijom, kako tvrde njegovi autori, »da bude čvrsta osnovica hrvatske pravopisne norme, koja se u bitnome neće više mijenjati«, nije zadovoljio one koji su očekivali velike promjene u današnjemu hrvatskomu jeziku, kao ni one koji su očekivali čvrsto normiran pravopis, bez dvostrukosti i trostrukosti, s pedantnim naputcima što, kako i kada u kojoj situaciji treba napisati da bi bilo pravopisno korektno, on predstavlja važan temelj hrvatskoga jezika, od kojeg će se on moći pravopisno izgrađivati k jednoznačnom definiranju svih pravila prema kojima će funkcionirati u govornom i pisanom izražavanju.

Latinka Golić

7. Babić-Finka-Moguš, Hrvatski pravopis, ŠK, Zagreb, 1971., str. 14/15.
8. Babić-Finka-Moguš, Hrvatski pravopis, ŠK, Zagreb, 1994., str. 17.
9. Babić-Finka-Moguš. Hrvatski pravopis, ŠK, Zagreb, 1971., str. 7.

SADRŽAJNA I VRLO VRIJEDNA KNJIGA O GLAGOLJICI

(Darko Žubrinić, Biti pismen — biti svoj, izd. HKD. Sv. Ćirila i Metoda (Sv. Jeronima), Zagreb, 1994, 308 str.)

Na glagoljici je pisana prva hrvatska tiskana knjiga, prva početnica, prvi poznati hrvatski stihovi, ona je sada uvedena i u kompjutorske programe. Glagoljica je unatoč svojoj vrijednosti u nas zanemarena, premda postoji mnogo načina da postane i dijelom našega modernog identiteta. Svjetonazor, znak specifičnog kulturnog identiteta ili pripadnosti širem civilizacijskom krugu, pismo ili hrvatsko pismo — još je dosta načina na koje se, s pravom, može doživljavati glagoljica. A možemo je gledati i sasvim praktično, ili kao razonodu; lijepu arhitekturu slova glagoljice zabavno je svladati.

Manje je zabavno pokušati sustavno proučiti povijest i značaj pisma koje se nakon 12. stoljeća očuvalo jedino u hrvatskoj i tu ga kontinuirano nalazimo čak i do danas, u liturgijama. Mnogi upozoravaju na ulogu glagoljskog kruga u duhovnom, gospodarskom i društvenom srednjovjekovlju, na njegovu neistraženost, krivu valorizaciju, potrebu da se ta književna i likovna baština istraži.

Darko Žubrinić upravo je zbog tih motiva (u izdanju HKD Sv. Jeronima – Sv.Ćirila i Metoda iz Zagreba) objavio crtice iz povijesti glagoljice, knjigu »Biti pismen, biti svoj«, posvećenu 500. obljetnici senjske glagoljske tiskare. Tu knjigu valja svakako preporučiti kao vrlo pristupačan izvor važnih informacija o postanku, vrstama, rasprostranjenosti i značaju glagoljice. Bogato podacima, to relativno skromno izdanje kako kaže autor, namijenjeno je najširem krugu čitatelja, dok će oni koji žele dublje istraživati, trebati konzultirati literaturu, pri čemu bibliografijom s gotovo 350 naslova također pomaže Žubrinićeva knjiga.

Crtice iz glagoljske povijesti, knjiga »Biti pismen, biti svoj« ima i malu glagoljsku čitanku. U ministarstvu prosvjete i kulture kažu da još nisu razmišljali o tome, ali možda bi se kao jedan od zanimljivijih izbornih predmeta u naše škole mogla uvesti i glagoljica.

Glagoljica je jedna od tema proljetos dogovorenog, a potpisom o suradnji Ruske akademije znanosti i Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti, potvrđenog projekta »Rusija i Hrvatska«. Naime, u bibliotekama i arhivima Rusije čuvaju se primjerci rukopisa i tiskanih hrvatskoglagoljskih knjiga. Rusi pripremaju kataloge glagoljskih rukopisa Državne biblioteke i kataloge tiskanih knjiga. Naši znanstvenici predložili su da u okviru opsežnog projekta jedan potprojekt bude i snimanje glagoljskih rukopisa i rijetkih primjeraka inkunabula u Rusiji. Napomenimo da samo Državna biblioteka »Saltykov-Ščedrin« u Sanktpeterburgu posjeduje pet cjelovitih glagoljskih rukopisa i više od 200 fragmenata koji datiraju od 13. do 16. stoljeća. I najpotpuniji i najočuvaniji primjerak Senjskog misala, koji je nedavno o svojoj i 500. obljetnici glagoljske tiskare u Senju izdan kao faksimilni pretisak, nalazi se izvan Hrvatske, u Nacionalnoj biblioteci u Budimpešti.

Ako je, što sigurno i jest, teško vratiti dio tog nacionalnog kulturnog blaga u domovinu, svakako bi trebalo više pozornosti usmjeriti poticanju i pomaganju istraživanja glagoljice u nas. Knjiga Darka Žubrinića, koji se sam predstavlja tek kao »zaljubljenik u glagoljicu«, jedan je od načina kako se to može raditi u publicistici.

Blanka Jergović

DANICA 1995.

Izd. HKD sv. Jeronima (sv. Ćirila i Metoda) Zagreb 1994.

Evo nam već nove *Danice* (s uobičajenim zidnim i džepnim kalendarima)! I ovo 114. godište obiluje najrazličitijim prilozima u prozi i stihu.

Dodaci u kuler-papiru (Mala Danica s nagradnim natječajima i Braći izvan domovine) zanimljivi su kao i prethodnih godina. Naravno, tu su i ostale rubrike (Diljem domovine, Zanimljivo i korisno, Lijepo i ugodno itd.). U rubrici »Na spomen« HKD se sjeća svojih zaslužnih članova (J. Andrić, S. Sulimanac, J. Buturac, J. Zidarić, M. Maglica, J. Kribl i dr.).

U kalendariju nalazimo niz hrvatskih velikana iz svih naših krajeva čije crteže je izradio i ove godine Branimir Dorotić. Svi su se istakli u službi domovine i bližnjega. O značenju riječi »služba« govori i uvodni članak gl. urednika Radovana Grgeca.

Među suradnicima »Danice« i ovaj put ima mnogo naših ljudi sa sela na čelu s najstarijim, Adalbertom Pogačićem. Tu su i prilozi naših radnika, ljudi iz puka, laika i svećenika. Navedimo imena nekih od ovogodišnjih suradnika ove najčitanije i najpopularnije knjige među Hrvatima katolicima (među kojima se nalaze i Hrvati nekatolici):

Stanislav Vitković, Benedikta Zelić-Bučan, Vladimir Pribanić, Anto Ćosić, Marko Tarle, Ivan Alilović, Jakov Kopilović, Josip Bačić-Savski, Milan Radić, Pavao Despot, P. Tijan, Tomo Vereš, Žarko Brzić, Srećko Bošnjak, Marija Makuc, Mirko Validžić, Lojzo Buturac, Ivo Soljačić, Marija Horžinek, Vladimir Bažant, Oskar Piškorić, Stanislava Adamić, Tatjana Kren, Stjepan Džalto, Ivo Slaviček, Božena Kruz, Marijan Kovač, Antun Jovanovac, Jelka Kurtnaker, Mato Marčinko, Antonija Gregurević, Vera Valčić, Ižak Petrović, Petar Kurelić, Bogumil Dabo, Marinko Marinović, Nikola Ivanović, Lovro Grubišić, Petar Šolić, Ivana Radić i dr.

Sve u svemu, *Danica* je još uvijek znak kontinuiteta našeg preporoda i trajanja HKD sv. Jeronima, uz Maticu i Akademiju naše najstarije kulturne ustanove, koja je neizbrisivim pečatom svojega vjerskog i rodoljubnog djelovanja obilježila povijest zagrebačke (nad)biskupije i cjelokupnog hrvatskog naroda.

G. M.

O PODUNAVSKIM ŠVABAMA U HRVATSKOJ KNJIŽEVNOSTI

Ljudevit Bauer: »Kratka kronika porodice Weber«, Svjetlost, Sarajevo 1990.)

Hrvatski književnik Ljudevit Bauer rođen je 1941. god. u Sisku. Diplomirao je slavistiku na Filozofskom fakultetu u Zagrebu, a zatim nastavio školovanje u Parizu, Bratislavi i Pragu, gdje je završio postdiplomski studij slavistike. Bio je kraće vrijeme nastavnik, profesor u Zagrebu, Londonu i Washingtonu. Bavio se i istraživanjem u oblasti slavistike, prevođenjem književnih i stručnih djela, publicistikom. Pisao je kritike, recenzije, prikaze, predgovore. Priređivao je i uređivao različite knjige, pokrenuo veći broj uglednih edicija. U oblasti izdavaštva djelovao je niz godina u statusu slobodnog umjetnika, ali i kao glavni urednik izdavačke kuće »Globus« u Zagrebu. Za prijevode umjetničke vrijednosti sa slavenskih jezika priznat mu je status slobodnog umjetnika. Bauer je danas slobodni umjetnik — književnik. Govori i piše engleski i ruski, a pasivno se služi njemačkim, francuskim i svim slavenskim jezicima. Član je Društva književnih prevodilaca, Društva novinara Hrvatke i Društva hrvatskih književnika. Književne proze počeo je redovitije objavljivati 1973. god., kada je

dobio tradicionalnu »Politikinu« nagradu za kratku priču. Velik broj kratkih proza, od kojih je dobar dio adresiran djeci, objavljivao je u različitim časopisima. Godine 1979. izašla mu je prva knjiga proze za djecu »Parnjača Colombina« (Zagreb), za koju je dobio nagradu »Grigor Vitez« za najbolju dječju knjigu godine. Slijede romani »Trag u travi« (Zagreb, 1984.) i »Trik« (Zagreb, 1987.), koji je, osim što je nagrađivan u Hrvatskoj, ušao 1989. god. u selekciju »White Ravens« (München). Godine 1989. objavljuje knjigu proze za djecu »Poliglot i pas« (Sarajevo), koja je 1990. god. na Beogradskom sajmu knjiga nagrađena u konkurenciji dječje knjige. Prozu za djecu »Tri medvjeda i gitara« objavljuje i 1990. god. (Zagreb). Iste godine izlazi mu povijesni roman »Kratka kronika porodice Weber« (Sarajevo, 1990.). Djela su mu prevođena na strane jezike (dvije knjige, više kratkih proza, tekstovi o književnosti): engleski, češki i slovački. Živi u Zagrebu.

Posljednje Bauerovo djelo »Kratka kronika porodice Weber«, kratak je povijesni roman, dosad dobitnik nagrade izdavačke kuće »Svjetlost« (Sarajevo), bio je i u uskom izboru za nagradu »Goran«, kao i kandidat za »Ninovu« nagradu, a Televizija Sarajevo, otkupila je filmska prava. Ovi podaci samo mogu osnažiti razloge za čitanje tog čitkog i pitkog djela, koje prati nastanak, rast, život i rasap porodice Weber.

Roman je pisan više nego jednostavno, ali nimalo pojednostavljeno. Kompozicijski je ustrojen jedinstveno. Odlikuje se velikim smislom za ekonomično predočavanje i ironično obasjavanje brojnih živopisnih povijesnih pojedinosti, a zahvaljujući širini Bauerove povijesne imaginacije, on upečatljivo slika moralne i amoralne konstante u velikim povijesnim promjenama. Skraćeno i kroničarski neutralizirano bilježenje sudbina i događaja pokazalo se u ovom djelu kao izvanredan ironični medij za podrazumijevanje ljudskih slabosti, pa čak i praštanje vrline ljudskosti, kulture i pameti koje krase mnoge članove porodice Weber. Krležijansko sjeme panoramske društvene satire palo je ovdje na neobično tlo; na potki balkanske povijesti istakla se jedinstvena jezična šara koja nije manje značajna stoga što je lišena patetike i samouvjerenosti. U tom smislu Bauer označava isti onaj prodor moderne liberalne imaginacije u hrvatskoj literaturi (mnogi ga uspoređuju s Aralicom, Majdakom i Pavličićem) kakav Selenić znači u srpskoj.

»Kratka kronika porodice Weber«, sažela je nekih 150 godina hrvatske povijesti, progovorila o romaneskno manje obrađivanoj temi (Hrvati stranog prezimena). Za kulturno područje to je bez sumnje velika, a možda i neočekivana dobit, i njezina analiza puno je šire primijenjiva od polazno odabranih ograničenja same teme. Bauerov roman predstavlja skraćenu, humoristički obasjanu verziju tradicionalne porodične kronike, koji je ujedno autorova duhovna autobiografija, koja prati živote nekoliko generacija na povijesnoj pozadini velikih preokreta i promjena.

»Ova je knjiga napisana na temelju ostavštine porodice Weber, koja je živjela u Gradecu gotovo sto i dvadeset godina... Tu moram odmah opovrći tipičnu asocijaciju koju riječ ostavština budi. Ne radi se o ostavštini koja bi imala materijalnu vrijednost. Radi se o povelikoj gomili papira, dokumenata, pisama, fotografija, bilješki, nekoliko dnevnika, književnih radova i fragmenata i — na prvom mjestu — o nesređenoj i nepotpunoj, iako nadasve opširnoj porodičnoj kronici, vrijednom,

ali nedovršenom pokušaju, ispisanom Gizelinom rukom u tri bilježnice tvrdih korica...« (s. 9)

Kronika iznimno, majstorski, obnavlja ne samo jednu tipsku balkansku porodičnu storiju već, mnogo prije i više, sudbinu jednog plemena, jednog naroda na izabranom primjerku pametnih, radinih, svojeglavih intelektualaca, u tipu Krležinih paradigmatičnih buntovnika. Bauerov roman svojevrsna je apoteoza mita obitelji kao životnog središta. Svijet koji je romanom iznova stvoren toliko je literarno stvaran, te naprosto nije mogao biti »neodgovorno« izmaštan niti, kako se lukavo želi predstavljati, puka kronika koju je o svojoj porodici, za period duži od 120 godina, priredila i vodila izvjesna Gizela Weber. Bauer govori i o nekim ljudskim situacijama koje su i danas krvavoaktualne, ne povodeći se za naivno shvaćenim beletriziranjem povijesnih fakata, upravo obrnuto, sve biva važno tek ako je mišljeno i doživljeno iz onog dragocjenog osobnog ugla koji ne haje ni za kakve ideologijske konvencije. Ideja vraćanja istog položena je u temelje ove kronike. Mnoštvo likova koji romanom prolaze kao da opisuje opasnu, više od stoljeća i pol, aktualnu paradigmu. Upravo tu vidimo onu nenametljivu i baš stoga tako djelotvornu, odgojno-aluzivnu mrenu ovog romana. U tome i jest sav narativni i moralni smisao ove porodične genealogije.

»Usprkos hibridnosti ove knjige, vjerujem da se nisam ogriješio o istinu. Bilo bi apsurdno na takav način pisati o Weberima. Oni nisu bili ljudi o kojima se uspomene čuvaju u muzejima« (s. 11)

Pozicija pisca vrlo razložno pomaknuta je u stranu, dokinuta činjenicama koje i samog pisca nadilaze. Sve što su uradili Weberovi, uradili su po crti primordijalnih ljudskih vrijednosti. A kad već tako postupaju, rukovođeni principom istinoljubivosti, oni ne očekuju nikakva naknadna priznanja niti privilegije. Jedna od temeljnih ideja Bauerova romana, čini se, sadržana je upravo u tome da naslijeđeni porodični moral, odgoj, kulturu, tradiciju i individualizam na tome zasnovan ne treba institucionalizirati, potpomagati nadosobnim autoritetima kakvi su nacija, vjera, ideologija, partijnost, psihologija naroda i pobjednika...

U romanu su samo ovlaš naznačeni vremenski orijentiri, konkretizirani političko-politikantskim pučkim igrama i igrama pukom, računima i računicama, podjelama i manipulacijama kada pojedinac, individualac, onaj tko razmišlja svojom glavom (a svi Weberovi su upravo takvi!) ostaje prepušten svom moralno-intelektualnom kompasu, moralnom rigorizmu koji se, najčešće, okreće protiv onoga tko bi da ga prakticira. U svoj toj halabuci i rašomonijadi interesa, malih trikova i velikih prijevara, na Balkanu, u Europi, ostati kozmopolit, principijelan i dosljedan, biti čovjek na svoju ruku, uvažavati svoje porijeklo (u slučaju porodice Weber, njemačko), svoju kulturu, tradiciju i stroge skrupule građanskog morala, uvažavati protivnika, biti i ostati čovjek, još k tome intelektualac, sklon umjetnosti, klasici, učenju jezika, biti dobar trgovac, građevinar, liječnik i glava porodice koja je obilježena satanskim pečatom samo stoga jer je svoja, ista u svim vremenima; to je sudbina ne samo članova porodice Weber, nego je to priča o vječnom ljudskom, ovdašnjem, o nama na Balkanu, od početka do danas, a bojim se i sutra.

Priča po mnogo čemu tipična za ona životna preplitanja na području austrijske Carevine, kasnije Austro-Ugarske, pokazuje kako se začinje jedna

buduća porodica, kako se iz njezinih raznolikih nacionalnih sastavnica naposljetku oformljuje porodica koja nacionalno pripada tlu na kojem živi. U ovom slučaju tlo je hrvatsko i porodica Weber tipična je hrvatska prodica. Riječ *tipična* valja shvatiti uvjetno, jer njezini junaci, njezini najslavniji članovi, nikako nisu po svojim karakteristikama, vjerovanjima i poslanju baš karakteristični. Tipičnost je u njihovoj sudbini.

S početka, u prvom i uvjerljivijem dijelu romana, porodica nastaje neobičnim načinom, ženidbom došljaka i rođenjem djeteta. U drugom dijelu, koji obrađuje presudne godine ovog podneblja, godine prije drugog svjetskog rata, sam rat i poslijeratnost, koja je tvrdila da stvara Novo (pisano velikim početnim slovom), ta tipičnost postaje naglašenija. Ponovno valja istaknuti da pojam tipičnost nikako ne znači neku sivu prosječnost, nešto prema čemu se osjeća dosada. Baš suprotno, tipičnost je u sudbini porodice. Mnoštvo tipičnih događaja koji su se događali takvim porodicama u zbilji.

U nestalnim vremenima Weberovi su, uvijek isti, postojani. Neprilagodljivost ih redovno zakida na ljestvici društvenog uspona, a oni drže tek do uspona koji je logička konzekevenca njihove moralne konzekventnosti. Oni nisu asocijalni, ali ne drže do političkih, kolektivnih promocija. Ne paradiraju svojim mnogobrojnim talentima (glazba, građevinarstvo, inovacije, tehnika), ali vole taj talenat upošljavati po mjeri vlastitih zamisli, ne pristajući na kolektivne zanose, moralnu hipokriziju i političke igre. Ne pristaju na ucjene, na prešutne dogovore kojima se mogu okoristiti. Stoga nije ni čudo da odreda dopadaju zatvora, ali se iz njega još brže vraćaju. Povijesnim prekretnicama kojima je tumarala zemlja što se donedavna Jugoslavijom zvala, nijedan Weber nije zabasao stranputicom. U pravilu, zahvaljujući činjenici da nije slijepo slijedio »društvene tokove« već se ravnao po zakonu osobnih moralnih čula.

»Mi Nijemci bojimo se Boga, inače ničega na svijetu!...« (s. 20)

Postupajući tako, oni su bivali ispred svoga doba. Gotovo bez iznimke, Weberovi su graditelji novoga i stoga stalno u sukobu s retrogradnim. Sukobi koje su Weberovi imali s lokalnom vlašću, s političkim moćnicima, sukobi su humanističke inteligencije koja je sačuvala narodsku čestitost s moćnicima jučer, danas i sutra. O tome svjedoči svaki Weber.

Sumnjičeni kao Mađari, tj. mađaroni, mađarski nacionalisti, pa kao Švabe, pa potom kao građanski intelektualci koji nisu dovoljno politički aktivni usprkos tome što društvu, zajednici, nesebično daruju svoju raskošnu pamet, čestitost, pa i lojalnost koja nikada ne dolazi ni u blizinu servilnosti i probitačne, sračunate prilagodljivosti, Weberovi ostaju kozmopolite, patriote. Oni vole domovinu, koja je biće, a preziru državu, koja je bila i ostala aparat prinude. Za razliku od svite negativaca koji mijenjaju dresove od prilike do prilike, a uvjerenja za kap privilegije, Weberovi ostaju dosljedni sebi i svome dosuđenom stradalništvu. Po cijeni osobne žrtve oni nose prometejsku baklju... To je arhetipska situacija intelektualca, ispričana s naizgled staromodnim povjerenjem u neograničene moći fabulacije koja se, implicitno, suprotstavlja ukusu na snazi. Ali ono što je trajno moderno u ovoj kronici počiva na dilemi koju ne treba ni pokušati odgonetati. Nema, naime, pouzdanih načina da se, izuzev vremensko-prostornih koordinata romana, ustanovi ono što pripada fikciji, a što stvarnosti.

U rasponu od sredine prošlog do gotovo sedamdesetih godina ovog stoljeća, zaustavljeni su gotovo svi dramatski akcentuirani detalji, od Kossu- thove bune 1848. god. preko Hrvatsko-ugarske nagodbe 1868. god. i prvog svjetskog rata, međunarodnih komešanja, klaonice drugog svjetskog rata, te godina obnove i poslijeratnog meandriranja i moralnog ponora birokratiziranih pobjednika, studentskog bunta 1968. godine...

Članovi obitelji Weber, određeni su svojim obrazovanjem i ukusom, bogatstvom i životnim stilom od svog rodnog tla »gluhe hrvatske provincije«, male varošice Gradec, koja Baueru, izgleda, znači isto što i Grassu Danzing, u kojoj se na nacionalno i moralno trusnom području pletu sitni politički računi u ime velikih ideja. Weberovi, naime, posrću kroz razne povijesne peripetije, jer im je više stalo do osobne ljudskosti i dostojanstva nego do pukog uspjeha. Politički oni su uvijek na strani povijesti i njene budućnosti; od Vilmosa, začetnika obitelji, kome je sudjelovanje u Kossuthovoj buni donijelo progonstvo i »pridjevak Mađara«, do Rudolfa koga zbog njemačkog prezimena, ubija u partizanima njegov drug kad »otkrije« da je »Švabo«, pa i Rudolfovog sina Vlade koji bi u poslijeratnim godinama htio nešto raditi, umjesto da bude aktivista. Ukratko, zahvaljujući svom kulturnom instinktu, traženju sklada između osobnog i javnog i privatnog života, Weberovi ne umiju primati komplimente, kakve i koje im život nudi. Poštenje, kategorički moralni imperativ, poriv bezinteresne odanosti ljepoti i dobroti, bivaju u svim generacijama Weberovih samo izoštravani, ali i njegovani kao kultna stvar.

I kraj je u skladu s očekivanjima. Brojni udari, nerazumijevanje, zloba prema njima, stalna sumnjičenja.

»Sadašnjost je bila mržnja: Netko je na plotu napisao 'Švabe! Smrt fašizmu!'. Tko to predbacje Weberima fašizam? Isti oni koji su nas mrzili kao 'boljševike'?« (s. 190)

Obitelj je ostala bez potrebne životne snage i raštrkala se po svijetu...

Izvori znanja, makar sadržani u fingiranim Gizelinim kronikama, tako često upotrebljavanoj formi i vrlo poznatoj u književnosti ne mogu se ni svojom vjerodostojnošću ni stilskim grafizmom dovoditi u pitanje ne samo stoga što ih povijesni fakti učvršćuju već, prvenstveno po tome što iza njih stoje ljudske sudbine članova obitelji Weber i svih onih likova koji su ove prve doživjeli kao svoje antipode ili pak moralne i ljudske uzore. Tako s maskom kronike, roman je, zapravo jedna izvanredna alegorija u kojoj ništa nije izmišljeno niti nestvarno, već sve stvarno, događeno i moguće.

»O Weberima su se povremeno čule razne priče, protuslovne, necjelovite, fragmenti iz treće ruke ... Neke od tih apokrifnih priča mogle su se, možda, preraditi u efektan završetak ove kronike, ali, kao što sam na početku spomenuo, Weberi nisu bili od ljudi o kojima se uspomene čuvaju u muzejima, pa ne bi bio red o njima napisati nešto što se ne zna sasvim pouzdano. Pouzdano se zna samo da se nitko od njih nije vratio u gradečki kraj.« (s. 236—237).

Pojedinačne sudbine članova porodice Weber tu priču, tu matricu, tek kao da ilustriraju ili, još bolje, potvrđuju, jer priča još traje i trajat će...

»U kronici na jednom mjestu stoji: (...) 'Tko je kriv? Svi mi? Svi Hrvati? Svi Nijemci? Ili samo Gizela Weber?'« (s. 190)

Vladimir Geiger

DOMOVINA RIJEČI

(Božica Jelušić: Zimzelen/Izabrane pjesme, Prosvjeta, Bjelovar 1993.)

Naše kulturno podneblje bogatije je za jedno iznimno djelo. Krajem 1993. u Bjelovaru je objelodanjena trinaesta u svekolikom opusu, a deseta knjiga poezije Božice Jelušić. Ove izabrane pjesme uredio je Ernest Fišer. On je i autro vrlo poticajnog eseja *Pogledi s visoravni: Zapisi uz 20-godišnje pjesničko djelo Božice Jelušić.* Tu je i autoričin »...(p)ogled na vlastitu poeziju« naslovljen *Orao i kornjača* u kojemu sama raščlanjuje polazišta, poticaje i utjecišta svoje poezije i svoje osobnosti. Uz ovo je i bogata Bibliografija: Izbor iz kritike i publicistike (oko šezdesetak bibliografskih jedinica, što prikaza, što ogleda, što razgovora) o djelima Božice Jelušić, Bibliografija djela Božice Jelušić te Bilješka o piscu. Grafički i likovno knjigu je izvrsno oblikovao Krešimir Ivanček.

U ovaj izbor ušle su šezdeset i tri pjesme iz osam zbirki (*Riječ kao lijepo stablo*, 1973., *Golubica i pepeo*, 1974., *Čekaonica drugog razreda*, 1979., *Kopernikovo poglavlje*, 1983., *Meštri, meštrije*, 1985., *Jezuši*, 1993., *Belladonna*, 1988., *Ver sacrum*, 1993.) i u njemu nećemo naći mnogih pjesama što ih je Vlatko Pavletić uvrstio u Zlatnu knjigu hrvatskog pjesništva. Isto tako tu nema mnogih pjesama iz drugih antologija (npr. U sjeni transcedencije; sastavljači Neven Jurica i Božidar Petrač; Gorki med; sastavljač Zvonimir Golob...). Kad se zna da je pjesnikinja dosad objavila preko petsto pjesama, a od toga u izbor ušlo samo šezdesetak, može se zaključiti samo jedno: izbor je bio strog, prestrog. Knjiga ovakvim postupkom nije mogla izgubiti, već samo dobiti: na jednom su mjestu riječi, izabrani biseri što ih je pjesnikinja tražila, nalazila i pohranjivala dvadeset i nešto godina.

Čuvaj se opširnosti! — zapisala je pjesnikinja. Što će od svega ovoga ostati? — upitala se zamišljeno u sveopćoj najezdi riječi jer »...narodi tonu bez sjaja«, »...sve ide prema kraju« (35 stihova za post scriptum), »...u zraku lebdi pepeo bivših gradova...« (Kopernikovo poglavlje), »sivilo guta prostor« (Hiperborejsko pismo), »Naš svijet dogorijeva:/sva njegova čudovišta past će u istom hropcu...« (Mrtvi zrak).

A čovjek? On je »nanosek praha«, u njemu »Jezuš vmira bez slave (Veronikin rubec). On je otok. Sam. Samcat. Sretan ako gurne »...vrata na pravu stranu.« I tada je »...osvijetljen jutarnjim suncem, tišinom, od kopna otkinut: / obli obris, svoj otok izvan toka.« (Otok) Ali, češće on je očajan, u bijegu, a suša mu čezne za visinama. Život joj prođe u čeznuću. Duša je: »...dodrta hiža..., puna žiška..., crvojedljiva, skulava i ožilkana, pokunjeno drevo / zimski den, srež na vodi, smržnjena ikra, fkočena ščuka... / ...NE ZNA SE VRNUTI.« (Duša je jedna dodrta hiža).

A pjesnik? »Zamršen kriptogram vatre« (Papuče slavnog nadrealiste). »Bila si / orao i kornjača, drvo i kraljevska zvijer.« (Mrtav zrak) Živi u svijetu, bavi se »prizemnim stvarima« kao kornjača; upoznaje, spoznaje svijet, udubljuje se u nj i produbljuje svoje spoznaje o njemu, opire mu se, hrve s njim, a često ga i ismijava u svojoj nemoći, a u sretnim trenucima, u kratkim ushitima uspije dokučiti visine i dubine tajni i pronaći skrivene odgovore.

Izvorišta ovog pjevanja su osobni doživljaj i osobno iskustvo svijeta i sebe, spoznaja i samospoznaja i iščitavanje

onih koji su tragali za prostorima manje ili više ih osvajajući i usvajajući (R. L. Frost, W. Shakespeare, G. Eliot, V. Krmpotić, Biblija...). Tražeći korijene, domovinu riječi, zvukove i suzvučja, slike i obrise, nijanse značenja i suznačenja, bruseći je, zaranjajući u zavičaj, u vrbike i mlinove kraj Drave, u otajstvo zemlje, u ljude koji su od njezinog svetog praha sazdani, u dušu običnog čovjeka koji se u svojoj čežnji penje u nebeske visine uz »ljestve Jakovljeve« (otud izvire narodna mudrost prisutna u mnogim pjesmama ove zbirke), u dušu Jezuša koji se u »seljačkim gaćama« spušta »zmed stavic, kamari, drevja i kolja« (Jezuš na snegu), dakle na toj vertikalnoj osi zemlje i neba oblikovala je pjesnički svijet iznimne ljepote i mudrosti koji je prihvaćen i uspješno odolijeva vremenu i zaboravu.

Dotaknuo sam još jednu odrednicu ove poezije: zaborav. »Mlak je i prostran zaborav.« (Belladonna) A poezija je sjećanje, nezaborav, pamćenje (»grana se poziva na svoj korijen, čovjek na uspomene...«), svjedok vremena i nevremena, iako nastala iz očaja, iako puna hladnih i sumračnih slika, teških pitanja bez odgovora, skučenih i mučnih prostora punih tjeskobe i straha:

»Tu ognjište ne postoji. Tu ne postoji kuća.
Samo je crni polip, leden i gladak, savršen...«
(Belladonna)

Nije moguće bogatstvo ovoga svijeta stvaranog dugi niz godina sažeti u nekoliko redaka. Nije mi to ni namjera. Želim ukazati na majstorstvo i formalno (oblik soneta u poeziji B. Jelušić bi zacijelo bio zanimljiva tema posebnog izučavanja) i sadržajno. Ona je potezom vrsnog grafičara ucrtala jasan i prepoznatljiv trag u našim kulturnim prostorima. Pišući na rodnoj, semantički bogatoj i slikovito asocijativnoj kajkavštini i na standardnoj štokavštini, stvorila je neobičan pjesnički svijet kojemu ćemo se diviti zbog ljepote i mudrosti, ali ga sve više spoznavati, posvajati i u njemu se nastanjivati.

Ilija Pejić

ČIST ČOVJEK

(I. Jembrih: Življenje rieči i zemlje Krapina – Čakovec, 1993.)

Pred nama je šesnaesta po redu knjiga pjesama dobro nam poznatoga i dragoga pjesnika Ivice Jembriha naslovljena osnovnom pjesnikovom pjesničkom odrednicom »Življenje rieči i zemlje«, Šesnaesta po redu... ali što znači broj!? To je slijed, nastavak onoga izvora što nepresušno lijeva iskrište sunca ukorijenjeno u zemlju, u tu tragičnu i dragu, lijepu i ranjavanu kroz vjekove, i danas, ukorijenjenu u *korien kaj,* u riječ izvornu, u riječ iz patničke duše iznjedrenu. Pa: »spuknuti se nemreš / če nisi proščak / če si korien.«

Zbirka je ispletena od pet ciklusa: Življenje rieči, Vsi bregi su na broju, Vu nebo idemo pešice, Rasel buš kak drievo i Mati zemlja. Većina je pjesama ove zbirke posvećena znamenitim Hrvatima, hrvatskim znamenitostima, što zbirci daje posebnu draž. Valjalo bi spomenuti samo neka imena ljudi kojima je Ivica posvetio svoj korijen. Tu su: Stjepan Radić, Zrinski i Frankopani, ban Jelačić — velike i tragične osobnosti hrvatske povijesti. A onda suvremenici: Franjo Hrg, Izidor Popijač-Žiga, Mladen Kuzmanović koji sa svoga profesorskog motrišta uporno vraća dostojanstvo kajkavijani...

Govoriti o ljudima koji jesu tu uz nas, bilo fizički nazočni ili pomaknuti u vječnost, nije jednostavno. Pogoditi nit bitnosti jest umijeće. a posebice ako je riječ o lirskom djelu. Naš pjesnik, koliko je meni dostupno znati, uspijeva u svim slučajevima. Ne nekome posvetiti pjesmu, nego pojedinačno nastojanje podignuti do vrhunca općega, suvremenoga.

Ovo i nije zbirka pjesama. Ovo je zbirka svojstava valjana svijeta. Onakva svijeta po kakvom se Hrvati ponose svojim korijenima. Rečena jednim od hrvatskih govornih korijena — kajkavštinom. Jembrihova kajkavština nije pozirantska, nije »knjiška«, to je iz duše izviruća zraka, sjećanje iz djetinjstva, življenje djetinjstva, iskrenost djetinjstva, nepokvarenost djetinjstva. Jezik ove knjige jest kajkavski prepoznatljiv — hrvatski prepoznatljiv. Jer u hrvatskom jeziku nema, kao što su neki htjeli, dijalektalne barijere. Ivica je svima razumljiv. I Ivica razumije sve.

Prolistavši »Življenje rieči i zemlje« ne učimo ništa novo. Sve je to znano. Oduvijek znano. I sve je to naše. Naše oduvijek. Zauvijek naše. Neotuđivo, neosvojivo. Jer »Hervacka je trajneša od zlata!«

Kao i sve ostalo Jembrihovo nastojanje, i ova je knjiga knjiga angažirane poezije. A Jembrihova je angažiranost poput nastojanja čvrsta korijena velebnoga trsa što sunce upija u se, iz zemlje snagu crpi, pa istinu čovjeku daje.

A istina je:

Zemlja je križ
z kamena i kervi.
(Zemlja je križ)

pa:

Naviek bum srečen ves
če mi trag zapamti
prijatelj kak pes.
(Otut su moji tragi)

i:

...a vu tem svietu
šintar šintari
grobar lopate terga
te koščene stvari
goba
korien
herga
(Kamen)

ili:

Mati-zemlja
viečna moja misel
ranjena je
vu zviranjku življenja
(Mati-zemlja)

i na kraju znakovita misao uz posvetu Stjepanu Radiću:

Ti se v megli niesi dal:
— Em bu zorja stigla —
TI SI ZNAL!
(Ti si znal)

Krug u kojemu se kreće Jembrihova pjesnička vizija seže u daleku prošlost, ne samo hrvatsku, seže do krapinskog čovjeka kojega slikaju na majmunsku spodobu (»Rišeju te na majmunsku spodobu«), seže do svih vremena nama znanih i neznanih, a uvijek je tu u našoj blizini i vremenski i prostorno, uvijek je u našem »dvorištu«, bliska, domaća. Tako i domovinski rat ostavlja ožiljke na duši pjesnikovoj. Mada pjesnikov zavičaj nije čelicima razaran, čelicima »Barbarogenijuša« (ova je pjesma napisana 1989!), mnogi su hrvatski zavičaji osjetili divljinu neukorijenjenih barbara, pa pjesnik hrvatski zabrinuto cijedi svoj prosvjed nad sudbinom hrvatskih Vukovara, Dubrovnika... Ali se korijen ne predaje nikada, i nada, i vjera ostaju i postaju snaga življenja riječi i zemlje. Ostaje čist čovjek.

Vjera se ne promišlja nego osjeća, pa je tako i poeziju teško promišljati, valja je osjećati, prihvaćati i tako razu-

mijevati. Neka mi je dopušteno na ovom mjestu parafrazirati poznatu misao: tko ne osjeća, ne razumije... da je Hrvatska »Trajneša od zlata«:

Gdo rojenu zemlju štuje,
tuđincu naj ne namiguje!

Đuro Jelović

POLA VIJEKA JEDNE POEZIJE

(Ante Marinović Uzelac, »Zapisi«, Znanje 1994.)

Nekome tko iznenada uščuje ili pročita »Zapise« Ante Marinovića Uzelca, vjerojatno će se, kao i meni, pričiniti da je pred njim nešto poznato, blisko, čak i prisno: nešto drago i suptilno, nešto na domaku ruke i srca. Nešto nujno i rujno; uzdah i izdah, dah, dakle duh.

Riječi »Zapisa« su pomno birane, u njihovu točnom značenju, ali i zbog boje zvuka; savršeno su pravilni metrika i sricanje, strogo je pridržavanje forme. Tako filigranske, te kvartine, tercine, sestine pa soneti, otvaraju se sređeni, sređeno. Ti su stihovi uzorni i jasni, formom, metrikom i sadržajem što im nimalo ne ometa duboko poniranje. Čovjeku se na trenutak pričini da odgovaraju majstoru A. G. M. (»Moj vrijedak«). Nije li to Vidrić, možda ponegdje rani Begović, nisu li tu Verlaine, Lamartine, Baudelaire ili Théophile Gauthier? Možda i kasni Domjanić? Naravno da nisu! — Ili Viktor Vida? Nešto od Frane Alfirevića ili baroknog Olinka Delorka? No ne! Zašto? Naprosto jer to što mi dolaze u misao toliko brojne i tako različite usporedbe dokazuje da je Ante Marinović-Uzelac samosvojan. I ta bliskost i prisnost samo su utisak kojega ostavlja trajnost.

Ti su »Zapisi« odmaknuti od svake prigodnosti, intimni ali istovremeno i zatvoreni u svom elitizmu, koji se u tome služi, rekli bi, klasicizmom, ali zadržavši spontanost i otvorenost svakome tko ih uzme u ruke. Osjećamo u njima sjete mladića i zrela razmišljanja graditelja. Pa i u njegovom »glavnom«, urbanističkom djelovanju lirizam je nazočan u ljubavi spram prirode koja se ogleda u njegovoj okrenutosti problemima nacionalnih parkova. Tu pak, u »Zapisima«, nalazimo tridesetak i nešto pjesama visoke razine, čistog i jasnog stiha, većim dijelom napisanih u poraću ili se opet ono u njima kasnije odrazilo.

Ante Marinović Uzelac, kao i briljantni esejist Vladimir Košćak, a i kao neki drugi. Teško je doživljavao ono žalosno, skučeno doba, socrealističkih generacija. Svoje tadanje »zapise« nije, razumljivo, mogao u to vrijeme objaviti, kako zbog njihova sadržaja tako i zbog njihove forme.

Otud i ta žalba za prekinutom mladosti, pritisnutom tjesnacem života, kao i u Matoša (»O ta uska varoš, o ti uski ljudi«). A možda je djelovao i dulji boravak u tuđini, u gradu na Seini, punih sedam godina (1954—1961), baš u zlatnim mu godinama, između dvadesetih i tridesetih? Ipak, broj je pjesama iz tog razdoblja manji a popušta i pesimistička crta. Boravak u Parizu bio je u stvari sretno razdoblje, ispunjeno velikim radom u području arhitekture i urbanizma pa je vjerojatno i to jedan razlog. O svemu tome svjedoče te pjesme, u srži i u žiži, u srcu srca, u svom duhu. A često, i u pomacima, stara dobra nostalgija. Kad se je konačno vratio u svoj Zagreb, kako se kaže, otvorilo se je i novo razdoblje.

Pjesme su u »Zapisima« svrstane po vremenu postanka od 1947. do 1993. Međutim, razvrstane su i u skupine koje

sažimlju uočljive im zajedničke značajke a to se, uglavnom osim dva izuzetka, poklapa s vremenskim redoslijedom. Te se skupine mogu dakle smatrati i razdobljima. »Zapisi« su, rekli bi, »kodirani« u pet poglavlja iza kojih je jedan zaključni, oproštajni »Zaborav«.

Pars prima ZA MEĐAMA je udar: »Za smrznutim međama«, »Čežnja«, »Sfinga«, »Htio bih...«, »Umiranje«, »Lutanje«, »Na hridi« (1947—1950), prolaze kroz tamu razočarenja što se je nakon sloma jednog mraka, nadvio drugi.

Potom nastaju PRIČE, četiri priče u stihovima, »Balada o Mjesecu«, »Kineski madrigal«, »Susret«, »Noć u Veneciji«, (1950—1960). Tonovi su laganiji, svjetliji ali ipak s mjerom bolnog humora. Zadržan je u suštini tamni fond.

Treći dio ODRAZI, duboko je potresni, lirski. To su flanerije mašte, uznemirene vizije razmišljanja i osjećanja, često izricane mirnim ritmom šesnajsterca, ali je tim skandiranjem (3+3+2)+(3+3+2), tako rekuć glazbom opisan unutarnji nemir: »Vrbe«, »Čekanje« (i kasniji francuski prepjev »L'attente«), »Miserere«, »Mrva srca«, »Kalež«, »Na pbali« (1953—1956).

Pars quarta SLIKE, impresionističke slike s laganim osjećajem kobi: »Vrijeme«, »Večer«, »Smrznuti zdenac«, »Utonula katedrala«, »Kosi toranj« (1958—1961), iz pariškog razdoblja.

Zatim... tišina — *une lacune!* Skoro osamnaest, pa zatim deset godina do ponovnog povratka »Zapisima«. I doista je to Muza, poetmuzika kojom vrsno vlada, virtuozno: poezija i dakako slika, lik, smisao, onaj pravi smisao, sklad.

I evo je konačno: pars quinta UTISCI. Oni su, za razliku od prethodnih dijelova raznovrsniji. To su utisci koje su ostavili umjetnost, osobe, krajolici, domovinski rat, riječi i obiteljska tragedija. »Vincenzo Bellini«, glazbena analiza u sonetu koja se suprotstavlja uobičajenim sudovima o skladatelju; »Sjećanje« i »Rastanak«, nježna sjećanja na osobe; »La Manche«, prava slikarska alegorija, prilikom jednog putovanja, hrvatske tragedije ovog rata i odnosa Zapadne Europe... Rezignacija i diskretni sarkazam u »Privid ili zbilja?«, u igri recto-verso alternativa, istih srokova suprotnih značenja. U »Lago di Garda« (kraj u kojem često i rado boravi), virtuozno se poigrava varirajući iste stihove u različitim metrikama a da niti jedna riječ, koja nosi značenje, nije izgubljena. Pa psihološki portret jednog odnosa u dubokome smislu »Ograde«. Zatim, gorko humoristička »Methamorphose«, ispjevana izvorno u francuskom jeziku i jednako uspješno prepjevana u hrvatski i to tako da je prepjev zamalo i doslovni prijevod. Stilom drukčija od ostalih pjesama, u brzim četvercima gusta sricanja, to je niz fresaka o promjenama duševnih stanja, stupnjeva oduševljenja, kako se mijenjaju od početka do kraja nekog pothvata. Taj je pothvat možda i sam život? Zatim, jednostavna zapažanja o riječima u »riječi«, tako rekuć didaktična, pa strašna osuda sudbine u »Sudbini«.

I na kraju, izvan svih poglavlja, »Zaborav«, kao epilog, možda oproštaj s čitaocem ili sa svojim »Zapisima«, jedina u slobodnom stihu, fuga, ali s vidljivom grafičkom kompozicijom: oblika se pjesnik-arhitekt ne odriče!

Nadvladavanje i stvaranje, iz dubine u visove, Heineovski, stvaralački. Znanje — Saznanje — Sudbina! Teško je reći, iskazati potpuno a riječ kritika ne volim jer volim lijepo. Bila to i Sudbina! Međutim, zaborava neće biti! Zar? Pa, da! Uvjeren sam! — On je u svemu um-

jetnik, svestrani. Kao što su to na primjer, od njega malo stariji, Kruno Quien i Vladimir Koščak. To je poezija jednog daha, jednog duha, unatoč dugom razdoblju. Ona je kao isklesana iz jednog kamena! Kao i njen pisac: ličnosti pjesnika i čovjeka su ovdje jedno, na ravnom putu, bez ustupaka. Niti slovo se ne može dodati niti oduzeti.

Odrekavši se, možda hotimice, mogućnosti metafora, poetike riječi, lirike izraza, Anti Marinviću-Uzelcu su riječi samo sredstvo govora, ali zato jasnog i prodornog, utemeljenog načelom »što kraće tim više«. No sadržaj, dubinom istine, otvara razmišljanja! A poezija je sva u formi, ritmu, muzikalnosti, boji. — Majstor!

Boro Pavlović

PROŠLOST U SADAŠNJOSTI

(Jure Karakaš: »Krbavska bitka«
Znanje, Zagreb, 1994.)

Jure je Karakaš (r. u Podlapači, 1942.) profesor književnosti. Radi u Zagrebu, u osnovnoj školi. Napisao je dosad dva romana: »Pobunjenici« 1984. i »Sjeme na vjetru« 1986., te »Gramatiku u stihu« 1988. god. i zbirku poezije: »Lovci na dugu« 1990. god.

U »Pobunjenicima« autor sugestivno opisuje traumatizirano djetinjstvo malih Ličana, kojima su roditelji gastarbajteri pa su prepušteni djedovima i bakama. Oni se pobunjuju i osnivaju družinu »Gvozdena šaka« sa zadatkom da vrate bar majku. U drugom romanu »Sjeme na vjetru« također piše o djeci, školi, učiteljima u Podlapači, koja upravo sada prolazi kroz najkrvavije trenutke svoga postojanja suočena s permanentnom prijetnjom totalnog zatvora od okružujućih ih četnika. Samo su češki unproforci brana tom troglodidskom činu.

»Gramatika u stihu« otkriva Karakašev neslućen smisao za obraćanje suvremenom senzibilitetu (mladih i odraslih, svejedno), koji se formira pred TV ekranima, u društvu kompjutora, na »digest« lektiri. Mladi, opterećeni s tisuću obveza mogu se lako »štufati« ozbiljna dociranja gramatike one i onakve kako smo je svi mi učili i red je ponuditi nešto novo.

Evo kako to autor zamišlja:

»Imenice imenuju
bića stvari i pojave
Imenice imenuju
sve iz snova
sve iz jave
Drvo, vjetar, kiša, more
ptice, jutra, noći, zore
to su opće imenice
i malim se slovom pišu...«

Zbirku pjesama »Lovci na dugu« popratio sam riječima: »Ove će pjesme (pogotovu ciklus Stara Lika) pokrenuti najtananije žice osjećajnosti svakoga tko voli lijepu i biranu riječ utkanu u pjesničku sliku koja uokviruje detalje mirnog idiličnog života. Života u dosluhu s prirodom naspram bezglavoj jurnjavi koja nas otuđuje, međusobno udaljuje i čini bezosjećajnima za patnje i boli bližnjega...«

Sve četiri Karakaševe knjige usporedio sam s dubljim dnom: do prvog dosežu mladi čitatelji, a do drugog stariji i iskusniji.

Pišući esej »Povratak u uvalu djetinjstva« na temelju romana »Sjeme na vjetru« pretpostavio sam da će se Karakaš češće navraćati u »svoju uvalu djetinjstva i time se definitivno potvrditi

kroničarom Like. Sadašnje ili prošle, svejedno. Samo da se obistini«.

I evo, obistinilo se. Romanom: »Krbavska bitka« Karakaš je uronio duboko u prošlost, u vrijeme kad se dogodila ta užasna tragedija. Bitka, koja je označila početak porobljavanja cijele Like, zator, ne samo kulturne baščine, nego sveukupnog života na ovim prostorima. Bez obzira na ondašnju povezanost i mogućnost protoka informacija, stravični poraz cvijeta hrvatskog plemstva brzo se pročuo i u knjige ušao. »Nije zato na odmet spomenuti: U našu prvu svjetovnu dramu, njen autor Hanibal Lucić Hvaranin utkao je taj događaj (misli Krbavsku bitku op. a). Smjestivši dramu ljubavi mladog Derenčina, sina bana Derenčina, vrhovnog komandanta hrvatskih četa u Krbavskoj bitci, u renesansni Dubrovnik, on je tom svojom »Robinjom«, u doba osvita naše književnosti, dokazao kako ona, za književnost jednog u to vrijeme već rascjepkanog naroda, živeći i hraneći se regionalnim motivima, teži u svojim najvišim dometima jedinstvu svoga izraza...« (M. Matković: Lika u hrv. knjiž. Zbornik 5, Historijska arhiva u Karlovcu).

Roman je zamišljen kao niz zasebnih cjelina, koje povezuje temeljna atmosfera, prije bitke, bitka i njene posljedice: »Pisar i travarica«, »Čudo«, »Velečasni Stipan Butković«, »Svećenikova priča«, »Avet«, »Ja crv zemaljski«, »Ivak Parinčić«, »Sve živo što sretnu, ili ubiju ili sobom vode«, »Sveti Martin Stolpnik«, »Roblje«, »Bitka«, »Spava mrtva vojska«, »Duša moja i srce moje krvare«, »Cladis croatica«.

Mikula Uglejšić vrstan je pisar, nenadmašan u iluminaciji. Stric mu Gašpar, inače svećenik, predviđa sjajnu budućnost pisanjem Misala na pergameni, uglatom glagoljicom. Šalje ga u Korita zajedno s travaricom Lucom Vlkohnićevom. Mikulu raduje to putovanje, ali su na putu on i djevojka zamalo zaglavili. Tumarajuće turske bande bile su sve učestalije. Jedna takva onemogućila im je ljubavnu scenu i umalo je pretvorila u tragediju. No, Miku je spasila izuzetna hrabrost i vještina.

Vl. Stipana Bilkovića zatekli su razapeta na križ s kamenom obješenim o testise. Lucino travarsko umijeće potpuno je došlo do izražaja. Kada je Stipan došao k sebi, izlaže im sliku hrvatskih političkih prilika, nesloga među velikašima, ali i vjeru da smo bedem kršćanstva i da je Sveta rimska crkva uz nas, namjesnik Božji na zemlji, papa rimski, moćni Aleksandar je uz nas...«

Nisu zadugo ostali sami: »Luca je izišla da nabere suhih grana. Vraćala se u kolibu s punim naramkom drva, a onda se ukočila: pred njom je stajala avet na bijelom konju. »Avet« siđe s konja, stenjući i zveckajući pa se uputi u kolibu. Konj pade. — Mikula! Vukodlak! Luca ispusti drva, jurnu mimo »aveti«, utrča kroz vrata i baci se na Mikulu...

»Djeco, to je stradalnik!«, oglasio se Stipan. Pomogli su ranjeniku. Vidjeli su da je plavokos i da mu je nos odsječen. Luca je preuzela vidanje. Kada se ranjenik okrijepio jelom i snom započeo je priču: »Ja, crv zemaljski Ivak Parinčić ispričat ću sve što se jučer dogodilo, na dan god. spasa ljudskog, dvadeseti rujna 1493. Govorim ovo da bi ušli u molitvu blaženoga svećenika Stipana Bilkovića, da bi se pretočilo u sveto pero Mikule Uglješića, da bi dalo snage blagoslovljenim rukama Luce Vlkohnićeve... i započe priču o netom proteklim događajima kao da se sama povijest inkorporirala u njegovo izmučeno biće.

— Vele da sam rođen u Krbavskoj županiji, ali ja to ne znam... Rastao sam na dvoru kneza cetinskog, Ivana plemenitog Frankopana. On me odgojio, njegov sam vitez bio, njegova desna ruka i britka sablja njegova. A njega više nema.« Njegova se priča grana i dotiče sva relevantna imena s temeljnim naglaskom na neslozi za koju je najviše kriv ban Derenčin svojim nedoličnim ponašanjem (karte, pijanstvo, razmetljivost), a i nesloga drugih hrvatskih plemića.

Njegov govor je drukčiji nego što je Luca naučila pa će to i prokomentirati: — Čini mi se da ne govori normalno. — Šuti, valjda ratnici tako pričaju. Misle da im priča djeluje uvjerljivije ako poremete red riječi. Kao da slušam pjesme o junacima, zaključi Mikula.

Ivak Perinčić nastavlja priču u kojoj se sve više i sve češće sustižu tragični događaji. Usput saznajemo za njegovu veliku ljubav Marijanu iz Mrsinja, kojoj planira kupiti grad Bogdanić u zemlji Kaseg.

Slijedi vrlo zanimljiv susret s babom, »koja gleda u šljive pa se smješka bezubim ustima. Igle samo lete i zveckaju, a baba sve onako stojeći raskrečila noge i piša...«. Za njegov posao — izviđanja baba je ispala kao dragocjen izvor informacija. Od nje saznaje da Turci noću prolaze, sve živo što sretnu, ili ubiju ili sobom vode. »Puno te vojske govori našim jezikom« kaže baba, a o domaćoj gospodi također nema lijepo mišljenje.

Ivak je nastavio putovanje pod okriljem noći i sve češće nailazio na Turke. Zatekao je četvoricu opuštenih i pijanih. Posjekao ih, a njihova svezana zarobljenika gurnuta u mravinjak, oslobodio. Bio je to Petar Prhočić, špan Katarine Bogdanovićeve, s kojim se već ranije susretao i bio pomalo u sukobu.

Prhočić naširoko ispriča kako se, pavši u nemilost, kad su ga optužili zbog lošeg služenja Katarini Bogdanić, našao u sadašnjoj situaciji. Ivek zamoli Prhočina da ponese blago njegovoj Marijani i savjetuje je da odmah krene u Bogdanić. Ivek nastavlja dalje: Usput će naići na prestrašena dječaka, isposnika Martina Stolpnika. Upoznat će se s njegovim svjetonazorima. Stolpnik je obuzet mračnim predviđanjima, slutnjom skore propasti. Ivek se ne da smesti. Kroči dalje. Uskoro će naići na stravične slike roblja. Prije toga se maskirao u Turčina. Od sredine sela (Pećana) dopire halabuka. Rzanje, mukanje, zveket lanaca, škripa drvenih kotača, plač...« Pomiješao se u gomilu i morao otrpjeti mržnju i prezir zarobljenih žena, koje su ga držale Turčinom. Uskoro je odabran od jednog bešlage za solo akciju — sječa zarobljenih i svezanih mladića. Ne izdržavši »zviznuo sam ga kamenom u lice« i pobjegao. Dospio je na Udbinu. Imao je potpunu predstavu o turskoj snazi. Pokušao je u to uvjeriti velikaše. No, bez uspjeha. Nije uspio ni njegov gospodar Ivan Cetinski. Tu je došlo do prepirke o taktici borbe. Susret s Jurom Hončićem unosi neke nove aspekte. Ostalo je po banovu. Nikakva taktiziranja, sudar s Jakubovom vojskom na otvorenom prostoru.

Hončić ga upozorava na nepoštenje i neslogu vlastele. Moli ga da ne mrzi kmetove i savjetuje da u nevolji potraži popa Bilkovića u Koritima.

Uskoro su se sukobile vojske. Potučeni su istureni turski odredi. Ali je odmah ruknula iz šume odmorena i brojna nova sila. Tragičan ishod bio je neminovan. Nastao je užasan pokolj. Gotovo su svi izginuli. Ivek je dospio u ropstvo. Da nesreća bude veća prepoznao ga je bešlaga, kojega je udario kamenom. Nije ga htio odmah ubiti,

nego se naslađivati u njegovim mukama. Morao je nositi vreću s odsječenim nosevima, da bi na kraju i njemu samom odsjekli nos.

Bešlaga ga je udarao na svakojake muke. Uskoro će mu pomoći Prhočić, onaj isti kojega je oslobodio Turaka i mravinjaka. Glumio je ludu i motao se između Turaka. Njegovom zaslugom doći će do svoga Ždrala, umaći Turcima i pojaviti se pred Stipanom, Mikulom i Lucom u tom strašnom stanju. Svoje pripovijedanje zaključio je riječima: »Ja sam ovdje, ja Ivek Parinčić, vitez i ratnik, ovdje sam spašen, slobodan, a duša moja i srce moje, krvare. Zemlja moja krvari i umire, ali umrijeti neće... Zemlja ne može umrijeti više puknjezin...«

Karakaš je temeljito izučio svu povijesnu građu vezanu za Krbavsku bitku i strogo se je držao. Držao se i usmene predaje. Recimo, priče o silnoj oluji, koja je hrvatskoj vojsci zasjenila oči.

U realizaciji teme služio se podjednako svim tehnikama: dijalogom, naracijom i deskripcijom. Dinamiku pripovijedanja ostvaruje naročito dijalogom i lančanim članjenjem rečenica. Opisi su strogo u funkciji razvijanja fabule. Karakaš se iskazuje izvrsnim znalcem novoštokavskog koinea. Naročito su mu snažni opisi masovnih scena, koje realizira katkad upotrebom polisindeta, katkad asindeta — efektno. Nije mu strana ni humorna dimenzija.

Mikula uspoređuje svoju i popovu muškost i postiđuje se uvidjevši da ga pop »šije«. Baba »piša stojeći«, dok igle lete. Turčin se nije uspio ni posrati... Očito ima na umu »tvrdo kuhanu« američku prozu počev od A. Milera do Bukovskog, koji u potpunosti odbacuju građansku »stidljivost«.

Ovom knjigom dobili smo dobar povijesni roman koji će ispuniti veliku prazninu. Roman koji nas poučava da nema prošlosti. Sve je sadašnjost. Tko to ne shvati osuđen je na ponavljanje grešaka. To se Hrvatskoj ne bi smjelo više nikada dogoditi. Ponavljam nikada!

Grga Rupčić

ANTIRATNA POEZIJA

(Josip Stanić Stanios: »Miserere« »Tipex« d. o. o., Zagreb 1993)

Josip Stanić Stanios (rođen 1943. g. u Križu pokraj Petrinje), zakoračio je u svijet literature ranih 60-ih godina, zarana ukazujući na svoju darovitost i pjesničke kvalitete. Nakon nekoliko naslova objavljenih kod nas Stanić se je 1968. godine za stalno nastanio u Rimu gdje i sada, nakon studija na Accademia di Belle Arti, baveći se slikarstvom, živi. Dosada je, što u nas, što pak u Italiji i Kanadi objavio 17 zbirki pjesama, 4 poeme i 3 knjige proze. Dobitnik je i više nagrada za pisanu riječ, od kojih je najznačajnija I nagrada »Nosside« u Regio Calabriji, jedna od najvećih međunarodnih nagrada za poeziju.

Najnovija, razmjerno opsežna (97 str.) Stanićeva zbirka, u potpunosti je inspirirana aktualnom domovinskom zbiljom, prije svega prizorima rata i kolektivne trpnje te stradanja koji čine tematsku okosnicu zbirke. Već sam naslov prvog tematskog ciklusa pod nazivom »Zemlja bešćutna / Predosjećaj rata« dovoljno govori o temljenim preokupacijama autora — u prvom planu je problematiziranje straha i egzistencijalne ugroženosti, apokaliptičke praznine i demonskog ništavila. Pritom primat zadobijaju halucinantna igra asocijacija i subjektivne vidovitosti,

ekspresionističko slikovlje i zloslutne vizije, znakovlje smrti, krvi i crne koloristike (o čemu između ostalog, nedvojbeno svjedoče i brojni oksimoroni prisutni u ovoj zbirci: npr. crni mrak, crni um, crna jesen, prljava zemlja, golo granje, prazan kufer, bezglavi carevi, ogromno plašilo i dr.) pečateći većinu značenjskih slojeva ovog ciklusa. Tom i takvom svijetu prepunom tamnih priviđenja, kobnih slutnji i infernalne groznice Stanić se suprotstavlja unoseći u značenjske slojeve ironijsko-humorni, apsurdno-groteskni i ciničko-sarkastični diskurs, no koji više potencira ono što relativizira tragičnost i strahotu stvarnih zbivanja. Unošenjem u sadržaje brojnih biblijskih slika Stanić ne samo da progovara i jezikom tradicionalnih kršćanskih simbola (primjerice: raspelo, splav, potop, svijeća, otajstvo, rajska ptica, Sotona, Saloma, pa i sam naslovni pojam miserere koji denotiramo u kontekstu Davidovog psalma »Smiluj se, Gospodine« kao kvintesenciju božanskog obraćanja zbog »trpljenja koje u nebo viče«) već spomenutim načinom postiže vetikalnu proničnost zbivanja, sugerirajući metafizičku aspektivnost i alegorijska značenja.

Drugi tematski ciklus imenovan »Sjećanja i pisma« prepun je melankoličnih reminiscencija i sjetnih evokacija zavičajnog izgnanika pri čemu dominiraju poluidilične slike zavičajnog pejsaža i ljudi, scene i situacije iz svakidanjeg života. Za razliku od dužih stihovnih akumulacija u prvom ciklusu, kojeg grade stihovi koji svojom grafostrukturom i shemom prelamanja kao da slijede struju asocijacija, spontani ritam i ubrzanja govornog tijeka, nastojeći postići što veću neposrednost iskaza, pjesme iz ovog ciklusa su zatvorenije po formi, ispovjednijeg karaktera (netko tko je sklon biografskoj metodi analize umjetničkog djela mogao bi pronaći brojne podudarnosti između Stanićeve biografije i cjelokupnog umjetničkog opusa), pri čemu dominiraju motivi koji se odnose na idiličnost prirode i seljačkog života, neponiženost siromaštvom, materinsku blagost i ljubav i dr. U tom kontekstu naročito je uspjela pjesma »Pismo na mjesečini« posvećena Križu, rodnom mjestu autora, koji je i ranije bio osnovni topos Stanićeva pjesništva, simbol zavičajnog postojanja i trajanja, a sada i čudesnog simboličkog uskrsnuća.

Treći i posljednji tematski ciklus ove zbirke nazvan »Proljetni cvijet / Miserere« na neki način rekapitulacija je prijašnjih ciklusa, no s mnogo više konkretnih aluzija i preciznih imenovanja mikrotoponima zavičajne sredine. I dok se drugi ciklus zbirke (kao i većina ranije objavljenih Stanićevih zbirki uostalom) zasnivao na poetici svojevrsnog izzavičenja sa svim negativnim posljedicama tog čina na planu egzistencijalnog bitisanja (npr. osjećaj zakinutosti i oskudnosti te permanentne nedostatnosti, da navedemo tek neke) ova se tema u svojoj ratnoj perspektivi preoznačuje u sliku definitivno devastiranog i destruiranog podneblja pri čemu zavičaj funkcionira tek kao avetinjski i deprimantni prostor kojega čine »sela bez kuća« i »groblja bez križeva«, »preorana dvorišta« i »jame s mrtvima« i po kojem jezde i vitlaju svoja bojna koplja demoni jeze i strave, himere rata i smrti. Spomenutom tematskom sklopu najprimjerenije su pjesme »Miserere«, »Proljetni cvijet« te osobito sugestivno pjesma »Kost«.

Zaključimo: najnovija Stanićeva zbirka sugestivno je i potresno svjedočenje o surovosti i bezumlju rata, no ona je i više od toga, prije svega prosvjed i pobuna protiv svakog rata i nasilnog umiranja te se kao takva uspješno inkorporira u opus suvremenog hrvatskog pjesništva.

Boris Vrga

BOGATSTVO SADRŽAJA O BAČKIM HRVATIMA

(Zbornik »Ivan Antunović« br. 2—3)

Institut »Ivan Antunović« u Subotici, u želji da ispuni svoj osnovni zadatak u sakupljanju, proučavanju i njegovanju duhovne i kulturne baštine bačkih Hrvata i da pomaže suvremena kulturna kretanja, objavljuje svoj znanstveni Zbornik pod istim naslovom.

Prvi broj Zbornika »Ivan Antunović« (Subotica, 1990.) posvećen je životu i djelu najvećeg kulturnog radnika i narodnog preporoditelja među Bunjevcima i Šokcima, biskupa Ivana Antunovića. Zbornik sadrži predavanja na Znanstvenom skupu u Subotici, u »Paulinumu«, 18. i 19. studena 1988. god. u povodu 100. obljetnice njegove smrti u Kalači, 13. siječnja 1888. god. Uz to je objavljeno niz vrijednih priloga o tom velikom čovjeku.

Tko želi upoznati povijesnu ulogu tog narodnog prosvjetitelja bunjevačkih i šokačkih Hrvata, naći će obilje podataka u prvom broju Zbornika »Ivan Antunović«.

Novi dvobroj (2—3.) Zbornika »Ivan Antunović« sadržajem je veoma bogat i raznovrstan (na 263 stranice).

U prvom dijelu Zbornika objavljena su predavanja na prvim i drugim Bajskim razgovorima »Bunjevci danas« u Baji, u Madžarskoj, 16. lipnja 1990. god. i 15. lipnja 1991. god.

Ti Bajski razgovori žele biti susretište hrvatske nacionalne manjine s obje strane državne granice, da razgovaraju o postojećim problemima i da se dogovaraju o načinu njihova rješavanja.

Inicijatori i organizatori Bajskih razgovora »Bunjevci danas« su Institut »Ivan Antunović« i Bajska bunjevačka katolička čitaonica u suradnji s drugim kulturnim i političkim organizacijama.

Od brojnih predavanja na tom skupu navodim izlaganje Antuna Mujića »Osamdeset godina Bajske bunjevačke čitaonice«, Lazara Ivana Krmpotića »Aktivnost Instituta 'Ivan Antunović'«, Đure Vidmarovića »Narodna manjina i matična zemlja«, Tomislava Vukovića »Kulturni položaj Bunjevaca u Bačkoj danas«, Bele Tonkovića »Demokratski savez Hrvata u Vojvodini — jedna godina postojanja«, Julija Skenderovića »O školstvu u Subotici među Bunjevcima«, Janje Horvat »Manjinska politika Vlade Republike Mađarske«, Ivanke Skenderović »Bački Hrvati — Bunjevci u popisima«.

U ovom Zborniku objavljena je povijesna studija fra Andrije Zirduma »Bosanski franjevci i seobe Hrvata u 16. i 17. stoljeću« s vrlo mnogo podataka.

Kad su u Kalači (u Madžarskoj) 19. 3. 1870. god. pojavile »Bunjevačke i šokačke novine«, a malo kasnije i njihov prilog »Bunjevačka i šokačka vila« pod uredništvom Ivana Antunovića, a zatim časopis »Neven« u Baji 1884. god. pod uredništvom učitelja Mije Mandića i »Bunjevačko-šokačka Danica ili subotički kalendar« (za 1884. god.) pod uredništvom svećenika Paje Kujundžića, postavilo se pitanje književnog jezika i pravopisa.

O tome je prof. Josip Buljovčić održao dokumentirano predavanje na Bajskim

razgovorima, 16. VI. 1990. god. i objavljeno je u ovom Zborniku.

Posebnu zanimljivost predstavlja prilog »Sonetni vijenac u hrvatskoj književnosti u Bačkoj«.

Poznato je da su mnogi hrvatski pjesnici pisali sonete koji imaju svoju određenu literarnu formu (dvije strofe po četiri stiha i dvije strofe po tri stiha.) Da spomenem samo najpoznatije pjesnike, a to su Vladimir Nazor (Postire na Braču, 1876. — Zagreb, 1949.) i pjesnik bunjevačkog porijekla, Antun Gustav Matoš (Tovarnik u Srijemu, 1873. — Zagreb, 1914.).

Među hrvatskim pjesnicima u Bačkoj ima više pjesnika koji su među svoje lirske pjesme uvrstili i sonete. To su pjesnici svih generacija: Ante Jakšić, Lazar Merković, Petar Vukov, Mirko Kujundžić i Stipan Vojnić, a Jakov Kopilović je objavio posebnu zbirku pjesama pod naslovom »Soneti« (Subotica, 1953.).

Posebno je po svojoj literarnoj formi zanimljiv sonetni vijenac, sastavljen od 14 soneta koji su među sobom povezani. (Kako jedan sonet završava, tako sljedeći počinje), a 15. sonet se zove »magistrale« (majstorski sonet) i sastoji se od 14 stihova koji povezuju sve sonete u sonetni vijenac. Magistrale ima akrostih, koji sadrži ime kome je sonetni vijenac posvećen, ili njegov naslov. (»Akrostih« dobijemo ako okomito pročitamo prvo slovo svakog stiha).

Sonetni vijenac se veoma rijetko javlja među pjesničkim djelima hrvatskih pjesnika u Hrvatskoj. Zato s radošću i ponosom ističemo da je u hrvatskoj književnosti u Bačkoj ova pjesnička forma dostojno zastupljena.

Ta pjesnička djela naših pjesnika su nepristupačna i malo poznata široj čitalačkoj publici i zato su neki sonetni vijenci objavljeni u ovom Zborniku »Ivan Antunović« (br. 2—3.), jer predstavljaju umjetničku vrijednost i veliko bogatstvo u hrvatskoj kulturnoj baštini u Bačkoj.

Najviše je zastupljen pjesnik Ante Jakšić (Bački Breg, 1912. — Zagreb, 1987.) sa svoja tri sonetna vijenca: »Mladosti zbogom«, »Pred Tobom šutim, Gospodine«, »Večernje molitve«.

Od mladih pjesnika zastupljen je Stipan Vojnić (Subotica, 1950.) sa svojim sonetnim vijencem »Zov mladosti« i pjesnik Mirko Kujundžić (Subotica, 1961.) sa svojim sonetnim vijencem »Panonskoj majci«.

Uz ova pjesnička djela objavljeni su biografski i bibliografski podaci o autorima i teoretsko objašnjenje književne forme soneta i sonetnog vijenca.

Posebno vrijedan prilog ovog Zbornika su »Dokumenti Ivana Antunovića«.

Velika Austrija stalno je bila razdirana političkim sukobima zbog nacionalnog buđenja u Mađarskoj, u Hrvatskoj i u drugim pokrajinama.

Zbog toga je bečki dvor bio prisiljen načiniti austrougarsku nagodbu 1867. god. Tada su Mađari doživjeli ostvarenje svojih vjekovnih težnji, dobili su svoju državu. To je praćeno velikim oduševljenjem i veoma snažnim nacionalnim mađarskim pokretom. Željeli su ostvariti ideju da svi u državi bez obzira na svoj jezik i porijeklo budu jedan »politički narod«.

To bi značilo negaciju samobitnosti i opstojnosti drugih naroda u okviru Ugarske. Ta ideja izazvala je otpor kod ostalih naroda u državi. Počelo je pojačano buđenje nacionalne svijesti Slovaka, Rumunja, Srba i Hrvata u Ugarskoj.

Tu opasnost su osjetili i rodoljubi među Bunjevcima i Šokcima. Uz druge poznate ličnosti osobito se svojom probuđenom sviješću o političkoj opasnosti za svoj narod isticao Ivan Antunović.

Premda je u doba stvaranja austrougarske nagodbe imao već 52 godine, (roden je 19. VI. 1815. god. u Bačaljmašu, sada u Madžarskoj) počeo je široku akciju za organiziranje rada i borbe za zaštitu političkih i kulturnih prava svoga naroda u tim burnim i presudnim godinama.

Uzor su mu bile ideje narodnog preporoda u Hrvatskoj i rad đakovačkog biskupa Josipa Jurja Strossmayera. Ivan Antunović je prihvatio njegovo geslo »Prosvjetom slobodi«. To znači, ako jedan narod želi postići slobodu, on će to postići pomoću prosvjete. Ako narod nije prosvijećen, ne zna se boriti za slobodu i nije je sposoban prihvatiti.

Zato je I. Antunović sav svoj rad, sve svoje knjige i brojne članke posvetio prosvjećivanju svoga naroda, koji je u to vrijeme bio u općoj zaostalosti.

Gledajući napredak drugih naroda, želio je slijediti njihov primjer i njihove stečevine prenijeti svome narodu. Da bi te korisne stečevine prosvjete doprle do svih slojeva naroda, zaključio je da su novine najprikladnije sredstvo. Zato je odlučio pokrenuti novine za Bunjevce i Šokce. Tražio je suradnike i pretplatnike. U tu svrhu objavio je svoj »Poziv Bunjevacah i Šokacah i Bošnjakah na utemeljenje jednog pučkog Lista« (u Kalači, 15. VIII. 1869.)

No, odaziv je bio dosta slab i zato je objavio dva poziva: »Otvorena knjiga Ivana Antunovicha, kakačkog kanonika na sve učene Bunjevce i Šokce naputjena« (u Kalači, 1-og sičnja 1870.) i »Otvorena knjiga Ivana Antunovicha, kalačkog kanonika na sve rodoljubne Bunjevce i Šokce naputjena« (u Kalači, 1-og sičnja 1870.). Malo zatim objavljuje »Poziv na pretplatu za Bunjevačke i šokačke novine«, (u Kalači, 20. siečnja 1870.).

»Bunjevačke i šokačke novine« pojavile su se u Kalači, 19. ožujka 1870. god. sa predgovorom urednika Ivana Antunovića »Zora je zazorila«.

U ovom Zborniku objavljena su još dva Antunovićeva članka iz tih novina zbog njegovih stavova o raznim političkim pitanjima i međunacionalnim odnosima. To je »Javni odgovor na prikor subotički« i »Odgovor na javni list g. Ive Palića i po njemu poštovanoj bratji zomborskoj« (vanredni nadometak »B. i Š«. novina« 28. prosinca 1870. 42. br.)

I. Antunović je znao da ako neki narod želi sačuvati svoju samobitnost, mora sačuvati svoj jezik. Nestankom narodnog jezika nestaje i narod. Zato je borba za očuvanje narodnog jezika bila u središtu njegova preporoditeljskog rada. Snaga naroda je u njegovoj tradiciji, a tradicija se temelji na povijesti. Zato narod mora poznavati svoju povijest, jer je učiteljica za sadašnjost i orijentacija za budućnost. Da bi svoj narod upoznao s poviješću, I. Antunović je napisao svoje poznato djelo »Rasprava o podunavskih i potisanskih Bunjevcih i Šokcih u pogledu narodnom, vjerskom, umnom, građanskom i gospodarskom« (u Beču, 1882.).

U ovom Zborniku objavljeni su odlomci predgovora te knjige, jer je istaknuta važnost poznavanja povijesti svoga naroda. Ivan Antunović, uz ostalo, kaže: »Ako hoćete utamaniti koji narod, zabašurite, sakrijte mu prošlost, pa ste kineske bedeme stavili pred njegovu budućnost«. Zatim ističe: »Koji hoće i želi živiti kao osoba, kao obitelj, taj neka znade da mu je tlo života onaj narod u kom se rodio i odgojio«. (257. str.).

S povijesnog stajališta veoma je važno pismo I. Antunovića upućeno prvom predsjedniku Pučke kasine, Đeni Duliću

kada je 1878. god. osnovana ta prva kulturna ustanova Bunjevaca u Subotici. Pismo je objavljeno u ovom Zborniku kao povijesni dokumenat, gdje najbolje možemo vidjeti ideje ovog velikog narodnog prosvjetitelja. Na početku iznosi plemenite ciljeve Pučke kasine u širenju prosvjete i u odgoju novog naraštaja da preuzme svoju ulogu u životu naroda.

Zatim se on ne obraća predstavnicima vlasti, koji sprovode odnarodivanje i mađarizaciju, nego najteže riječi upućuje članovima svoga naroda. On u žalosti kaže: »Vi, Bunjevci, koji ste mater ovu plemenitu zatajili, zgrozite se, jer će se na vas izliti srčba Božja...« (...) »Spustite glave vaše, vi učeni Bunjevci, koji ste jezik vaš zaboravili, koji ste slavu i diku vaših pradidova zakopali, da zakopali, al' tako da je niste ni križom obiližili«. (...) »Kletva uvriđene matere obiližiće vaše dilo pa će se od vas svaki pošten čovik drugog naroda s priziranjem odkrećat...« (260. str.)

Osim ovih oštrih riječi, iz pisma se vidi velika ljubav prema svom narodu, u želji da Pučka kasina postane ognjište narodne prosvjete. Zato on kaže: »Prostite mi što se ja usuđujem, dragi prijatelji, s vami ovako razgovarati, al' ovo držim za moju najsvetiju dužnost, jer sam uviren da može biti umnijih, razsvitljenijih Bunjevaca nego što sam ja, al' da ima koji bi većma ljubio svoj narod, to ne dozvoljavam. Tako može, al' ne većma ljubit no što ga ja ljubim«. (261.str.)

Da I. Antunović nije ništa drugo napisao osim ovog pisama Đani Duliću, zaslužio bi da uđe u našu povijest kao uzor rodoljub i prijatelj svoga naroda. Zato je i ovo pismo objavljeno u spomenutom Zborniku.

Ovo pismo i sve navedene dokumente treba pomno pročitati da upoznamo ideje I. Antunovića i vrijeme u kojemu je živio i radio. Zbog svega toga stekao je neprolaznu slavu i velike zasluge.

Svi ovi njegovi dokumenti prvi put su objavljeni ovako na okupu u Zborniku »Ivan Antunović« (br. 2-3), jer su do sada bili nepristupačni i sasvim nepoznati širem krugu čitatelja. Zato treba iskoristiti priliku i ponovno ih pročitati i proučiti. Mnogo ćemo toga moći naučiti. Nažalost, vidjet ćemo da smo mnogo toga propustili, jer nismo poslušali njegove savjete.

Iz ovog prikaza se vidi bogatstvo sadržaja Zbornika »Ivan Antunović« (Subotica, 1992. br. 2-3.) i to je dovoljna preporuka našim čitateljima.

Bela Gabrić

ZBORNIK FRA KARLA JURIŠIĆA

Dvadesetpeti svezak Zbornika Franjevačke provincije Presvetoga Otkupitelja »Kačić« (god. 25., sv. 25., Split 1993., str. 1-884.) pojavio se pred čitateljima u svibnju ove (1994.) godine. Odmah na početku Zbornika slika dr. fra Karla Jurišića i posveta na latinskomu i hrvatskomu jeziku. »Dr. fra Karlu Jurišiću, svećeniku franjevcu, članu provincije Presvetoga Otkupitelja, župniku više župa, profesoru povijesti na Franjevačkoj visokoj bogosloviji u Makarskoj, istraživaču hrvatske prošlosti, znanstvenom i kulturnom djelatniku, piscu knjiga, rasprava i brojnih članaka, jednom od pokretača zbornika »Kačić«, u prigodi 75. godine života (1918. — 13. VIII. 1993.) suradnici, učenici, prijatelji i braća Franjevci ovaj svečani 25. svezak zbornika »Kačić« harno posvećuju.« Dogodilo se, da je ovaj svečani 25. svezak ujedno i jubilejski. Tako su ovim Zbornikom proslavljena dva jubileja: životni jubilej fra Karla Jurišića i srebreni jubilej izlaska 25. broja »Kačića«.

U prvom dijelu Zbornika donesen je kratki pregled života i djelovanja fra Karla Jurišića. Zatim njegova auktorska bibliografija (podatci o njegovim objavljenim knjigama, brošurama, studijama i člancima) te podatci o osvrtima na njegova djela, prikazima i recenzijama njegovih djela kao i prigodni članci o njemu (predmetna bibliografija). U tom prvom dijelu prikazana je i fra Karlova suradnja u listu »Marija« te sudski postupak protiv njega u svezi s jednim člankom objavljenim u tom listu. U prvom dijelu Zbornika auktori su priloga: Hrvatin Gabrijel Jurišić, Petar Lubina i Milan Vuković.

Drugi dio Zbornika obuhvaća *kulturno-povijestne* teme makarskoga primorja. Auktori priloga su: Vladimir Vratović, fra Andrija Nikić, Žarko Despot, Benedikta Zelić-Bučan, fra Josip Ante Soldo, Vicko Kapitanović i Stanko Piplović.

U treći dio Zbornika uvršteni su prilozi o *filozofsko-teološkim* temama. Auktori priloga su: fra Stjepan Čovo, fra Dušan Moro, Vjekoslav Stipić, Anton Benvin, fra Atanazije J, Matanić, fra Josip Grbavac, fra Jure Brkan, fra Đuro Hontić, fra Jure Šimunović, fra Stipe Nimac, fra Franjo Šenjak, fra Pavao Melada, fra Marko Babić, fra Bernardin Škunca te Ivan Golub. Ovi auktori raspravljaju o općim teološkim temama (euharistija, karizme i dr.) te o posebnim temama (nacionalne duhovnosti, prijateljstvu kao teološka tema kod Marka Marulića, teološki studij u povijesti Hrvata i dr.).

Četvrti *povijestno-humanistički* dio Zbornika po broju je priloga najveći. Auktori i naslovi njihovih priloga: Nenad Cambi (Fragment antičke nadgrobne stele iz Salone), Emilio Marin (Krstionica u Naroni od V. stoljeća do vremena Domagoja?), Mato Marčinko (Podrijetlo i značenje imena Hrvat — u ovoj raspravi pisac iznosi radnu predpostavku da ime *Hrvat* dolazi od indoeuropskoga korijena ar. od kojega je načinjena riječ *Arijac*), Ivan Mužić (O slavenskoj pismenosti na današnjem teritoriju Hrvata u antičko i ranosrednjovjekovno doba), Mate Zekan (Pet natpisa kneza Branimira s posebnim osvrtom na nalaz iz Otresa), Josip Bratulić (O tekstu Bašćanske ploče), Antonija Zaradija Kiš (Hrvatskoglagoljska Knjiga o Jobu prema Septuaginti), fra Petar Runje (Dio »Pisma vjernicima I.« sv. Franje u srednjovjekovnom hrvatskom prijevodu u Ivančićevu zborniku), Slavko Kovačić (Glagoljsko bogoslužje i glagoljaši na području srednje Dalmacije od XVI. do XX. stoljeća), Drago Šimundža (Religiozna polazišta hrvatske pismenosti i književnosti), Arsen Duplančić (Nepoznati tlocrt samostana sv. Marije de Taurello u Splitu), Cvito Fisković (O majstorima župne crkve u Staromu Gradu na Hvaru), fra Stanko Bačić (Odnos pripadnika grčkoistočne vjere prema starosjediocima na području stare Hrvatske države od XVI. stoljeća), fra Ignacije Gavran (Povijesna vrijednost Sudićeva djela Pastor Bonus), Vladimir Dugački (Zdravstvena zapažanja u Fortisovu »Putovanju po Dalmaciji« (1774.)), Jelka Radauš-Ribarić (Oko običaja odijevanja kipova B. D. Marije), fra Emanuel Franjo Hoško (Tri vukovarske uredbe fra Josipa Paviševića o redovničkoj stezi u razdoblju jozefinizma), Frano Baras (Dvije isprave s Visovca iz 1810. godine), Ivan Pederin (Uloga države i njezine subvencije u dalmatinskom novinarstvu i književnosti

sedamdesetih godina XIX. stoljeća), Vjekoslav Suzanić (Rima u biblijskim hrvatskim narodnim poslovicama), Ante Sekulić (Pripomene o jeziku Budanovićeva molitvenika), Kruno Prijatelj (Pala sv. Paulina u Franjevačkoj crkvi u Sinju), Zdravko Mužinić (Djelovanje ogranka »Hrvatske seljačke stranke« u Splitu), Petar Rogulja (Poredba između Kukuljićeve »Bibliografije hrvatske« i »Građe za hrvatsku retrospektivu bibiografiju knjiga 1835.-1940.«), Franko Oreb (Korčulansko pjevačko društvo Sv. Cecilija od osnutka do kraja I. svjetskog rata), fra Gracijan Biršić (Hrvatska katolička zajednica Sv. Nikole Tavelića u St. John's Parku), Joja Ricov (»Fra Gracijanova katedrala«), Vlatko Vukelić (Danas hrvatskog zagonetaštva).

U petom dijelu Zbornika objavljeni su prilozi *O nekim suvremenim političkim i gospodarskim pitanjima.* Auktori priloga su: Mate Granić, (Problematika prognanika i izbjeglica u Republici Hrvatskoj), Jure Radić (Posljedice agresije na Hrvatsku i smjernice obnove), Adolf Dragičević (Budućnost hrvatskog gospodarstva), Pere Sikovica (Menagment).

U zadnjem šestom dijelu Zbornika nalaze se radovi, koji prikazuju *neke istaknute osobe.* Auktori priloga su: Ljubo Boban (Msgr. Alojzije Stepinac i jugoslavenska država), fra Ivan Damiš (Bibliografija o nadbiskupu dr. Alojziju Stepincu u zagrebačkom »Vjesniku« 1945. godine), Mile Begović (Kanonik Matej Sović i njegov rad na izdavanju glagoljskih knjiga), Andelko Mijatović (Dva svjedočanstva o boravku bana Josipa Jelačića u Imotskom), Šime Peričić (Ante Kuzmanić kao povjesničar), Šimun Jurišić (Vojmil Rabadan i Hrvatsko narodno kazalište u Splitu 1940.-1941.), fra Augustin Ante Akrap (Fra Pijo Fržop (1909.-1991.)), fra Zdenko Tomislav Tenšek (Fra Hadrijan Borak (1915.-1993.)).

Na kraju Zbornika je: Kazalo osobnih imena, Kazalo zemljopisnih naziva, Suradnici u ovom broju zbornika »Kačić«, Izdanja zbornika »Kačić«, Safržaj. Uz neke su radove doneseni i likovni prilozi. Na početku svakoga objavljenoga rada nalazi se sažetak na hrvatskom jeziku, a na kraju rada sažetak na tuđem jeziku.

Od ukupnoga broja priloga deset (10) je preglednih članaka, sedamnaest (17) stručnih članaka i tridesetosam (38) izvornih znanstvenih članaka. Zbog ograničenosti prostora ne možemo se posebno osvrnuti na svaki rad. No već sami naslovi objavljenih radova kao i ugled pojedinih auktora svjedoče, da je ovaj Zbornik sadržajno nadasve zanimiv i znanstveno na visokoj razini. Stoga će on biti dobrodošao priručnik i sveučilišnim profesorima i svim ljubiteljima istinske znanosti — osobito bogoslovne, povijestne, političke i gospodarske. Glavni i odgovorni urednik zbornika »Kačić« nije neskroman kada u predgovoru Zbornika kaže da je ovaj jubilejski 25. svezak, posvećen fra Karlu Jurišiću, »monumentum aere perennius — spomenik trajniji od mjedi«.

Tomislav Heres

IMOTSKI ZBORNIK

Prvi broj *Imotskoga Zbornika* koji je Matica Hrvatska — Ogranak Imotski izdala u povodu proslave 150. obljetnice osnutka Matice Hrvatske, pojavio se god. 1992. (191 stranica, urednik Milan Glibota). U proslavi toga prvoga broja rečeno je: »Prva ideja o izdavanju *Imotskog zbornika* nastala je nakon održanog znanstvenog skupa 1974. godine u Imotskom, Zagvozdu i Vrgorcu posvećenog 200-oj obljetnici prvog objavljivanja narodne balade *Hasanaginica* koju je u svojoj knjizi *Viaggio in Dalmazia* 1774. godine, tiskanoj u Veneciji, objavio talijanski znanstvenik i putopisac Alberto Fortis. Zbog nama nepoznatih razloga do objavljivanja zbornika u koji bi bili uvršteni tekstovi pročitani na ovom znanstvenom skupu nije nikada došlo... Ponovno su 1987. godine rad na izdavanju *Imotskog zbornika* zajednički pokrenuli Zavičajno društvo Imoćana u Zagrebu i list *Imotska krajina*. Zavičajno društvo Imoćana u Zagrebu Ogranku Matice hrvatske u Imotskom predalo je prikupljene tekstove od kojih jedan dio objavljujemo u prvom broju *Imotskog zbornika*«.

Tako je u nezavisnoj i demokratskoj državi Hrvatskoj ostvareno ono, što se bez uspjeha pokušalo u doba jugokomunističke vladavine. U prvom broju *Imotskog zbornika* tiskane su ove rasprave i članci: Ante Ujević (Kratak pregled povijesti Imotske krajine), Frane Buškariol (O kapitelima s prikazom četiri životinjska lika), Stjepan Ivanković (Imotski u dokumentu Hrvoja Vukčića Hrvatinića iz godine 1408.), Petar Oreč (Glagoljski natpisi u Imotskoj krajini), Vjeko Vrčić (Stare crkve u Imotskoj krajini), Slavko Kovačić (Obitelji iz imotskih i radobiljskih sela u zbijegu u selima ispod Zadvarja god. 1686), Jure Vrdoljak (Žeževačke župske matične knjige o Grabovcu), Ivan Ivančan (Pabirci iz Imotske krajine i Vrgorca), Nikola Buble (Ganga u kontekstu svekolike autohtone folklorne glazbe dalmatinske Zagore i zapadne Hercegovine), Ivan Juroš (Luka Puljiz — u ovom se članku govori o životu i djelu pjesnika Luke Puljiza, koji je god. 1945. ubijen negdje pokraj Bleiburga), J. Roglić (Dvije pećine u okolici Imotskog polja) i V. Par — N. Mirošević (Vinogradarstvo i vinarstvo te osnovni pravci tržne orijentacije poljoprivredne općine Imotski).

Dvije godine potom pojavio se i drugi broj *Imotskoga zbornika*, opet u izdanju Ogranka Matice Hrvatske u Imotskomu (Imotski 1994., 337 stranica, urednik Milan Glibota). U ovom drugom broju objavljeni su prilozi ovih auktora: Karlo Patsch (Rimska mjesta po Imotskom polju), Ivana Ivkošić (Rimski natpisi u Imotskoj krajini), Petar Oreč (Prilog proučavanju starohrvatske županije Imota), Petar Oreč (Prilog proučavanju srednjovjekovnog grada Ričani iz 1454. godine), Zvonko Kordić (Nahije Imotski i Ljubuški u defteru iz 1585. godine), Ante Ujević (Imotski franjevački samostan), Mijo Milas (Šest pisama turskih vlasti iz Bosne upućenih mletačkim o hajduku Ivanu Bušiću Roši te još neke značajnosti o njemu), Stanko Piplović (Posjed franjevačkog samostana u Imotskom u 18. i 19. stoljeću), Tomislav Heres (Ante Starčević i Rakovička buna), Milan Glibota (Pisma don Ilije Ujevića Anti Tresiću-Pavičiću i bibliografija književnih radova don Ilije Ujevića), Ivan Mimica (Novelistički elementi u pjesmama epskih pjevača Silvestra Kutleše), Mladen Vuković (Vinova loza na Imotskom Parnasu), Josip Roglić (Imotsko polje), I. Marinčić — I. Šimunović (Prirodni uvjeti Imotskog polja) i Boris Karin (Biljni svijet Imotske krajine).

Svi prilozi u prvom broju *Imotskog zbornika* imaju sažetke na njemačkomu jeziku, a u drugomu broju na francuskomu (1), talijanskomu (1), engleskomu (1) i njemačkomu (svi ostali). Po tko zna koji puta ponavljem već često

rečeno: provincia docet — pokrajina poučava. Sve nas u metropoli, a posebno one u središnjici Matice Hrvatske.

Upozorujem na pisma don Ilije Ujevića upućena Anti Tresiću-Pavičiću, objavljena u drugom broju *Imotskoga zbornika*. Matica Hrvatska trebala bi što prije izdati sabrana djela ovoga već pomalo zaboravljena pisca — mislim tu na Iliju Ujevića — za čije pripovjedačko djelo A. G. Matoš reče, da se i njemu očituje duša narodna i da je njegova proza svježa melodija hrvatske književnosti.

Tomislav Heres

GENERACIJE

(časopis za kulturu i umjetnost, br. 4. listopad 1993. – izlazi povremeno)

Časopis iz petrinjskog kraja, iako sadašnji izdavač i jedan od urednika, živi i radi u Rimu. Josip Stanić-Stanios, pjesnik i slikar iz petrinjskog Križa. Uz njegovo ime, tu je i ime drugog urednika: Borisa Vrge, s prebivalištem u Zagrebu. Po zanimanju liječnik, zaljubljenik je umjetnosti, o kojoj voli razmišljati i pisati. (»Petrinjski pejsaži Slavka Jurinjaka« i »Tiskarstvo, izdavaštvo i knjižarstvo Ivice Goleca« — »Marulić« broj 6/1993.).

Urednici podsjećaju čitaoca i suradnike da su prva tri broja »Generacija« izašla još davne 1966. i 1967. godine. »Nakon četvrtstoljetnog prekida odlučili smo ponovo pokrenuti »Generacije« koje su po svom imenu i načelnoj koncepciji nastavak onih prethodnih, nastojeći prilozima o književnosti, likovnim i drugim općekulturnim pojavama iz petrinjske prošlosti, progovoriti o vitalnosti i civilizatorskom duhu jedne sredine, spremne da se i na ovakav način odupre ratnom zlu i zloduhoj progonničkoj zbilji... što nipošto ne znači da časopis neće biti otvoren prema temama i prilozima iz drugih sredina, kulturnih žarišta, nudeći suradnju svima onima koji svojim prilozima doprinose ukupnosti hrvatskog kulturnog trenutka. Na stranicama »Generacija« predstavljaju se, osim spomenutih urednika i pjesnika, i drugi suradnici svojim književnim prilozima (Ž. Krznarić, K. Jureković, M. Kirin, M. Selaković, M. Perak i drugi) ili pak prilozima o radu i stvaranju javnosti poznatih Petrinjaca: Staniosov zapis o Josipu Severu, petrinjskom TINU i Vrgin tekst o Karlu Killeru, petrinjskom profesoru, slikaru, grafičaru, keramičaru, skulptoru, ilustratoru, scenografu i istraživaču fenomena dječjeg crteža i još podosta drugoga.

Milan Selaković prisjeća se mladenačkih dana koje je proveo u Bjelovaru s budućim akademskim slikarom, sada već pokojnim profesorom Petrom Salopekom.

Javnost je informirana o značajnim kulturnim događajima; dva izdanja Matice Hrvatske iz Petrinje u 1992. g.: »Hrvatska korablja« Branka Čačića i Davora Salopeka i Čačićeva »Hrvatska krosna«; o tri »petrinjske« izložbe u Zagrebu, 1992. g. (Mladena Pejakovića Ivice Antolčića i Nikole Marekovića).

Prognani Petrinjci mogli bi o sebi i o svom stvaralaštvu još mnogo toga reći, bez obzira na generacijske razlike koje ovaj list želi povezati.

Za poželjeti je da »Generacije« obave taj zadatak, povezujući istovremeno prijeratnu hrvatsku Petrinju s ovom sadašnjom, koja živi i stvara u privremenom progonstvu, i vjeruje u povratak na tlo kojemu i pripada, a nad kojim će ponovo — kako to pjeva Stanios — letjeti divlji golubovi.

Marija Horžinek

OBILATO I RAZNOVRSNO

»Đakovački vezovi«, prigodna revija 1994.

Uz već tradicionalnu smotru folklora, štono se održala od 8. do 10. srpnja u Đakovu, ponovno je izašla prigodna revija ista imena, ovaj puta još i obilatija nego lani. Na gotovo 80 stranica na okupu je više od 80 priloga, od onih s područja etnografije, preko povijesnih, aktualnih i dokumentarnih, s područja poezije, proze i publicistike.

Premda ne na najistaknutijem mjestu (u skladu s Biskupovim geslom »In caritate, humilitate...«), među najvažnijima je prilog Antuna Jarma »Msgr Ćiril Kos... zrnca života i djela«. To prije, što je ordinarij Đakovačke i srijemske biskupije baš u to vrijeme proslavio 75. obljetnicu života, 50. svećeničkoga i 20. biskupskoga djelovanja.

Posebnu pozornost privlače dva priloga (Mande Svirac i Romane Fezi) o djevojačkom češljanju, sa zanimljivim prijedlogom da se način djevojačkoga češljanja, očuvan u selima u blizini Slavonskoga Broda, usvoji kao sredozemno kulturno dobro, uz usporedbu s frizurama rimskih carica, ali i upozorenjem da nas taj način češljanja odvodi još i dalje na istok, do nekadašnje Mezopotamije. Uz tugaljivu pomisao: tko još od modernih kreatora sluša stručnjake!

Među zanimljivim prilozima stručnjaka za vremenski veoma udaljena područja (J. Šimić. M. Bulat), nama bližih ali pomalo zaboravljenih (svatovski običaji, uzgoj lana, o vinogradarskoj udruzi s početka ovoga stoljeća) tu je i daljnje upoznavanje s freskama đakovačke katedrale (A. Jarm) ali i posve suvremeni pogledi. »Rat protiv Hrvatske«, »Izvori velikosrpske agresije«.

Tu je još pravo obilje priloga u stihovima, ponešto u prozi, sjećanja na zaslužne djelatnike dosadašnjih »Vezova« i u Slavoniji veoma omiljela kanonika-lektora, mr. Matu Bešlića.

Ivo Slaviček

KORPUS HRVATSKE NUMIZMATIKE

U mjesecu studenomu 1993. pojavila se u prodaji knjiga Irislava Dolenca iz Zagreba *Hrvatska numizmatika od početka do danas,* koja obuhvaća područje hrvatske numizmatike od 12 stoljeća naovamo. Sama knjiga podjeljena je na četiri poglavlja; kovani novac, papirni novac, radne marke, privatna izdanja kovanoga novca — žetoni.

Odmah na početku valja spomenuti da ova knjiga, osim dobrih, ima i manjkavih strana. Naime, neke su bistvene stvari izostavljene, a neke manje važne unešene. Ali, bez obzira na sve, ovakvu smo knjigu već odavno očekivali, gdje ćemo na jednom mjestu naći skupljenu svu hrvatsku nacionalnu valutu. Što se toga tiče ova knjiga bi se prije svega mogla nazvati numizmatičkim priručnikom, ili numizmatičkom enciklopedijom hrvatskoga novca! No, podimo redom:

Za razliku od svih dosadašnjih rasprava o hrvatskoj numizmatici koje su razasute po raznim revijama i časopisima, u ovoj je monografiji prikazan čitavi korpus hrvatske numizmatike, kako one kovane, tako i one papirne na jednom mjestu — u jednoj knjizi. Stoga, ubuduće nijednom našem numizmatičaru neće biti potrebito listati po raznim revijama i časopisima da bi se upoznao s poglavljem koje ga zanima, već mu je dovoljno pogledati u kazalo ove knjige gdje će za tren oka naći tražene podatke. Primjerice, knjiga je tako složena i tematski prikazana da se u njoj može snaći i laik. Hvale je vrijedno to što su pojedine rijetke novčanice, a hrvatske posebice, prikazane s lica i naličja sa svim inačicama do sada poznatim iz toga doba naše narodne povijesti. Iz tih će novčanica numizmatičar početnik jasno razlučiti što skuplja i što mu u dotičnoj seriji manjka. To je posebice važno za novce Nezavisne države Hrvatske i one zone »B« Slobodnog tršćanskog teritorija (STT-jugolire).

Knjiga je predstavljena občinstvu 14. prosinca 1993. u oktogonu Privredne banke u Zagrebu, a samu knjigu predstavio je akademik dr. Dalibor Brozović, koji je o njoj rekao da je ona po svom sadržaju priručnik hrvatske numizmatičke povijesti prijeko potreban svakom onom koji se zanima za našu povijest.

Manjkavosti knjige sastoje se u ovome: Na samom početku glavni naslov glasi: Irislav Dolenec *Hrvatska numizmatika* kovani novac, papirni novac, radne marke, privatna izdanja kovanog novca-žetoni *Od početaka do danas*. Otvorimo li str. 2 čitamo uokvireno, da je izdavač Prvi hrvatski bankovni muzej Privredna banka Zagreb, 1933. dok na 4 str. nailazimo na ove podatke: Izdavač Prvi hrvatski bankovni muzej Privredne banke Zagreb, lektor Božidar Stančić (koji se usput rečeno i nije proslavio svojim lektoriranjem), tisak Naša djeca itd. Dakle, povjesničar već na samom početku čitanja knjige nailazi na prepreke kao: gdje je knjiga tiskana, u kojem gradu, godina tiskanja, te podatak u kojem je gradu tiskara koja je knjigu tiskala. Sve su to itekako važni podatci za onoga koji se bavi poviješću, jer je za njega mjerodavan izvor podataka sama knjiga iz koje crpi podatke, a nikako ne proizvoljna tumačenja o tome da se samo po sebi razumije gdje je i kada knjiga tiskana. Osim toga, ova knjiga, uza sve pohvale koje joj pritiču, već je u samom naslovu nejasna. Naime, što to znači *Hrvatska numizmatika od početka do danas?* Kada čovjek počne prelistavati knjigu, bez obzira na pogrešno otisnutu godinu tiskanja, tada će mu upasti u oči i ovo:

a) U poglavlju papirni novac s imenima ili grbovima hrvatskih zemalja nisu obrađene novčanice Demokratske federativne Jugoslavije (DFJ), kao ni one Federativne narodne republike Jugoslavije (FNRJ) na kojima je i ime HRVATSKE! Zašto ovo spominjem? Iz jednostavnog razloga jer su u knjizi nove novčanice Republike Hrvatske, pa će na temelju te činjenice svaki nepristrani povijestničar i numizmatičar zaključiti da u ovoj knjizi manjka jedno čitavo poglavlje. I to s pravom!

b) Osim toga, u knjizi uopće nema spomena o novcima hrvatskih bosanskih kraljeva i banova, kao ni o novcima grada Kotora koji također spada u područje hrvatske numizmatike. I neka mi auktor oprosti na ovoj dobronamjernoj zamjedbi koju sam morao spomenuti.

c) I jedna naoko nebitna činjenica. Pisac ove monografije, Irislav Dolenec kada se poziva na izvore iz kojih je crpio podatke između inoga navodi i slijedeće: »Papirni novac je s područja Hrvatske u posljednje vrijeme obrađivao Zmago Jelinčič (1988,1989.), a ušao je i u Pickove kataloge...« Međutim, davno prije Jelinčiča naš je numizmatičar Zlatko Tuđina iz Njemačke poskrbio da su novčanice NDH ušle u Pickov katalog papirnog novca![1] No, bez obzira na ovu činjenicu, davno prije Jelinčiča, kompletni prikaz novčanica jugoslavenskih zemalja STT (zona B), Slovenije i ND Hrvatske objelodanio je sa svim povijestnim podatcima i sa slikama samih novčanica naš numizmatičar (i suradnik Marulića) Ante Bačić Fratrić u beogradskoj Jugoslaviki moderni.[2] Dakle, punih devet godina prije Jelinčiča. Uz ovo valja spmenuti i ovaj kuriozitet da mu je uredništvo Obola Hrvatskog numizmatičkog društva iz Zagreba sve ove prikaze, koji su kasnije tiskani u Beogradu, vratilo uz pripomenu da za njihovo tiskanje još nije došlo vrijeme! Kod ovoga je važno pripomenuti i ovo: u Pickovu katalogu papirnog novca iz god. 1975 nema pojedinih novčanica NDH i STT (jugolire), dok su u objelodanjenom Bačićevu prikazu prikazane sve, i to s tabelarnim prikazima i stupnjem rijetkosti! I da rezimiram. Mišljenja sam da je knjiga, ovakva kakva je, prerano tiskana. Da se je s njenim izlaženjem počekalo barem jednu godinu tada se ne bi dogodilo da u njoj ima toliko propusta. Istina je da će se ti propusti odstraniti u eventualnom drugom, popravljenom izdanju, no ipak treba računati s obzirom na cijenu, da na našem tržištu kojemu je ova knjiga poglavito i namjenjena, jer je riječ o nacionalnoj hrvatskoj numizmatici, ipak neće imati onakvu prodaju kakvu je imalo ovo njeno prvo izdanje.

Literatura:

1. Albert PICK World paper money, Munich 1974 Germany. Katalog je zaključen s godinom 1974. U tom katalogu s područja hrvatske numizmatike manjkaju slijedeće novčanice: ND HRVATSKA: str. 169-70; 20 kuna od 15. 1. 1944 ljubičasto smeđa, sa i bez registarskog broja, 50 kuna od 15. 1. 1944 s registarskim brojem i 500 kuna od 1. 9. 1943 ljubičasto-jorgovanske boje. Ni jedna od ovih novčanica nije bila u kolanju. VUJA STT: Gospodarska banka za Istru, Rijeku i Slovensko primorje na str. 699 nema novčanice od 2 jugolire iz god. 1945.
2. Bačićev prikaz novčanica jugoslavenskih zemalja objelodanjen je u: FILATELISTIČKE I NUMIZMATIČKE VESTI br. 38/81 str. 33-39, Beograd, mart-april 1981: Ante Bačić Fratrić STT-VUJA (Slobodni teritorij Trsta, zona »B«, Vojna uprava jugoslavenske armije 1945-1947 Gospodarska banka za Istru, Rijeku i Slovensko primorje. FILATELISTIČKE I NUMIZMATIČKE VESTI br. 41/81 str. 33-38 i br. 42/81 str. 27-31, septembar-oktobar i novembar-decembar 1981 za područje Nezavisne države Hrvatske.

Ante Bačić-Fratrić

NAGOVJEŠTAJ NADOLAZEĆEG PJESNIČKOG PROLJEĆA

(»Iz kamena cvit«, izd. Narodno sveučilište i Radio Sinj, Sinj 1994.)

Pjesnička zbirka »*Iz kamena cvit*« objedinila je u sebi ponajbolja ostvarenja četrnaestorice uglavnom nepoznatih pjesnika iz Cetinskog kraja. Zbirka je uslijedila nakon niza radio-emisija i prvih zajedničkih večeri poezije, a izišla je u zajedničkoj produkciji Narodnog sveučilišta Sinj i Radio Sinja. Cilj ovog projekta je poticanje, njegovanje i prezentiranje pjesničkih ostvarenja što većeg broja autora, nakon čega bi se, zasigurno došlo i do višeg stupnja umjetničke kvalitete. Široj čitalačkoj javnosti zbirka je predstavljena na sam dan

viteškog nadmetanja za 279. Baru, 5. kolovoza 1994. i to na drevnoj tvrđavi Kamičak — simbolu grada Sinja.

Poezija i nepoezija koju nudi ova zbirka sadržana je u četiri velike tematske cjeline kroz koje se provlače vrlo uspješne grafike slikarice Vesne Bader, pune dinamike i iskaza, često puta ostajući jedinim vezivnim tkivom zbirke.

U Prvoj cjelini »'VO JE NAŠA ZEMJA«, najčešće su prisutni motivi rodne zemlje »svaka ti je stopa kamenu oteta« (J. Dukić, *Zemlja)* kojoj isti pjesnik, u možda ponajboljoj pjesmi cijele zbirke »'Vo je naša zemja«, po kojoj je naziv dobila i prva tematska cjelina, na himničan način zahvaljuje na svemu što je dala ta zemlja kroz prošlost i dalje daje kroz sadašnjost. A ta zemlja dala je zaista mnogo: Držića, Marulića, Radovana i dr.

'Vo je naša zemja' zvonu versi dun
Marina
i Marulov glas rebati.

Uz motiv zemlje tu je i motiv rodnoga grada: »Postanak je tvoj od naše prve ruke, Grade moj« (M. Bugarin, *Grade moj*). Duša svakog grada i zemlje su ljudi, pa tako i ovdje susrećemo težake, »pradide« (kod Ante Prolića) i ribiča »koji je osmijehom izmjerio Cetinu« (D. Norac, *Ribič*).

Treći, nezaobilazni motiv svakako je priroda i prirodne pojave. Tako ćemo ovdje naći praskozorja i zime u kojima »jablani mirišu na buru« (S. Jadrijević, *Zimska impresija*) i Prolićeve »usamljene raste koji s buron na brigu plešu«. Uz motiv bure koja ovdje ima snagu praelementa, bića prisutnog svugdje (ona miriše, pleše, odzvanja...), tu je i kamen koji svojom postojanošću i plaši i smiruje, on jest surov, ali i iz te surovosti »raste zelenilo i cvit«. Nakon idiličnih slika iz prošlosti, ljudi i prirode, dolazi i krvava sadašnjost (rujan 1991. Sinj!), puste ulice nagrđene rupama, život u podrumima s konstatacijom nemoćnog pjesničkog subjekta J. Dukića da »štakorizacija ne smije uspjeti« *(Dnevnički zapis — dan poslije).*

U drugoj cjelini *»I KRIK JE SVJETLA TRAK«* uistinu je teško izdvojiti zajedničke motive. Uglavnom su to stihovi osobnih nemira, riječi najosobnijeg *ja* u kojima se iščekuje i traži, a sva traženja su sapeta i pomalo nedorečena. Anita Pavić čeka »Jutro Pravde u kojem će pjesnik umrijeti od radosti«, Branka Šušnjar oko sebe vidi samo »Sjene« kao gorku spoznaju o drugoj strani ogledala svakodnevnog života. Svoju osobnu ispovijest iznosi Mile Šimleša koji, kad se već našao »Na dnu«, ne može ništa drugo ni doživjeti nego havariju i svijeta i svoju osobnu. U tim svakodnevnim traženjima i borbama prolazi dan za danom, »dan ni dobar ni loš«, konstatira Mislav Marić, nadodajući: »nikakav za bilo kakav početak«, svjedočeći time svoju nemoć da se odupre bujici života. U svojoj dječjoj naivnosti Josipa Vinković pita se »gdje su nestale sve zvijezde?«, a odgovora naravno nema.

Dakako, ovdje će se naći i čisto refleksivne poezije. O vječnoj čovjekovoj zarobljenosti metaforički je progovorio Bože Vuleta *(Paukova mreža);* dok je Snježanka Jadrijević stvorila efektnu sliku »vode koja okolo svijeta hoda«, kao još jedne neminovne determiniranosti. Iz zanesenosti općeljudskom egzistencijom, iz očaja i izgubljenosti rađa se i najosobniji krik, krik senzibilna pojedinca, ali i »krik je svjetla trak« kaže autorica Snježanka Jadrijević.

Treća tematska cjelina *»SRCE NA DLANU«* sadrži najmanji broj pjesama i na neki način pruža određeno smirenje nakon prijašnje, impulzivne cjeline. Puna je optimizma, vjere u ljubav i darivanje, s tek ponekim motivom izgubljenosti već posjedovanog iskrenog priznanja da je sve umrlo, a jedino je ostala želja »i živi u zraku izgubljena« (S. Jadrijević, *Želja*). Ista autorica pita se, znajući već odgovor »Zar ima leda koja bi se za me htjela podmetnuti?«, iznoseći tako svoju najintimniju bol i vječnu zapitanost. Slavici Mastelić crveni su makovi kao poljupci; a Darku Norcu svi su »rastanci zaboravljeni na ovom svijetu«, što je još samo jedna karika u lancu života protkana nadom, vjerom i ljubavlju.

U posljednjoj cjelini *»LICEM U LICE«* sagledava se odnos čovjeka i Boga. Na jednoj strani je goli, nemoćni čovjek opterećen grijehom, a na drugoj moćni, sveprisutni Stvoritelj. Ovaj vječiti problem o kojem su pisali i pišu mnogi pjesnici (Kranjčević, Krleža, Ujević, Šop i dr.) i ovdje samo varira i ne nudi ništa novo. O simbolu križa, o svom osobnom križu piše Bože Vuleta i kaže:

A mene
objesiše
na stup

I još
ga
križem
zovu

Pomalo razočarana i opterećena životom na Zemlji, S. Jadrijević želi Gospodu, ali svjesna je da »vrijeme još nije« *(Budi volja tvoja).* Čini se da su u ovoj religioznoj tematici autori bili manje pjesnicima nego u prijašnjim cjelinama. Ipak, one su dokaz da ni ova vječna tema nije zaobiđena u pjesničkim ostvarenjima autora iz ove zbirke.

Raznolikost, često puta i alogičnost, koja vlada u samom izboru tema, kao i u pjesničkom izričaju, vidljiva je i na planu jezika i stila. Polazeći s jezičnog i stilskog gledišta, možemo ustvrditi da u ovoj zbirci ima izvanrednih jezičnih izričaja, uspjelih pjesničkih slika, često puta astralno čistih. Tu i tamo uoči se i pokoji pokušaj ekspresionističkih i simbolističkih vizija. Isto tako ima i loših stilskih osobina, posebno glede mnoštva riječi koje ništa ne kazuju, proznih rečeničnih konstrukcija, alogičnosti i nerazumljivosti.

Ali, ne treba smetnuti s uma da je ova zbirka poezije prvi »cvit« ovakve vrste niknuo iz cetinskog kamena, kao nagovještaj nadolazećeg proljeća u kojem će procvjetati svo bogatstvo i ljepota pisane riječi, te je kao takvu treba pozdraviti i toplo prihvatiti.

Ljubica Bandić

POVEZAN S PRIRODOM

Robert Bebek: Lampa u zoru. Lamp at dawn. Hrvatsko haiku društvo, Samobor. 1994.

Dvojezična knjiga (haiku doneseni paralelno hrvatski i engleski, u »samoprijevodu« R. Bebeka), druga u seriji »Hrvatski haiku pjesnici«, prva je samostalna Bebekova knjiga. I njemu i izdavaču u pohvalu: prva se knjiga pojavila pošto je Bebek već objavljivao haiku tako reći širom svijeta: od Hrvatske, pa preko Engleske i USA sve do Japana. I pošto je dobio već i međunarodnih priznanja.

Pisac pogovora vrijednoj knjizi, M. Španović piše uz ostalo: »U srcu svega što je rekao njegova je čvrsta, neodoljiva povezanost s prirodom — na sve što gleda govori očima haiku«. I na to bih

dodao da povezanosti s prirodom i ne bi bilo, da u Bebeka nije osobito razvijen osjećaj gledanja: očima, ostalim osjetilima, ali i srcem! Nema u njega sentimentalnosti (u haiku nje nema, ali ima osjećajnosti i duboke povezanosti sa svim živim. A i mrtvim — i kamen može biti živ, i pokisli šal, i fina zrnca prašine...).

Haiku se ne razbacuje riječima, on — šuti. Šuti, osjeća i rječito govori baš šutnjom. I sam oblik 5--7-5 zahtjevan je, traži »rječitu šutnju«. U Bebeka sve živi: kos, mrtvi galeb, »ulovljeni« leptir, grana u vazi, čak i staračkí štap što zajedno korača s nositeljem. Posebno baš najživahnije životnije, mlade i vješte. Čujmo:

Na tepihu
igraju se klupko vune
i klupko mačića.

Ili drugu:

Zaigrano mače
vreba svoj odraz u
lokvici vode.

Nabrajati bi se moglo, ali čitatelj naprosto i ne zna što bi uopće i ostavio!

Nisu svi Bebekovi haiku biseri, ali nema nijednoga, ali baš nijednoga koji ne bi bio haiku. Pravi! Pa ne preostaje drugo nego ponukati na čitanje te nevelike ali dobre knjižice.

Bebek je u posebno povoljnu položaju što uspješno prevodi svoje haiku na engleski. Naprosto zato što ih on i piše na engleskome! Tako neobično dojmljiv ostaje haiku o našoj teškoj stvarnosti:

Eyes of a child.
A step of the old man.
The refugees.

Dana prethodno i hrvatski, isto dobra, ali na engleskom je još i bolja. (Ne zato što bi mogla biti, kao prodornija, u svijetu od veće koristi; haiku ne računa na koristi, pa ma bile i plemenite!). Naprosto je riječ »refugees« snažnija od naše »zbijeg«, da ne govorimo o formalnosti: broju slogova. Ukratko: 125 haikua upravo vape za čitateljima (što ne znači da ih ne nalaze), jer haiku je — kao i poezija uopće — dvosmjerna djelatnost. Svrha je postignuta tek nalaženjem rezonance. A Bebekovi haiku je nalaze. Obilato!

Ivo Slaviček

Vijesti

U »Vjesniku« od 25. VII. 1994. *Marijan Vogrinec* piše o knjizi *Benedikte Zelić-Bučan* »Članci i rasprave iz starije hrvatske povijesti« u izdanju HKD sv. Jeronima (sv. Ćirila i Metoda).

* * *

OR od 9. VII. 1994. donosi članak *Giuseppea Fasolija* o *Bernanosovu* shvaćanju siromaštva i djetinjstva (Il tentativo di schiacciare ili povero e il bambino), a OR od 16. VII. 1994. donosi članak istoga pisca o *Bernanosovim* »Razgovorima karmelićanki« pod naslovom »Paura, angoscia e grazia« (Strah, tjeskoba i milost).

* * *

Vjesnik od 28. VII. 1994. donosi prikaz »*Svete Cecilije*«, br. 2/94.

* * *

Juan de Dios Vial Correa, rektor katoličkog sveučilišta u Chileu, imenovan je predsjednikom Papinske akademije za život umjesto nedavno preminuloga *Jérômea Lejeunea.*

* * *

U ARM-u od 15. VII. 1994. *Giancarlo Zizola* piše o »Papinu križarskom pohodu protiv kontracepcijskog imperijalizma«.

* * *

Kardinal *Suenens* navršio je 16. VII. 1994. devedeset godina života.

* * *

»Die Furche« od 21. VII. 1994. donosi članak *Haralda Klausa* o *Aldousu Huxleyu* pod naslovom »Der Prophet und Friedensapostel« (Prorok i apostol mira).

* * *

»Etudes«, br. 7-8/94, donosi zanimljivi članak *Petra Kolara* o sadašnjoj situaciji u češkoj Crkvi, članak *Eamona Mahera*, irskog profesora, o piscu *Jeanu Sulivanu* (Le personnage marginal chez Jean Sulivan) i članke *Jeana-Yveza Calveza* o knjizi sovjetskog špijuna *Pavela Sudoplatova* (Specijalne misije), o knjizi *Philippea Herzoga* (Društvo na vlasti) i o knjizi *Alaina Tourainea* (Što je demokracija?).

* * *

Kod DDB-a je nedavno izašla knjiga *Juliana Potela* »Katolička Crkva u Francuskoj«, u kojoj autor govori o najvažnijim aspektima te suvremene francuske povijesti: o dekristijanizaciji, ateizmu, ravnodušnosti, sekularizaciji, laicizmu i »povratku religioznoga«.

* * *

U GK-u od 31. VII. 1994. *Josip Baričević* u svom polemičkom odgovoru na prethodne kritike *Luke Vuce i Josipa Ćorića* u vezi s našom vjeronaučnom praksom i vjeronaučnim udžbenicima ističe kako su *F. Heffler* i *E. Kornfeind* u svoje vrijeme pisali katekizme »koji su

pripadali u najbolje vjeronaučne udžbenike ne samo u nas nego i u svijetu«. Sa svoje strane, kao izdavač tih katekizama, primjećujemo da su oni još uvijek odlična pomoć našim katehetama i katehetičarima upravo zato što su autori znali da zbirke lijepih slikovnica i »eseja« ne moraju biti i udžbenici.

* * *

U okviru Splitskog ljeta izvedena je drama *Huga von Hofmannsthala* »Jedermann« u prijevodu *Ante Stamaća*, pod naslovom »Svatković« i uz scensku glazbu *Zdravka Blajića*. Napominjemo da je naše Društvo sv. Jeronima (sv. Ćirila i Metoda) objavilo između dva svjetska rata tu istu dramu u svom prijevodu pod naslovom »Čovjek«.

* * *

»Esprit«, br. 7/94, donosi članak *Claudea Leforta* »Embargo-le jugement politique« o francuskoj inicijativi za učinkovitiju obranu Bosne (*Alain Finkielkraut, Pierre Hassner, Véronique Nahoum-Grappe*), za što se zalažu i *Margaret Thacher* i *Salman Ruždi*, koji Sarajevo smatra primjerom pluralizma i suživota raznih religija.

* * *

Glas Koncila od 11. IX. 1994. donosi članak *Tomislava Heresa* o knjizi *D. Žubrinića*.

* * *

»Vjesnik« od 2. VIII. 1994. donosi izvještaj o izložbi lutaka *Ljeposava Perinića* (»Kralj lutaka«) u Sinju u prostorijama Arheološkog muzeja. U istom broju *Svevlad Slamnig* iznosi zanimljivo mišljenje o ustoličenju bana *Jelačića*, metropolitu *Rajačiću* i kardinalu *Hauliku*.

* * *

»Tomislav«, br. 7-8/94, donosi pjesmu *Radovana Grgeca* »Junak našeg vremena« (iz zbirke »Reći ime«) i članak *Tvrtka Klarića* o knjizi *V. Tadića* »Devetsto ratnih dana«.

* * *

U »Hrvatskom rukopisu«, br. 7/94, *Drago Marović* piše o nedavno preminulom Hrvatu iz Australije *Milanu Maglici*, nekadašnjem hrvatskom boksačkom prvaku, velikom rodoljubu i suradniku »Marulića«.

* * *

U časopisu »Famiglia cristiana« *Valerio Volpini* (br. 31/94) piše prigodom 80. obljetnice smrti *Charlesa Péguya* (Pubblico e Privato).

U istom broju teolog *Marino Rigon* piše o tom kako poezija može samo obogatiti a ne i nadomjestiti Sveto pismo u liturgiji, osvrćući se na običaj da se u crkvi čitaju odlomci iz djela *Khalila Gibrana, Saint-Exupéryja, Tagorea* i drugih pisaca.

* * *

U listu »Vila Velebita« od 27. VII. 1994. *Darko Žubrinić* piše o 500. obljetnici senjskog misala.

* * *

Petstota obljetnica senjskog misala i petstota obljetnica senjske glagolske tiskare proslavljena je svečano 7. i 8. VIII. 1994. Tom prigodom objavljena je u našoj nakladi i knjiga *Darka Žubrinića* »Biti pismen — biti svoj«.

* * *

Nakon 30 godina priprema objavljen je prvi prijevod Biblije na albanskom jeziku u 35000 primjeraka s imprimaturom nadbiskupa *Petra Perkolića* i biskupa *Nikole Prele*.

* * *

10. VIII. 1994. umro je u Dubrovniku dr. *Marko Jozinović*, umirovljeni sarajevski nadbiskup i član HKD sv. Ćirila i Metoda (sv. Jeronima).

* * *

OR od 27. VII. 1994. donosi članak *Antonija Possentija* o nekim podudarnostima i sličnostima između talijanskih i francuskih pisaca u »Povijesti talijanske književnosti XX. stoljeća« *Giacinta Spagnolettija*. Već je 1929. *Elio Vittorini* pisao o utjecaju *Prousta* i *Gidea* na suvremenu talijansku literaturu.

* * *

U Glasu Koncila od 14. VIII. 1994. *Luka Vuco* odgovara *Josipu Baričeviću* u vezi s vjeronaučnim udžbenicima. Izražava mišljenje da bi, budući da nemamo takvih udžbenika koji bi odgovarali našim potrebama, »HKD sv. Ćirila i Metoda ili neko drugo dinamičko poduzeće, kao UPT iz Đakova, moglo nešto provesti i preraditi i bez rizika u dogovoru s biskupima izdati«.

* * *

U »Vjesniku« od 16. VIII. 1994. piše o romanu našega tajnika *Mladena Jurčića* »Smisao modrine« *Marijan Vogrinec*, pod naslovom »Istina, ili iluzija o čovjeku«.

* * *

»Vjesnik« od 25. VIII. 1994. donosi članak *(J. M.)* o *»Maruliću«*, br. 4/94. O tom broju Marulića piše u »Glasu Istre« od 25. VIII. 1994. *Tanja Štambuk*. U istom broju piše o knjizi *Darka Žubrinića* »Biti pismen — biti svoj« *Danijel Načinović*. O Žubrinićevoj knjizi, objavljenoj u izdanju HKD sv. Jeronima (sv. Ćirila i Metoda), piše također u »Večernjem listu« od 26. VIII. 1994. *Dražen Ilinčić*.

* * *

»Glas Koncila« od 28. VIII. 1994. donosi članak *F. Glavine* »Don Nedjeljko Subotić — zaboravljeni književnik«, o čijem su književnom radu pisali, između ostalih, *Ante Petravić* i *Petar Grgec*.

* * *

U bečkom listu »Die Furche« od 25. VIII. 1994. piše *Adalbert Schmidt* o susretu *J. W. Goethea* s katolicizmom u češkom kupalištu. Članak nosi naslov »Goethes Begegnung mit dem Katholizismus«.

* * *

»Hrvatska obzorja«, br. 2/94, donose članak *Petra Zdravka Blajića* o *Marulićevim* danima u Splitu (21. IV — 29. IV. 1994) pod naslovom »Fešta dramske riječi«. U istom broju piše *Slavko Kovačić* o jeronimskoj knjizi *Trpimira Macana* »Susreti s hrvatskom Kliom« u članku pod naslovom »Ugodno i korisno štivo«.

* * *

U časopisu «Famiglia christiana«, br. 33/94, *Ferruccio Parazzoli* piše o novom izdanju prijevoda *Bernanosova* romana »Pod Sotoninim suncem« u članku pod naslovom »Bentornato sole! Anche se sei quello di Satana« (Dobro došlo, sunce! Makar bilo i Sotonino).

* * *

»Esprit«, br. 8-9/94, donosi članak *Pascala Brucknera* »L'innocence du bureau« (Nedužnost krvnika) o lažima srpske propagande.

* * *

OR od 7. VIII. 1994. donosi članak *Claudija Toscanija* povodom 15. obljetnice smrti *Gilberta Cesbrona*, jednoga od najplodnijih književnika kršćanske inspiracije u XX. stoljeću.

* * *

Valerio Volpini piše u časopisu »Famiglia cristiana«, br. 32/94, povodom novog izdanja *Papinijeva* djela »Uomo finito« (Dokončali čovjek).

* * *

U »Espritu«, br. 8-9/94, *Laurence Hausen-Löve* piše u vezi s pogreškama francuske politike prema zemljama bivše Jugoslavije, koju je Francuska smatrala nekakvim središtem stabilnosti u tom dijelu Europe.

* * *

»La Vie« od 4. VIII. 1994. donosi članak *André Meuryja* o knjizi *Grahama Greenea* »Moj tajni svijet« pod naslovom »J'ait tant rêvé ma vie«. U tom broju *M. H-C.* piše o knjizi »Bloc-Notes« *Françoisa Mauriaca* i *Marie Chaudey* o obraćenju *Maxa Jacoba*, pisca i slikara, koji je boravio u poznatoj opatiji Saint-Benoît (»Max Jacob-poète de Saint-Benoît«).

* * *

Na I. programu Radija-Zagreba, 27. VIII. 1994., predloženo je da se uzme u razmatranje mogućnost da knjiga *Darka Žubrinića* »Biti pismen — biti svoj« postane udžbenik glagoljice. Izdavač (HKD) nije spomenut.

* * *

»Vjesnik« od 29. VIII. 1994. donosi recenziju knjige *Ivana Damiša* »Iz prošlosti župe Čakovec« (HKD 1994) iz pera *Marijana Vogrinca.*

* * *

Carlo Remeney piše u časopisu »Famiglia cristiana«, br. 34/94, o *Sergiu Giacomelliju*, tršćanskom iredentistu, koji je nedavno pozvao *Borislava Mikelića.* Naslov je članka »L'amico serbo ci ridarà l'Istria« (Srpski prijatelj vratit će nam Istru). Po Giacomellijevu mišljenju Hrvatska i Slovenija morat će ustupiti mjesto Italiji, Austriji i velikoj Srbiji.

* * *

Véronique Nahoum-Grappe analizira strategiju i taktiku srpskog etničkog čišćenja u časopisu »Esprit«, br. 8-9/94, ističući kako je službeno potvrđeno protjerivanje nesrpskog stanovništva radi stvaranja »čiste« i velike Srbije,

razne torture, silovanja, pljačkanja, uspostavljanje koncentracionih logora smrti na tlu bivše Jugoslavije, masakriranja, ukratko razne genocidne radnje. U istom broju »Esprita« nastavlja se izvještaj *Tadeusza Mazowieckog* o stanju na području bivše Jugoslavije.

* * *

U »Vjesniku« od 30. VIII. 1994. *Marijan Vogrinec*, u članku pod naslovom »Glagoljaški temelj hrvatske kulture«, piše o knjizi *Darka Žubrinića* »Biti pismen — biti svoj«, koju je ove godine objavilo HKD sv. Jeronima (sv. Ćirila i Metoda).

* * *

Uoči papina posjeta Hrvatskoj izvedeno je na Katarininu trgu u Zagrebu 9. IX. 1994. skazanje »Majci Božjoj Kamenitih vrata« jeronimskih autora *Velimira Deželića* i *Božidara Širole.* Djelo je izvedeno nakon 63 godine u režiji *Krešimira Dolenčića.*

* * *

10 IX. 1994. na dan Papina dolaska u Zagreb svečano je u čast 900. obljetnice zagrebačke biskupije otvorena u Muzeju Mimara izložba »*Sveti trag*«.

* * *

Franjo Marciuš piše u listu »Međimurje« od 31. VIII. 1994. o knjizi *Ivana Damiša* »Iz prošlosti župe Čakovec« (HKD 1994). O Damiševoj knjizi piše i T. S. U Glasniku HDZ od 15. IX. 1994.

* * *

U uži izbor za nagradu »Capri – S. Michele« ušla je i knjiga »Sarajevski ratni dnevnik« *Zlatka Dizdarevića.*

* * *

Prigodom 80. obljetnice smrti *Charlesa Péguya* OR od 4. IX. 1994. donosi članak *Claudija Toscaninija* »Ha cantato l'irruzione dell'eterno nel temporale« (»Provala« vječnoga u vremenito).

* * *

Kod Sellerija u Palermu objavljena je zbirka pripovijesti *Guida Gozzana* (1994).

* * *

U časopisu »Famiglia cristiana«, br. 35/94, *Alberto Bobbio* piše o hrvatskoj državi »In attesa della visita del Papa« (U očekivanju Papina posjeta). U br. 36/94 isti autor donosi reportažu o Kninu i Krajini uz veliki broj nepouzdanih podataka. U br. 35/94 *Valerio Volpini* u svojoj rubrici piše o knjizi *Léona Bloya* »O Židovima i o spasenju«.

* * *

U »Vjesniku« od 3. IX. 1994. *Stanko Bašić* razgovara sa *Šimunom Musom* o njegovoj disertaciji »Život i djelo Ilije Jakovljevića«. *Ilija Jakovljević* bio je prije II. svjetskog rata poznati jeronimski pisac i katolički laik, koji je 1944. otišao u partizane, ali je 1948. od njih ubijen.

* * *

Na poziv biskupa iz Speyera *Antona Schlembacha* 2. i 4. IX. 1994. gostovalo je pjevačko društvo »Lira« iz Zagreba u njegovoj biskupiji s koncertom duhovne glazbe pod ravnanjem *Emila Cossetta.*

* * *

U »Ognjišču«, br. 9/94, piše o *Julienu Greenu* urednik *S. Čuk.*

* * *

Bečkom gradonačelniku *Helmutu Zilku* dodijeljena je »Kulturna nagrada Europe« za 1994.

* * *

Dopisom od 2. IX. 1994. *Hrvatsko-češko društvo* obavijestilo nas je da su jeronimske knjige što smo ih tome Društvu poklonili izložene u nedavno otvorenoj hrvatskoj knjižnici »Braća Čapek« u Pragu (Blanicka 6).

* * *

Kod Belforda u Parizu nedavno je objavljeno djelo *Ive Andrića* »Na Drini ćuprija« u prijevodu *Pascale Delpech* s pogovorom *Predraga Matvejevića.* O tom piše u isusovačkom časopisu »Etudes«, br. 9/94, *Francis Wybrands.*

* * *

2. IX. 1994. na Radiju Pazin, u emisiji »Osjećanje vremena«, koju vodi *Smiljana Bertoša,* naš stalni suradnik *Predrag Grubić,* govorio je o HKD sv. Jeronima (sv. Ćirila i Metoda) i o svom radu, a predstavio je i »Marulić« 4/94., s osvrtima na pojedine tekstove.

* * *

16. IX. 94. u stalnoj emisiji »Osjećanje vremena«, na Radiju Pazin, naš stalni suradnik i tajnik uredništva *Mladen Jurčić,* razgovarao je s voditeljicom *Smiljanom Bertoša* o povijesti i radu HKD sv. Jeronima (sv. Ćirila i Metoda), o gotovo tri desetljeća časopisa »Marulić« i o svom radu, a pročitane su neke Jurčićeve pjesme i tekstovi.

* * *

29. IX. 1994. uoči blagdana sv. Jeronima, prvotnog zaštitnika HKD-a, održano je u prostorijama Društva svečano književno veče s domjenkom. U svom uvodnom govoru ravnatelj HKD-a, prof. *Radovan Grgec,* istaknuo je kako je sv. Jeronim znak kontinuiteta djelovanja HKD-a i simbol početaka naše pismenosti i kulture. Uostalom, svi prevoditelji Svetoga pisma, pa tako i drugotni zaštitnici HKD sv. Jeronima (sv. Ćirila i Metoda) nalaze se u ishodištu europske kulture. Iako u životopisima tih srednjovjekovnih svetaca ima prilično mnogo legendarnih i nepovijesnih podataka i iako sv. Jeronim nije autor glagoljice, to se sa sigurnošću ne može reći ni za sv. Ćirila. Razne teorije o postanku hrvatskog pisma glagoljice iznio je u svojoj knjizi »Biti pismen — biti svoj« dr. *Darko Žubrinić.* O njima kao i o postanku svoje knjige govorio je autor. Ta bi knjiga mogla poslužiti kao priručnik u srednjim školama, u kojima se, nažalost, glagoljica više ne uči. Isto mišljenje zastupa i prof. *Marko Orešković,* nestor naših ljubitelja glagoljice, koji je govorio nakon dr. Žubrinića.

* * *

Prikaz *Danice za 1995.* donosi »Vjesnik« od 24. IX. 1994. (»Stari prijatelj u katoličkom domu«), »Večernji list« od 27. IX. 1994. (»Najpopularnija knjiga Hrvata katolika«) i »Glas Istre« od 27. IX. 1994.

* * *

U povodu 90. obljetnice rođenja *Nikole Šopa* piše u »Mariji«, br. 10/94, *Rozario Šutrin* (»Izvorni pjesnik vjernik«).

* * *

Norberto Bobbio (v. Marulić 4/94), talijanski 85-godišnji filozof i doživotni senator, dobitnik je ovogodišnje Balzanove nagrade.

* * *

Članak *Višnje Machiedo* o *N. Šopu* iz Marulića 4/94 pročitan je 24. IX. 1994. na III. programu Radio-Zagreba.

* * *

»Die Furche«od 24. IX. 1994. prenosi glasine nekih drugih časopisa pod naslovom »Papst nach Belgrad?« (Hoće li Papa putovati u Beograd?).

* * *

O knjizi *Michaelea Novaka* »Duh demokratskog kapitalizma« (v. Marulić 1/94) piše u »Časopisu za suvremenu povijest«, br. 1/94, *Tomislav Markus.*

* * *

U koparskoj »Fontani«, br. 21/94, objavljena je novela našeg suradnika *Ante Bačića Fratrića* »Na ladi« u slovenskom prijevodu. Na hrvatskom jeziku istu je novelu »Fontana« objelodanila u br. 16/90.

* * *

Nedavno je objavljena u Ed. Dan Paolo knjiga *Alfreda Lucianija* »La carità politika« (Politička ljubav prema bližnjemu).

* * *

U Zagrebu je 30. IX. 1994. umro prof. *Ivo Horvat,* poznati katolički laik između dva svjetska rata, književnik i član HKD-a.

* * *

U časopisu »Notes et Documents«, rujan-prosinac 1993., *Antonio Pavan* piše o budućnosti kršćana nakon modernizma i postmodernizma u članku »*Jacques Maritain:* L'avenir des chrétiens au-delà du post-moderne«.

* * *

U »Glasu Koncila« od 9. X. 1994. *Tomislav Heres* piše o knjizi *Benedikte Zelić-Bučan* »Članci i rasprave iz starije hrvatske povijesti«.

U istom broju objavljen je i kratki prikaz proslave blagdana *sv. Jeronima* u HKD-u uz predstavljanje knjige *Darka Žubrinića* »Biti pismen, biti svoj«. *Andrija Lukinović,* pišući o kardinalu *Hauliku,* posebno se osvrće na *Društvo sv. Jeronima,* koje je on osnovao.

ISPRAVCI

U članku »Saborski zaključci o nazivu hrvatskog jezika« Benedikte Zelić-Bučan (»Marulić«, 4/94.), trebalo bi ispraviti: str. 571. red 21. odozgor: godine u zagradama (1815-1825) treba izbaciti; str. 573. red 1. odozgor: umjesto *Požunu* treba biti: *Budimu i Pešti;* str 573. red 19. odozgor: umjesto *Petar,* treba biti *Josip;* str. 575. red 10. odozgor: umjesto *slovinski* treba biti *slavonski;* str. 575. red 11. odozgor: umjesto III. treba biti LII.; str 575. red 4. odozdol: umjesto *slavenski* treba biti *slavonski;* str. 576. red 3. odozgor umjesto *slavenski* treba biti *slavonski;* str. 576. red 18. odozgor: umjesto *izbačena* treba biti *izrečena;* str. 577. red 19. odozgor: umjesto *i prihvaćena* treba biti *i djelomice...;* str. 574. red 8. odozdol iza *Polit-Desančić* izostalo je: *i patrijarh Rajačić.*

U knjizi »Na rubu zbilje« Stjepana Hrastovca potkralo se također niz tiskarskih pogrešaka pa molimo cijenjene čitatelje da to uvaže: str. 5. red 2. umjesto *Prvo* treba stajati: *Pravo;* str. 12. red 4. odozdol umjesto *izazavala* treba: *izazvala;* str. 16. red 4. odozdol umjesto *njigovu* treba: *njihovu; str. 21. red 6. odozgor umjesto kavom* treba: *kakvom;* str. 21. red 14. odozgor umjesto *namjerenici* treba: *namjernici;* str. 22. red 3. odozdol umjesto *koja se* treba: *koja je;* str. 24. red 12. odozgor umjesto *bili* treba: *bila;* str. 24. red 7. odozdol umjesto *ispeletenu* treba: *ispletenu;* str 25. red 22. odozgor umjesto *najpasniji* treba: *najjasniji;* str. 27. red 8. odozgor izričaju 'više manje isti' dodati: *doživljaji;* str. 28. red 10. nakon riječi *bilo* pridodati *potrebno;* str. 36. red 14. odozdol umjesto *u svoj* treba: *u svojoj;* str. 36. red 5. odozdol umjesto *jesu još* treba: *jesu li još;* str. 42. red 6. odozdol umjesto *zasađenje* treba *zasađene;* str. 43. red 10. odozdol umjesto *nasrtljiv* treba: *nasrtljiv;* str. 46. red 15. odozgor umjesto *krilcima* treba: *rilcima;* str. 48. red 9. odozgor umjesto *čuvri* treba *čuvari;* str. 59. red 6. odozdol umjesto *u njegovoj nutrini* treba: *u nutrini;* str. 63. red 10. odozgor umjesto *kupu* treba *kipu;* str. 63. red 11. odozgor umjesto *medijskom* treba *imdijskom;* str. 64. red 21. odozgor nedostaje riječ *'niz'...* prizora; str. 68. red 12. odozdol umjesto *od* treba biti *je.*

SADRŽAJ

Radovan Grgec: Uz rub . . . 749
*Vera Vuković: Spasonosno lutanje . . . 754
*Danijel Načinović: In Pontificis adventu . . . 756
Višnja Machiedo: Charles Péguy između moralne budnosti i misterija . . . 757
*Milan Radić: Svisvetska zvona . . . 760
*Charles Péguy: Predvorje misterija druge vrline . . . 761
*Charles Péguy: Misterij nevine djece . . . 770
Albino Luciani (Papa Ivan Pavao I): Mi smo Božje čuđenje . . . 772
*Predrag Grubić: Kratka pjesma . . . 774
*Predrag Grubić: Stanovnik umorne vrtnje . . . 775
*Mladen Jurčić: Čarolija nedogleda; Još . . . 775
Mladen Jurčić: Temelji čovjeka . . . 776
*Tomislav Maretić: Čuvaj se psa . . . 783
Stipan Trogrlić: Katolička crkva u integraciji istarskih Hrvata (1882—1903) . . . 784
*Danica Bartulović: Aljmaška Gospa . . . 789
*Marijan Vogrinec: Stari grad . . . 790
*Boris Nazansky: Ocu hrvatske književnosti . . . 791
Trpimir Macan: »Spremnost« 1943. — V . . . 792
Mato Marčinko: Bila jednom jedna Crkva . . . 803
Baldo Šoljan: Ružica . . . 811
*Ivanka Kipčić: Elegija . . . 821
*Ivan Berislavić: Tri soneta o unučiću Borni . . . 822
*Radovan Toljanić: U kulama istrajnosti . . . 823
Emil Čić: Medaljoni vizionara hrvatstva . . . 824
*Mario Bilić: Što li smo . . . 830
*Grga Rupčić: Poslije rata . . . 830
Boris Puhlovski: Faust Vrančić — vizionar XVI. stoljeća . . . 831
*Marijan Vogrinec: Ranjena sjećanja . . . 842
Denis Peričić: Duhovnost soneta . . . 843
*Zlatko Tomičić: Sveto hodočašće . . . 848
Smiljka Sax: Na Dušni dan . . . 849
*Ivo Balentović: Pjesniku u kutu zaborava . . . 850
Josip Sanko Rabar: Metanoja uredskog ulaza . . . 851
*Tatjana Vranić: Zubi . . . 853
Miroslav Majnarić: Uho . . . 854
*Mladen Jurčić: Izričaj . . . 856
Ivica Jembrih: Izlet vu zavičaj . . . 857
*Mile Prpa: Sinovi vatre . . . 859
*Adalbert Pogačić: Štibra . . . 860
Mirjana Trošelj: Mirila . . . 861
Marija Makuc Pojatina: Iz dubokih korijena . . . 864
*Alojz Čubelić: Lijepa naša . . . 867
Jakov Ivaštinović: Vrijeme zločestih Srba . . . 868

*Ivana Rokić Radić: Klatno pjeva uspavanku . . . 870
*Enver Mehmedagić: Skice rata 1991. . . . 871
Stanislav Pejković Šodan: Bajka iz Vilajeta . . . 872
*Magdalena Vlah-Hranjec: Jednom si svratio . . . 880
Novija izdanja HKD sv. Jeronima (sv. Ćirila i Metoda) . . . 882
Nove publikacije . . . 883

Mišljenja i reagiranja

Željko Sabol: Posljednji govor Miroslava Krleže . . . 884
Valentin Purić: »Neuka« Hrvatska u »svijetu učenosti« . . . 888
Slavko Eseš: Nekoliko misli uz knjigu »Srpska filozofija danas« . . . 891

Knjige

Latinka Golić: Pravopisne novine u novom »Hrvatskom pravopisu« . . . 903
Blanka Jergović: Sadržajna i vrlo vrijedna knjiga o glagoljici . . . 907
G. M.: »Danica 1995.« . . . 908
Vladimir Geiger: O podunavskim Švabama u hrvatskoj književnosti . . . 909
Ilija Pejić: Domovina riječi . . . 913
Đuro Jelović: Čist čovjek . . . 915
Boro Pavlović: Pola vijeka jedne poezije . . . 916
Grga Rupčić: Prošlost u sadašnjosti . . . 918
Boris Vrga: Antiratna poezija . . . 922
Bela Gabrić: Bogatstvo sadržaja o bačkim Hrvatima . . . 923
Tomislav Heres: Zbornik fra Karla Jurišića . . . 927
Tomislav Heres: Imotski zbornik . . . 929
Marija Horžinek: Generacije . . . 930
Ivo Slaviček: Obilato i raznovrsno . . . 931
Ante Bačić Fratrić: Korpus hrvatske numizmatike . . . 932
Ljubica Bandić: Nagovještaj nadolazećeg pjesničkog proljeća . . . 934
Ivo Slaviček: Povezan s prirodom . . . 935

Vijesti

Iz domovine i svijeta . . . 937

MARULIĆ – hrvatska književna revija. Izdaje Hrvatsko književno društvo sv. Jeronima (sv. Ćirila i Metoda), Zagreb, Trg kralja Tomislava 21. Uređuje: Uredički odbor. Glavni i odgovorni urednik: Radovan Grgec.